İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ MİMARLIK FAKÜLTESİ

OSMANLI DEVRİ
İSTANBUL SIBYÂN MEKTEPLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZGÖNÜL AKSOY
Y. Mühendis (Mimar)

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİNCE
«DOKTOR»
UNVANININ VERİLMESİ İÇİN KABUL EDİLEN TEZDİR

Tezin Fakülteye verilme tarihi : 22 Şubat 1967
Tezin Müdafaa tarihi : 21 Haziran 1967

Doktorayı Yöneten Profesör : Prof. H. KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU
Jüri Üyesi : Prof. DOĞAN ERGİNBAŞ
Jüri Üyesi : Prof. ORHAN BOZKURT

İSMAİL AKGÜN MATBAASI — İSTANBUL 1968

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ MİMARLIK FAKÜLTESİ

OSMANLI DEVRİ
İSTANBUL SIBYÂN MEKTEPLERİ
ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZGÖNÜL AKSOY
Y. Mühendis (Mimar)

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİNCE
«DOKTOR»
UNVANININ VERİLMESİ İÇİN KABUL EDİLEN TEZDİR

Tezin Fakülteye verilme tarihi : 22 Şubat 1967
Tezin Müdafaa tarihi : 21 Haziran 1967

Doktorayı Yöneten Profesör : **Prof. H. KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU**
Jüri Üyesi : **Prof. DOĞAN ERGİNBAŞ**
Jüri Üyesi : **Prof. ORHAN BOZKURT**

İSMAİL AKGÜN MATBAASI — İSTANBUL 1968

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ MİMARLIK FAKÜLTESİ

OSMANLI DEVRİ İSTANBUL SIBYÂN MEKTEPLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

ÖZGÖNÜL AKSOY
Y. Mühendis (Mimar)

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ MİMARLIK FAKÜLTESİNCE
«DOKTOR»
UNVANININ VERİLMESİ İÇİN KABUL EDİLEN TEZDİR

Tezin Fakülteye verilme tarihi : 22 Şubat 1967
Tezin Müdafaa tarihi : 21 Haziran 1967

Doktorayı Yöneten Profesör : **Prof. H. KEMALİ SÖYLEMEZOĞLU**
Jüri Üyesi : **Prof. DOĞAN ERGİNBAŞ**
Jüri Üyesi : **Prof. ORHAN BOZKURT**

İSMAİL AKGÜN MATBAASI — İSTANBUL 1968

İÇİNDEKİLER:

ÖZET 9

SOMMAIRE 11

1. Sıbyân Mektepleri nedir, kuruluşları ve tarihi 13

1 A. Sıbyan Mektebi nedir, a. Ders programı 13
b. Öğretim elemanları 15
c. Öğrenciler 16

1 B. Sıbyân Mekteplerinin Anadolu'da, Selçuk ve Osmanlı devirleri içinde ilk kuruluş tarihlerinin araştırılması 19

2. İlk öğretimin tarih içindeki gelişimine bakış ve çeşitli eğitim sistemlerinin Osmanlı Sıbyân Mektepleri üzerindeki etkilerinin araştırılması. 24

3. Sıbyân Mekteplerini hazırlayan sosyal ortam ve günümüz sosyal ortamının bizde ve diğer ülkelerdeki ilk öğretimi yönlendirmedeki etkenliğinin değerlendirilmesi 56

3 A. Sıbyân Mekteplerini hazırlayan sosyal ortam 56

3 A.1. Devlet idaresi ve Eğitim sistemi 56

3 A 2. Vakıf sistemi 57

3 A 3. Lonca sistemi 58

3 B. Günümüz sosyal ortammın bizde ve diğer ülkelerdeki ilk öğretimi yönlendirmedeki etkenliğinin değerlendirilmesi 59

4. Fetihten sonra İstanbul Sıbyân Mektepleri 62

5. Çeşitli örneklerde A. Yerleşme
B. Plânlama
C. Konstrüksiyon

özellikleri, ortak niteliklerin belirtilmesi ve bu niteliklerin nedenlerinin araştırılması 128

6. Eğitimin Avrupa'daki gelişimine kısa bir bakış 172

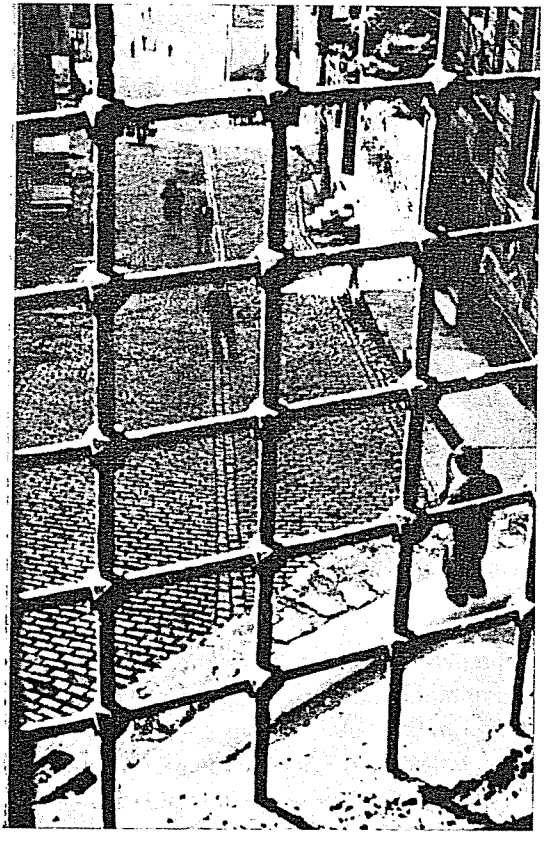
7. Çağımız eğitim sistemini yönlendirmiş olan görüşlerin Osmanlı Sıbyân Mekteplerine uygulanması 178

. Sonuç 193

. Bibliyoğrafya 197

. Fotoğraf ve şekiller için faydalanılan kaynakların listesi 201

. Biyografya 203

. . . . . .

Yine uykular havuzda dibe gidecek.
Sen büyüdüğün vakit çocuğum,
Havuzlarda kaybolan uykular gibi,
Yine çocuklar mektebe gidecek.

. . . . . .

Fazıl Hüsnü Dağlarca

ÖZET:

Osmanlı Devri İstanbul Sıbyân Mektepleri üzerindeki bu inceleme yedi bölüme ayrılmaktadır.

1. Bölümde, Sıbyân Mekteplerinin ders programları, öğretim elemanları ve öğrencileri hakkında gerekli bilgiler verildikten ve böylece Sıbyân Mekteplerinin tarifi yapıldıktan sonra Sıbyân Mekteplerinin Osmanlılara has bir kuruluş olmadığı gösterilerek, kaynakları ve kuruluş tarihleri araştırılmıştır.

Eğitim, ilk uygarlıklardan itibaren insanları düşündürmüş ve çeşitli evrimler geçirerek çeşitli ülkelerde farklı çözümlere ulaşmıştır.

2. Bölümde ilk öğretimin tarih içindeki gelişimine kısaca bakılmakta ve ve çeşitli eğitim sistemlerinin Osmanlı Sıbyân Mektepleri üzerindeki etkileri araştırılmaktadır.

3. Bölümde Osmanlı Devlet idaresi Osmanlı vakıf ve lonca sistemleri etüd edilerek Sıbyân Mekteplerini hazırlayan sosyal ortam tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde Sıbyân Mekteplerinde uygulanmakta olan eğitim sistemi açıklanmakta ve Fatih Sultan Mehmed'in Fatih külliyesine bağlı olarak İstanbul'da kurduğu ilk Sıbyân Mektebinin işletme kuralları ile başlıyarak Sıbyân Mektepleri kuruluşlarını geliştiren ve giderek toplumun zorunlu bir parçası haline getiren çeşitli kurallar incelenmektedir. İlk öğretim yapılarının içinde bulundukları devrin ve toplumun bir çeşit yansıtıcısı olarak görülmesi gerektiğine ve günümüzde böyle bir yansıtmanın nasıl olabileceğine de bu bölümde kısaca değinilmiştir. Bu arada günümüz eğitiminin gayeleri açıklanmış ve bu gayeleri gerçekleştirmeye yardımcı olabilecek mimarî çevrenin tanımlanmasına çalışılmıştır.

4. Bölümde Fetihten sonra eski İstanbul yarımadası içinde yapılmış ilk Sıbyân Mektepleri tanıtılmakta ve daha sonra inşa edilen diğer Sıbyân Mektepleri haritalar üzerinde yerleri gösterilerek tespit edilmektedir.

Bu okullardan günümüze harabe veya sağlam olarak kalmış bulunanlar hakkında gerekli bilgiler verilmektedir.

Araştırmanın esasını, Sıbyân Mekteplerinin ortak niteliklerinin tespit edildiği ve ortaya çıkartılan bu ortak özelliklerin nedenlerinin tartışıldığı 5. Bölüm teşkil etmektedir. Bu bölümde, çeşitli örneklerde yerleşme, plânlama ve konstrüksiyon özellikleri araştırılmış ve Sıbyân Mekteplerini belirleyen bu nitelikler günümüz mimarî görüşleri içinde değerlendirilmiştir. Bu çalışmalar sırasında, Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin modern eğitim görüşlerine ve bu görüşlerin sonucu olarak ortaya çıkan eğitim yapılarına uygun birçok yanları olduğu görülmüştür. Bu uygunluğun açıklanmasının yapılabilmesi için, günümüz eğitim görüşlerine nasıl varıldığının incelenmesi gerekmiştir.

6. Bölümde eğitimin Avrupa'daki gelişimi kısaca incelenmekte, çağımız eğitimini yönlendirmiş olan görüşler bu bölümde tanıtılmaktadır.

7. Bölümde ise modern okulları yaratan Pedagoji, Mimarlık ve Sosyoloji gibi çeşitli alanlardaki görüşler Osmanlı Sıbyân Mekteplerine uygulanmakta ve gayet ilginç sonuçlara ulaşılmaktadır.

Çalışmanın sonuç bölümünde de İstanbul'da harap ve sağlam olarak bulunan Sıbyân Mektebi yapılarının tekrar ne şekilde kullanılabileceği hakkında bazı görüşler yer almaktadır.

SOMMAIRE:

La dissertation suivante qui analyse l'architecture des écoles primaires dites «Sıbyân Mektebi» de la période ottomane de la ville d'Istanbul, est un essai conçu en sept chapitres.

Le premier chapitre qui est un exposé des méthodes et des programmes d'enseignement, définit l'école primaire ottomane, et démontre que l'objet de l'étude n'est point une institution ottomane originale. En partant de cette donnée, il a été possible de poursuivre une recherche qui éclaire les sources et le siècle d'origine du prototype.

Le deuxième chapitre étudie l'évolution de l'enseignement au cours des siècles depuis les premières civilisations et recherche l'idée initiale qui a pu influencer l'institution pédagogique ottomane.

Le troisième chapitre étudie le système de gouvernement chez les Ottomans avec ses corporations et ses fondations, et essaie de définir l'ambiance sociale qui a donné naissance au type architectural-pédagogique «Sıbyân Mektebi». Une analyse du système éducatif fondé par le Sultan Mehmet le Conquérant dans la première école ottomane d'Istanbul qui se trouve située dans le grand ensemble architectural de Fatih, montre comment les divers réglements administratifs qui se sont superposés de siècle en siècle, ont aidé à l'évolution de cette institution. Les bâtiments d'école reflètent d'une certaine manière les caractéristiques de la période et de la société dans lesquelles ils ont été formés. Une tâche de cette partie a été de discuter les possibilités d'un tel reflet à notre époque Les buts de l'enseignement primaire au XX. siècle ont été rappelés et l'ambiance physique de l'architecture qui aidera a réaliser ces buts a été définie dans ses caractères généraux.

Dans le quatrième chapitre se trouvent exposés les plans de l'ancienne ville d'Istanbul sur lesquels sont indiquées les écoles ottomanes depuis la conquête de 1453 jusqu'à la fin de l'empire. Les informations nécessaires sur les bâtiments encore existants y sont inscrits.

La partie essentielle de la dissertation est le chapitre 5 qui à l'aide d'une analyse des caractéristiques urbanistiques, organisateurs et constructifs, met au jours les grands traits communs qui unissent les cas particuliers entre eux et fait une étude critique de ces traits du point de vue de l'architecture du XX. siècle. Originale dans cette partie est la constatation que l'architecture des écoles primaires ottomanes montre plusieurs parallèles avec l'idée de l'éducation nouvelle.

Cette constatation a rendu nécessaire la recherche des idées pédagogiques qui ont abouti au système d'enseignement contemporain. Cette étude fit l'objet de la sixième partie.

Les idées sur la pédagogie, la sociologie et l'architecture modernes ont été étudiées dans le septième chapitre. En appliquant ces idées aux écoles primaires ottomanes, il a été possible d'en tirer des conclusions intéressantes.

La conclusion consiste en quelques brèves réflexions sur les possibilités d'une réorganisation de ce type intéressant d'architecture, qui aujourd'hui semble être abandonné à un destin obscur.

1. Sıbyân Mektepleri nedir, kuruluşları ve tarihi :

1 A. Sıbyân Mektebi nedir, Ders programı - Öğretim elemanları - Öğrenciler :

Sıbyân, Arapça bir kelime olan Sabî'nin çoğuludur ve küçük erkek çocuk anlamındadır (1). O halde «Sıbyân Mektebi» küçük erkek çocuklar için açılmış olan okul demektir. Ancak, ismini «erkek çocuk» tan almış olmasına rağmen Sıbyân Mekteplerinde kız çocuklar da eşit haklarla okutulmuştur. Çalışmamıza temel olmak üzere Sıbyân Mekteplerinin eğitim sistemini ve yürütülüş şeklini tanımak gerekmektedir.

1 A a. Sıbyân Mekteplerinin Ders Programı :

Sıbyân Mekteplerinin Osmanlı devrine ait ilk yazılı ders programını Fatih Sultan Mehmet'in oğlu II. Beyazıt'ın vakfiyesinde buluyoruz; «ve Muallimhaneyi dahi talimi eytam ve evlâdı fukara için vakfetti ki onlara mektephanede muallim ve halife olanlar talimi kelâmı kadim ve Kur'anı azim edeler ve bir salih hafızı kelâmullah ve namazın erkânın ve şeraatin bilir ve sıbyân talimine münasip ve kadir kim ise muallimhanede eytamdan ve sıbyânı fukaradan otuz nefer oğlancıklara yevmi cumadan gayri günlerde mushafı kerime baka, Kur'anı menit okuda ve kemayenbeği öğrete ve bildire ve mazilerin ve geçmiş derslerin dinliye ve namaza müteallik nesneleri okuda ve bildire ve tedibe muhtaç olanları şer'i eyliye ve hizmetinde daim ciddi'i sa'y eyliye ve destur vericek zaman vâkıfın ruhu için ve kabulü tilâveti eytam için dua ettire ve bir salih hafız kim ise anda kalfa ola, sıbyân okutmakta ve bildirmekte ve mazilerin dinlemekte ve tedipte muallime daim muavenet eyliye.» (2)

Görülüyor ki Sıbyân Mektepleri programında, başlangıçta sadece Kur'an okutmak ve namazla ilgili gerekli bilgileri öğretmek bulunuyordu. XVII.

---

1) Ferit Devellioğlu, Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat
Doğuş Ltd. Şti. Matbaası - Ankara 1962
Sayfa: 1085 ve 1137.
(Kız çocuğu tekil sabiyye - çoğul, sabâyâ)

2) Bu vakfiye Osman Nuri Ergin'in «Türkiye Maarif Tarihi» nden alınmıştır.

yüzyıl ortalarında yaşamış Mehmed Efendi adında bir Sıbyân Mektebi muallimi «Nevhatu'l-Uşşâk» ismindeki şiirinde öğretmenlik yaptığı okulu da anlatmaktadır;

«Dolardî mektebîmin îçi sıbyân
Ederdim onlarâ tâ'lim-i Kur'ân.....
.... Oturdûlar çü tertîb üzre sıbyân
Kimî heycê okurdû kîmi Kur'ân
Önümdê herbirî tekrâr ederdi
Alıp dersîni yêrînê giderdi.» (1)

Daha sonraları yazı dersinin de programa alındığını ve bu ders için ayrı bir öğretmenin görevlendirildiğini görüyoruz. Mahmut I'in annesi tarafından Galatada yaptırılan mektebin vakfiyesinde; «Fenni kitabette mehareti müsellem ve talimi meşki hatta â'lem bir kimesne hacei meşk olup» denilmektedir. Gene Mahmut I'in karısı Rami Kadının Beşiktaş'da yaptırmış olduğu mektebin vakfiyesinde de, «fenni hatta mahir talimi nikâtı Hatta kadir bir recülü kâmil dahi mektepte haftada iki gün talimi şivei hat edip» kaydı bulunuyor. Abdülhamit I'in vakfiyesinde de «bir hattat üstad talimi hatta sahibi itiyat kim ise mektebi şerife müdavemet eden sıbyâna hacei meşk olup edaet ve sınaeti hat ile edayı hizmet eyliye deniliyor (2).

Öğretim programına ilâve edilen bu ders, bütün vakfiyelerde de belirtilmiş olduğu gibi Hat — Kaligrafi — dersidir. Yani herhangi bir yazıyı güzel yazmayı öğrenmektir. «Bu ders Arap yazıları ve Arapça metinler üzerinde nakkaşlık ve kopyacılık şeklinde yaptırılıyordu. Hattâ, iyi bir hattat olarak yetiştikleri halde çoğunluk Türkçe mektup yazmayı dahi beceremezdi.» (3)

1196-1781 de Abdülhamit I'in yaptırdığı mektebin programına Arapça ve Farsça konmuş olması genel görüşe göre devrim sayılmaktadır. Hamidiye mektebi bu bakımdan 1254-1838 de açılmasına teşebbüs edilen Rüştiyelerin de başlangıcı sayılmaktadır (4).

---

1) Reşad Ekrem Koçu, Tarih Mecmuası, (Hayat) Sayı: 2, Mart 1966, Sayfa: 24. «Sıbyân Mektepleri» isimli makale.

2 ve 3) Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi.

4) Hamidiye Mektebi, Bahçekapı'da Hamidiye türbesinin karşısında ve Hamidiye imaretinin köşesinde bulunuyordu. Altında bir sebil, iki çeşme bir de mağaza vardı. 1914 de mektep ve imaret yıkılarak yerine 4. Vakıf Han yapılmıştır.

1846 da basılan bir talimatnameden de o devrin ders programını öğreniyoruz: «Sıbyân Mekteplerinin tahsil süresi dört senedir ve okutulan derslerle kitaplar şunlardır: Elifba, Kur'an, İlmihal, Tecvit, Harekeli Türkçe, Muhtasar ahlâkı memduha risaleleri, Türkçe dilinden Sülâsi, Rübâi, Humasî ve Südasî isimler ve kelimelerle tertip edilmiş lûgat, sülüs ve nesih yazıları.» (1)

I A b. Öğretim Elemanları :

Yukarıda metnini verdiğim Beyazıt II 'nin vakfiyesinden Sıbyân Mekteplerinin öğretim elemanlarının bir hoca ve onun yardımcısı olan kalfadan ibaret olduğunu da görüyoruz. Ancak Hat dersi için başka bir hoca haftanın belli günlerinde birkaç saat ders vermektedir.

«Sıbyân Mektebinde öğretmenlik yapacak olanlar bir mahallenin şeref ve haysiyet sahibi simaları arasından seçilirdi. Bir öğretmenin, şeref ve haysiyetine uymayan yerlere gitmesi şöyle dursun, avam arasına girip oturması ve mahalle dedikodularına karışması dahi hoş görülmezdi.» (2)

Fatih Sultan Mehmet, Medrese teşkilâtını kurarken, Eyüp ve Ayasofya'da açtığı iki medresede Sıbyân Mekteplerinde öğretmenlik yapacaklar için ayrı dersler koydurmuş ve bu dersleri görmiyenleri Sıbyân Mekteplerinde öğretmenlikten men etmiştir. Bu dersler, Arapça sarf ve nahiv, Edebiyat (maani, beyan, bedi), Mantık, Muhasebe âdabı ve tedris usulü, münakaşalı akaid (kelâm ilmi), riyaziyat (Hendese ve Heyet) dir (3).

Fatih'in bu programının ne kadar ileri olduğu açıktır. Matematiğin Avrupa'da ders programlarına giriş tarihinin 1890 olduğunu düşünürsek bunu daha iyi değerlendiririz. «Ancak, bu usul zamanla değişmiş ve Sıbyân Mekteplerinde öğretmen olabilmek için Medreseden icazet almak kâfi görülmüştür. Daha sonraları ise öğretmenlik, okulun bulunduğu mahallenin camisinin imamına veya müezzinine kalmıştır. Bu işi Kur'an okumayı bilen ve Suphei Sıbyân ve Tuhfei Vehbi gibi bazı muayyen risaleleri okumasını bilen bir ihtiyar kadının yaptığı da çok görülmüştür.» (4). İlk Okul öğretmenlerinin özel bir eğitimle yetiştirilmesi gereği ise ancak Tanzimattan sonra anlaşılmış ve ilk Türk pedagogu sayılan Selim Sabir

1) Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930, Sayfa: 28.
2) Reşad Ekrem Koçu, Tarih Mecmuası - Sayı: 2, Mart 1966.
3) Muallim Cevdet, Bir konferans, Tedrisat Mecmuası, Mart 1332.
4) Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930.

Efendi, «Rehnümayı muallimin» risalesi ile Sıbyân Mektepleri öğretmenleri için öğretim metodlarına ve pedagoji meselelerine temas etmiştir (1).

1862-67 senelerinde de «dar al mu'allimin-i sıbyân» denilen öğretmen okulları açılmıştır.

Sıbyân Mekteplerinin ikinci öğretim elemanı kalfalardır. Kalfa çocuklarla meşgul olur, onların derslerini takip ederdi. Öğretmen, kalfanın öğrettiklerini iyice öğrenmiş ve gelişmiş öğrencilerle meşgul olurdu. Bu öğrencilerden çok ileride olan birkaçı öğretmen tarafından kalfaya yardımcı olarak seçilirdi.

I A c. Öğrenciler :

Muhammed Peygamber, çocukların eğitimi hakkında şu emirleri vermiştir:

«Çocuğun aklı başına geldikde farzları, vâcipleri, sünnetleri ve âdabı talim edeler. Kız çocuğu ise bunlarla beraber kadınlığa müteallik ev san'atlarını talim eyleyeler. Yedi yaşına vardıkta namazını talim edip on yaşında namazını kılmazsa tedip edeler.» (2)

Yukarıdaki sözlerden kız çocuklarının da erkek çocuklarıyla aynı eğitimi görmelerinin İslâmiyetin daha başlangıcından itibaren kurallaştığını anlıyoruz.

Beyazıt II 'nin daha önce verdiğimiz vakfiyesinde de Sıbyân Mektebinin öğrenci sayısı otuz olarak belirtilmişti. Aynı zamanda bu öğrencilerin yetim veya fukara çocukları olacakları da yazılmıştır.

Çocukların okula başlama yaşı ve öğretim süresi gene Muhammed Peygamberin sözleri ile tâyin edilmiştir.

Sıbyân Mektepleri hakkındaki bu genel bilgilerin kısa bir eleştirisi yapılacak olursa yukarıda verilen özellikleri ile bu öğretim kurumlarının yetersiz oldukları sonucuna varılabilir. Sıbyân Mekteplerinin Kur'an okutmak, namaz kılmanın usulünü ve namazda okunacak dua ve âyetleri öğretmek ve biraz da yazı yazdırmak gibi gayeleri çok kimse tarafından küçük görülmüş ve tenkit edilmiştir. Bu tenkitlerin ilki on dördüncü asırda Ebubekir İbn al-Arabî tarafından yapılmıştır.

Ebubekir İbn al-Arabî, «Öğrenim herşeyden önce Arapça ve Edebiyatla

---

1, 2) Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında bir Deneme Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930.

başlamalı sonra aritmetik öğretilmelidir. Kur'ana ancak onu kolayca anlıyabilecek bilgileri edindikten sonra başlamalıdır.» demekte ve; «bizim beldemiz ahalisinin düşüncesizliğine bakın ki evvelâ Kur'an okutmaya başlayıp çocuğa anlamadığı şeyi okuturlar ve gerekli bilgilerin öğrenilebileceği bir zamanda Kur'an öğrenmeye zorlarlar.» (1). George Sarton da Ebubekir İbn al-Arabî hakkında; «çocuklara verilen terbiyenin çocuk seviyesinin çok üstünde olan Kur'ana hasredilmesi yerine çocuğa evvelâ okuma - yazma ve hesap öğretildikten sonra Kur'ana başlatılması yolunda tesbit ettiği sistem çok makûldür ve yaşadığı devirde bu fikirleri ortaya atması ileri ve cüretli bir hamle teşkil etmektedir.» demektedir (2).

Ancak Ebubekir İbn al-Arabî'nin bu görüşü hiç bir İslâm ülkesinde değerlendirilmemiş ve Kur'an yoluyla öğrenim esas kabul edilmiştir. Çocukların en küçük yaştan itibaren doğru yolu Kur'an vasıtası ile öğrenmeleri arzu edilmiştir.

Millî Talim ve Terbiye Dairesi eski reislerinden biri olan İhsan Sungu, Ebubekir İbn al-Arabî'nin de sözlerini naklettiği bir makalesinde, «Bundan 9 asır önce bir İslâm âliminin ana dilleri Arapça olan memleketlerde bile çocuklara okuma öğretmeye Kur'andan başlatılmasını bir gaflet saydığı ve tenkit ettiği halde, bizde Türk çocuklarına ana dillerinde yazılmamış olan bir kitabı okuma kitabı olarak verme usulüne Cumhuriyet devrine kadar devam edilmiştir.» (3) demektedir.

Ancak bu tenkitler yapılırken devrin şartları gözden uzak tutulmuştur. Bütün orta çağ devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devletinde de din ve devlet işleri birbirine karışıktı. Dinin bütün kurumlara hâkim olduğu bir devirde eğitimin de dinsel olması normal karşılanmalıdır. Nitekim Avrupada da eğitimin dinden ayrılması ancak onkoduzuncu asırda mümkün olmuştur. Örneğin, Japonyada da eğitim sisteminin ele alınışı ve Batı örneklerine göre yeniden kuruluşu 1872 senesinde gerçekleştirilmiştir (4).

Ayrıca, Osmanlı Devleti gibi sınırları içinde çok çeşitli inançlara sahip insanları barındıran bir devlette eğitim, elbette ki, ortak hükümlerin

---

1) İbni Haldun, The Muqaddımah-An Introduction to History, Volume Three, Sayfa: 304.
2) George Sarton, Introduction to the History of Science Cilt: II, Sayfa: 142-264.
3) İhsan Sungu, Tevhidi Tedrisat makalesi, Belleten, Sayı: 7-8.
4) Propyläen Weltgeschichte - Das neunzehnte Jahrhundert Herschel Webb-Japan 1850-1890, Sayfa: 639. im Propyläen - Verlag bei Ullstein-Berlin, Frankfurt, Wien 1960.

nesillerden nesillere geçişini sağlamak ve tâbiyetindeki insanlara bir birlik kazandırmak üzere dinsel olacaktı.

Osmanlılarda öğretimin Arapça olarak yapılması da sebepsiz değildir. «İslâm medeniyetinin fikrî mahsulleri, ekseriyetle Arap olmayan İslâmlar, bilhassa İranlılar ve Türkler tarafından, fakat Arap lisanı ile yazılmıştır. Arapların başlangıçta, Emeviler zamanında, hâkim millet olması ve İslâm medeniyetinin nüvesinin tabiatiyle Arap harsinden terekküp etmesi, Arapçayı uzun müddet — tıpkı kurunuvüsta Lâtincesi gibi — İslâm ümmeti için bir takrir lisanı haline koydu.» (1) sözleri ile bu konuyu açıklamış oluruz. Sonuç olarak eldeki kitapların Arapça oluşu, öğretimin de Arapça lisanı yoluyla yapılmasını zorlamıştır. İlk Türkçe Alfabenin (Elifbe) 1857 de yazıldığını düşünecek olursak durumu daha iyi görürüz. Türkçe olduğu söylenen bu Elifbe'nin ismi ise «Nuh be tül Etfal» idi. «Nuh be tül Etfal» 1857 de Doktor Kaymakam Kayserili Rüştü Bey tarafından yazılmıştı (2).

Eğitimin ana dil olmayan başka bir dilde yapılması Osmanlılara has bir durum değildir, bu, daha ilerideki bölümlerde göreceğimiz gibi Milâttan önce 2000 senesinden beri uygulanmakta olan bir sistemdir. Nitekim meselâ Bizansda da kendi dilleri olmadığı halde öğretim Yunanca idi. Avrupada da birçok memleketlerde, ana dilleri olmadığı halde çocukların Lâtince okuması uzun bir süre devam etmiştir.

Ders programı ise ne yazık ki birçok Osmanlı Kurumu gibi sonradan soysuzlaşmış, eleştiricilerin bahsettikleri ve genelleştirdikleri şekli almıştır. Fatih Sultan Mehmed'in öğretmenlerin yetiştirilmesi için koyduğu kurallar yürütülebilmiş olsaydı şüphesiz, eğitimin görünüşü daha başka olacaktı. Zaten Fatih Sultan Mehmed'in Osmanlı Devletinin yönetimi için çıkarttığı kanunnameler titizlikle uygulansaydı Tanzimat Fermanı'nın getirdiği yenilikler gereksiz olacaktı.

Ancak, Sıbyân Mekteplerinin almış olduğu son şeklinde dahi modern eğitime yaklaşan tarafları olduğunu, yukarıda verdiğimiz eğitim şemasına dayanarak, ilerde açıklayacağız.

---

1) Prof. Fuat Köprülü, Türkiye Tarihi, Sayfa: 217.

2) Ali Haydar, «Milli Terbiye» makalesi - Muallimler Mecmuası 1924 Ocak ve Şubat Bu makaleden Elifbe kitaplarının en eskisinin «Elifbe cüzü» olduğunu öğreniyoruz. Buna Supura da denilirmiş. «Bu asırlarca garp Türklerinin alfabesi olmuştur. Bu Elifbe ile Türk çocukları Türkçe kıraat öğrenemezlerdi, çünkü bu Elifbede Türkçede kullanılan p, ç, j harfleri bulunmadığı gibi Türkçede kullanılan hiçbir kelime de yoktu.»

1 B. Sıbyân Mekteplerinin Anadolu'da, Selçuk ve Osmanlı devirleri içinde ilk kuruluş tarihlerinin araştırılması :

Prof. Fuat Köprülü «Osmanlı Devletinin Kuruluşu» isimli eserinde kuruluşu hazırlayan ortamı incelerken, o devrin toplum hayatını şöyle anlatmaktadır; «XIII. asırda hâkim sülâlenin adı olan Selçuk ünvanı altında Yakın-Doğu'nun kuvvetli bir siyasî organizmini teşkil eden Anadolu-Türkleri, yaşayış şekil ve şartları itibariyle üç ayrı gurup halinde tetkik olunabilir; 1. Göçebeler, 2. Köylüler, 3. Şehirliler.» Şehirliler bölümünden de aşağıdaki bilgileri alıyoruz; «Kültür bakımından en önemli unsur şehirli unsurudur. İlk Selçuk fütühatının ve onu takip eden hâdiselerin oldukça uzun bir zaman için Anadolu'da şehir hayatını epey sarstığı tahmin olunabilir. Fakat sonra XIII. asrın ilk yarısında Anadolu Selçuk Devleti siyasî ve askerî bakımdan mevkiini sağlamlamış, güney ve kuzeyde denize çıkmış, muntazam bir idare teşkilâtı vücuda getirmişti. Bunun neticesi olarak yalnız dahilî ticaretin değil, haricî ticaretin de inkişaf etmesi ve hükümdarların ticareti himaye hususunda kuvvetli tedbirler almaları tabiatiyle şehir hayatının inkişafında büyük bir âmil oldu.»

«Anadolu'da şehir hayatının inkişafını, siyasî ve içtimaî tarihin gidişine nazaran, XII. asrın ikinci yarısına irca etmek ve bilhassa XIII. asırda kuvvetlendiğini tahmin etmek pek yalnış olmasa gerektir. Bu devirde Konya, Sıvas, Erzurum gibi merkezlerde büyük refah göze çarpıyordu. Bu şehirlerde, hükümdarların, hükümdar ailesine mensup kadın ve erkeklerin, büyük ve zengin devlet adamlarının, zengin tacirlerin tesis ettikleri vakıflar sayesinde bir takım hastahaneler, imaretler, tekkeler, medreseler, Sıbyân Mektepleri idare edilmekteydi.» (1)

Bu bilgilerden Anadolu'da Sıbyân Mekteplerinin, Selçukluların düzenli bir idare kurmaları sonucunda gelişen şehir hayatının bir kurumu olarak ortaya çıktığını öğreniyoruz. Gene aynı eserde «Fikir Seviyesi» bölümünde; «XIII. asır Anadolu-Türk cemiyeti, içtimaî iş bölümü derecesi ve iktisadî inkişafı itibariyle, aşağı-ortazaman cemiyetlerinin en ilerlemiş olanlarından biridir; bu cemiyetin siyasî bir ifadesi olan XIII. asır Anadolu Selçuk Devleti de, muntazam ve sağlam müesseselere mâlik, merkeziyetçi bir devlettir ki, XI. asırda Çin Türkistanından Marmara kıyılarına ve Kafkaslardan Basra körfezine kadar hâkim olan Büyük Selçuk İmparatorluğunun siyasî ve idarî an'anelerini devam ettirmiştir. Selçuk Anadolusu, manevî kültür bakımından da oldukça yüksek dereceye

1) Prof. Fuat Köprülü, Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Sayfa: 61.

erişmiştir. Çocuklara okuma yazma öğretmek maksadiyle her mescit yanında tesis edilen ilk mekteplerden başka, her tarafa medreseler yapılmıştı. Bilhassa Moğol istilâsı üzerine Şark sahalarından birçok âlim, şair mutasavvıfların Anadolu'ya gelip yerleşmeleri, burada fikrî faaliyetleri çoğaltmıştı.» denmektedir.

Osmanlıların, Selçuk istilâsı sırasında diğer birçok Türk guruplarıyla birlikte Anadolu'ya geldikleri ve Selçukluların Anadolu'daki bu en parlak devirleri esnasında uç beyliklerinden birini kurmuş oldukları gene aynı eserde açıklanmaktadır. Bu uç beylikleri hakkında da, «İran, Mısır ve Kırım Müslüman merkezlerinden gelen medreselilerle, orta ve doğu Anadolu'dan gelen Selçuk ve İlhani bürokrasisi mensupları, uç beyliklerinde yavaş yavaş bir idare makinası kurmakta, kültür müesseseleri vücuda getirmekte idiler.» denmektedir.

Nitekim, Prof. Adnan Adıvar da «Osmanlılardan evvel, Selçuk devrinde, daha eski devirlerde gerek İran'da ve gerek Anadolu'da ilim müesseseleri ve bu müesseseleri besleyen âlimler mevcut bulunmuş ve Osmanlı Devleti kurulduğu zaman Anadolu'daki bu müesseseler, hocaları, talebesiyle beraber yavaş yavaş bu yeni devlete intikal etmişti.» (1) demektedir.

Böylece, Sıbyân Mekteplerinin Osmanlı Devleti içinde orijinal bir kurum olmadığını, Osmanlıların birçok kurumla birlikte Sıbyân Mekteplerini de Anadolu-Selçuk kültüründen devir aldıklarını anlıyoruz.

Selçuk devri Sıbyân Mekteplerine bir örnek olmak üzere Saltuk Oğullarına ait bir vakfı gösterebiliriz. Erzurum vakıflarının eski bir muhasebe defterinden alınan bir yazıda «Zaviyei Sultan Melik Saltuk der Erzurum der ferman Ahmet ve Mustafa ba şartı talim sıbyân zaviyeidar vakfı mezburun rüüyyet muhasebesine 1268 gayei muharrem ve 126 Nezareti Evkafı Hümayunu Şahane.» (2) deniliyor. Gerçi bu yazı 1268-1850 senesine aittir ama buradan Sultan Melik Saltuk tarafından okul için harcanmak üzere bir vakıf yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.

Astarâbâd'lı Azîz B. Ardaşir'in Sıvas Sultanı Kadı Burhan namına yazdığı Bezm-ü Rezm'de Kadı Burhanettinin 1348 M. S. de dört yaş, dört ay ve dört günlükken okula başladığı yazılmaktadır (3).

---

1) Abdülhâk Adnan Adıvar, Osmanlı Iürklerinde İlim.
İstanbul Maarif Matbaası 1943.

2) Abdürrahim Şerif Beygu, Erzurum Tarihi, Anıtları, Kitabeleri.
İstanbul Bozkurt Basımevi 1936, Sayfa: 91.

3) Aziz B. Ardaşir, Bezm-ü Rezm.
Türkiyat Enstitüsü 1928.

Selçuklulardan günümüze kalmış bir okul yapısı bulunmamasına rağmen, yazımıza aldığımız çeşitli belgelerden, Osmanlıların bu konuda Selçuk an'anelerini devam ettirmiş olduğu sonucunu çıkartmak hatalı olmıyacaktır.

Anadolu Selçukluları ise Büyük Selçuk İmparatorluğunun bir devamı sayıldığına göre, Sıbyân Mekteplerinin orijinini aramak istersek Anadolu'nun dışına çıkmamız gerekecektir.

Burada ilk akla gelen, sadece dinsel eğitim yapan Sıbyân Mekteplerinin başlangıcını İslâm dünyası içinde aramaktır.

Reşat Nuri Güntekin tarafından Emile Dermenghen'den çevirilen «Muhammedin Hayatı» isimli eserdeki «Hiradaki Lâhmîlerden getirilen hekimler, dişçiler ve mektep hocalarının da birçoğu Hıristiyandı.» sözleri bize daha İslâmiyetin başlarında Mekke'ye mektep hocalarının geldiğini gösteriyor. Daha aşağıda da «İslâmiyetin ilk zamanlarında esirlerden bir kısmı da mektep hocalığı etmek ve Müslümanlara okuma-yazma öğretmek suretiyle borçlarını ödediler.» demektedir (1).

Zaten, Muhammed Peygamberin yukarıda metnini verdiğimiz (Sayfa: 16) çocukların eğitimi hakkındaki tavsiyelerinin Sıbyân Mekteplerinin başlangıcını teşkil etmiş olduğuna şüphe yoktur.

Osmanlı Devletinde Mahmut II devrinde bile bu tavsiyelerin uygulanmakta olduğunu öğreniyoruz; 1824 tarihli Mahmut II fermanında, öğretim programı, «mektep hocaları dahi mektepte bulunan çocukları güzelce okutup, Kur'anı talim akabinde her bir çocuğun haysiyet ve istidadına göre tevcit ve ilmihal gibi risaleler okutarak İslâm şartlarını, din akidelerini öğretmekliği sây ve ikdan edeler.» (2) denerek tespit edilmişti.

İslâm dünyasının büyük düşünürlerinden İbn'i Haldun da, «Çocukları Kur'an yoluyla eğitmenin, bütün İslâmiyetin bir sembolü olduğu bilinmelidir. Müslümanlar, böyle bir eğitimi bütün şehirlerinde uygulamışlardır. Kur'anın ilk plânda öğretilmesi arzusu ise, insanların daha sonraki bütün bilgilerinin esası olan bilgileri, en iyi olarak, en genç yaşlarında edindikleri inancından doğmuştur.» (3) demektedir.

---

1) Nafi Atuf, Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme.
2) Mahmut Cevat Bey, Maarifi Umumiye Nezaret Tarihçei Teşkilât ve İcraatı.
3) İbn'i Haldun, Mukaddime - İngilizce çevirisi Franz Rosenthal.
The Muqaddimah-An Introduction to History
Routledge and Kegan Paul - London.

Bütün bu bilgilerden, ilk öğretimin, Osmanlılarda da uygulanan dinsel şekli ile, İslâmiyetin başlangıcından itibaren bütün İslâm dünyası içinde yürütülmekte olduğunu öğreniyoruz.

İslâm dünyasında Sıbyân Mektepleri daima vakıf yapıları olarak ortaya çıktıklarına ve çocukların eğitimi gibi çok zorunlu bir fonksiyon taşıdıklarına göre bu yapıların ilk vakıf kurumları arasında yer aldığına şüphe yoktur. Fakat şimdi göreceğimiz gibi Vakıf kurumu da İslâm dünyasının ortaya çıkarttığı bir sistem olmayıp daha eski devirlere uzanmaktadır. O halde bu konuda daha derinleşmek istenirse Vakıf kurumunun orijini incelenmelidir.

Vakıf Kurumlarının orijinini araştırırken, bunu sadece İslâm vakıfları için yapmazsak, tarihin çok eski devirlerine kadar geri dönmek gerekecektir. Örneğin, Babil'de Sumu-la-ilu devrinde tesis edilmiş bir vakıf hakkında bilgilerimiz bulunduğunu Prof. Fuat Köprülü'den öğreniyoruz (1). Halim Baki Kunter de bir makalesinde Radloff-Maloo'nun araştırmalarına dayanarak, Budist Uygur-Türklerinin, XII, XIII. asırda bir Tıp medresesini ve diğer mesleklere ait mektepleri ihtiva eden bir Buda Manastırına yaptıkları vakıflardan bahsetmektedir (2).

İslâm vakıflarının hangi örneklerden etkilenmiş olabileceğini ise, Prof. Fuat Köprülü'nün «Vakıf Müessesesi ve Vakıf vesikalarının tarihî ehemmiyeti» isimli makalesinden öğrenmekteyiz. «İslâm Vakıf müessesesi ilk örneğini Bizansın Suriye ve Mısır'daki dinî müesseselerinden almış olabilir. İçtimaî hayatın bütün tezahürlerinde, maddî ve manevî kültürün her şubesinde, Bizans-İslâm ve Sasani-İslâm münasebetleri çok barizdir. Dinî müesseselere hürmet eden ve esasen fütühat devrinde mahallî Bizans idaresini bütün teşkilâtıyla, kanun ve nizamlarıyla devam ettiren İslâm fatihleri, bu suretle Bizans Vakıflarını ve onların hukukî mahiyetlerini tabiatıyla öğrendiler. İslâm dünyasında Vakıf müessesesinin Suriye ve Mısır'daki ilk İslâm fütühatından sonra, yani hicretin birinci asrında başladığını görüyoruz. Ancak İslâmiyetin zuhuru sıralarında, Bizans ve Sasani müesseselerinden bir çoğu — hattâ Bizanstan mı Sasanilere, Sasanilerden mi Bizansa geçtiği halledilemiyecek derecede — müşterek bir karakter arzetmektedir. Bundan başka, İslâmların Irak'da, İran'da, Afganistan'da ve Maverâünnehir'de tesadüf ettikleri Mazdeen ve Budist dini müesseselerinden de etkilenme ihtimali göz önünde tutulmalıdır. Ve

1) E. Cuq, Etudes sur le droit Babylonien - Paris 1929, Sayfa: 75.

2) Radloff-Maloo, Uigurische Sprachden - Kmä Lev, Leningrad 1928.

elde Budist Türkler tarafından tesis edilmiş vakıflara ait vesikalar bulunması da bunu teyit eder.» (1)

Sonuç olarak, Anadolu'da, şehir hayatının gelişmesinden sonra XIII. asırda kurulmaya başlanan Sıbyân Mekteplerinin orijinal bir kuruluş olmadığını, Selçuklular yoluyla Orta Asya, din yoluyla da İslâm dünyasına uzanan kaynakları bulunduğunu söyliyebiliriz.

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin şekillenmesini etkilemiş olan bu kaynakları iyi bir şekilde değerlendirebilmek için İlk Öğretimin tarih içindeki gelişimini incelemek gerekmektedir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde İslâmiyetten önceki çeşitli kültürlerdeki öğretim kurumları ve eğitim kurulları incelenecek ve bunların birinden diğerine intikal ederek zamanımıza kadar ulaşmış ortak hükümleri olup olmadığı araştırılacaktır.

1) Vakıflar Dergisi, Cilt: 1 - Vakıflar Umum Müdürlüğü Neşriyatı, Ankara 1938.

2. İlk Öğretimin tarih içindeki gelişimine bakış ve çeşitli eğitim sistemlerinin Osmanlı Sıbyân Mektepleri üzerindeki etkilerinin araştırılması :

İlk uygarlıkların ortaya çıktığı devirlerden başlıyarak, içinde çok çeşitli kültürleri barındıran, geo-politik durumu dolayısıyla komşu ülkelerle de sürekli ilgiler kurmuş olan Anadolu'ya, Asya'daki en ileri uygarlıkların da etkilerini taşıyarak gelen Türklerin herhangi bir kurumunu, bir sentez olarak düşünmek hatalı olmaz.

Osmanlılardaki eğitim sistemi de şüphesiz ki çeşitli kültürlerin izlerini taşımaktaydı. Örnek olarak «Okumak» kökünün incelenmesi, bize bu karşılıklı kültür alışverişini açıkça anlatmaya yeter; Uygurca'da, Kazakça'da, Çağatay Türkçesi'nde «Okımak», Hakaniye Türkçesi'nde «Okuşmak» şeklinde olan ve aynı zamanda «Çağırmak» anlamına gelen kök, Japonca'da «Tokuşo» veya «Dokuşo», Lâtince'de ise «Voco» şeklindedir, Yunanca'daki «Ecko» nun ise benzer bir türev olduğu açıktır.» (1)

Bugüne kadar ortaya çıkarılmış okulların en eskisi olan Mezopotamya okulu ile ilk öğretimin tarih içindeki gelişimini incelemeye başlıyabiliriz.

Uygarlıkların en eskilerini barındırmış olan Mezopotamyada bulunan ve tarihin tarafımızdan bilinen en eski okulları olan bu okullar hakkında Kramer'de şu bilgileri buluyoruz: «Sümer'de M.Ö. 3000 den itibaren okula rastlanır. Bunu, üzerinde öğrenci çalışmaları olan, kil tabletlerden öğreniyoruz. Öğretim başlangıçta meslekî yetiştirmeye yöneliyor ve çeşitli işyerleri, özellikle saray ve tapınaklar için elemanlar, idareciler yetiştiriliyordu. Zamanla sistem gelişerek, okul bilgi ve kültür ocağı oldu. Din, Bonatik, Zooloji, Mineroloji, Coğrafya, Matematik, Gramer öğretilmeye başlandı. Eğitim genel ve mecburî değildi, okul masrafları dolayısıyla öğrenciler, genellikle zengin ailelerin çocuklarıydı.» (2).

Ünlü Asyrolog E. Chiera «Kilden Kitaplar» isimli eserinde Mezopotamya okullarını çok detaylı olarak anlatmaktadır: «Kil üzerinde yazı yazmak san'atının güçlüğü uzun bir öğretim süresini gerektiriyordu, herkes

1) Türk Dil Kurumu'ndan öğrenilmiştir.

2) Kramer, L'Histoire commence à Sumer Arthaud - 1957, Sayfa: 41.

okulda yıllar tüketeceğine, bir kâtip kiralamayı tercih ederdi, dolayısıyla eğitim çok yaygın değildi. Öğrenciler okula gitmekte, ya da özel öğretmenlerle çalışmakta serbesttiler. Fakat kâtip olacaklar ikinci şekli tercih ederlerdi. Okullar tapınaklara bağlı olduğundan, birbirlerinden oldukça uzaktaydı. Öğretmen olarak çalışan kâtipler ise, en küçük şehirlere varıncaya kadar her yere yayılmışlardı ..... Kâtiplik ise kil tablet üzerine yazı yazmanın zorluğu dolayısıyla çok önem kazanmış bir meslekti. Fakat daha geniş bir öğrenim için okula gitmek şarttı. Bu okullarda öğrenime yazı öğrenilmesi ile başlanır, öğrenci rahip veya ilim adamı oluncaya kadar öğrenimine devam ederdi. Kazılarda bulunan tabletlerde, sol tarafta öğretmen tarafından yazılmış örnek, sağ tarafta ise öğrencilerin çalışması görülmektedir. Öğrenci örnekleri kopya ettikten sonra öğretmenine gösterip kontrol ettirirdi. Öğretmen diğer öğrenciler için aynı güzel yazı örneğini baştan yazmak zorunda değildi, bütün yapacağı şey, ilk öğrencinin yazdığı işaretlerin üstüne kalemiyle basıp, bunları ortadan kaldıracak şekilde tableti düzeltmekti. Tablet artık yazılmaz hale gelince de, hocanın yazdığı taraf kırılır, gene örnek olarak başka öğrencilere verilirdi. Yazılan, bozulan ve tekrar yazılan bu okul temrinleri, «yaz-boz» tahtalarının en eski örneğidir. Öğretmen öğrencilere ödev vermek istediği zaman, mabed mektebinde bulunan istediği kadar çeşitli metinlerden birini seçerdi. Bir destan veya bir ilâhî parçası, benzetebildikleri en iyi şekilde kopya etmeleri için kendilerine verilirdi. Çeşitli öğrenciler tarafından yapılmış aynı temrinlerde kullanılan değişik işaretlerden öğrencilere dikte yapıldığı da anlaşılmaktadır. Dikte yazmanın yanısıra, öğrencilere epey aritmetik de gösterilmiştir. Toplama, çıkarma, çarpma ve bölme öğretilirdi.» (1).

San'at Tarihçisi E. Diez'de de ilâve olarak şu bilgileri buluyoruz: «Sumer tapınakları, Orta Çağ manastırları gibi öğretim merkezleriydi. Bu tapınaklara bağlı okullar erkek ve kız öğrencileri kâtip olmak üzere hazırlarlardı. Yüzlerce işareti ezberlemek ve her bir işaretin çeşitli mânalarını öğrenmek şeklindeki eğitim, bugün Çin'dekine benzer bir şekilde, çok zordu. Ağırlık ve uzunluk ve ölçüleri de öğretilirdi. Bunlar öğrencilere Sümer ve Semitik dillerinde düzenlenmiş iki cetvel halinde verilirdi. Kâtiplik mesleğinden başka, tıp ve mimarlık meslekleri için de okullar vardı.» (2)

---

1) Edward Chiera, Kilden Kitaplar - Çeviren: Ali M. Dinçol Sıralar Matbaası 1964 - Sayfa: 94.

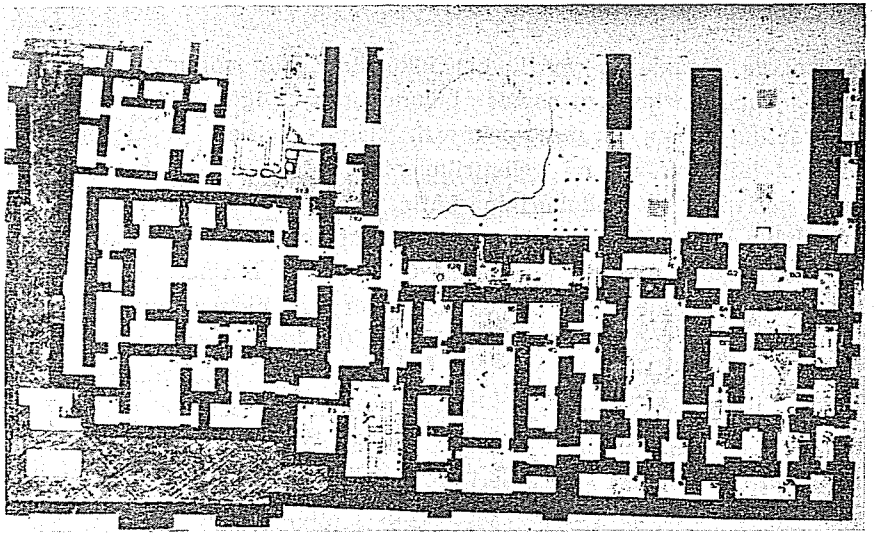
2) Ernst Diez, The Ancient Worlds of Asia Macdonald - London 1961, Sayfa: 34-35.

«Sumer'de Kadın memurların bulunmayışı, kızların genellikle okutulmadığını gösteriyor. Kadın memurların ortaya çıkışı M.Ö. 1800 de Babil devrindedir. Okulun başında «Okulun Babası - Büyük Kardeş» isimleriyle anılan bir öğretmen bulunuyordu ve onun da, öğrencilerin tabletleri yazışına nezaret eden, çalışmalarına bakan ve derslerini dinleyen bir yardımcısı vardı. Ayrıca Resim, Sümer dili ve Disiplinle uğraşan öğretim görevlileri vardı. Öğrenci çalışmalarından anlaşıldığına göre öğretim; «Bilimsel ve Teknik», «Yaratıcı ve Edebiyat» olarak iki bölüme ayrılmaktadır. Öğrenci okula her gün, gün doğuşundan, gün batışına kadar devam ediyordu. Okulda gayet ağır disiplin cezalarının, örneğin, kırbacın bulunduğunu da öğrenmekteyiz. Mezopotamyada, Nippur, Sippar ve Ur şehirlerinde okula benzetilen yapılar bulunmuştur. Fakat bu hacımların, içindeki tabletler dışında, evden farklı bir özellikleri yoktur; o yüzden kat'î bir şey söylemek mümkün olmamıştır. Fakat 1935 de Andre Parrot yönetimindeki bir Arkeologlar gurubu Fırat üzerindeki Mari'de iki hacım bulmuşlardır. Bu hacımlar, seramikten yapılmış bir, iki veya dört kişilik bankolarla bir dershanenin özelliklerini taşımaktadır.»(1) (Şekil: 1, 2, 3) Çok yazık ki, diğer hiç bir Antik Okul hakkında, Mezopotamya Okulu için elimizde bulunan belgeler kadar zengin döküman ortaya çıkarılamamıştır. Sümerlilerin çok ileri olan uygarlıklarının, daha sonraki devirlerde, Babillilerin de geliştirmesiyle, bütün Mezopotamya devletlerini ve hattâ Anadolu'yu etkilediğini biliyoruz. Mezopotamya'dakilerle aralarında büyük benzerlik bulunan yazılı karaciğer modellerinin Hitit'lerde ve Etrüsk'lerde de bulunması Mezopotamya etki sahasının genişliğini anlatmaktadır.

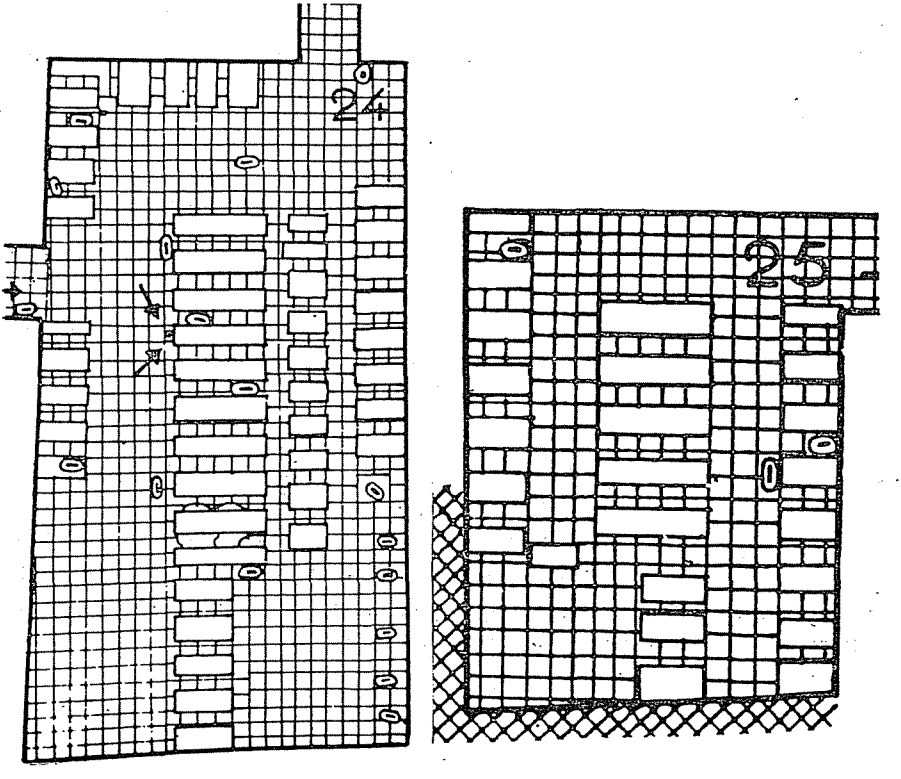
Bu konuda en önemli belgelerden biri de Mısır'da Tell el-Amarna'da bulunan arşiv olmuştur. M.Ö. 1500 den kısa bir süre önce yazılmış olan bu belgeler bize, Mısır Firavunları ile Filistin, Suriye, Anadolu, Babil, Asur ve diğer ülkelerin hükümdarları arasında geçmiş olan resmî, siyasî yazışmaları vermektedir. Bu belgelerin siyasî tarihi aydınlatma bakımından olan önemi yanında bizim için ilginç olan tarafı, bunların kil tabletler üzerine ve Babil lisanıyla yazılmış olmasıdır. Kendi yazı sistemini geliştirmiş ve ileri bir uygarlığa erişmiş olan Mısırlıların dahi Babil dilini kullanmış olması, Mezopotamya etkilerinin güçlüğünü açıklamaktadır.

E. Chiera «Babil dilini, diplomatik dil yapan tamamen saf bir kültürel fetihtir.» demekte ve şunları da yazmaktadır; «Mısır, çöller, denizler ve

1) Kramer, L'Histoire commence à Sumer Arthaud 1957, Sayfa: 41.

(Şekil : 1)
Mezopotamya'da Mari'de bulunan sarayın kısmî planı.
24 ve 25 numaralı hacimler sınıflardır.

(Şekil : 2 ve 3)
Sınıfların detaylı planı.

geri kalmış insanlarla çevrili bir ülke iken, Mezopotamya, büyük bir kültür alanının tam ortasında bulunuyordu. Diğer ülkelerle yapılan temaslar her zaman devam etmekteydi. Mısır hariç belki de hiç bir yerde bağımsız bir yazı sistemi geliştirilmemişti. Hiç şüphesiz, bugün Avrupanın geri kalmış milletlerinin Lâtin Alfabe'sini alıp kendi dillerine uydurdukları gibi, Babil ve Asur civarındaki ahali de kendi lisanları için Babil yazı sistemini kabul etmişlerdi. Orta Çağ'da Lâtincenin genel bilim dili olması gibi, Babilce de bu şekilde kültür ve diplomasinin ortak lisanı haline gelmişti. Babil kâtipleri ellerine kalemlerini alıp, etraflarındaki bütün halklara çivi yazısı san'atını öğretmeye girişmişlerdi. Ayrıca bu kâtipler, kalemleriyle birlikte bilgilerini de beraberlerinde götürmüşler, bütün Babil mekteplerinde okuma yazmayı öğretme kitapları olarak kullanılan büyük edebî şaheserleri de yaymışlar ve aynı klâsikler Barbarların ilk defa okuyup yazmayı öğrendikleri kitaplar olmuştu.» (1)

Yukarıdaki açıklamalardan, Mezopotamyayı çevreleyen bütün ülkelerde, eğitimin Sümer örneğinden faydalanılarak geliştirilmiş olduğunu anlıyoruz. Yalnız Mısır'da, aynı devirde, kendine has bir uygarlık yaratılmış olduğuna göre, farklı bir eğitim sisteminin de varlığı düşünülebilir.

Mısırlıların temel eğitim teorilerinden biri, şu sözlerle açıklanmaktadır; «Bir çocuğun kulağı poposundadır, dayağı yiyince dinlemeye de başlar.» «Mısırlılarda eğitim birçok şekillerde denenmiştir. En yaygın usul çocukların evde eğitilmesidir. Diodorus, çocukların birçok şeyleri anne ve babalarından öğrendiklerini söylemektedir. Baba-erkil aile tipi geleneklere okadar yerleşmiştir ki, eğitimle ilgili bütün eserler bir babanın oğluna nasihatleri şeklinde yazılmıştır. Firavun ailesi ve asîl kanlı çocuklar, Firavun tarafından seçilen ehliyetli bir kimse tarafından okutulurdu, zenaatkârlar ve askerler çocuklarını çırak olarak verirlerdi. İkinci şekil, bazı öğrencilerin bir ustanın direktifleri altında toplanması olmuştur. Hükûmetin ve Tapınağın kendilerine eleman yetiştirmek üzere ayrı okulları vardı. Orta Krallık devrinde, başkentte asker yetiştiren bir okul olduğunu ve kızların okutulmadığını biliyoruz. Sadece devlet işlerinde ve dinsel işlerde görev almak üzere seçilen öğrenciler akademik öğretime devam ederlerdi. Öğretim dört yaşından on yaşına kadar devam ederdi. Çocuklar okumayı, seçilen parçayı koro ile birlikte melodik bir şekilde söyliyerek öğrenirlerdi. Yazı ise, kopya usulü ile ve dikte edilerek öğretilirdi. Matematik eğitiminde çok önemsiz bir yer tutardı. Yeni Krallık'ta dilleri artık konuşulmayan ve yazıları 1000-1500 senelik klâsik yazarların

1) E. Chiera, Kilden Kitaplar, Sayfa: 120.

eserleri okutulurdu. Öğrenciler için bu Lâtince gibi bir şeydi, yazdıklarını anlamazlardı. Mektup koleksiyonları ve rapor modelleri yazı için kullanılan pratik örneklerdi. Bunlar aynı zamanda nasihatleri de ihtiva ederdi. Eğitimin esasını kitap okumak teşkil ediyordu, spora ehemmiyet verilmez, karakterin teşekkülü için yazı öğrenmek kâfi görülürdü.» (1)

Mısır Okulu'nun genel eğitim sistemini bu şekilde gördükten sonra Batı dünyası okullarının temeli olan Yunan Okulu'na geçmeden önce Hitit Okulu'nu anlatmak şüphesiz gerekliydi. Fakat elimizde bu konuda ortaya çıkarılmış herhangi bir bilgi henüz yok. Aşağıya, gene E. Chiera'dan aldığım bilgiler ise bizim için çok ilginç; «Hititçe, İndo-Avrupai bir temele dayanmaktaydı ve Kadîm Yunanca'dan pek uzak değildi. Bazı bilginler bu dilin aslında Yunanca olduğunda ve aradaki farkın bunun bildiğimiz Yunanca'dan çok daha eski olmasından ileri geldiğinde ısrar etmektedirler. Bu tezi ispatlamak belki güçtür, fakat benzerlik de ortadadır. Asurca yazılmış olan Kapodokya tabletleri ve Boğazköy arşivleri M. Ö. 2000 de, hattâ daha bile önce Anadolu'da ne büyük bir Asur etkisi bulunduğunu gösteriyor. Ülkenin çeşitli yerlerindeki önemli kültürlerin hepsi başlangıçtan beri Babil ilminin kaynağından faydalanmışlardı. Anadolu, Yunanistanın tam karşısında bulunmaktaydı ve çok erken devirlerden itibaren Yunanlılar, kendilerine çok yakın olan Anadolu kıyılarında koloniler kurmuşlardı. Acaba bu kolonistler, etraflarını çevreleyen çeşitli etkilere tamamen ilgisiz kalabilmişlermiydi? Apriori düşünecek olursak, Yunanistanın dünyaya yaydığı medeniyetin tamamen kendi malı olmadığını kabul etmemiz gerektiğini görürüz. Yunanlılar bulduklarını almışlar, kendi ihtiyaçlarına bunları uydurup, daha büyük bir ustalıkla geliştirmişlerdir.» (2)

Yukarıdaki açıklamalardan, Hitit Okulu'nun, zincirin kopuk ve çok önemli bir halkası olduğunu açıkça görmekteyiz.

Yunan Okulu'na ise elimizde Heroic Çağa ait belge bulunmadığı için, M. Ö. 600 den itibaren ve Sparta Okulu ile başlamak zorundayız.

Sparta Okulu'nun gayesi iyi asker yetiştirmekti, bu sebepten şimdiye kadar gördüklerimizden kesinlikle ayrılmaktadır. «Sparta'da çocuklar yedi yaşlarına kadar annelerinin yanında kalıyorlardı. Oğlan çocuklar yedi yaşlarından itibaren bir nevi yatılı okula veriliyorlardı. Bu okulda ken-

1) Georges Posener, A Dictionary of Egyptian Civilization Methuen and Co. Ltd. London 1962, Sayfa: 74.

2) E. Chiera, Kilden Kitaplar, Sayfa: 126.

dileri gibi altmış kadar öğrenci, yirmi yaşlarında bir yardımcı öğretmen, yaşlı bir de başkan bulunuyordu. Ayrıca gerektikçe kamçılarını kullanan bekçiler de vardı. Hep birlikte yaşıyorlar ve aynı karavanadan yemek yiyorlardı. Yemeklerini komşu çiftliklerden çaldıkları şeylerle tamamlamak âdetleriydi. Bu onların cesaret ve becerikliliğini geliştirmek için tatbik edilen bir metoddu. Çocuklar gayet ince giyinir ve yalın ayak gezerlerdi. Yatakları ise devedikeni tüyünden ya da sazdan yapılırdı. Her çeşit sporla uğraşılır ve müziğe uyularak yapılan dans en önemli faaliyeti teşkil ederdi. Okuma ve yazma derslerine gelince; ekseriyet okuma ve yazma bilmezdi ve böyle bir eğitim de zaten arzulanmazdı. Şehirin kanunlarının ezberlenmesi, hafıza çalışması için yeterli görülür ve ekseriyet de Homer'in şiirlerini ezberden okuyabilirdi. Zafer şarkıları en sevilen şeylerdi. Yunanlıların daima çok değer verdikleri belâgat, Sparta'da hakir görülürdü. Bütün insanlarda en fazla aranan şey, geliştirilmiş bir bedendi ve her on günde bir bütün çocuklar, resmî bir kontroldan geçerek fizik mükemmelliklerini denetlerlerdi.» (1)

M. Ö. 454 de Perikles ile birlikte, Atina'yı Yunanistan'ın örnek şehri durumuna yükseltme gayreti başlamaktadır. Yunan Okulu denilince de daima bu devir akla gelmektedir.

«Atina'da devlet, her ne kadar esir olmayan bütün çocukların eğitilmesi arzu ediliyorsa da, eğitimi özel teşebbüse terketmişti. Eğitimden gaye de çocukların mükemmel birer şahsiyet olarak yetiştirilmesiydi; ve bu eğitim de üç temele oturtulmuştu: 1. Jimnastik, bedenin eğitilmesi, 2. Müzik, hislerin inceltilmesi, 3. Şiir, ruhun geliştirilmesi.» (2)

C. E. Robinson da Atina Okulu hakkında şu bilgileri veriyor; «Atina'da devlet bütün çocukların okuma ve yazma öğrenmelerini talep etmekteydi, fakat kızlar bu isteğin dışında tutuluyordu. Gerekli ücreti ödemek şartı ile okul seçmek ana-babalar için serbestti. Okullar özel olarak idare edilirdi fakat öğretmenlere itibar edilmez ve öğretmenler ücretleri toplamakta güçlük çekerlerdi. Bu ücretler fakir çocuklarının da okula gitmelerini sağlıyacak kadar düşüktü. Fakat iyi aileler bu okullardaki öğrenimi kâfi görmez, çocuklarına müzik, jimnastik dersleri aldırtırlardı. Çocukların sınıflarına devamlı olarak gitmeleri, okul dışında vakitlerini kötü

1) C. E. Robinson, Everyday Life in Ancient Greece Oxford, at the Clarendon Press 1954, Sayfa: 36.
2) E. B. Castle, Ancient Education and Today Penguin Books 1964 - Sayfa: 46-75.

şekilde geçirmemeleri için zengin aileler çocuklarını «Pedagogue» denilen esirlerle birlikte okula yollarlardı.» (1)

Daha ileride de göreceğimiz gibi Osmanlılarda da çok benzer bir şekilde çocuklar okula bir hizmetkâr refakatinde gönderilirlerdi.

«Pedagogue denilen bu esirler, çocukları sınıftan sınıfa götürür, yemek zamanı gelinceye kadar da odanın arkasında oturur çocukları beklerlerdi. Çocukların ahlâk ve davranışlarından da gene bu Pedagoguelar sorumluydular. İyi davranış Yunanistan'da en fazla aranan bir hususdu. Odaya yaşlı biri geldiği zaman ayağa kalkılması arzu edilir, kıkırdamak, masanın üzerine abanmak, ayak ayak üstüne atmak kötü hareketler olarak görülürdü. Okul, çocuk altı yaşındayken başlar ve ilk kısmı ondört yaşına kadar devam ederdi. Okulda, metal bir âletle, yumuşak kil tablet üzerine yazı yazmak öğrenilir, dersler dikte ettirilerek de gösterilirdi. Millî edebiyattan uzun bölümler ezberletilir ve en çok Homer okunurdu. Homer'in eserleri millî bir kurumdu, fakat büyük tiyatro eserleri de öğretilirdi. Zor bölümler açıklanır ve ezberden okuyuşa büyük önem verilirdi. Şiir okurken jestlerden serbestçe faydalanılıyordu; çünkü, o günlerde şiirler sadece yüksek sesle okunmak için değil, fakat hareketlerle de canlandırılmak üzere yazılardı. Öğrencilere basit aritmetiğin de öğretilmiş olması mümkündü. Yunan sayı sistemi çok karışıktı, çünkü ondalık sayılar yerine harfler kullanılıyordu. Çakıllarla hazırlanmış bir hesap tahtası, yeni başlayanlar için bir kolaylık olarak kullanılıyordu, bunlar bugün kullanılan boncuklu minsaplardan pek farklı değildi. Müzik okulunda bazen flüt öğretilirdi fakat lyre daha yaygın bir sazdı. Birçok millî şarkılar vardı ve bunlar lyre eşliğinde söylenirdi, evlerde gelen konuklara yemeklerden sonra saz çalmak ve şarkı söylemek âdetti. Asîl ailelerin çocuklarının eğitiminde resim de yer alırdı. Çocuklar bu eğitimlerinin yanı sıra ehliyetli kimseler tarafından yönetilen Palaestra — Güreş Okulu — lara da devam ederlerdi. Fizik egzersizlerin bedeni geliştirdiği kadar, karakteri de iyi bir şekilde yönlendirdiği fikri çok yaygındı. Ayrıca müzikle birlikte ritmik hareketler yapılırdı. Ritmik hareketleri öğrenmenin önemi, eğitim metodlarını inceleyen Yunan yazarları tarafından ısrarla belirtilmişti. Kullanılan melodilerin, çocuğun karakterinin gelişmesinde büyük önemi olduğuna inanılırdı. Eflâtun da «Devlet» ve «Cumhuriyet» isimli eserlerinde bu konuya özellikle temas etmiştir. Okuma, ezber, resim, lyre çalma ve hattâ genel kültür konularında yarışmalar düzenlenir, ödüller

1) C. E. Robinson, Everyday Life in Ancient Greece Oxford, at the Clarendon Press 1954 - Sayfa: 38.

verilirdi. Çocuklar devamlı olarak üstün başarılara teşvik ediliyorlardı ve çalışmalar kendileri için zevkli bir şekle getiriliyordu. Fakir aileler, kendi mesleklerini öğretmek üzere, ondört yaşından itibaren çocuklarını yanlarına alırlardı. Zengin çocukları ise, bilgilerini geliştirmek üzere, askerlik zamanlarına kadar olan dört seneyi de faydalı bir şekilde geçirirlerdi. Atina'nın geliştirmiş olduğu demokratik düzen bilime karşı büyük bir arzu yaratmıştı. Her çeşit eylem ve tartışma için ortada olan pek çok imkânlar, insan zekâsını keskinleştirmişti. Kendi kendini idarede hür olan bir toplumun üyesi olarak fert, kişiliğinin önemini kavrıyordu ve ilerlemesi için birçok yolların açık olduğu böyle bir toplumda yer kazanmaya arzuluydu. Böylece eğitim için büyük bir istek bulunuyordu ve bu isteği karşılamak üzere de ehliyetli bir öğretmenler sınıfı doğmuştu.

Atina'ya, Yunan dünyasının çeşitli yerlerinden, ilmin bütün kollarında çalışmış profesyonel öğretmenler gelirdi. «Sophist» deyimiyle anılan bu öğretmenler, konularında iddialıydılar ve öğrettikleri bilgilere karşı para talep ederlerdi. Matematik ve özellikle geometri, Sophistler arasında en değer verilen konulardı. Tarih ve Coğrafya da incelenirdi fakat en önde gelen konu «Konuşma San'atı» idi. Bu, başarı için şart görülen bir çalışma sahasıydı. Bazen bu bilginler dershanelerde de ders verirlerdi. M. Ö. 400 de Atina dışındaki iki Gymnasia'da biri Eflâtun, diğeri de Aristo idaresinde olmak üzere devamlı okullar kurulmuştu. Daha önceleri ise bu öğretmenlerin şehir şehir dolaşarak, öğrencileri bulabildikleri her yerde, örneğin güreş okullarında, ders vermeleri âdetti. Bu dersler gençler üzerinde coşkun bir hayranlık uyandırıyordu. Her halde o zamanlar Atina gençlerinin yarısı boş vakitlerini yere geometrik şekiller çizerek geçirmekteydiler. Hattâ öğrenciler dersleri yarım bırakmayı istemez ve öğretmenlerin peşi sıra şehir şehir dolaşırlardı. Yaşlılar ise bu kadar gayretli değillerdi. Fakat bu çeşit eğitimin kötü bir yanı, insanlara derine inmeyen bilgilerden zevk almayı öğretmesi ve onların araştırıcı ilgilerini körletmesiydi.» (1)

Yunan Okul'larından sonra, kısaca Roma Okul'larını görmek uygun olacaktır.

«Roma Okulları, Yunan Okullarına çok benzerdi ve öğretim metodları hemen hemen aynıydı. Çocuk yedi yaşından ondört yaşına kadar öğretimin ilk kısmını tamamlardı. İlk sınıflar genellikle açık bir terasta (Pergula) ders yaparlardı, bazen de bir meydandaki herhangi bir açık

1) C. E. Robinson, Everday Life in Ancient Greece Oxford, at the Clarendon Press 1954 - Sayfa: 38

dükkân bu işi görürdü; o zaman dükkân, iki kolon arasına gerilen bir çadır beziyle sokağın gel-gitinden tecrit edilirdi. Öğrenciler sıralara otururlar ve dizleri üzerine yerleştirdikleri tabletlere yazı yazarlardı. Öğretmen yüksekçe bir yerde otururdu. Kitapları kopya ederek çoğaltacak pek çok esir olduğu için, kitaplar bol ve ucuzdu. Fakat öğrenim çok can sıkıcıydı. Okula şafakla birlikte kahvaltı dahi edilmeden gidilir ve ancak güneş battığı zaman okul biterdi. Ayrıca, Yunan çocuklarına hoş vakit geçirten Gymnasiumlar Roma'da çok yaygın değildi. Fakat günün bir banyo ile bitirilmesi âdetti. Öğrenciler harflerin şekillerini öğrenmeden evvel harfleri A'dan X'e ve X'den A'ya ezberlerlerdi. Bu ezberi, bir yüzden, bir tersten ahenkli bir şekilde, âdeta şarkı gibi söyliyerek ezberlerlerdi. Daha sonra iki veya üç harfin çeşitli kombinasyonları öğrenilir nihayet kelimelere geçilirdi. Yazı ise, çocuğun elinin tablet üzerinde yöneltilmesi ya da örneklerin kopya ettirilmesi ile öğretilirdi. Bir miktar aritmetik te gösterilirdi.» (1)

Roma, her ne kadar yeni bir medeniyet yaratmamışsa da kurduğu büyük devlet sayesinde Yunan kültürünü, Afrika çöllerinden İngiltere duvarlarına kadar yaymış, tesis ettiği adalet ve kanunlar yoluyla da Yunan değerlerini Batı Avrupa'ya mal etmişti. Avrupa eğitim sistemleri de bu temel üzerine oturtulmuştu.

Yunan ve Roma uygarlıklarından günümüze kalan yapılar arasında, ilk okulları ayırt etmek mümkün olmamıştır. Fakat hemen bütün Yunan ve Roma şehirlerinde gerek Palaestralara gerek Gymnasiumlara örnekler pek çoktur.

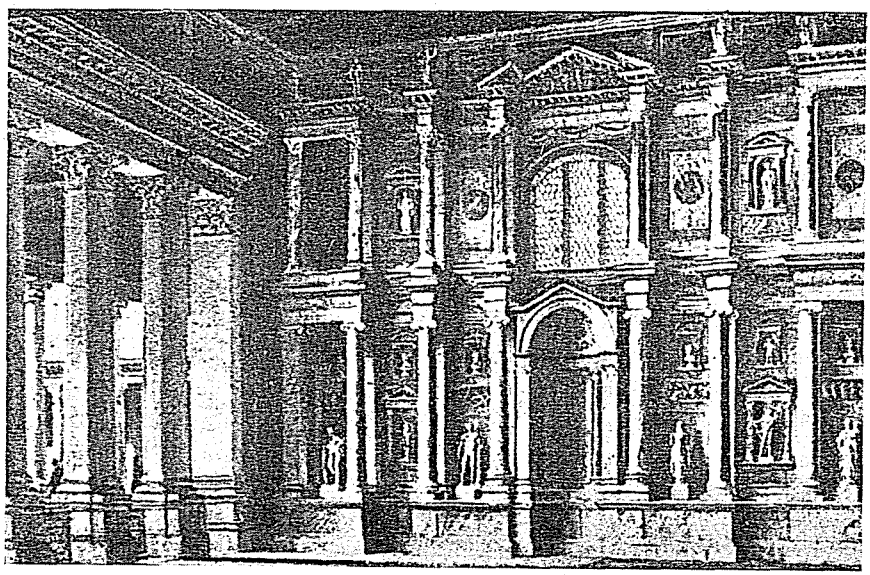
Burada, yurdumuzda bulunuşu dolayısıyla, bizim için ayrıca önemli olan birkaç örnek göreceğiz.

Örneklerden birincisi, Efes'te, Liman hamamlarına bağlı olan Palaestradır. Henüz kazısına başlanmamış olan bu yapılar toprak üzerindeki kısımlarıyla çok ilginç görünmektedirler. (Şekil : 4)

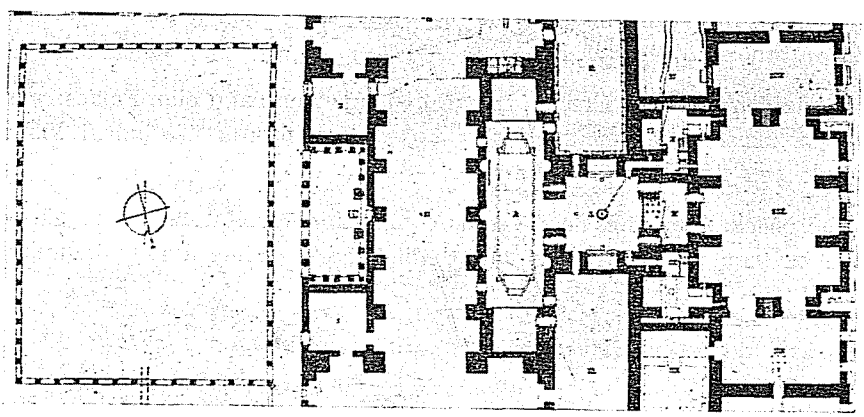
İkinci örnek, gene Efes'deki Vedius Gymnasiumudur. M. S. II. yüzyıla ait olan bu yapı plânı gayet iyi takip edilebilecek şekilde ayakta kalmıştır. (Şekil : 5)

---

1) E. B. Castle, Ancient Education and Today - Penguin Books, Sayfa: 125.

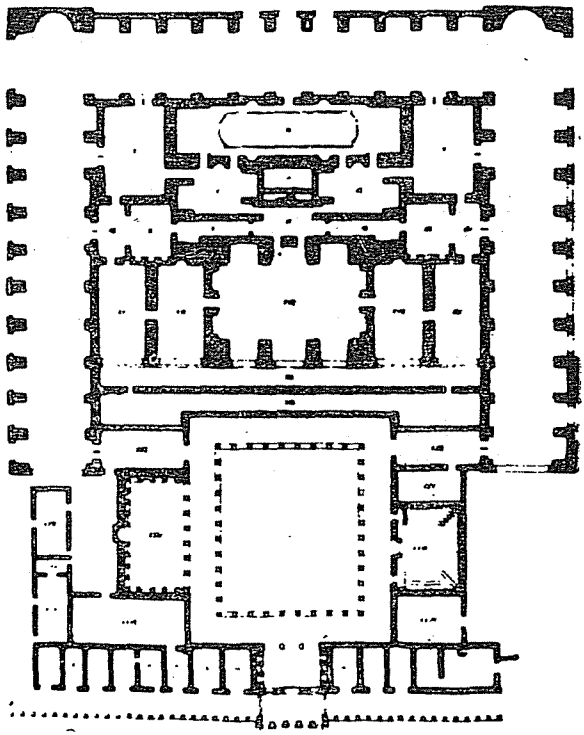

(Şekil : 4)
Palaestra'nın bir salonunun rekonstruksiyon çizimi. Böyle bir öğrenim yapısı içinde insan ölçüsünün hiç değerlendirilmemiş olduğu görülüyor. Bu tutum, Osmanlıların Medreselerindeki mimarî davranışla kıyaslanabilir.

(Şekil : 5)
Efes, Vedius Gymnasium'u.

Üçüncü örnek de Efes Doğu Gymnasiumudur. (Şekil : 6)

(Şekil : 6)
Efes Doğu Gymnasiumu

Kültür Tarihi sahasındaki çok ilgi çekici diğer bir buluş da Hindistanda üzerlerinde hayvan tasvirleri ve bir cins piktografik yazı bulunan mühürler olmuştur. Bunlar M. Ö. «3000» yıllarına aittir ve aynı tip mühürler Mezopotamyanın erken tabakalarında yapılan kazılarda da ele geçmiştir (1). Bunlar, M. Ö. 3000 de hattâ daha önceleri Hindistanla Mezopotamya arasında ticarî ilgilerin olduğunu göstermektedir.

E. Diez ise her iki kültür arasında bir akrabalık olduğunu ileri sürerek, bu ilgiyi daha ileriye götürmektedir: «Mezopotamya'da dünyanın en eski şehirlerini kuran Sümerlilerin henüz etnik orijinleri tesbit edilmemiştir. Fakat Mezopotamya'dan İndus vâdisine kadar uzanan plâtonun doğusundan geldikleri düşünülebilir. Sümerlilerin âdetlerine bakılarak bunların denizden geldikleri tahmin edilmektedir. Aynı zamanda ortaya çıkan

1) E. Chiera, Kilden Kitaplar

Sümer ve Pre-Aryan kültürleri arasındaki benzer eğilimler, bu iki gurubun aynı orijine sahip olduklarını göstermektedir.» (1)

Mezopotamya uygarlığı ile Hind Pre-Aryan kültürü arasında kurulan bu köprüyü bazı faraziyelere dayanarak Çin'e kadar uzatmak da mümkün görünmektedir. Bazı bilginler, Çin resim yazısı ile Sümerlilerin resim yazısının aynı kaynaktan çıkma olup, ayrı gelişim yolları takip ettiğini ve Babilliler ideografik yerine fonetik yazıyı kabul ettikleri halde, Çinlilerin eski sisteme saplanıp kaldıklarını ispat etmeye çalışmaktadırlar. Budizm din ve San'atının Çin'e Hindistan'dan yayıldığının bilinmesi de bu iddiaları desteklemektedir.

Fakat Asya'da yapılan kazılar, henüz bütün bu faraziyeleri doğrulayacak belgeleri ortaya çıkaracak kadar ilerlemiş değildir. Gerek M. Ö. 1200 civarında İndo-Avrupalı bir kavim tarafından köle haline getirilen Hindistanın yerli halkının, gerekse Çin'in ilk sahiplerinin uygarlıkları hakkında hiç bir şey bilmiyoruz.

Yalnız Çin'in en eski şiir koleksiyonu olan ve M. Ö. 7. yüzyılda veya daha önce yazıldığı tahmin edilen «Shih-Ching» (The Book of Odes) de şu satırlara rastlamaktayız;

«O, Sosyal işler müfettişini çağırdı,
O, Eğitim Bakanını çağırdı,
Ve, onları konut yapmak üzere görevlendirdi.»

Bu şiir, Büyük Shang Devleti (M. Ö. 1766-1122) devrinde yapılan ve Çin evinin en eski örneği olan «Shang Evi» nin nasıl inşa edildiğini anlatmaktadır (2).

Bir eğitim bakanı var olduğuna göre, şüphesiz eğitim, daha o devirde Çin'de bir problem olarak görülmekteydi. M. Ö. 722 de kurulan Ch'in İmparatorluğu devrinde ise eğitimin bir kalkınma dâvası olarak ele alındığını görmekteyiz: «Ch'in İmparatorluğunun ilk temsilcisi, o zamana kadar kırk devlet halinde bölünmüş olan Çin'i bir merkezi idare içinde toplamıştı. Her şehrin özel âdetleri, kanunları, ölçü sistemi, kıyafeti, dili ve hattâ yazısı bulunuyordu. Devrin Başbakanı Li-Ssu, bu eski âdetlerin bırakılması ve hepsinin merkezdeki örneklerine göre yeniden düzenlenmesi işlemlerini yürürlüğe koydurdu. Büyük mücadeleleri gerektiren bu olay,

1) E. Diez, The Ancient Wolds of Asia
2) E. Diez, The Ancient Worlds of Asia.

Çin'in bildiği en büyük politik ve ekonomik reformdu. Li-Ssu'nun bu reform hareketinin bir gayesi de o zamana kadar özel öğretmenler tarafından yürütülen eğitim sistemine bir son vermekti. Bu şekildeki öğretim Konfiçyus zamanında ortaya çıkmıştı ve bir takım bilginler şehir şehir dolaşarak öğretim yapmaktaydılar.

Yeni sistem ise eğitimi devletin bir görevi olarak görüyordu. Daha önce Konfiçyus'da, topluma sağlam bir ahlâk kazandırmanın tek yolunun, bütün eğitim kurumlarına bir birlik getirmek olduğunu söylemişse de, bu ancak Ch'in İmparatorluğu devrinde gerçekleştirilebilmiştir.» (1)

Çin eğitim sistemi hakkındaki bu açıklamalardan sonra sıra, Türklerin devamlı bir yakınlık içinde bulundukları İran'a gelmektedir.

Müslümanlıktan kısa bir süre önce, Sasani Devri'nde İran'da durum şu şekildeydi :

«Saraya mensup ailelerin ve asillerin çocukları, aynı zamanda iyi bir silâhşör olan vasi bir öğretmenin nezaretinde öğrenimlerini yaparlardı. Çocuklara ilk plânda okuma, yazma, aritmetik, ata binme, avlanma, polo ve satranç öğretilir, özellikle silâh talimine, ok kullanmaya çok önem verilirdi. Bu öğrenim onbeş yaşında biterdi. Bu yaşta çocuk dinsel görevleri bilmek ve bir insanın hak ve vazifeleri hakkında bilgi sahibi olmakla sorumluydu. Gençler yirmi yaşına geldikleri zaman âlimler ve yüksek rütbeli dinî adamlar tarafından imtihan edilirlerdi. Asil ailelerin kız çocukları da ileri bir öğrenim görürlerdi. Fakat bütün bu imkânlar, sadece zengin ve asil ailelerin çocukları içindi. Devrimci Sasani Kralı Hüsrev'in M. S. 531-579 da yaptığı reformlar halk tabakalarına çok az inebilmişti. Halk, geçmişte olduğu gibi, sefil ve güvensiz hayatına devam ediyordu.» (2)

Bundan sonra, Osmanlıların birçok kurumlarını etkilemiş olan Bizans'da eğitimin nasıl yürütülmekte olduğunu görmek yerinde olacaktır.

«Bizans'da eğitim, para vermeye gücü yetecek herkes tarafından yapılabilecek bir şeydi. Çocuklar zenginseler, altı yaşına gelince bir din adamından özel dersler almaya başlarlardı. Veya bir dinî kuruma devam ederlerdi. Bizans İmparatorluğunun bazı yerlerinde sabah ve öğleden sonra ders yapılmasına karşılık, bazı yerlerde de sabahlar öğrencinin hazırlığı için bırakılır, dersler öğleden sonra yapılırdı. Okula giderken çocuklara

1) E. Diez, The Ancient Worlds of Asia
2) E. Diez, The Ancient Worlds of Asia

bir hizmetkâr refakat eder ve kitaplarını taşırdı. Ayrıca Manastırlara bağlı okullar da vardı ve buralarda koyu bir dinsel öğretim yapılırdı. Nüfusun büyük bir çoğunluğu için eğitim, önce evde kulaktan dolma dini dersler ve sonra da mahalle okullarında okuma, yazma öğretimi şeklinde oluyordu.

Kızlar bu okullara gitmezlerdi. Okulda çocuklar ya sıralarda ya da öğretmenin etrafında yerde oturuyorlardı. Eğitimde gaye, çocukların telâffuz ve hafızalarını kuvetlendirmekti. Dinsel kitaplar bu iş için eldeki en iyi araçtı. Çocuklar Psalter denilen dinî kitabı ezberlerler, kutsal yazılar ve ilâhiler okurlardı. Fakat eğitim kendi ana dillerinde değildi ve çocuklar okuduklarını anlamazlar sadece ezberlerlerdi. Yunanistanda olduğu gibi burada da en çok okunan yazar Homer'di. 13. yüzyılda Arap tercümelerinin de genel kültüre girdiği görülmektedir.» (1)

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin kaynaklarında etkili olabilecek olan yukarıdaki çeşitli okullardan sonra bir de eğitimin İslâm dünyası içindeki gelişimini incelemek gerekmektedir.

Bu konuda A. S. Tritton'un 'Materials on Muslim Education' isimli araştırmasından geniş ölçüde yararlanılabilir.

«Okul, İslâmiyetin başlangıcından beri varlığı bilinen bir kurumdur. Halifeler ve diğer ileri gelen kimseler çocukları için 'Mu'addib' denilen özel öğretmenler tutarlardı. Bu öğretmenler ekseriyetle tanınmış bilginler arasından seçilirdi. Ayrıca sadece fakir çocuklar için açılmış okullar da bulunuyordu. H. S. 356 - M. S. 967 senesinde Halife Hakam'ın Kurtuba'da fakir ve yetim çocuklar için yirmi yedi okul kurduğu bilinmektedir. Bunlardan üçü camilere bağlı olarak yapılmıştı, diğerleri ise şehrin çeşitli semtlerine yayılmıştı. Ayrıca bu okulların masraflarını karşılamak üzere gene Halife tarafından bazı dükkânlar vakfedilmişti. Kurtuba'da bulunan bu okullar, tek tek inşa edilmiş olan resmî okulların İslâm dünyası içindeki tek örnekleridir. İslâm dünyasında çocuklara çok önem verilir, çocuk doğuşundan itibaren itinalı bir şekilde yetiştirilirdi. İbn-al Hajj ve Ghazalî gibi büyük İslâm düşünürlerinin yazılarında çocuk terbiyesine dair düşünceler geniş yer tutmaktadır. Örneğin, Ghazalî çocuklara ilk günlerden itibaren itikada ait sözler öğretilmesini, çocuklar büyüdükçe de bu sözlerin mânasının açıklanmasını istemekte, böylece çocuğun ezberleme ve anlama devrelerinden geçerek gerçek inanca yönelebileceğini söylemektedir.

---

1) Norman H. Baynes and H. St. L. B. Moss, Byzantium: An introduction to East Roman Civilization, Sayfa: 200.

Çocuğun herkesin içinde azarlanmaması, meziyetlerinin şımartılmadan övülmesi, on yaşından küçüklerin dövülmemesi gibi kurallara herkes uyardı. Okul içinde yapılan çeşitli törenlerle çocuğun ilgisi uyanık tutulur, başarılı bir öğrenci şehrin içinde alaylarla dolaştırılırdı.

Okul ilk zamanlar herhangi bir ikamet yapısında veya bir dükkânda yer alabiliyordu. Nitekim, H. S. 2. yüzyılda bir dükkânın, bir evin ve bir hanın okul olarak kullanıldığı yazılı kaynaklarda geçmektedir. Şayet bu yer ailelerin hoşuna gitmezse, okul başka bir yere taşınırdı. Okullar işlek sokaklara, pazar yerlerine yakın yerleşmeli, tenha yerlerde okul yapılmamalıydı. Çoğu zamanlar şahıslara ait evlerde de dersler verilirdi. Fakat öğretmenler tek tek özel dersler yerine, küçük bir sınıfa sahip olmayı tercih ederlerdi. Sınıf; temiz, sessiz, serin ve tertipli olmalı, öğrenciler de dersi anlıyacak durumda bulunmalıydılar, aç, susuz, uykusuz, korkutulmuş ya da telâşlı olmamalıydılar. Öğretmen önce Mekke'ye dönerek dua eder ve ders ondan sonra başlardı. Çocuk okula gidip besmeleyi öğrendiği zaman anne, baba ve öğretmenin günahlarının affedileceğine inanılır, çocukların okula gidişi uğurlu bir olay sayılırdı. Çocukları okula götürüp getiren hizmetkârlar büyük bir titizlikle seçilirlerdi. Okulda yemek yenmesi hoş görülmez ve seyyar satıcılar okul civarına sokulmazdı. Çocukların öğretmenlerine babalarına olduğundan daha fazla saygılı olmaları istenirdi. Çünkü baba, vücuda hayat verdiği halde, öğretmen akla hayat verirdi. Okulda öğretmen dersleri kendisi verir fakat gerektiği zaman bir yardımcı tutulurdu. Bazen büyük çocuklardan biri bu işle görevlendirilirdi. Kur'an eğitimin temelini teşkil ediyordu, Kur'anın anlaşılması için bazı ön bilgilere ihtiyaç varsa da buna önem verilmez ezberle işe başlanırdı. Dersler koro halinde okunur ve ezberlenirdi. Yazı dersleri de Kur'an'dan kopyalar yaptırılarak yürütülürdü. Fakat Kur'an mukaddes olduğu için temizliğe çok dikkat edilirdi. Eğitim tamamen ahlâk temeline oturtulmuştu. Çocuğun her türlü tesire açık olduğu kabul edilir ve en küçük yaştan itibaren doğru yola yöneltilmeye çalışılırdı. Muhammed Peygamberin şu sözleri eğitimin ana yolunu çiziyordu; «Senin için en korktuğum şey, bilgili bir dile fakat cahil bir kalbe sahip olmandır.» (1)

Yukarıdaki bilgilere ilâve olarak İslâm Ansiklopedisi'nde şunları buluyoruz:

---

1) A. S. Tritton, Materials on Muslim Education in the Middle Ages Luzac and Co. Ltd. - London 1957.
Sayfa: 11, 12, 14, 15, 16, 19, 30, 34, 35, 48, 49, 98, 117, 145, 162.

«Bütün İslâm ülkelerinde okul, ilk plânda dini vecibelerin öğrenildiği ve Kur'anın okutulduğu kurumlar olarak gelişmiştir. Bu okullar genellikle 'Kur'an Okulu' diye isimlendirilirdi. Fakat ana dili olarak Arapça konuşulan ülkelerde dahi çocuklar okuduklarını çok az anlamaktaydılar, çünkü Kur'an sondaki parçaların daha kısa olması dolayısıyla tersten başlatılarak okutulurdu. Birçok İslâm şehirlerinde okul için özel bir yapı yapılmaz, herhangi bir binanın bir odası bu iş için ayrılırdı. Kahire'de okulların ya umumî bir binanın ya da bir çeşmenin üstünde yer aldığını, Fas'ta da birçoklarının sokağa göre daha yüksek bir seviyede bulunduğunu görmekteyiz. Afrika göçebelerinde ise, köyün ortasına kurulan çadır aynı zamanda cami ve okul olarak kullanılmaktadır.»

Şimdiye kadar Osmanlı Sıbyân Mektepleri eğitim sistemini etkilemiş olabileceğini düşündüğümüz çeşitli kültürlerin okullarını inceledik. Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin de özelliklerini bildiğimize göre, yukarıda incelediğimiz eğitim sistemlerinin Osmanlılarınkine yakın özelliklerinin tesbitine geçebiliriz.

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin en önemli ve en mükemmel özelliği bu okulların halk çocukları için kurulmuş olmasıdır. Eğitimdeki bu sosyalleştirme hiç bir devirde bu olgunlukta gerçekleştirilmemiştir. Bu davranışın nedeni, İslâmiyetin en güçlü kurallarından birinde bulunmaktadır: «Bütün insanlar, Tanrı önünde eşittirler.» Bu temel ilke, İslâmiyetin çıkış ortamı ile ilgilidir. İslâmiyet bütün üyelerinin hür ve eşit haklara sahip olduğu göçebe bir kavmin yaratmasıdır (1). Bütün çocukların okutulması ve okulların parasız olması Kur'anın şartlarıydı. Kur'anı okumak ve cahil olanlara öğretmek bir görev hattâ imtiyaz sayıldığı için bir ödeme de bahis konusu olamazdı. Allah 'bana hizmet edene, hizmet ediniz' diyordu; Allah'a hizmet etmenin yollarından biri de Kur'anın öğretilmesiydi, bu bir dinî görev olarak yapılmalı, karşılığında para alınmamalıydı. Bu görüşlerle gelişen İslâm eğitim sistemi, şimdiye kadar gördüğümüz sistemlerden farklı olarak, toplumsal bir nitelik kazanmıştı. Örneğin, Yunan eğitimi hakkındaki şu sözleri karşıt olarak verebiliriz: «Kaynağı, Aristokratik bir kültürde bulunan Yunan eğitimi, kendisini etkilyen Homer soyluluğunun damgasını hiç bir zaman kaybetmemiş ve Eflâtun'un da söylediği gibi, yalnız zenginlerin çocukları eğitime erken başlayıp geç bitirmişlerdir.» (2)

---

1) E. Diez, The ancient Worlds of Asia, «İslâmiyetin temel prensibi olan 'Allah önündeki eşitlik' ilkesi, onun yaratıcısının, Arabın — hür adamın — bir ilhamıdır.»

2) E. B. Castle, Ancient Education and Today - Sayfa: 13.

Osmanlı Türklerinin birçok kurumlarında olduğu gibi, eğitim kurumunu da diğer İslâm ülkelerinde erişilmemiş bir organizasyona ulaştırmaları, onların «devamlılığı sağlanmış homojen bir toplum kültürü yaratmış olmalarının» (1) bir sonucu olmuştur. Bu homojenlik, tek tek yapılar arasındaki benzerliklerin artışına ve dolayısıyla belirli konular için tek bir anlatımın doğuşuna sebep olmuştur. Böylece Sıbyân Mektepleri yapılarının daha sonraki bölümlerde inceliyeceğimiz belirli yerleştirme, plânlama ve yapı şekilleri ortaya çıkmıştır.

İncelenen bütün sistemlerde ortak olan bir özellik, hepsinde ders aracı olarak dinsel kitapların, an'anevî destanların ve ilâhilerin kullanılmakta oluşudur. Fakat burada çok enteresan olan bir şey, aynı kitabın okunmasına rağmen farklı çevrelerde değişik tipte insanlar ortaya çıkmasıdır. Çin'liler de, Japon'lar da Konfuçyüs klâsikleri ezberledikleri halde sonuç farklı olmuştur. «Konfuçyanizm, Japonya'da hiç bir zaman Çin aydınlarının vasfı olan uyuşuk kültürlü şüpheciliği yaratmamıştır.» (2) Nitekim bütün eğitimlerinin kaynağı olan Homer'e rağmen Grek, Roma, Bizans uygarlıkları, Kur'ana rağmen çeşitli İslâm ülkeleri farklı görünüşler kazanmışlardır. Bu durum bize, bu kitapların öğrenim sırasında muhtevaları dolayısıyle değil, sadece birer temrin kitabı olarak okutulduğunu göstermektedir. O devirlerde ellerinde başka ders kitapları olmayan kavimler, hattâ ana dillerinde yazılmamış olsalar bile, bu dinsel kitapları kullanmışlar ve bu kitaplar öğrenciler tarafından çoğunlukla anlaşılmadan ezberlenmişlerdi.

Sonuç olarak açıkça söyliyebiliriz ki, bu ilk uygar topluluklarda öğretim, okutulan kitapların dinsel olmasına rağmen, dinî bir gaye ile yüklenmemişti. Okullar pratik hayattaki işyerleri için eleman yetiştiren kurumlardı. Hattâ Sümer Okulu, kâtip, mimar, doktor gibi yetiştirdiği meslek adamlarının yanısına Kozmografi, Zooloji, Mineroloji gibi ilimleri de öğreterek, bugünün üniversitelerine yakın bir öğrenim yapıyordu.

Eğitimdeki ilk yanlış adım, eğitim kurumlarının dinsel kurumların geliştirilmesi için kullanılmasıyla atılmış oldu. Bu şekil, «öğrencileri bir gaye değil, bir gayeye vasıta sayıyordu.» (3).

Bu tutumun ilk örneğini Yahudilerde görüyoruz. «Yahudi Okullarının

---

1) Doğan Kuban, Anadolu - Türk Mimarisinin Kaynak ve Sorunları İ. T. Ü. Mimarlık akültesi 1965, Sayfa: 14.

2 ve 3) Bertrand Russell, Terbiyeye Dair, Çeviren: Prof. H. Dereli Millî Eğitim Bakanlığı Ankara Üniversitesi 1964, Sayfa: 37.

gayesi hiçbir zaman kültürel değil fakat tamamen dinseldir. Okulda yapılan bütün çalışmalar kutsal kitabın iyice öğrenilmesi esası üzerine kurulmuştur. Dinî hiçbir değeri olmadığı için örneğin Aritmetik Yahudi Okullarına hiç girmemiştir.» (1).

Orta-Çağ manastır okulları da, öğrencileri gayeye vasıta sayışı bakımından Yahudi Okullarına benzemektedir. «Jesuitlerin eğitimi, Katolik Kilisesinin gelişmesi için kullanmaları, o devirde san'atı hissî, düşünceyi sathî ve ahlâkî gevşek bir hale getirdi ve neticede yaptığı zararları önlemek için bir Fransız İhtilâli zarurî oldu.» (2)

İslâm eğitim sistemi için de yukarıdaki hükmü vermek zorundayız. İslâmda da eğitim, tek bir tanrıya inanışla beslenen, ahlâk ve din kuralları üstüne kurulmuş bir sistemdi. Gerek Yahudi, gerek Orta-Çağ ve İslâm eğitim sistemleri, örneğin Yunanlılarda olduğu gibi hayatın fizik ve estetik zevklerine, hissi ve pratik tecrübelerine yönelmemişti, sıkı aile ve toplum bağları içinde Tanrı'ya dönüktü.

Osmanlı Sıbyan Mektepleri de, aslında böyle bir düşünce ve sistemin bir sonucu olmasına ve tamamen dinsel eğitime dönük görünmesine rağmen bir bakıma antik örneklere daha çok yaklaşmaktadır. Osmanlı toplumsal yaşayışı, okulu dar çerçevesinden çıkararak, gündelik yaşayışın bir parçası haline getirmişti. Çocuğun gündelik hayatının büyük bir kısmını baba mesleğini devam ettirmek için çıraklıkla geçirmesi, gelişmiş kapalı ev ekonomisi dolayısıyla evdeki üretim faaliyetlerine katılması ve gayet iyi işleyen bir toplumsal bütün olan mahalle içindeki günlük olaylarla devamlı bir ilgi içinde bulunması gibi faktörler, çocuğun eğitimi için gerekli olan fikrî, hissî, ahlâkî ve fiziksel ihtiyaçlar arasındaki denge ve harmoniyi iyi bir şekilde kurmuştu.

Aynı zamanda okunan kitapların çocuğun ana dilinde olmayışı yüzünden anlaşılmaması, onların birer temrin kitabı olarak kullanılmasına yol açıyor ve öğrenim dinsel niteliğini kaybetmeye başlıyordu.

Böylece, Sıbyân Mekteplerinin kuruluş gayesi kat'î olarak dinsel olsa bile, ortaya gerçek bir öğrenim ortamı çıkmış oluyordu. Bu ortamı, örneğin Atina şehri demokratik ortamı ile de kıyaslıyabilir ve hattâ, sadece zengin çocuklarına ayrılmamış oluşuyla daha da üstün olduğunu söyliyebiliriz. Yukarıdaki önemli noktalara işaret ettikten sonra, eğitim sistemleri arasındaki daha ufak benzerlikleri ilâve edelim.

---

1) E. B. Castle, Ancient Education and Today - Sayfa: 177, 179.

2) B. Russell, Terbiyeye Dair, Sayfa: 37.

Yunan'da Pedagogue denilen esirlerin okul çocuklarına refakat ettiklerini ve onların davranışlarından sorumlu olduklarını öğrenmiştik, Roma ve Bizans'da da aynı görevin gene esirlere yaptırıldığını görüyoruz, Osmanlılar'da da zengin çocuklarını okula bir hizmetkâr götürür getirir ve kitaplarını taşırdı. Bu usul zenginliğin tabiî bir sonucu olabileceği gibi İslâm dünyasına Roma İmparatorluğu yoluyla da geçmiş olabilir.

Eğitim konusunda başka ilginç bir şey de, Osmanlıların eski Mısırlılar ve Yahudiler gibi beden eğitimini önemsememiş olmalarıdır. Elbette varlıklı çocuklar, ata binmek, ok atmak, kılıç kullanmak ve güreş tutuşmak gibi şeyleri özel öğretmenlerinden öğrenirlerdi, fakat genel olarak beden eğitiminin ve bilhassa ritmik olarak yapılan fizik hareketlerinin insan ruhunu da şekillendirebileceği görüşünün, örneğin bir Yunan uygarlığında kazandığı yaygınlığı ne eski Mısır'da ne de Osmanlı'larda bulmak mümkün değildir.

Bence, böyle bir anlayışın neden Yunan'da gelişip de Mısır'da önemsenmediği sorusu önemlidir. E. B. Castle, Yahudilerin yaşayışında beden eğitiminin yer almamasını, Yahudilerin çıplaklık hakkındaki sert taassupları ile açıklamaktadır. İslâmiyet için de aynı açıklama yapılabilir, fakat çıplaklık hakkında herhangi bir taassupları olmadığını san'at eserlerinden bildiğimiz Mısırlılar için bu görüş uygun değildir.

Burada, Mısır, Osmanlı ve Yahudi kültürleri arasındaki bir benzerliğe daha işaret etmek yerinde olur; bir harp arabası resminin arkeologlara, kültür tarihçilerine nasıl yol gösterdiğini, bir takım devirleri kapayıp, bazı yenilerini açtığını okuyunca insan, bir sandalyeden neden hiç bir yerde söz edilmediğine hayret ediyor. Herhalde, yere ve sandalyeye oturmak, çok ayrı iki davranışın ve uygarlığın işareti sayılmalıdır. Mezopotamya, Yunanistan, Mısır, Anadolu gibi birbirine çok yakın bölgeler içindeki bu farklılık ise çok daha ilgi çekicidir.

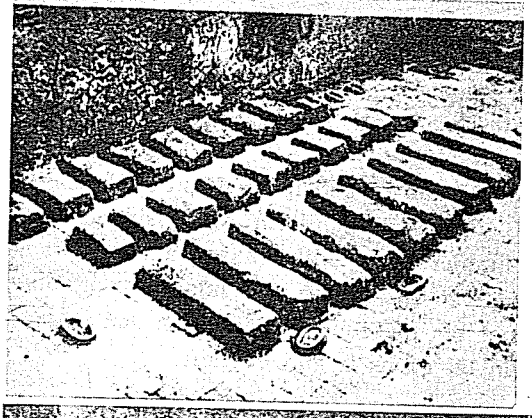
Mezopotamyalı öğrencilerin sıralarda oturduklarını, Yunan'da ise iskemle kullanıldığını biliyoruz. İslâm'ların yere oturması ise daha çok doğu uygarlıklarına bağlı olarak düşünülür ve genellikle göçebe oluşlarına bağlanabilir, halbuki, gerek eski Mısır'da gerek Yahudiler'de yere oturulmaktadır.

Aşağıda, Mezopotamya okulu ve öğrencilerin oturdukları sıralar görülmektedir. Öğrenciler bu sıralarda oturmakta ve aynen daha sonra Yunan'da olduğu gibi ellerindeki tabletlere yazı yazmaktadırlar. (Foto: 1 ve 2)

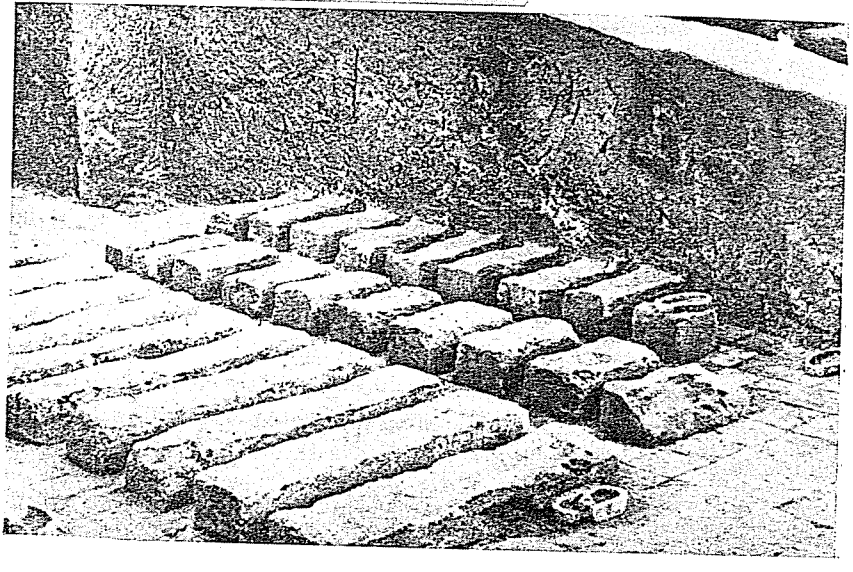
(Foto : 1)

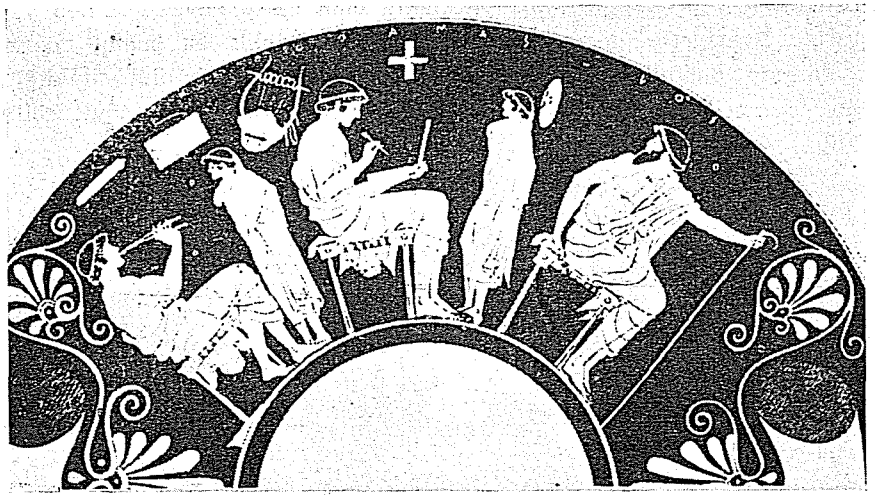
Mezopotamya'da Mari Sarayındaki okulda sınıf ve sıralar.

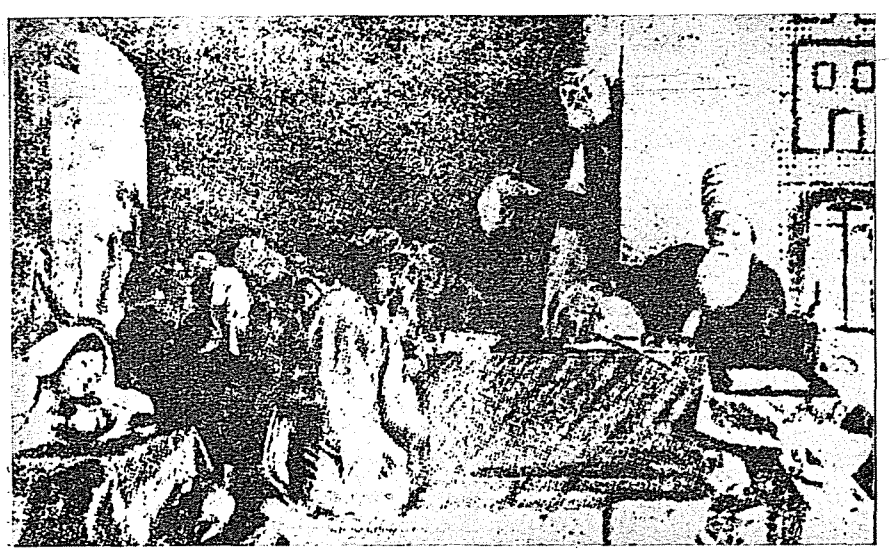
(Foto : 2)

Mari Okulunda seramik sıralar.

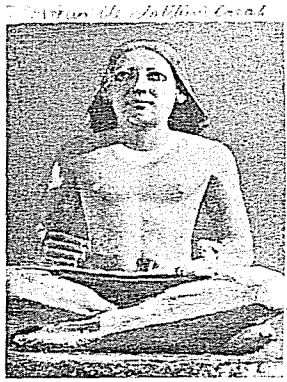

(Foto : 3)
Bir Yunan testisinde Yunan Okulu. Ortada iskemlede oturarak yazı yazan öğrenci görülüyor. Baştaki sakallı adam Pedagogue'dur.

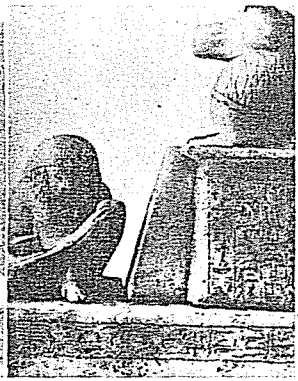

(Foto : 4)
Osmanlı Sıbyân Mektebi

Mısırlıların yaptıkları ve yazı yazmakta olan kâtip heykelleri hep yere oturmuş vaziyette gösterilmiştir. Mısır'da kâtiplik en önemli meslek sayıldığına ve okullarda çoğunlukla kâtip olmak üzere öğrenim yapıldığına göre, öğrencilerin de dersler esnasında yerde oturdukları söylenebilir. (Foto : 5 - 6 - 7)

(Foto : 5)

(Foto : 6)

(Foto : 7)

Oturma şeklinde görülen bu fark, örneğin saz şairleri üzerinde de incelenebilir. Bütün Mezopotamya saz şairleri, Yunan meslekdaşları gibi

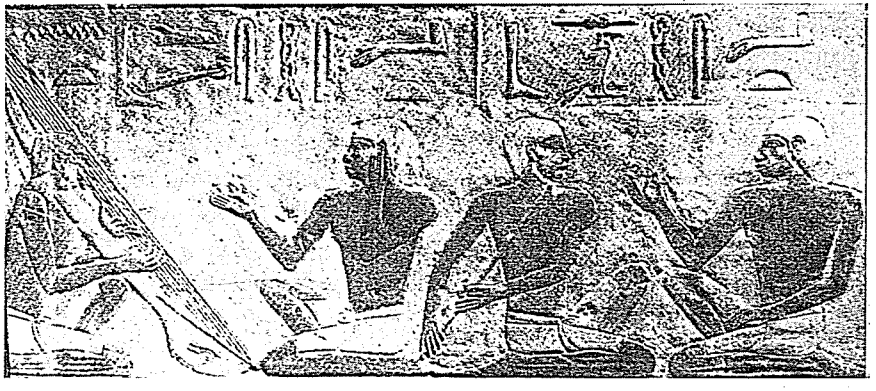

(Foto : 8)
Ege'de Yunan adalarında bulunmuş ve M. Ö. 2000 senelerine ait, iskemleye oturarak harp çalan saz şairi heykeli.

(Foto : 9)
Mezopotamyalı bir müzisyen

ya ayakta ya da bir iskemleye oturmuş olarak çizilmiştir. Buna karşılık, gerek Çin, Hint, İran, Türk minyatürlerinde ve gerekse Mısır resimlerinde saz çalanlar yerde oturmaktadırlar. (Foto : 8 - 9 -10)

(Foto : 10)
Mısırlı Müzisyenler.

Bazı uygarlıklar arasındaki bu davranış birliği nasıl açıklanabilir?

Bir mimar olarak, bu benzerliklere sadece işaret etmekle yetinmek ve nedenlerinin derinliğine araştırılmasını kültür tarihçilerine bırakmak daha uygun olacaktır. Fakat burada aynı konudaki diğer bir görüşe de işaret etmek gerekmektedir.

H. Kemali Söylemezoğlu 'İslâm Dini, İlk Camiler ve Osmanlı Camileri' isimli eserinde İslâm mabedinin başlangıcını incelerken, Mısır mabediyle bir mukayese yapmakta ve aradaki benzerliğe işaret etmektedir. Ancak, bu benzerliğin, her iki mabedin de fonksiyonel ve mantıkî bir gelişmenin sonucu oluşundan dolayı ortaya çıktığı müdafaa edilmiştir. Fakat benzerlikler arttıkça başka sebepler de aramak gerekmektedir. Acaba Mısır - Asya ilişkisi sanıldığından daha mı fazladır?

İslâm dünyasına Muhammed Peygamber tarafından söylenmiş, «kız ve erkek bütün çocukların okuması gerektiği» fikriyle giren sosyal eğitim hareketinin ilk yapıları kimler tarafından gerçekleştirilmişti? Bu sualleri cevaplandırmak üzere ne yazık ki elimizde yeter bilgi yok. Müslümanlığın doğuşu sırasında zayıf bir ekonomiye ve kültüre, geri bir toplumsal düzene sahip olan Arapların ilk camiyi dahi, Ordugâh şehirler olarak yerleşmelerinden sonra, 7. yüzyılın ortalarında inşa ettiklerini görüyoruz (1). Ve örneğin, Peygamberin evlerinin uzun seneler cami olarak kullanıldığını öğreniyoruz. Herhalde okullar için de aynı şekil uygulanmıştır. Nitekim daha önce bazı evlerin, dükkânların okul olarak da kullanıldığını görmüştük. Hattâ camiler de ilk zamanlar okul olarak kullanılmış olabilirler. «İslâmiyetin ilk yüzyıllarında daha ziyade bir yetişkin eğitiminden bahsetmek mümkündür. Şehir hayatının merkezi olan cami, aynı zamanda politik ve sosyal toplantıların yer aldığı bir kurumdu ve içinde öğrenim kurumlarını barındırması normaldi.» (2)

Arapların, Suriye'de, Mısır'da, İran'da yerleşmeleri sırasında ise, kendi ihtiyaçları için şehirde zaten mevcut olan binaları kullanmakta olduklarını görüyoruz. O halde, şayet işgal ettikleri şehirlerde okul bulmuşlarsa onu da kullanmış olmalıdırlar. Yeni inşa ettikleri okul yapılarında ise, kendilerinin daha önce yapılmış örnekleri olmadığına göre, buldukları okul yapılarından etkilenebileceklerini düşünmek hatalı olmaz.

---

1) H. Kemali Söylemezoğlu, İslâm Dini, İlk Camiler ve Osmanlı Camileri İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi, 1954 -Sayfa : 33.

2) A. S. Tritton, Materials on Muslim Eduction - Sayfa: 30.

O halde, Arapların feth ettikleri ve yerleştikleri ülkelerdeki eğitim ortamının ve yapılarının nasıl olduğunun bilinmesi gerekmektedir.

Arap kurumlarının, Bizans ve Sasani kurumlarından etkilendiği görüşü her ne kadar tarihçiler arasında yaygınsa da, yukarıda da işaret ettiğimiz Mısır - Yahudi - İslâm ilişkileri ihmal edilmemelidir. Ancak, Mısır'ın Milâttan sonrasına antik kurallarından ne kadarını ulaştırmış olduğunu, Mısır okulunda incelediğimiz özelliklerin bu yeni devirde ve bilhassa Roma hâkimiyetinden sonra ne şekil aldığını ve Arapların Mısır'da nasıl bir eğitim ortamıyla karşılaştıklarını bilmiyoruz.

Sasani ve Bizans kurumlarının birbirlerine çok benzediklerini ve Arapların fetihleri sırasında bu kurumlarla karşılaşarak çoğunu benimsemiş olduklarını, daha önce Vakıf Kurumunun orijinini incelerken görmüştük. Fakat, Arapların Sasaniler'de gelişmiş bir eğitim sistemiyle karşılaşmadıklarını söyliyebiliriz; Sasaniler'de eğitimi incelerken, bunun bir asil tabaka imtiyazı olduğunu ve hiç bir şekilde halka inmediğini görmüştük. İran'ın Sasaniler devrinde derebeylik olarak gelişmiş olan toplum yapısı ve halkın monarşiye olan eğilimi, Sasani Devletinin yıkılışından sonra da uzun seneler devam etmiştir. İran'ın devamlı istilâ yolları üzerinde bulunması da bu durumu zorunlu bir hale getiriyordu. Tabiidir ki böyle bir doku, toplumcu bir düzene yer vermiyordu. Asırlar boyunca İran'da ilim, san'at, felsefe sadece saray ve çevresine özgü olarak gelişti. H. S. 635-652 yılları arasında İran'ı istilâ eden Araplar İran'ın bu gelişmiş saray san'atından etkilenip Bağdat saraylarını inşa ettiler ama göçebelikleri ve müslüman oluşları dolayısıyla sahip oldukları eşitlik ve demokrasi ilkelerine uygun bir ortam bulmadıkları gibi, bu yönde bir eğitim kurumu ile de karşılaşmadılar.

Arap istilâsı sırasında Bizans şehirlerindeki okul yapılarının da etkileyici bir nitelikte oldukları şüphelidir. Şehircilik Tarihçisi Ernst Egli, Bizanslıların eski Roma şehirlerine yerleşerek Anadolu'da hiç bir şehir kurmamış olduklarını ve bu şehirlerde de sadece birkaç kilise, saray, hastahane yaptırdıklarını, şehircilik alanında ise İstanbul'da dahi hiç bir faaliyet göstermediklerini söylemektedir. (1)

O halde, Bizans İmparatorluğunun çeşitli akınlar ve harplerle zayıflamış olduğu bir sırada Arapların eline geçen uç şehirlerinde, İslâm okul yapılarını etkileyecek mimarî örneklere sahip olmadıkları söylenebilir.

---

1) Ernst Egli, Geschichte des Städtebaues - 1962 - Eugen Rentsch V. - Band 2 - Sayfa: 251.

İslâm okullarının Bizanstan alınma olduğu görüşü başka sebeplerden de hatalı ve eksiktir; 'La vie scolaire à Byzance et dans l'Islam' isimli araştırmanın yazarı Lecomte, İslâm okullarındaki öğretimin sadece muhtevası bakımından müslüman olduğunu, metodun Bizansdan alındığını yazmaktadır. «İslâmlar, okullarını camilerin yanına ve onlara ek binalar olarak inşa ediyorlardı. Bizans'da da aynı şekilde ilk öğretim, manastırlarda, kiliselerin narteksIerinde veya ön hacimlerinde veya kiliselere ek olarak inşa edilen ve domatia adı verilen bir yapıda yapılırdı. Ayrıca öğrencilerin kullandıkları tablet, kara tahta gibi ders araçları, İslâmlarda daha ilkel olmakla beraber Bizanstakilerle aynıydı. Hattâ, İslâm'da kullanılan Kalam - Kalem kelimesi, Bizansa Yunancadan geçmiş olan Kalamaion kelimesinden gelmekteydi. Falaka kelimesinin de Yunancadan gelmiş olması muhtemeldir. Yunancada silindir şeklinde bir değnek anlamına gelen phallagas kelimesine rastlanmaktadır. Fakat Arapçada da yarmak anlamındaki Falaka kelimesi çok eskiden beri kullanılmaktadır.» (1)

Yazarın, Bizans ve İslâm okulları arasında kurduğu bu birkaç benzerliğe dayanarak ileri sürdüğü, İslâmların okulu Bizanstan almış oldukları şeklinde çıkarmış olduğu sonuç şüphelidir. Bahsedilen ders araçları, Mezopotamyadan başlıyarak M. Ö. 3000 senesinden beri kullanılmaktaydı. Bir kâğıt medeniyeti sayılabilecek Mısır'da dahi öğrenciler tabletler üzerine yazı yazıyorlardı. Okulların dinî binalara ek olarak inşa edilmesinin ilk örneği ise gene tapınak okullarıyla Mezopotamya ve Mısırda bulunmaktadır. İslâmlar için bu konudaki Yahudi örneğinin, Bizans örneğinden çok daha ön plânda olacağı kat'idir.

Kaynakları M. Ö. 3500 senelerinin Jerico şehrine çıkan ve Mezopotamyanın zengin kültür ürünleriyle de beslenerek gelişmiş olan Yahudi kültürü, bir siyasî birlik kazanmamış olmasına rağmen çevresini çok etkilemişti. Aynı topraklar üzerinde yeni bir din olarak gelişmekte olan İslâmiyetin de bu güçlü kültürden etkilenmesi normal karşılanmalıdır.

«Beth-haseper, Kitabın Evi, diye anılan Yahudi Okulu ilk zamanlar basit bir evde yerleşiyordu. Okulun Sinagoglara bağlı olarak yapılışı M. S. 2. yüzyıla rastlamaktadır. Çocuklar okula altı yaşında başlar ve öğrenime onüç yaşına kadar devam ederlerdi. Bütün öğretim, Yahudilerin din kitabı olan Torah'ın okunması üzerine kuruluydu. Çocukların kutsal yazıları kopya etmeleri günah sayıldığı için, okulda genellikle yazı da

---

1) Lecomte, La vie Scolaire à Byzance et dan l'Islam Arabic 1954 - Sayfa: 324.

öğretilmezdi. Yazılı malzeme az ve pahalı olduğu için hafıza geliştirilmesine özellikle önem verilirdi. Çocuğa devamlı tekrarlar ve bölümlerin ritmik şekilde okutuluşuyla bütün dinsel yazılar ezberlettirilirdi. Okulda kırk, elli çocuk yerde oturarak ders yaparlardı ve muhtelif yaşlardaki çocukların aynı sınıfta oluşu yüzünden disiplin konusunda sıkıntı çekilirdi. Dayak, Yunan ve Roma okullarında olduğu gibi Yahudi okullarında da normal bir cezaydı.» (1)

A. S. Tritton da Yahudi ve İslâm eğitimleri arasındaki şu ortaklıklara işaret etmektedir: «Öğretmenlere babalardan fazla saygı gösterilmesi gerektiği düşüncesi Yahudiler ve Müslümanlar için ortak bir kuraldı. İslâm eğitimi de Yahudi eğitimi gibi ezberleme, anlama ve inanma safhalarından geçiyordu. İslâm okullarında 'Mustamli' diye adlandırılan öğretmen yardımcıları Yahudilerde de vardı. Öğretmen de öğrenciler gibi yerde oturur, söylediği şeyleri öğrenciye tekrar ettirerek ezberletirdi. İslâm çocuklarının Hıristiyan okullarına gönderilmemesi emredildiği halde Yahudi okulları için böyle bir yasağın konmamış oluşu da ilgi çekicidir.» (2)

Arapların feth ettikleri ülkelerden gelebilecek etkileri bu şekilde gördükten sonra, ikinci bir ihtimal ileri sürebiliriz, bu da Okul'un Medrese örneğinde olduğu gibi, önce Doğu'da geliştirilmiş olabileceği düşüncesidir.

«İslâm dini akidelerinin yavaş yavaş yerleşmeye başlamasıyla Budizm, Maniheizm, Hıristiyanlık, Zerdüşt dinlerinin tesirleri azalmaya başladı. Bunlar arasında bilhassa Budizm, en evvel ortadan kalkma yoluna gitti. Mamafi, Budizm gene de, İslâm dini içinde bir takım izler bırakmış oldu.

Meselâ Budizmin Vihara'sına mukabil, İslâm teolojisinin mektep tipi olan Medreselerin ilk defa İslâm dünyasının doğu ucunda ortaya çıktığını halbuki aynı tesislerin Batı İran'da ve Hilâfetin merkezi olan Bağdat'ta ancak XI. yüzyılda kurulduğunu görüyoruz.» (3)

İslâm âleminde genellikle medrese eğitiminin bir başlangıcı sayılan Sıbyân Mekteplerinin de İran'a yerleşmiş Türkler tarafından Asya örneklerinden faydalanılarak inşa edilmeye başlandığı düşünülebilir.

Yukarıdaki görüşü kuvvetlendirmek üzere bir minyatürden faydalanabiliriz. 'Leylâ ile Mecnun Okulda' isimli bu minyatür İran minyatür okulla-

---

1) E. B. Castle, Ancient Eduction and Today - Sayfa: 182.

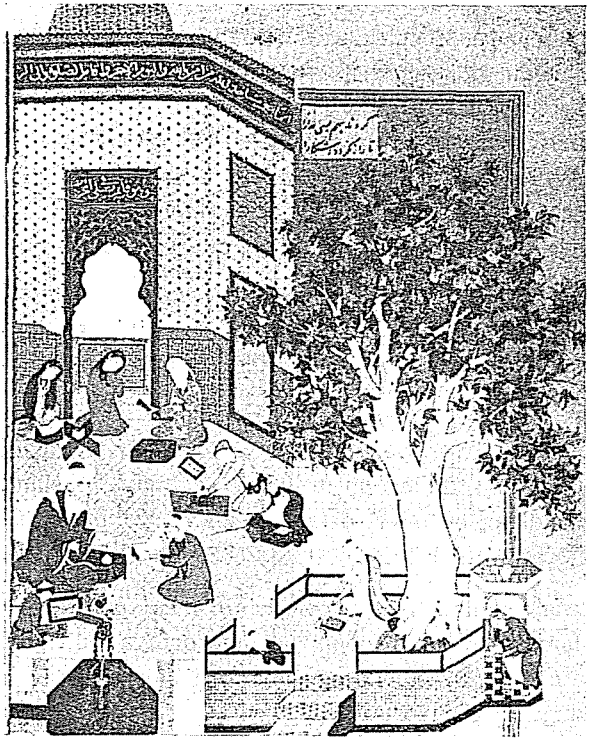
2) S. Tritton, Materials on Muslim Education - Sayfa: 145.

3) H. Kemali Söylemezoğlu, İslâm Dini, İlk Camiler ve Osmanlı Camileri - Sayfa: 56.

rından Herat Okuluna aittir (1452-1510) ve bu okulun en önemli temsilcisi Bihzad tarafından 1494 de yapılmıştır. (Foto : 11)

Minyatürdeki okul Osmanlı Sıbyân Mektebine çok benzemektedir. Bu benzerliği açıklamak üzere İran ve Herat şehri tarihlerine kısaca bakmak gerekmektedir.

İran, Arap istilâsının hemen sonunda çeşitli Türk kavimleri ile karşılaştı ve bunlardan bazıları İran'da uzun süreli devletler kurdular. İranın dışında

(Foto : 11
Leylâ ile Mecnun Okulda

kurulmuş olmasına rağmen Uygur Devleti (M. S. 750-850) kültür bakımından İranı etkilemişti.

M. S. 960 da Karahanlılar, M. S. 998 de Gazneli Mahmud İran'da hâkimiyetler kurdular. Herat şehri ise Türkistanın hemen güneyinde bulunan bir Türk şehri idi Gazneli Mahmud 998 de Sasani toprakları üzerinde kendi devletini kurduğu zaman Herat'ı da zaptetmişti. Daha sonraki senelerde de İran'da Türk devletleri birbirini takip etti. 1058 de Selçuklular, 1092 de Melik Şah, 1094 de Harezmşahlılar, 1220 de Cengiz Han, 1258-1335 de

Moğol İlhanlıları İran'da hüküm sürdüler. Ancak Timur'un 1405 de ölümünden sonra, Safeviler İran'da bir birlik kurmayı başardılar.

Turan şehirlerinden biri olan, şehircilik bakımından Türk karakteristiği taşıyan (1) ve Türklerin devamlı olarak oturduklari Herat şehrinde bulunan bu okulun bir Türk okulu olduğuna şüphe yoktur. Zaten ressam Bihzad'ın konuları arasında bir de Türk hamamı bulunmaktadır.

1494 senesinde yapılan bu minyatürün gösterdiği yapının çeşitli detaylarındaki olgunluk, bize birkaç yüzyıllık bir gelişmeyi anlatmaktadır. O halde, meselâ Karahanlılar devrinde veya Herat şehrini de içinde bulunduran Gazneliler devrinde okulun ilk örneğinin yapılmış olabileceğini tahmin etmek hatalı olmaz.

Böylece, Anadolu Selçuklularında varlığını bildiğimiz Sıbyân Mektebinin daha önceki örneklerle bağını kurmuş oluyoruz.

Ancak burada, üzerindeki devletlerin sadece mal değil, kültür alış-verişi de yaptıkları, Roma ile Çin arasında uzanan, İpek Yolu'na çıkmak gerekiyor. Herat Minyatür Okulunda yapılmış portrelerde, Fatih Saraylarına yerleşen İtalyan ressamlarının etkileri olduğu iddia edilmektedir (2). İtalyan etkilerinin dahi geçtiği bu yoldan, bir Fatih Osmanlı Sıbyân Mektebinin de geçip İran minyatürleri arasına girmesi az bir ihtimal de olsa düşünülebilecek bir şeydir. Fakat, büyük İslâm Tarihçisi İbni Haldun da bu bölgedeki gelişmiş kültüre işaret etmiştir: «Eğitimi incelerken Transoxania — Maveraünnehir — bölgesi dikkati çekmektedir. Burada yerleşmiş bir kültür barınmakta ve ürünlerini vermektedir. Herat'lı bilgin Sa'd-ad-dîn at-Taftazânî'nin sayısız eserleri bu kültür zenginliğinin en iyi bir örneğidir.» (3) Bu sözler, okulun yapı olarak ilk örneğinin İran'da hüküm süren Türkler tarafından gerçekleştirilmiş olabileceği şeklindeki görüşümüzü desteklemektedir.

Fakat, bizim için bütün bu ihtimallerden daha önemli olan, Türklerin başkalarından da almış olsalar, kendileri de yaratmış olsalar, okul kavramını bir halk eğitimi olarak kabul etmiş, geliştirmiş ve yaymaya çalışmış olmalarıdır. Bunun bir örneğine de Hindistan'da rastlıyoruz. 1580 de Hindistanın kuzeyinde tesirli ve yaygın bir otorite kurmuş olan Türk-

---

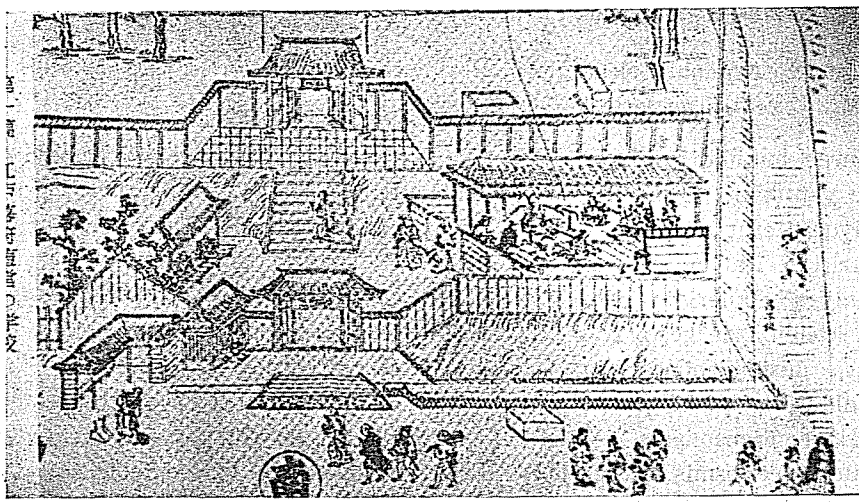
1) Ernst Egli, Geschichte des Städtebaues

2) Basil Gray, Treasures of Asia, Persian Painting Albert Skira - Sayfa: 125.

3) İbn-i Haldun, Mukaddime - Sayfa: 117 ve 315.

Moğol hükümdarı Ekber'in dedesi Babür Şah'ın Hindistan'ı şöyle tarif ettiğini okuyoruz; «Hind halkı çirkindi, cahildi, ahenkli bir toplumsal yaşamanın tadından habersizdi, pazarlarında satacak meyvaları, hamamları, okulları yoktu.» (1) Bu sözlerden Okulun Türkler için toplum hayatının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu görüyoruz. Zaptettiği ülkenin fakir ve geri kalmış halkı için okul istemek, bugünün sömürgeci devletleri için dahi alışılmadık bir şeydir.

Şimdi göreceğimiz Japon Okulu'na ait resimlerle İpek Yolu'nun sonuna gelmiş olacağız. Bu resimlerle Osmanlı Sıbyân Mektepleri arasında bazı yakınlıklar ve farklar bulunmaktadır. (Foto : 12 - 13)

(Foto : 12)
Bir külliye içinde yer alan Japon Okulu.

Osmanlı Okulu ile Japon Okulu arasındaki, bir öğretmen ve yardımcıları yönetiminde otuzbeş kadar çocuğun, bir hacım içinde, yere oturarak yazı yazması gibi benzerliklerin yanında, en önemli fark, Japon çocuklarının diziler halinde, düzenli olarak oturmuş olmaları ve bu düzenin uzun sıralarla sağlanmış olmasıdır.

Osmanlı rahleleri ise, çeşitli yerleşme imkânları sağlayan bir düzenin malıdır. Bu oturuş tarzı Japon terbiyesinin olduğu kadar, Osmanlı ter-

1) George Lawrence, Indian Art Mughal Miniatures
Methuen and Co. London 1963.

biyesinin de iyi bir ifadesidir. «Japon terbiyesinin gayesi, ferdin ihtiraslarını terbiye ederek, devlete bağlı ve ona faydalı yurttaşlar yetiştirmekti.» (1) Bu tutumu Jesuitlerin ve Spartalıların eğitim görüşlerine bağlamak mümkün. Osmanlılar ise, ferde önem veren, demokratik bir düzeni yöneltmektedirler.

(Foto : 13)
Japon Okulu'nda bir sınıf.

Çin uygarlığının sadece eğitim görmüş küçük bir azınlığa münhasır kalışı, Japonyada ise, teolojik istibdadın dar çerçevesi, buralarda demokratik bir düzenin yerleşmesi için en büyük engeli teşkil ediyordu.

Sonuç olarak, okul mimarisini Türklerin geliştirdiği kabul edilirse, Konfiçyus okullarının basit ve sade hacimlerinden, yazılarını kopya ettirerek öğretmek gibi bazı eğitim metodlarından faydalandıkları düşünülebilir, fakat Türkler yaşayış tarzlarının bir sonucu olan demokratik davranışı, eğitime de mal etmeyi başarmışlardır. Burada, Budizm - Maniheizm gibi Türkler tarafından Müslümanlıktan önce benimsenmiş dinlerin henüz ortaya çıkarılamamış bazı etkilerinin de varlığını kabul etmek gerekir Fakat, Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin eğitim sisteminin esas çerçevesi İslâm Kurallarıyla çizilmiştir. Ancak bu kuralları da saf kabul etmemek, İslâmiyetin kurulduğu bölgenin kültürel çevresinin etkilerini hesaba katmak gerektiğini görmüş oluyoruz.

---

1) Bertrand Russel, Terbiyeye Dair.

3. Sıbyân Mekteplerini hazırlayan sosyal ortam ve günümüz sosyal ortamının bizde ve diğer ülkelerdeki ilk öğretimi yönlendirmedeki etkenliğinin değerlendirilmesi :

3 A. Sıbyân Mekteplerini hazırlayan sosyal ortam :

3 A 1. Devlet idaresi ve Eğitim sistemi :

Tabiidir ki saray, Osmanlı Devletinde de her türlü askerî, idarî ve hukukî fonksiyonu biraraya toplayan bir odak olmuştu. Geliştirilen eğitim sistemi de bu merkeziyetçiliği tamamen aksettiriyordu. Şöyle ki; saray, hükûmet ve askerlik işlerinde çalıştırılacak her türlü memur sarayın içinde yetiştiriliyordu. Saray dışında eğitim organı olarak sadece Sıbyân Mekteplerini ve Medreseleri görüyoruz.

Sıbyân Mektepleri halk çocuklarının öğretimlerinin ilk basamağını teşkil ediyor, Medreseler de öğretimin ikinci basamağını teşkil ederek, dinî ve hukukî bilgiler veriyorlardı. 1825 de Askerî ve Mülkî mekteplerin açılışına kadar durum bu şekilde devam etmiştir.

Saray içinde, Şehzadegân Mektebi, Meşkhane ve Enderun bulunuyordu. Şehzadegân Mektebi programı, aynen Sıbyân Mekteplerininki gibi idi. Enderun ise çeşitli kısımları ile, Osmanlı Devletinin en mühim mevkilerinin sahiplerini yetiştiriyordu. Topkapı Sarayı dışındaki diğer saraylarda da — örneğin, Edirne Sarayı — aynı prensip uygulanıyordu (1).

Kaptan-ı Deryalık, Sadrazamlık, Kazaskerlik, Seraskerlik, Valilik, Elçilik gibi en önemli mevkilerin sahipleri, mimar, hattat, nakkaş gibi san'atkârlar, âlimler, şairler çoğunlukla saraydan yetişiyorlardı. Bu durum elbette ki Sıbyân Mektepleri ders programını son derece kısıtlıyordu. Sıbyân Mekteplerinin öğrenciyi herhangi bir mesleğe yöneltme imkânı olmayınca programı kendiliğinden sadeleşiyordu.

Çok dikkate değer bir husus da, Fatih Sultan Mehmed tarafından kurulan Enderun'a gireceklerin sadece 'acemi oğlanlar' arasından seçilmesi yanî bunların yabancı ve devşirme olmalarıdır.

---

1) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı.

Bugün bizler için çok yabancı olan ve doğru bildiğimiz birçok prensiple bağdaşmayan bu sistem, titizlikle uygulandığı sürece şüphesiz ki Osmanlı Devletinin siyasî ve kültürel alandaki kudretinin en mühim unsurlarından biri olmuştu.

Böylece üzerlerinden her türlü aile, gelenek ve örf baskısı kaldırılmış olan çocuklar, kabiliyetleri denenerek, en küçük yaştan itibaren en gözde hocaların elinde ve daima olayların en içinde yaşayarak, yapacakları işlere hazırlanıyorlardı.

Bütün bu çeşitli öğrencilerin bir yerde toplanması ise, nakkaşlıktan kemankeşliğe, sazendelikten silâhşörlüğe, mimarlıktan hattatlığa kadar her faaliyet kolunda bir paralellik, bir ifade birliği yaratıyordu ki, bu bize, şimdi erişilmez gibi görünen şaheserleri hatıra bıraktı.

Ancak, bu ortamın böyle kararla, plânla ve baskıyla sun'î olarak yaratılmış olmasını ve böylece tabii bir sosyal gelişmenin durdurulmasını, bugün zevksiz ve temelsiz kalmış olmamızın bir sebebi olarak görebilir miyiz sorusu akla gelmektedir. Ve, bugün biz bir takım kararlar alırken toplumun tabii gelişmesine nasıl bir alan tanıyoruz Bu konuda derinleşmek bu doktoranın sınırlarını aşmakla beraber, birkaç düşünceyi 3 B bölümünde göreceğiz.

3 A 2. Vakıf sistemi ;

Osmanlı toplumu içinde, kendisine uygun bir gelişme sahası bulan vakıf sistemi, neticede birçok kurumu etkilemiş ve onları şekillendirmiştir.

Sıbyân Mekteplerinin de sadece ekonomik yönleri değil, idare ve eğitim kuralları da vakfın yapılışı ile birlikte tespit edilmiş oluyordu.

Fatih Sultan Mehmed'in mektebine ancak yetim çocukların, yetim bulunmazsa fakirlerin çocuklarının alınmasını şart koştuğunu biliyoruz. Bu davranış daha sonra da devam etmiş, Fatih Sultan Mehmed'in oğlu Beyazıt II çocuklara yemek dağıtılmasını ve Kanunî Sultan Süleyman da gündelik verilmesini ve çocukların giydirilmesini vakfiyelerinde belirterek, bu kurumu geliştirmişlerdi.

Beyazıt II'nin vakfiyesinde; «Her iki nevbet (akşam, sabah) fukara için pişen taamdan, eytamdan ve evlâdı fukaradan mektepte hazır olanlara âdet üzere her ikisine birer aş vereler, eti ve etmeğiyle..» deniliyor. Kanunî Sultan Süleymanın vakfiyesinde de «Mektebi şerifi mezburda taalümü Kur'anı azim eden eytamı zuafanın melbusatı hususu için yevmi onar akça

verilip yılda iki defa eytamı mezbureye kifayet miktarı libas alıvereler. Ve her gün iki nöbet fukara için pişen aştan ve ekmekten mektepte hazır olan eytam ve evlâdı fukaraya vereler. Ve âdet üzere her gün ikisine bir çanak aş, bir pare et ve iki ekmek vereler.»

Şeyhülislâm Esat Efendi vakfiyesinde: «Her sene bir boğesi kapama, birer fes, birer mintan, birer zıbın, birer kuşak, birer mest papuç vereler.» deniliyor.

Daha sonra da çocukların senede bir defa gezintiye çıkarılması âdetinin ortaya çıktığını gene vakfiyelerde görüyoruz : «Her sene 1200 akçe ile hace ve halifi mektep olanlar sıbyânı seyre götürüp tabhı taam ve itamı sıbyân olunması.» (Şeyhülislâm Esat Efendi vakfiyesi) 1168 H.

«Eyyamı rebi'de sıbyânı hocaları mesiregâha götürüp it'amı taam eylemeleri.» (Rami Kadın vakfiyesi) 1166 H. (1)

Bütün bu saydığımız hususlara ilâveten, okul binalarının da halktan alınan vergilerle değil, hayırsever şahıslar tarafından yaptırıldığım düşünürsek, Osmanlı Devletinde ilk öğretim probleminin, özellikle malî yönünün, bugün dahi erişilememiş, ideal bir şekilde çözümlenmiş olduğunu görürüz.

Öğretimin parasız olması bugün ancak bazı memleketlerde gerçekleştirilebilmiş bir hususken — örneğin, İngiltere'de Public School'ların ücretsiz olmalarının sağlanması ancak 1964 de İşçi Partisinin programına girmiştir. — Osmanlı Devletinde çocukların her türlü ihtiyaçları karşılanarak, öğretimin aileler için bir yük olmaması temin edilmişti.

3 A 3. Lonca sistemi :

Biliyoruz ki Osmanlı Devletinde meslekler babadan oğula geçmekte idi Çocuklar en küçük yaşlarından itibaren çıraklığa başlıyarak mesleklerini babalarından öğreniyorlardı. Bu o kadar yaygın bir hususdu ki, bir çok aileler, Sıbyân Mekteplerinin çok uygun şartlarına rağmen, çocuklarını okula göndermeden doğrudan doğruya çıraklığa başlatıyorlardı. Bunun Mahmut II devrinde bir fermanla yasaklanması ve çocukların ancak okulu bitirdiğine dair kadıdan bir kâğıt almak suretiyle çıraklığa başlıyabileceklerinin bildirilmesi olayın ne kadar yaygın olduğunu gösteriyor. (2)

---

1) Yukarıdaki vakfiyeler, O. N. Ergin'in «Türkiye Maarif Tarihi» isimli kitabından alınmıştır.

2) Mahmut Cevat, Maarifi Umumiye Nezareti Tarihçei Teşkilât ve İcraatı.

Hattâ babalarının istihsal ve ticaretlerine yardım etmek üzere çocukların çıraklığa imkân bulabilmeleri için okullar öğleden sonra tatildi. Nitekim Maarif Nezaretinin öğretimi bütün güne yayma kararı birçokları tarafından şiddetli bir tepki ile karşılanmıştı. Tanınmış Türk eğitimcisi Muallim Cevdet de Maarif Nezaretini «Bir takım kalem efendileri yetiştirerek, bir memleketin temeli olan ticareti, gayrimüslimlerin eline terketmekle» suçlamıştır. (1) Yazarın ne kadar ileri görüşlü olduğu ancak bugün anlaşılmıştır.

Mesleklerin bu şekilde çıraklık yoluyla öğrenildiği bir devirde eğitimde herhangi bir yönlendirmeye elbette lüzum yoktu.

Bu üç sistemin incelenmesinden şu sonuca varılabilir :

Devlet kurumlarındaki çeşitli işlerde çalışacak kimseler sarayda yetiştiğine ve halk çocukları da babalarının mesleğinden başka bir yol seçmediklerine, bunu da küçük yaştan itibaren çıraklık ederek öğrendiklerine göre Sıbyân Mekteplerinde, öğrencileri herhangi bir formasyona yöneltecek bilgilerin verilmesine de lüzum yoktu. Sıbyân Mekteplerini bitiren öğrenciler için tek açık kapı Medreselerdi ki, Sıbyân Mektebinde öğrenilen şeyler zaten Medrese eğitiminin bir başlangıcıydı.

Osmanlılar, vakıf sistemi yoluyla elde ettikleri ve devlete hiçbir külfet yüklemiyen bu eğitim kurumlarını kullanmanın en iyi yolunun, tabiyetlerindeki çeşitli topluluklara İslâmiyeti yaymak olduğunu düşünmüşlerdi. Bu temel eğitim yardımı ile devlete bir birlik kazandırmak mümkün olabilirdi.

3 B. Günümüz sosyal ortamının bizde ve diğer ülkelerdeki ilk öğretimi yönlendirmedeki etkenliğinin değerlendirilmesi :

1958 de Cenevre'de toplanan «Milletlerarası Maarif Konferansı» nda kabul edilen ve yurdumuzda da İlk Öğretim Komitesi tarafından on yıllık plân için yapılan çalışmada aynen kabul edilmiş olan aşağıdaki bildiri, eğitim konusunda çok önemli bir yer tutmaktadır.

«Bütün memleketlerde eğitim şunları amaç edinmelidir :

a. Çocuğa, seviyesine uygun olduğu takdirde, tam bir insan ve yurttaş hayatı sürmesine ve içinde yaşamaya davet olunduğu âlemi anlamasına yardım edecek düşünme ve hareket etme yollarını öğretmek.

---

1) Muallim Cevdet, «Bir Makale» - Tedrisat Mecmuası 4 - 48.

b. Ona, geçmiş nesillerden intikal eyleyen değerlerle, kültürü aşılamak ve kendisini bunları zenginleştirecek vasıtalarla teçhiz etmek.
c. Hür, mes'uliyetlerini müdrik, kendilerine, başkalarına saygılı, millî toplumun faal üyeleri olmak hüviyetini taşıyan kimseler yetiştirmek.

Modern eğitimin gayelerinden biri şu olmalıdır :

> Çocuğu, aile, toplum ve millet hayatına ve muhtelif yönlerden farklı olmakla beraber barış, güvenlik ve insanlar arasındaki sıkı işbirliği gibi müşterek hedeflerin takibinde müttehit, daha samimî bir dünya cemiyeti kurulmasına yaş ve seviyesi müsaade ettiği nispette, şuurlu ve faal olarak iştirake hazırlamak.» (1)

Görülüyor ki, eğitim: sadece çocukların öğrenimini değil, onların toplum yararları için yetişmesini hedef almaktadır.

Öğrencinin, iyi bir yurttaş ve toplum hayatının faal bir üyesi olmaya hazırlanması, iyi matematik öğrenmesine tercih edilmektedir. Hattâ bu eğitim, barış, güvenlik ve insanlar arası işbirliği gibi evrensel hedeflere yönelmektedir. Nitekim çağımızın ünlü düşünürleri Bertrand Russell ve Herbert Read yazılarında eğitimin bu hedeflerini savunmaktadırlar. (2)

Ancak, problem çocuğun bu gayelere erişmek üzere nasıl yetiştirileceğidir.

Bugün, bizim de içinde bulunduğumuz batı dünyasında evrensel değerlerin en başında demokrasinin gelmekte olduğu şüphesizdir. Demokratik Devlet idaresinin ise aile ve toplumsal çevre içinde demokratik yaşayışın bir neticesi olduğu ifade edilmektedir. O halde, demokrasiyi millî kalkınmamızın bir temeli olarak görüyorsak, eğitimimizde de çocukların demokratik davranış ve tutuma alıştırılması öngörülmelidir.

Bu ise, ancak, plânlanacak eğitim kurum ve yapılarının bu gayeye uygunluğu sağlanarak gerçekleştirilebilir. (3)

On yıllık plân için bir teklif çalışması niteliğinde olan İlk Öğretim Komisyonu Raporu ise son derece titizlikle hazırlanmış olmasına ve ilk okul problemini daha çok bir çevre kalkınması problemi olarak ele almasına rağmen bu konuya dokunmamaktadır.

Elbetteki, birçok yerlerinde elektriğin, yolun, sebzenin tanınmadığı, ana dilin bilinmediği ve nüfusunun %60 ının okur yazar olmadığı, memle-

---

1) İlk Öğretim Komitesi Raporu ve On Yıllık Plân - Milli Eğ. Basımevi, İstanbul 1961
2) Bertrand Russel, Terbiyeye Dair, Herbert Read, Education for Peace.
3) Erdem Aksoy, İlk Okul - İlk Şehir Ortamı. Mimarlık ve Sanat 1964, Sayı: 10

ketimizde bu fiziksel nitelikteki sorunların, toplumsal ve politik nitelikteki sorunlara tercih edilmesini doğru bulanlar çoğunlukta olacaktır. Hattâ ünlü yazar J. P. Sartre bile, uzun yıllardır savunduğu düşüncelerden geri dönmekte ve «ama birden anladım ki yabancılaşma, insanın insanı sömürmesi, gıdasızlık gibi kötülükler, bir lüks olan metafizik kötülüğü arkaya itti. Herşeyden önce insanlar hayat şartlarını düzelterek insan olmalıdırlar ki evrensel bir ahlâk yaratabilsin.» (1). Böylece yazar, maddî yoksulluklara çare aranmasını her çabanın üstünde görmektedir. Ancak neticede, bütün tavukların tok olduğu, kümese benzer bir toplum yaratmak istemiyorsak, bence, çocuklara toplumsal ilkeleri aşılayacak ve politik sorumluluklarını duyuracak bir sistemi ve mimariyi, tarım uygulama bahçeleri, besin takviyesi, sağlık şartlarının düzeltilmesi vs. gibi programlarla birlikte yürütmek zorundayız.

Milletlerarası Eğitim Kongresinin, bütün milletlerin ilk öğretimlerinin amacı olarak ilân ettiği bu ilkeler henüz yaygın bir tatbikat sahası bulamamıştır. Fikir olarak benimsenmiş olsalar bile, bu ilkeler henüz, okul binalarının mimarilerini etkileyecek gelişmeyi kazanmamışlardır. İngilizlerin ekonomik faktörden hareketle, bu gayeye yaklaşan tatbikatları ve Alman mimar Hans Scharoun'un önderlik ettiği Almanya içindeki birkaç proje dışında örnekler bulmak zordur.

Böylece çağdaş ortamımızın, eğitim sistemlerini ve okul mimarisini nasıl etkiliyebileceğini ve bu konudaki birkaç genel görüşü incelemiş oluyoruz.

---

1) Jean - Paul Sartre'la Konuşma, Yeni Dergi 1964, Sayı: 1.

4. Fetihten sonra İstanbul Sıbyân Mektepleri :

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbulun fethinden sonra, kendi adına yaptırdığı caminin çevresindeki çeşitli ilim, sıhhat ve sosyal hizmet yapıları arasında bir de Sıbyân Mektebi bulunduğunu, bütün bu külliye için tertiplenmiş olan vakfiyeden anlıyoruz. «Camii Şerifin garbe mail kapısı tarafında bir Darüttalim bina buyurdular.» (1)

Böylece Osmanlılarda Fatih'den önce de bulunduğunu çalışmamızın başında belirttiğimiz Sıbyân Mekteplerinin Fatih Sultan Mehmed'le İstanbula da girdiğini görüyoruz.

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbulu aldığı sıralarda Sıbyân Mektepleri gerek öğretim metodları, gerek ders programı ve gerekse yapı olarak gelişmiş ve esas şeklini almıştı. Dolayısıyla, Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'da karşılaşmış olabileceği Bizans eğitim sistemi ve binalarından etkilenmesi zayıf bir ihtimaldir. Her ne kadar Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra çıkarttığı bir kanunname ile bütün Bizans İmparatorluğu müesseselerini yeniden tanzim ve kabul ettiğini bildirmişse de İslâmiyetin başından beri süregelmekte olan eğitim sistemi için yeni bir şekil aramamıştır. Osmanlı Devletinin bir müslüman Roma Devleti olduğunun dahi söylenmiş bulunmasına rağmen eğitim konusunda çok daha başka etkilerin varlığını daha önce gördüğümüz için İstanbul'un fethi sırasındaki Bizans eğitiminin herhangi bir şekilde örnek olamıyacağı kanısındayım.

Fatih Sultan Mehmed'in vakfettiği Sıbyân Mektebinden ne yazık ki günümüze sadece dört duvar kalmıştır. Bu yapı hakkında Osman Nuri Ergin şu bilgileri veriyor: «Bu bina Fatih'deki sıra kahvelerin arkasındaydı. 1334-1918 Fatih yangınında yandı. Şimdi yalnız dört duvar kalmış, bu da Hususî İdarece başkasına satılmıştır.»

Ekrem Hakkı Ayverdi de aynı yapıyı; «Caminin garbında, Çarşamba ve Nişanca yollarının ortasında idi, halen duvar bakiyeleri görülmektedir.» diyerek anlatmaktadır. (2)

---

1) Osman Nuri Ergin, Türkiye Maarif Tarihi.

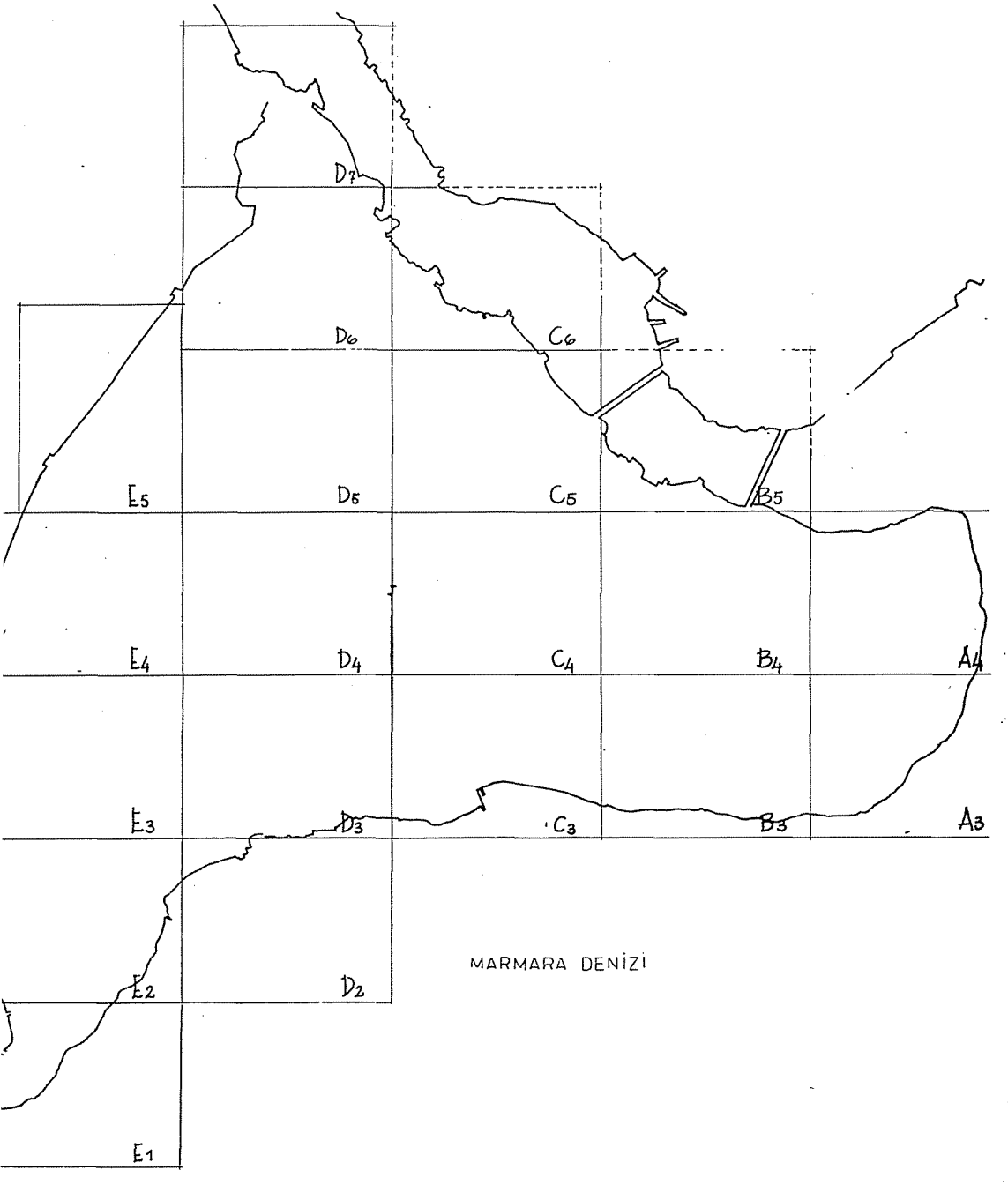
2) Ekrem Hakkı Ayverdi, Fatih Devri Mimarisi - İstanbul Matbaası.

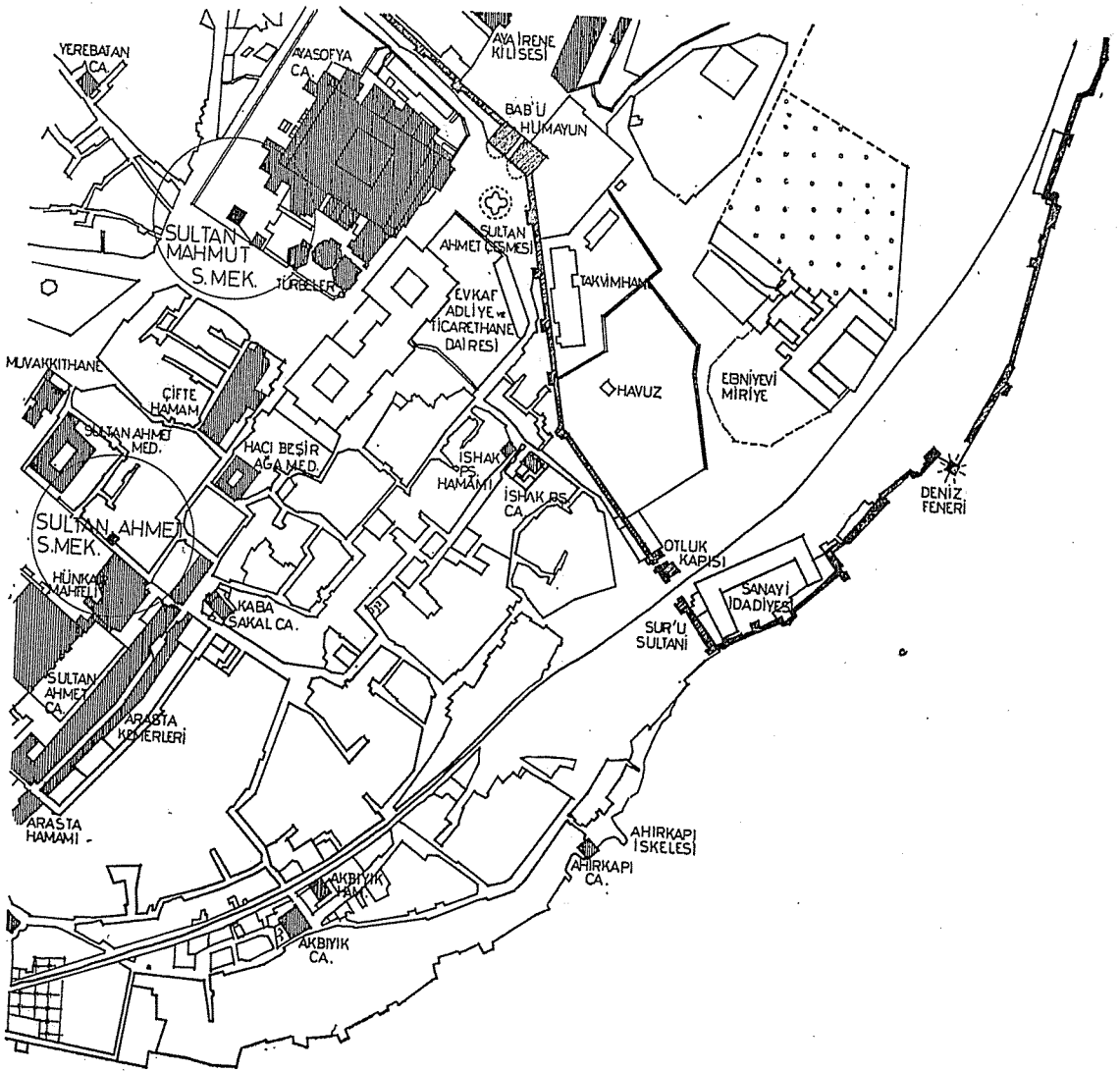
Osman Nuri Ergin Fatih'in vakfiyesinde geçen Darüttalim tâbiri için de şu açıklamayı yapıyor : «Türkçe vakfiyede bu müesseseye Darüttalim denilmekle beraber vakfiyenin Arapçasında mektep tâbiri de kullanılmıştır. Fatih'ten sonrakiler buna Dar-ül ilim, Muallimhane, Mektep, Mektephane de demişlerdir. Bu mekteplerden çoğu taş ile yapılmış binalar olduğu için Taş Mektep de denirdi. Fakat halk arasında ve kültür tarihinden bahseden eserlerde Sıbyân Mektebi denildiği görülmekte ve işitilmektedir.»

Fatih Devrinde yapılmış diğer Sıbyan Mekteplerini E. Hakkı Ayverdi'den öğreniyoruz. Bunlar,

«1. Davut Paşa Mektebi : Sadrazam Davut Paşa Camisinin doğu yönünde, bugünkü Cerrahpaşa caddesi üzerindeydi. Yıkılmış yerine Davut Paşa Orta Okulu yapılmıştır.
2. Mahmut Paşa Mektebi : Mahmut Paşa türbesi ile Nur-u Osmaniye camisi arasında bulunuyordu. Bugün mevcut değildir.
3. Üç Mihraplı Mektebi : Fatih âlimlerinden Hoca Hayrettin Efendinin vakfı. Üç Mihraplı Camisi civarında imiş, bugün mevcut değildir.»

Fatih Sultan Mehmed'in ve çağdaşlarının bu vakıflarından sonra Cumhuriyet devrine kadar başta Sultanlar olmak üzere, devlet ileri gelenleri, varlıklı kimseler İstanbulun her semtinde Sıbyân Mektepleri yaptırmışlardır. Osman Nuri Ergin Cumhuriyetin ilânında İstanbul'da 364 mektep olduğunu yazmaktadır. Çeşitli kaynaklardan faydalanarak ortaya çıkarttığım bu mektepleri ve ilgili gerekli bilgileri Ekrem Hakkı Ayverdi'nin haritası üzerine işleyerek gösterdim. Bu haritalar okulların yerlerini göstermekte ve çeşitli fotoğraflarla da okulların bugün mevcut olanlarının durumları anlatılmaktadır.

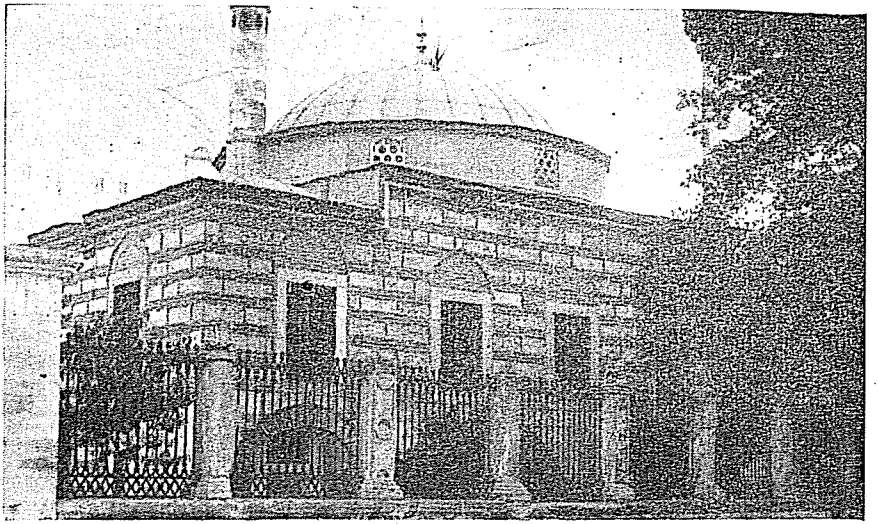

D7
D6
C6
E5
D5
C5
B5
E4
D4
C4
B4
A4
E3
D3
C3
B3
A3
MARMARA DENİZİ
E2
D2
E1

YEREBATAN CA.
AYASOFYA CA.
AYA İRENE KİLİSESİ
BAB'U HUMAYUN
SULTAN AHMET ÇEŞMESİ
SULTAN MAHMUT S.MEK.
TÜRBELER
TAKVİMHANE
EVKAF ADLİYE ve TİCARETHANE DAİRESİ
MUVAKKITHANE
ÇİFTE HAMAM
SULTAN AHMET MED.
HACI BEŞİR AĞA MED.
İSHAK PAŞA HAMAMI
İSHAK PAŞA CA.
HAVUZ
EBNİYEVİ MİRİYE
DENİZ FENERİ
SULTAN AHMET S.MEK.
HÜNKAR MAHFELİ
KABA SAKAL CA.
OTLUK KAPISI
SANAYİ İDADİYESİ
SUR'U SULTANİ
SULTAN AHMET CA.
ARASTA KEMERLERİ
ARASTA HAMAMI
AHIRKAPI İSKELESİ
AHIRKAPI CA.
AKBIYIK HAMAMI
AKBIYIK CA.

A3

1. I. Mahmut Sıbyan Mektebi :

Bulunduğu yer : Ayasofya Camisi avlusu
Yaptıran : I. Mahmut İnşaat Tarihi : 1742
Bibl. : İstanbul Ansiklopedisi - Cilt: 3, Sayfa: 1429.

2. Sultan Ahmed Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Sultan Ahmed Camisinin Ayasofya'ya bakan yan duvarına bitişik. Yaptıran : Sultan Ahmed
İnşaat Tarihi : 1026 H. Mimarı : Mehmet Ağa.

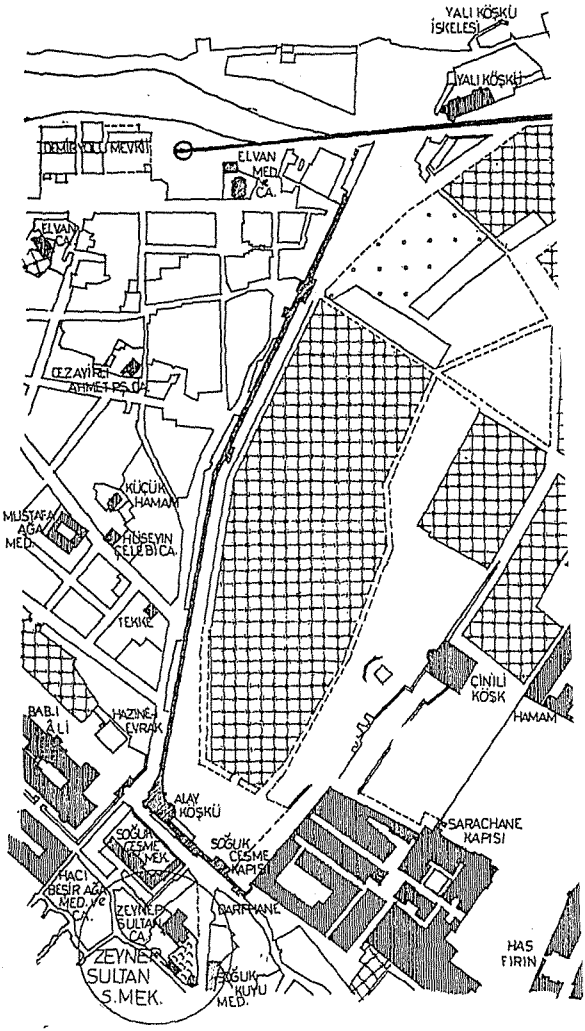

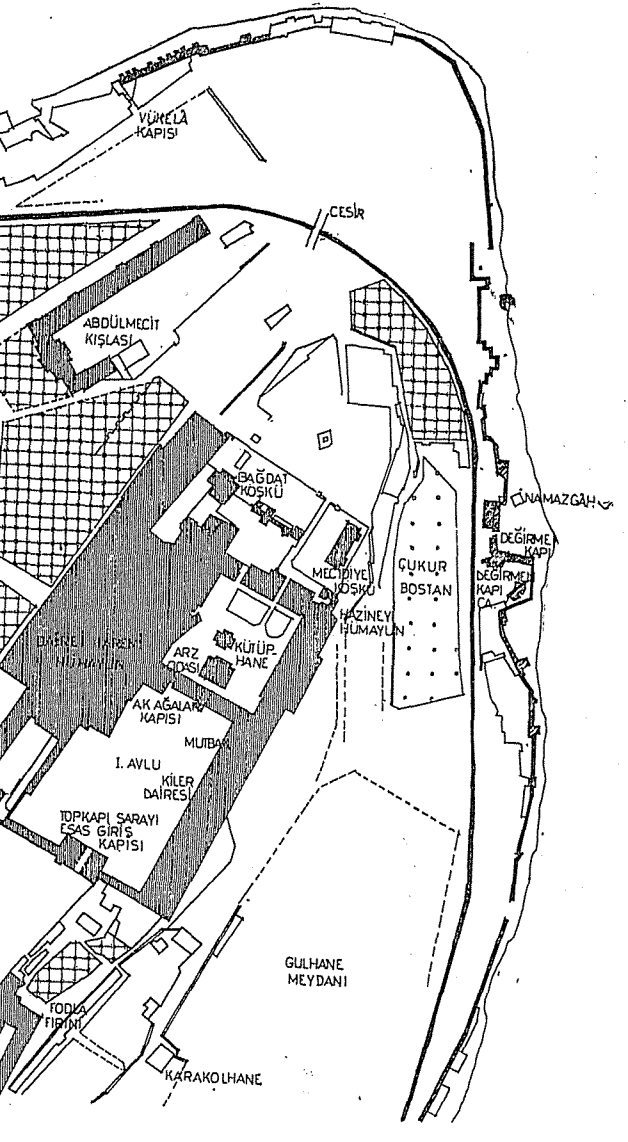
3. İshak Paşa Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet'in listesinde ismi vardır ve Kabasakal'da olduğu yazılıdır, fakat yapılan araştırmada harabesi dahi bulunamamıştır.

4. III. Sultan Selim'in annesinin yaptırdığı Sıbyân Mektebi :

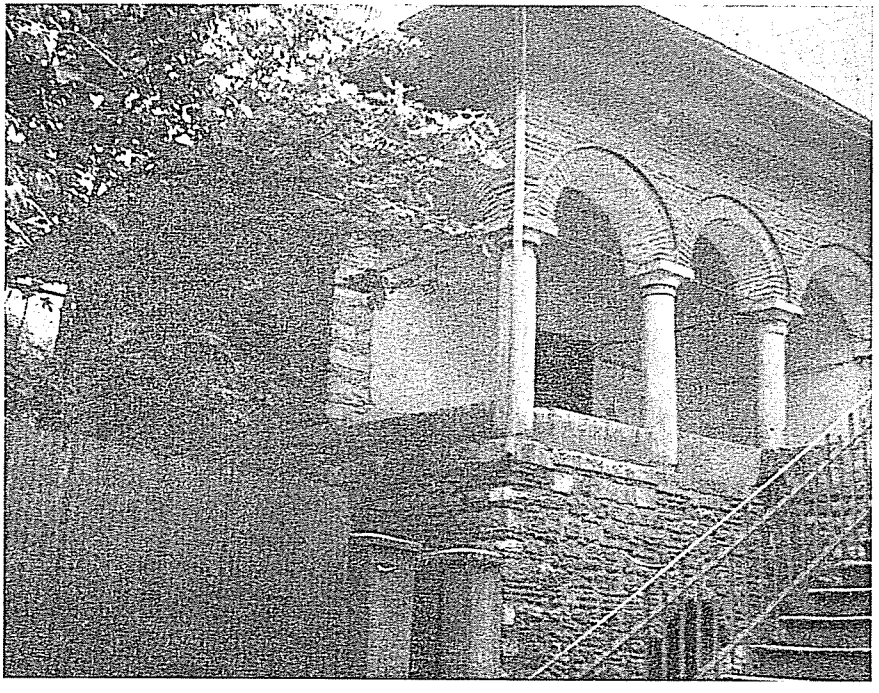
İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivi'nde ismi olan ve İshak Paşa Camisinin karşısında bulunduğu söylenen bu okulun yerinde eski bir Osmanlı Hamamı vardır.

YALI KÖŞKÜ İSKELESİ
YALI KÖŞKÜ
DOLMUŞ YOLU MEVKİİ
ELVAN MED.
ELVAN CA.
CEZAYİRLİ AHMET PŞ. CA.
KÜÇÜK HAMAM
MUSTAFA AĞA MED.
HÜSEYİN ÇELEBİ CA.
TEKKE
ÇİNİLİ KÖŞK
HAMAM
BAB-I ÂLİ
HAZİNE-İ EVRAK
ALAY KÖŞKÜ
SOĞUK ÇEŞME MEK.
SOĞUK ÇEŞME KAPISI
SARACHANE KAPISI
HACI BEŞİR AĞA MED. VE CA.
ZEYNEP SULTAN CA.
DARPHANE
ZEYNEP SULTAN S.MEK.
SOĞUK KUYU MED.
HAS FIRIN

YÜKELİ KAPISI
CESİR
ABDÜLMECİT KIŞLASI
BAĞDAT KÖŞKÜ
MECİDİYE KÖŞKÜ
ÇUKUR BOSTAN
HAZİNEYİ HÜMAYUN
KÜTÜP. HANE
ARZ ODASI
AK AĞALAR KAPISI
MUTBAK
I. AVLU
KİLER DAİRESİ
TOPKAPI SARAYI ESAS GİRİŞ KAPISI
GÜLHANE MEYDANI
FODLA FIRINI
KARAKOLHANE
İNAMAZGÂH
DEĞİRMEN KAPI
DEĞİRMEN KAPI CA.

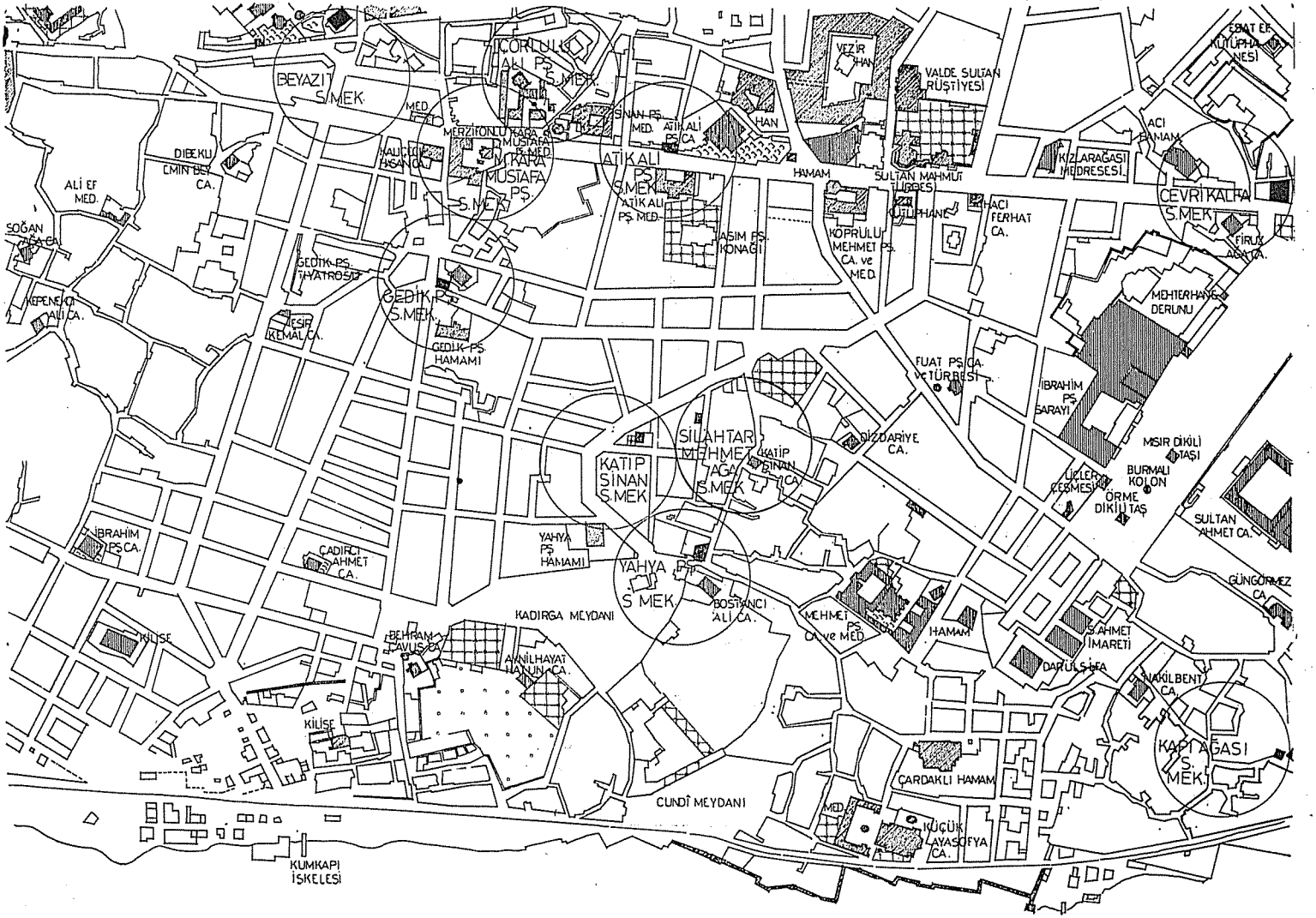
1. Zeynep Sultan Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Gülhane Parkı, Soğuk Çeşme Kapısında, Zeynep Sultan Camisinin yanında.
İnşaat Tarihi: 1183 H. - 1769 M.
Yaptıran : III. Ahmed'in kızı Zeynep Sultan
Bugün bir ilkokula bağlı olarak kullanılmaktadır.

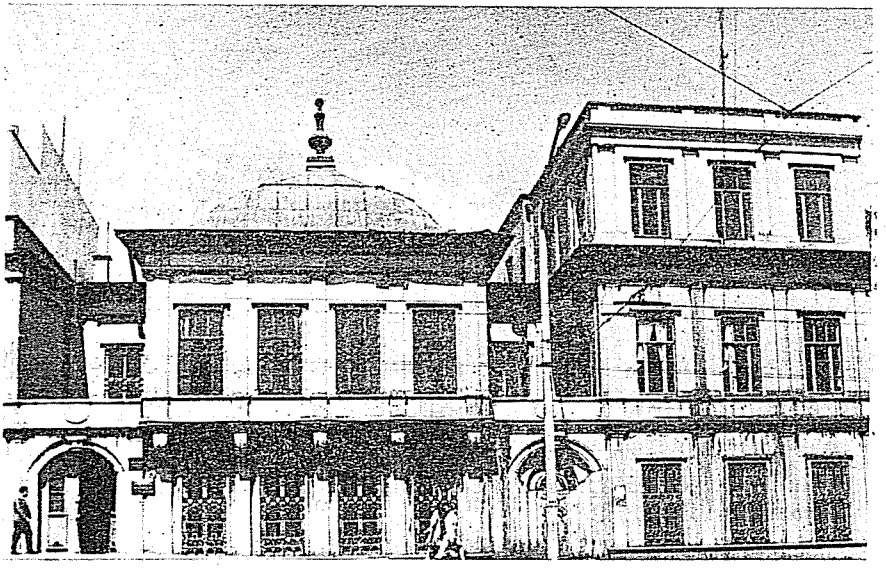
2. Beşir Ağa Sıbyan Mektebi :

Bulunduğu yer : Vilâyet civarında, Beşir Ağa Camisi yanında
İnşaat Tarihi : 1745
Yaptıran : Hacı Beşir Ağa.

B3
BEYAZIT S.MEK.
MED.
İÇOĞLULU ALİ PŞ. S.MEK.
MERZİFONLU KARA MUSTAFA PŞ. MED.
KARA MUSTAFA PŞ. S.MEK.
SİNAN PŞ. MED.
ATİKALİ CA.
ATİKALİ PŞ. S.MEK
ATİKALİ PŞ. MED.
HAN
VEZİR HAN
VALİDE SULTAN MÜŞTİYESİ
HAMAM
SULTAN MAHMUT ÇEŞMESİ
KÜTÜPHANESİ
KIZ ARAĞASI MEDRESESİ
ACI HAMAM
EBUSUD EF. KÜTÜPHANESİ
ÇEVRİKALFA S.MEK.
FİRUZ AĞA CA.
AŞIM PŞ. KONAĞI
KÖPRÜLÜ MEHMET PŞ. CA. ve MED.
HACI FERHAT CA.
MEHTERHANE DERUNU
DİBEKLİ EMİN BEY CA.
ALİ EF MED.
SOĞANCI AĞA CA.
KEPENEKÇİ ALİ CA.
GEDİK PŞ. TİYATROSU
GEDİK PŞ. S.MEK.
GEDİK PŞ. HAMAMI
ZEYİR KEMAL CA.
FUAT PŞ. CA. ve TÜRBESİ
İBRAHİM PŞ. SARAYI
DİZDARİYE CA.
SİLAHTAR MEHMET AĞA S.MEK.
KATİP SİNAN S.MEK.
KATİP SİNAN CA.
MISIR DİKİLİ TAŞI
BURMALI KOLON
ÖRME DİKİLİ TAŞ
ÜÇLER ÇEŞMESİ
SULTAN AHMET CA.
GÜNGÖRMEZ CA.
Z. İBRAHİM PŞ CA.
ÇADIRCI AHMET CA.
YAHYA PŞ. HAMAMI
YAHYA PŞ. S.MEK.
BOSTANCI ALİ CA.
KADIRGA MEYDANI
MEHMET PŞ. CA. ve MED.
HAMAM
S.AHMET İMARETİ
DARÜŞŞİFA
MÜZE
BEHRAM ÇAVUŞ CA.
AKİLHAYAT HATUN CA.
KİLİSE
NAKİLBENT CA.
KAPTAĞASI S.MEK.
ÇARDAKLI HAMAM
CUNDİ MEYDANI
MED.
KÜÇÜK AYASOFYA CA.
KUMKAPI İSKELESİ

1. Cevri Kalfa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Divanyolu'nda Firuz Ağa Camisinin karşısında
İnşaat Tarihi : 1819
Yaptıran : Şehzade Mahmud'un hayatını kurtaran ve dolayısıyla haremde önemli bir yeri olan Cevri Kalfa
Bugünkü durumu : Gayet iyi olarak zamanımıza kadar muhafaza edilmiştir ve gene ilk okul olarak kullanılmaktadır
Bibl. : Semavi Eyice, Petit Guide a travers le monuments Byzantins et Turcs.

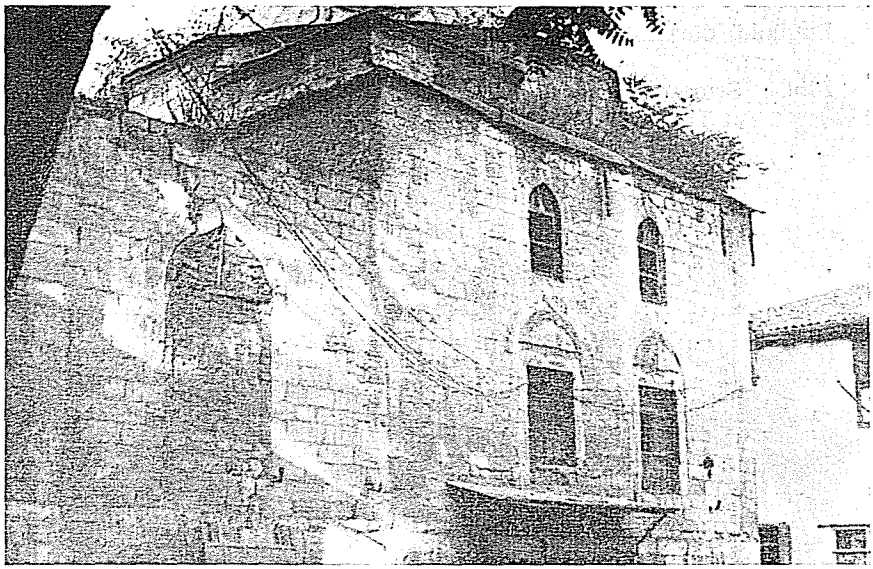
2. Gedik Paşa Mektebi :

Bulunduğu yer : Gedik Paşa Camisinin yanında
İnşaat Tarihi : 1686
Yaptıran : Bedestanî Hacı Ali Ağa
Bugünkü durumu : Oldukça sağlam olarak korunmuş, altında dükkânlar olan iki katlı bir yapı. Halen imam evi olarak kullanılmakta olup plânda değişiklikler yapılmıştır.

3. Üsküplü Yahya Paşa Mektebi :

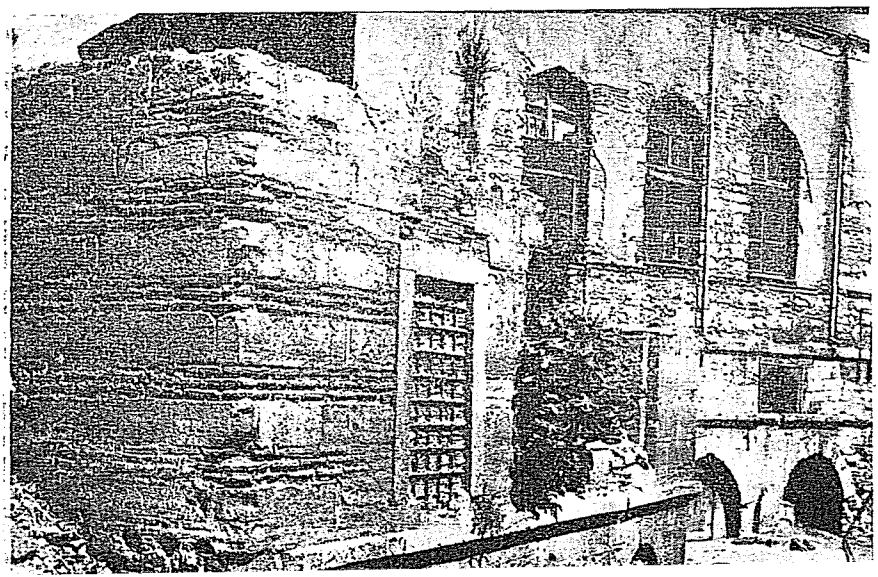
Bulunduğu yer : Kadırga'da, Kadırga karakolu karşısında.
İnşaat Tarihi : 912 H.
Yaptıran : Üsküplü Yahya Paşa

Bugünkü durumu : Altı dükkân, üstü okul olarak yapılmış olan yapı basma yapımevi olarak kullanılmaktadır, içi fabrikaya uydurulmak üzere çok değiştirilmiştir ve çok haraptır.

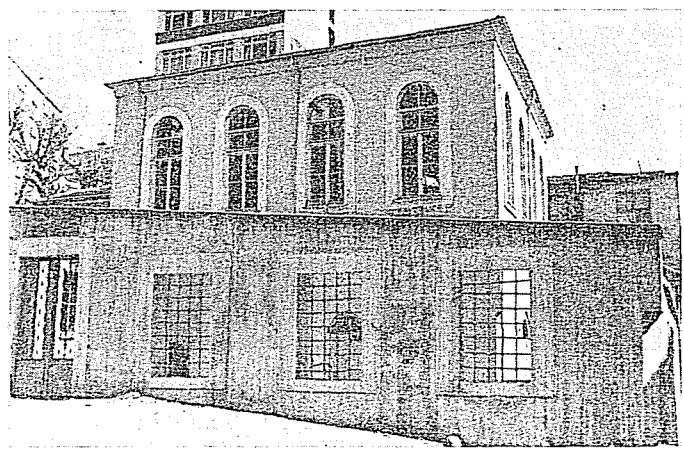
4. Kapı Ağası Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Kapı Ağası Camisinin yanında
İnşaat Tarihi : 1553
Yaptıran : Kapı Ağası Mahmud Ağa
Bugünkü durumu : Son derece harap, bir fırında çalışan işçilerin yatakhanesi olarak kullanılıyor, girilmez durumda.

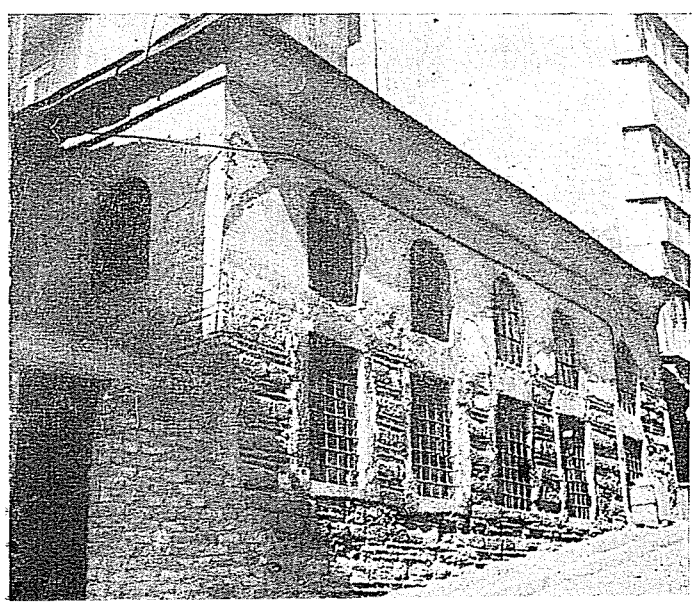
5. Kâtip Sinan Mektebi :

Bulunduğu yer : Gedikpaşa'da Akarçeşme caddesi üzerinde
İnşaat Tarihi : Kitabesi bulunamamıştır.
Yaptıran : İsminden anlaşıldığına göre Kâtip Sinan olması gerekiyor, yakınında camisi de vardır.
Bugünkü durumu : İki katlı olan yapının alt katı ayaklar üzerinde tonozlu olarak yapılmış fakat üst kat sonradan tekrar yapılmış ve tâdil edilmiş. Eski üst katın durumu anlaşılmıyor.

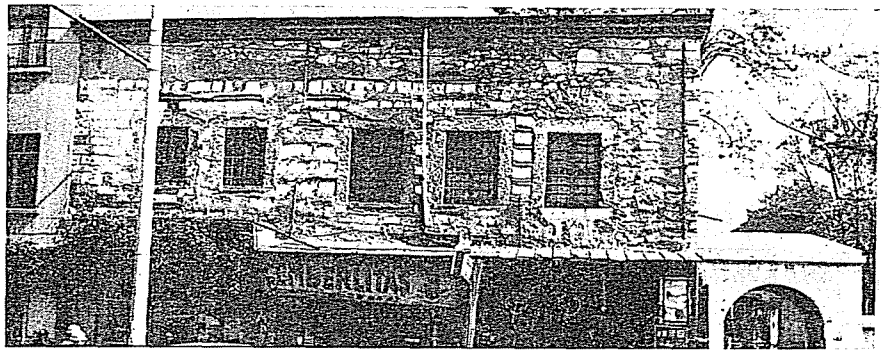
6. Silâhtar Ahmet Ağa Sıbyan Mektebi :

Bulunduğu yer : Gedikpaşa'da Akarçeşme caddesinde Kadırga'ya inen yol üzerinde
İnşaat Tarihi : 1671
Yaptıran : Sultan Mustafa'nın Silâhtarı Mehmet Ağa
Bugünkü durumu : Gayet harap.

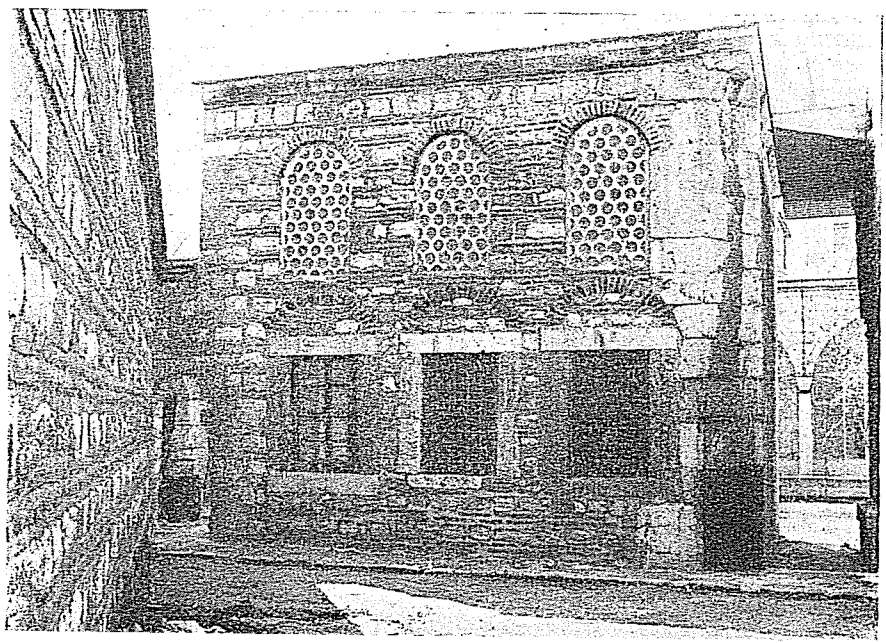
7. Atil Ali Paşa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Divanyolu caddesi üzerinde, Atik Ali Paşa camiinin yanında
İnşaat Tarihi : 902 H.
Yaptıran : Hadım Ali Paşa
Bugünkü durumu : Oldukça iyi durumda korunmuş ancak okulun bulunduğu üst kat ev olarak kullanıldığı için plân değiştirilmiş.

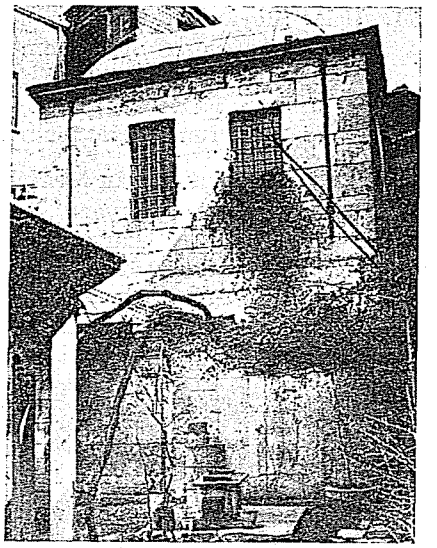
8. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Külliyesi içinde
İnşaat Tarihi : 1683
Yaptıran : Merzifonlu Kara Mustafa Paşa
Bugünkü durumu : Birkaç sene evvel restore edilmiş ve külliye ile birlikte bir kuruma kira ile verilmiştir.

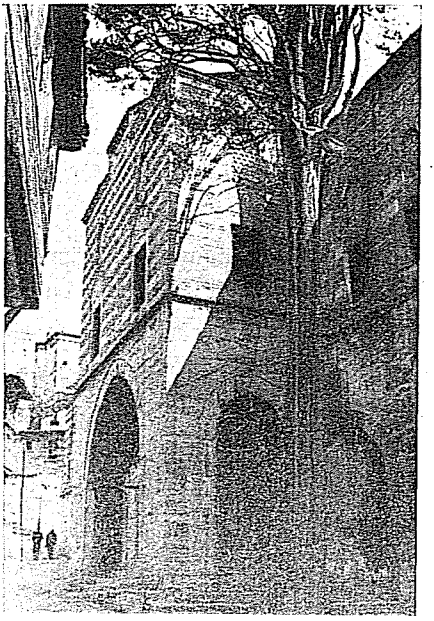
9. Çorlulu Ali Paşa Mektebi :

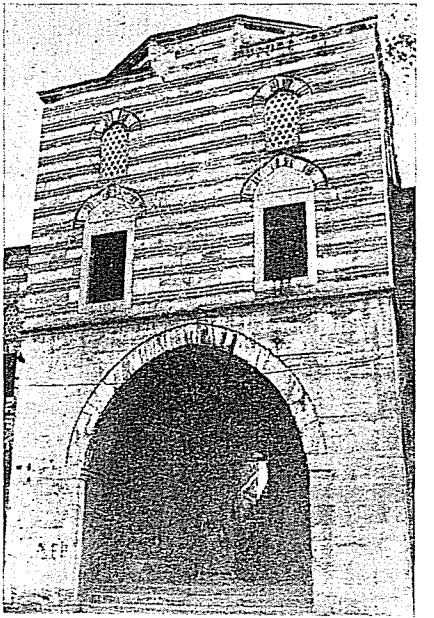
Bulunduğu yer : Çorlulu Ali Paşa Külliyesi içinde
Yaptıran : Çorlulu Ali Paşa
Bugünkü durumu : Birkaç sene evvel restore edilerek, yurt olarak kullanılmak üzere külliyedeki diğer yapılarla birlikte bir kuruma verilmiştir.

10. Sokullu Mehmet Paşa Sıbyân Mektebi :

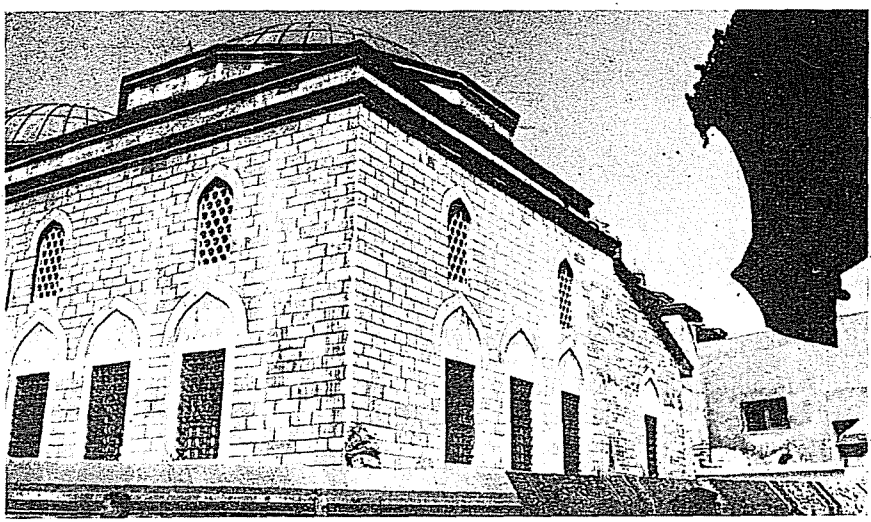
Bulunduğu yer : Küçük Ayasofya'da Sokullu Mehmet Paşa Camisinin kapısının üstünde
İnşaat Tarihi : 1568
Yaptıran : Sokullu Mehmet Paşa
Bugünkü durumu : Oldukça iyi korunmş.

11. **Üçler Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Sultanahmet'de İbrahim Paşa Sarayının yanında.
İnşaat Tarihi : Takriben XIX. Yüzyıl
Yaptıran : Defterdar Sadık Efendi
Bugünkü durumu : Hiç bir mimarî önem taşımıyacak derecede harap.

12. **Sultan Beyazıt Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Beyazıt Camisinin arkasında Kapalıçarşı girişinin karşısında
İnşaat Tarihi : 1520
Yaptıran : Sultan Beyazıt
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş.

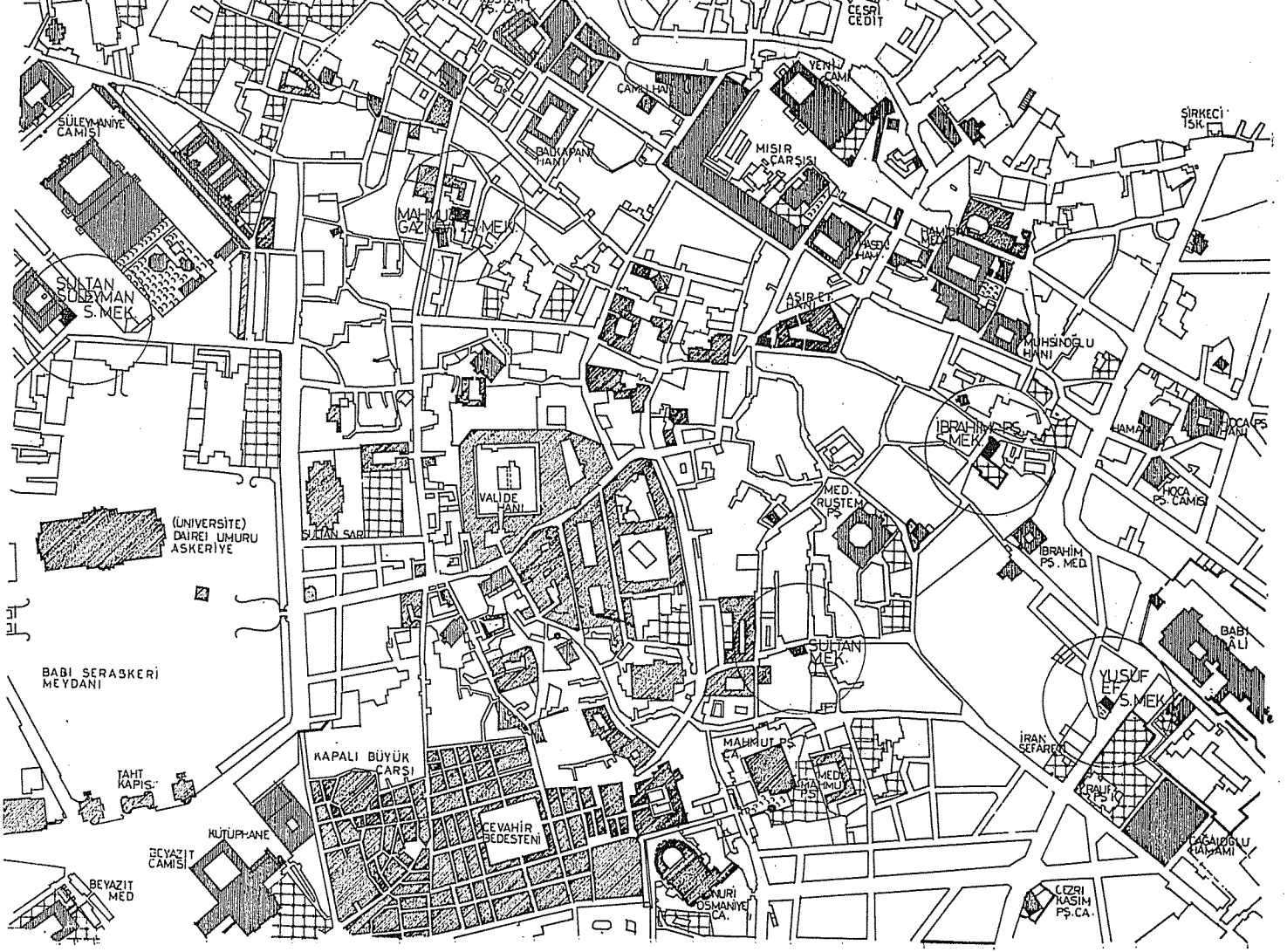
Yukarıda işaretlenen Sıbyân Mekteplerinden başka bu harita üzerinde bulunması gereken fakat yapılan araştırmalarda yerlerinde bulunamıyan okullar aşağıda gösterilmiştir.

Hacı Salih Ağa Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Kadirga'da Akarçeşme'de olduğu yazılı.

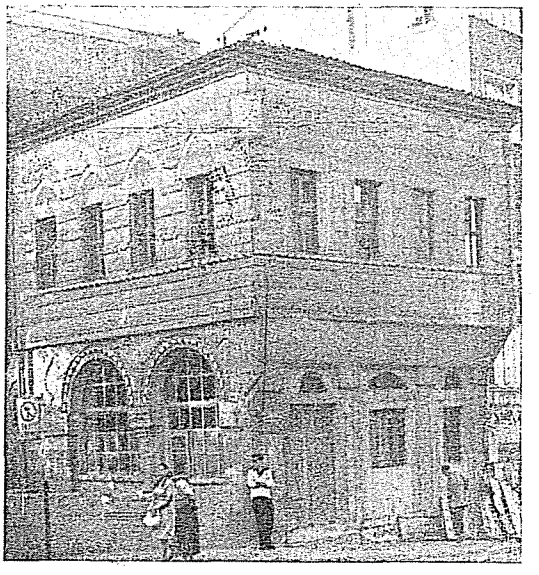
İsmihan Gıya Sultan Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Sultan Mahmut türbesi civarında olduğu yazılı.

Nahilbent Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Sultanahmet'de gösterilmiş, Sultanahmet'de bulunan Camisi civarında olabilir fakat bugün ortadan kalkmıştır.

Dibekli Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Binbirdirek'de olduğu yazılı, Binbirdirek'de olmadığı gibi Beyazıt'taki Dibek Camisi civarında da bulunamamıştır.

SÜLEYMANİYE CAMİSİ
SULTAN SÜLEYMAN S. MEK.
MAHMUD GAZİ MEK.
BAKKAPANI HANI
ÇAMLI HANI
YENİ CAMİ
MISIR ÇARŞISI
HASEKİ HANI
ASIR ET. HANI
ŞİRKECİ İSK.
MUHSİNOĞLU HANI
İBRAHİM PŞ. S.MEK.
HAMAM
HOCA PŞ. CAMİİ
HOCA HANI
MED. RÜSTEM PŞ.
İBRAHİM PŞ. MED.
VALİDE HANI
SULTAN SARI
(ÜNİVERSİTE) DAİRE İ UMURU ASKERİYE
BABI SERASKERİ MEYDANI
SULTAN MEK.
BABI ÂLİ
YUSUF EF. S.MEK.
İRAN SEFARETİ
MAHMUT PŞ. CA.
MED. MAHMUT PŞ.
KAPALI BÜYÜK ÇARŞI
TAHT KAPISI
KÜTÜPHANE
CEVAHİR BEDESTENİ
BEYAZIT CAMİSİ
BEYAZIT MED.
NURİ OSMANİYE CA.
ÇEZRİ KASIM PŞ. CA.
CAĞALIZOĞLU HAMAMI

1. **İbrahim Paşa Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Bab-ı Âli'den Sultan Hamamına doğru giderken Nafıa Dairesinin karşısında
Bugünkü durumu : Sadece zemin kata ait birkaç duvar ve taş parçası kalmış, kitabesi de yok.

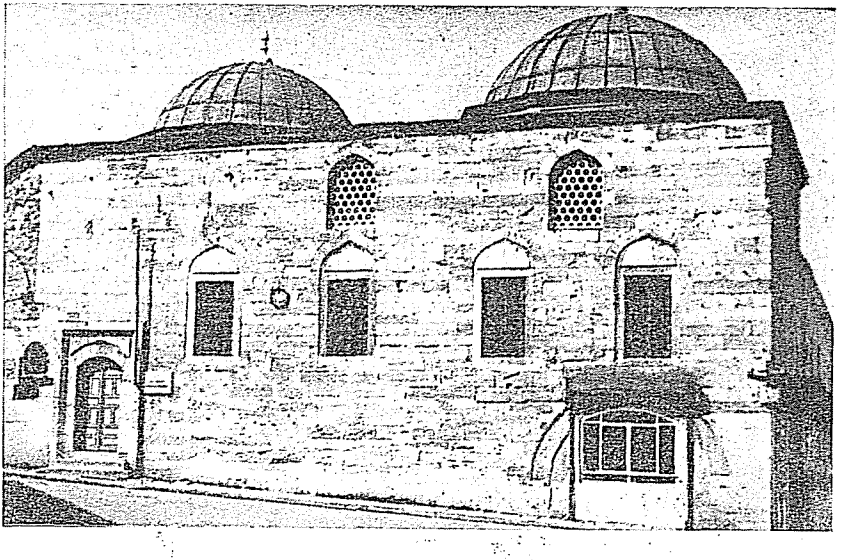

2. **Yusuf Efendi Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Mahmudiye caddesi üzerinde.
Bugünkü durumu: Birkaç sene evvel restore edilmiş, Millî Eğitim Bakanlığının arşivi olarak kullanılıyor.

3. **Sultan Süleyman Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Süleymaniye'de Tiryaki Çarşısının başında.
İnşaat Tarihi : 1556
Yaptıran : Kanunî Sultan Süleyman
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş, altında Tiryaki Çarşısını teşkil eden dükkânlar var.

Yukarıda işaretlenen Sıbyân Mekteplerinden başka bu harita üzerinde bulunması gereken, fakat yapılan araştırmalarda yerlerinde bulunmayan okullar aşağıda gösterilmiştir.

Mercan Ağa Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Uzun Çarşı'da olduğu yazılı, Mercan Ağa Camisi civarında aranmış ve bulunamamıştır.

Bî Can Sultan Sıbyan Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Çifte Saraylar'da gösteriliyor. İstanbul Lisesinin yapımı sırasında yıkılmış olabilir.

Aynı Şah Sultan Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet Listesinde Bab-ı Âli karşısında Tomruk Dairesinde olduğu yazılı, bulunamamıştır.

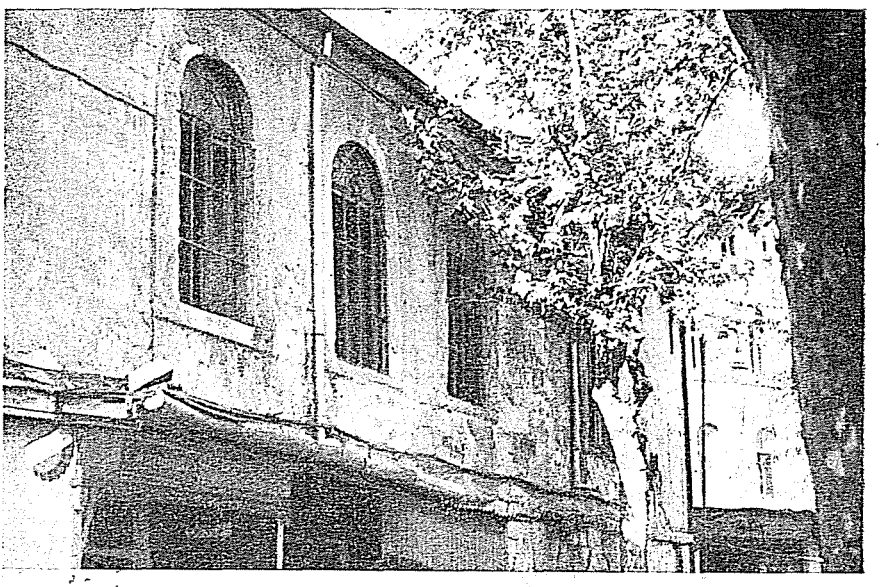
Recep Ağa Sıbyân Mektebi : Tahtakale'de Rüstem Paşa Camisinin içinde olduğu Muallim Cevdet Listesinde yazılı fakat bulunamamıştır.

B_5

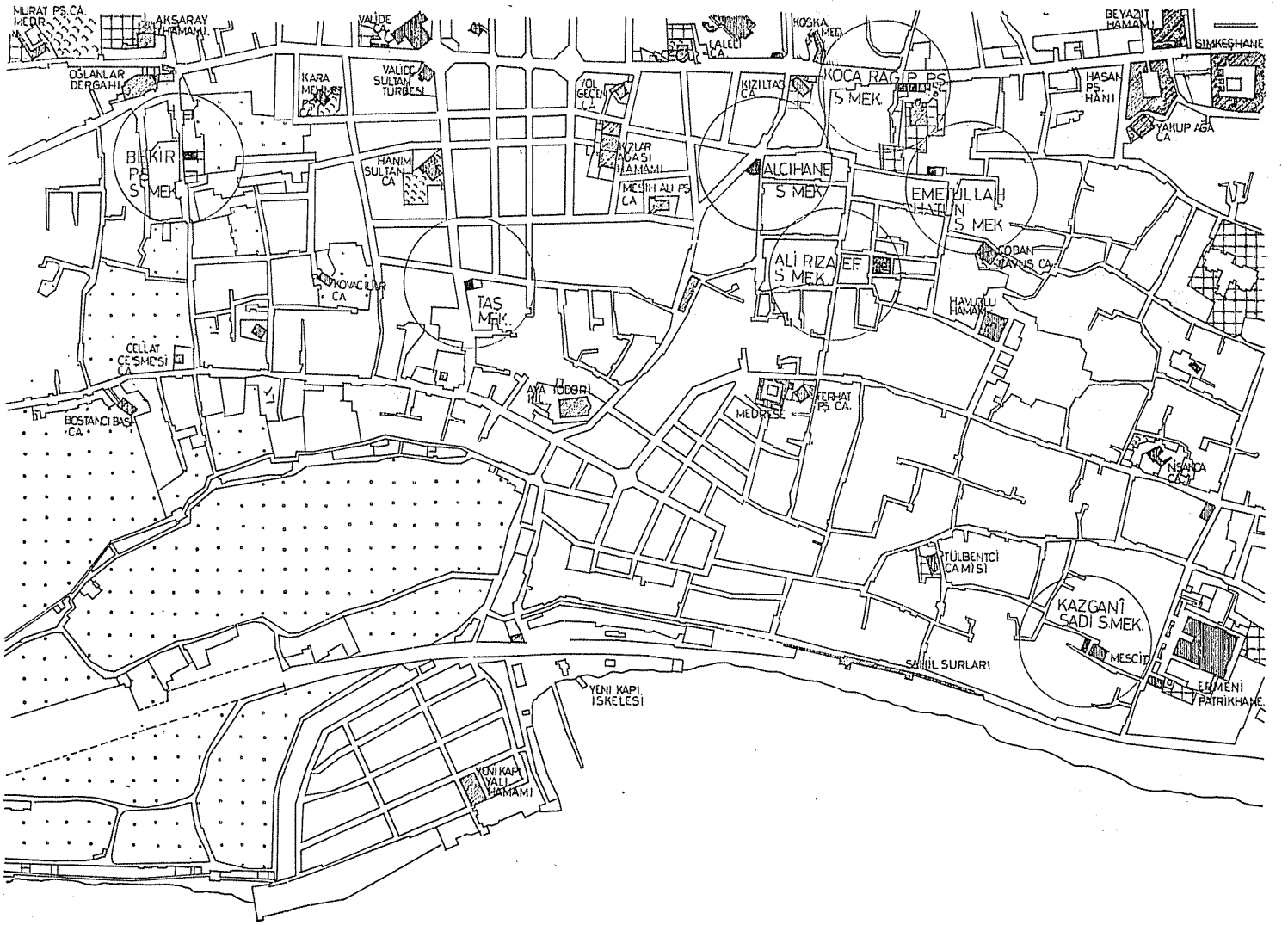
ÜÇ MİHRAPLI CA.
HAN
SOFTA HATİP CA.
ALİ PŞ. HANI
SARI TİMUR CA.
AHİ ÇELEBİ CA.
AHİ ÇELEBİ
VAPUR İSKELESİ

1. Ahi Çelebi Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Eminönü - Unkapanı yolunun deniz tarafında Yemiş iskelesi civarında Ahi Camisinin yanında
İnşaat Tarihi : Takriben XVI. yüzyılda
Yaptıran : Fatih'in hizmetkârlarından olduğu söylenen Ahi Çelebi
Bugünkü durumu : Çok harap, depo olarak kullanılıyor, içine girmeye imkân yok.

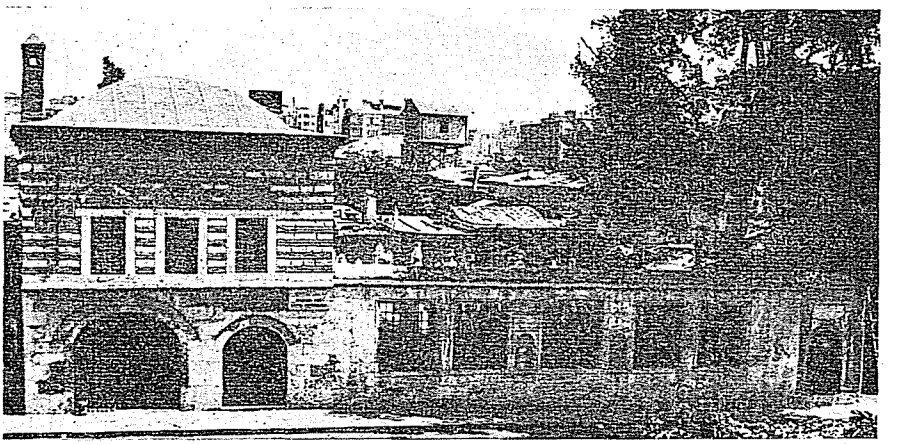

Abdüsselâm Sıbyân Mektebi : Muallim Cevdet'in Listesinde Küçükpazarda gösteriliyor, araştırmalarımızda bulunamamıştır.

MURAT PŞ. CA.
MEDR.
AKSARAY HAMAMI
VALİDE
LALELİ CA.
KOSKA MED.
BEYAZIT HAMAMI
SIMKEŞHANE
OĞLANLAR DERGAHI
KARA MEHMET PŞ.
VALİDE SULTAN TÜRBESİ
KIZILTAŞ CA.
KOCA RAGIP PŞ. S.MEK.
HASAN PŞ. HANI
YAKUP AĞA CA.
BEKİR PŞ. S.MEK.
HANIM SULTAN CA.
YOL GEÇEN CA.
YAZICILAR AĞASI HAMAMI
MESİH ALİ PŞ. CA.
ALCIHANE S.MEK.
EMETULLAH HATUN S.MEK.
ÇOBAN MAHMUD CA.
ALİ RIZA EF. S.MEK.
KOVACILAR CA.
TAŞ MEK.
HAVUZLU HAMAM
CELLAT ÇEŞMESİ CA.
AYA TODORİ KİL.
FERHAT PŞ. CA.
MEDRESE
BOSTANCI BAŞI CA.
NİŞANCA CA.
TÜLBENTÇİ CAMİSİ
KAZGANÎ SADİ S.MEK.
MESCİT
SAHİL SURLARI
ERMENİ PATRİKHANE
YENİ KAPI İSKELESİ
YENİKAPI VALİ HAMAMI

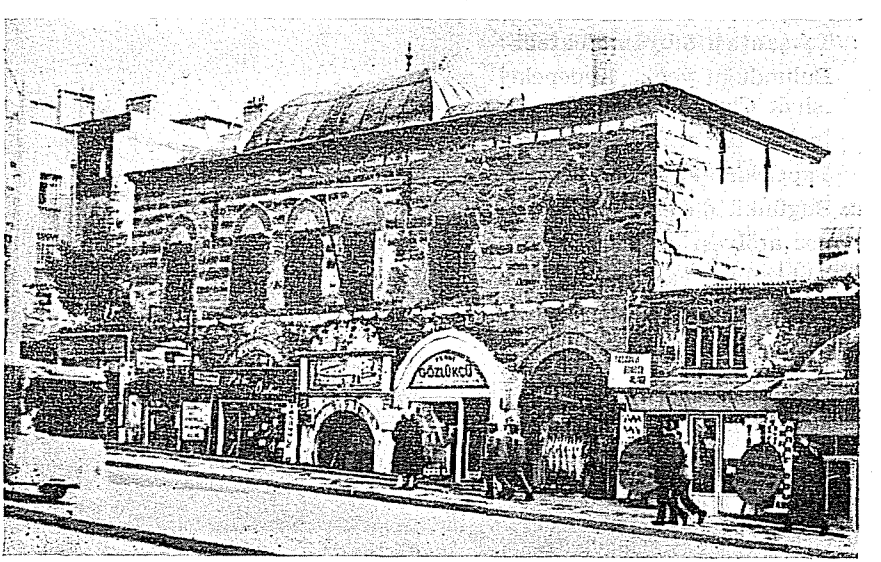
1. **Mekteb-i Hayriye :**

Bulunduğu yer : Aksaray'da Çağır Ağa Camisinin karşısında
İnşaat Tarihi : 1136 H.
Yaptıran : Kaptan Bekir Paşa
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiştir, mimarî değerini korumaktadır. Altındaki dükkânları ve üstteki okul İstanbul Sıbyân Mekteplerinin en iyi örneklerindendir.

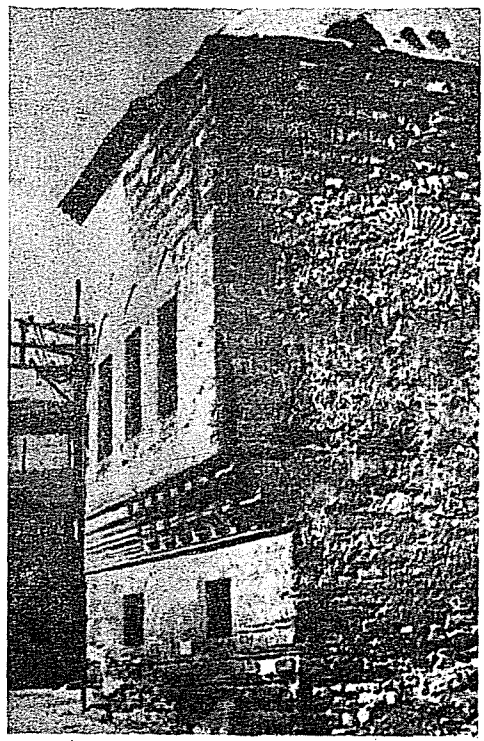
2. **Koca Ragıp Paşa Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Ordu caddesi (Koska caddesi) üzerinde Koca Ragıp Paşa Külliyesi içinde
İnşaat Tarihi : 1756
Yaptıran : Sadrazam Mehmet Ragıp Paşa
Bugünkü durumu : Gerek alttaki dükkânlar ve gerek üstteki okul çok iyi korunmuştur. Okul halen çocuk kütüphanesi olarak kullanılıyor.

3. **Cerrah İshak Kazgani Sadi Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Kumkapı'da, Camisinin karşısında
İnşaat Tarihi : XV. Yüzyıl sonu
Yaptıran : Cerrahbaşı İshak Çelebi
Bugünkü durumu : Bir odadan ve bir girişten ibaret olan yapı oldukça haraptır. Yanında bir de çeşmesi bulunmaktadır.

4. **Tavşantaşı Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Kepenekçi İshak Camisi civarında
İnşaat tarihi : Belli değil
Yaptıran : Abdullah Paşa
Bugünkü durumu : Marangoz atölyesi olarak kullanılmakta olan yapı eski plânını muhafaza etmekte ve çalışmamız için tipik bir örnek teşkil etmektedir. İyi bir bakım sonunda kullanılabilir.

5. **Valde Mektebi :**
Bulunduğu yer : Beyazıt'da Koska yolu üzerinde, Simkeşhane yanında
İnşaat Tarihi : 1118 H.
Yaptıran : Sultan Ahmed'in başkadını Ematullah Han

6. **Ali Rıza Efendi Sıbyân Mektebi :**
Haritada gösterildiği halde bugün yerinde bulunamamıştır.

7. **Alçıhane Mektebi :**
Haritada gösterildiği halde bugün yerinde bulunamamıştır.

8. **Taş Mektep :**
Haritada gösterildiği halde bugün yerinde bulunamamıştır.

9. **Mihrişah Valde Sultan Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Kara Mehmet Paşa Camisi avlusunda gösteriliyor, bugün yerinde yoktur.

10. **Naciye Hanım Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Aksaray'da gösteriliyor, bulunamamıştır.

11. **Cevher Ağa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Muratpaşa mahallesinde gösteriliyor, bulunamamıştır.

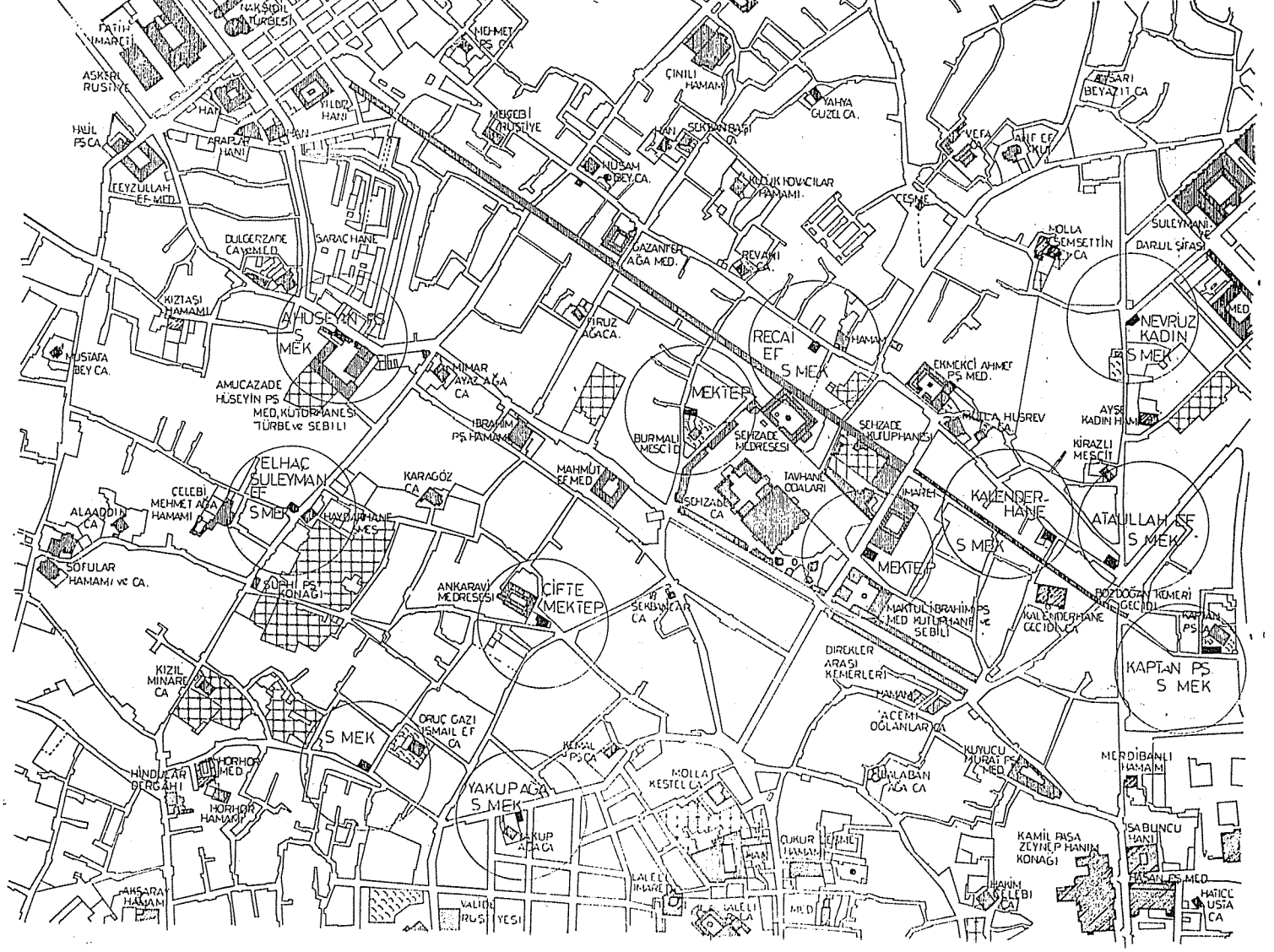
12. **Ruznamçe-i evvel Ali Efendi Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Yenikapı caddesinde gösteriliyor, bulunamamıştır.

13. **Defterdar İbrahim Efendi Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Cellât Çeşmesinde gösteriliyor, bulunamamıştır.

14. **Sultan Mustafa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Lâleli'de gösteriliyor, bulunamamıştır.

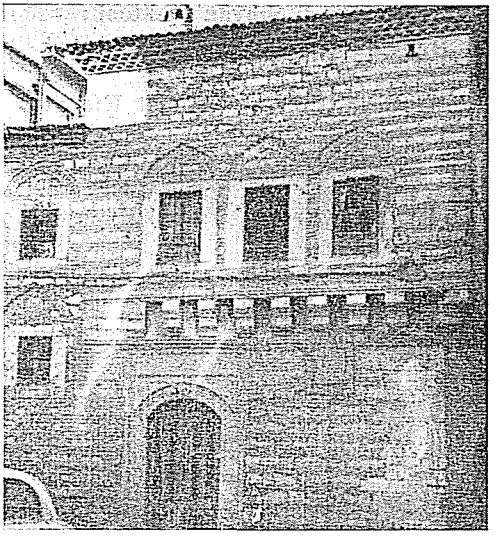
15. **Yunus Bey Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Nişancı Camisinin avlusunda gösteriliyor, bulunamamıştır.

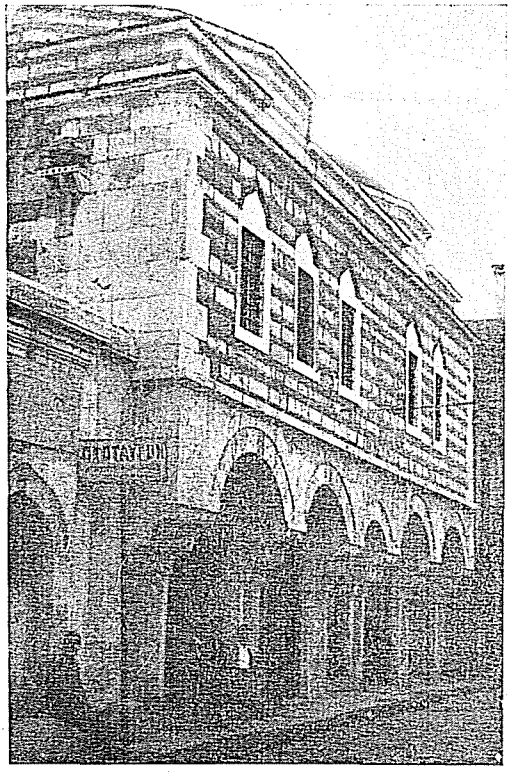
16. **Nişancı Mustafa Paşa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde adı geçiyor, Nişancı semtinde aranmış bulunamamıştır.

FATİH CAMİİ
NAKŞİDİL TÜRBESİ
MEHMET PŞ.
ÇINILI HAMAMI
YAHYA GÜZEL CA.
SARI BEYAZIT CA
ASKERİ RÜŞTİYE
HAN
YILDIZ HANI
MEŞRUTİYET
HAN
ŞEKERCİBAŞI CA
VEFA
ARİF EF KUY.
HÜSEYİN BEY CA.
KÜÇÜK KOYUNCULAR HAMAMI
ÇEŞME
SÜLEYMANİYE
MOLLA ŞEMSETTİN CA
DARÜL ŞİFASI
DÜLGERZADE CAMİİ MED.
SARAÇHANE
GAZANFER AĞA MED.
REVANİ CA.
KIZTAŞI HAMAMI
HÜSEYİN PŞ S MEK
FİRUZ AĞA CA.
RECAİ EF S MEK
HAMAM
NEVRUZ KADIN S MEK
MUSTAFA BEY CA.
AMUCAZADE HÜSEYİN PŞ MED, KÜTÜPHANESİ TÜRBE ve SEBİLİ
HİMAR AYAZ AĞA CA
İBRAHİM PŞ HAMAMI
MEKTEP
EKMEKÇİ AHMET PŞ MED.
BURMALI MESCİD
ŞEHZADE MEDRESESİ
ŞEHZADE KÜTÜPHANESİ
MOLLA HÜSREV
AYŞE KADIN HAMAMI
KİRAZLI MESCİT
FELHAÇ SÜLEYMAN EF S MEK
KARAGÖZ CA
MAHMUT EF MED.
ŞEHZADE CA
TAVHANE ODALARI
İMARET
KAYKENDERHANE S MEK
ATAULLAH EF S MEK
ÇELEBİ MEHMET AĞA HAMAMI
ALAADDİN CA
HAYDARHANE MES
SOFULAR HAMAMI ve CA.
ŞÜHİ PŞ KONAĞI
ANKARAVİ MEDRESESİ
ÇİFTE MEKTEP
ŞEKERCİCA
MAKTUL İBRAHİM PŞ MED KÜTÜPHANE SEBİLİ ve
KALENDERHANE GECİDİ CA
POZDOĞAN KEMERİ GECİDİ
KAPTAN PŞ CA
KAPTAN PŞ S MEK
DİREKLER ARASI KEMERLERİ
KIZIL MİNARE CA
HAMAM
ACEMİ OĞLANLARI CA
S MEK
ORUÇ GAZİ İSMAİL EF CA
KEMAL PŞA CA
KUYUCU MURAT PŞ MED
MERDİBANLI HAMAM
HİNDULAR DERGAHI
HORHOR MED
HORHOR HAMAMI
YAKUP AĞA S MEK
MOLLA KESTELİ CA
ŞABAN AĞA CA
KUYU
ÇUKUR ÇEŞMELİ HAMAMI
KAMİL PAŞA ZEYNEP HANIM KONAĞI
ŞABUNCU HANI
HASAN PŞ MED.
HATİCE USTA CA
AKSARAY HAMAMI
VALİDE İMARETİ
VALİDE RÜŞTİYESİ
HAKİM ÇELEBİ CA
MED

1. **Süleyman Halife Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Saraçhanebaşı'nda Suphi Paşa Konağı karşısında
İnşaat tarihi: Belli değil
Yaptıran : Elhaç Süleyman Efendi
Bugünkü durumu : Dış görünüşü olarak çok iyi korunmuş bir yapı, ancak konut olarak kullanıldığı için plânı değişmiş ve özelliğini kaybetmiş.

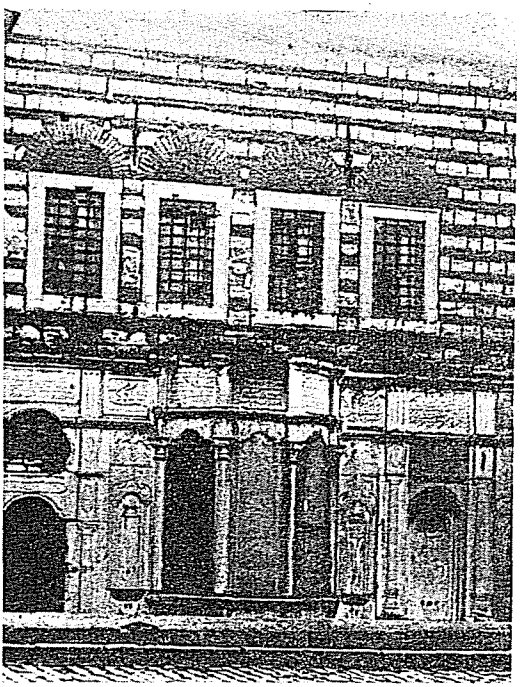

2. **Amucazade Hüseyin Paşa Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Amucazade Hüseyin Paşa küllliyesinin yapılarından
İnşaat tarihi : 1697 M.
Yaptıran : Amucazade Hüseyin Paşa
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş dolayısıyla karakteristik bir örnek.

3. **Recai Efendi Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Mollahüsrev mahallesi Kovacılar caddesi
İnşaat Tarihi : 1775 M.
Yaptıran : Recai Mehmet Efendi
Bugünkü durumu : İçinde halen bir imalâthane bulunan yapı oldukça haraptır. Cephe üzerinde dikkat çeken yazıların hattat Yesari Mahmut Efendiye ait olduğu öğrenilmiştir.

4. **Yakup Ağa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde Ağayokuşunda gösterilen yapı yanmıştır.

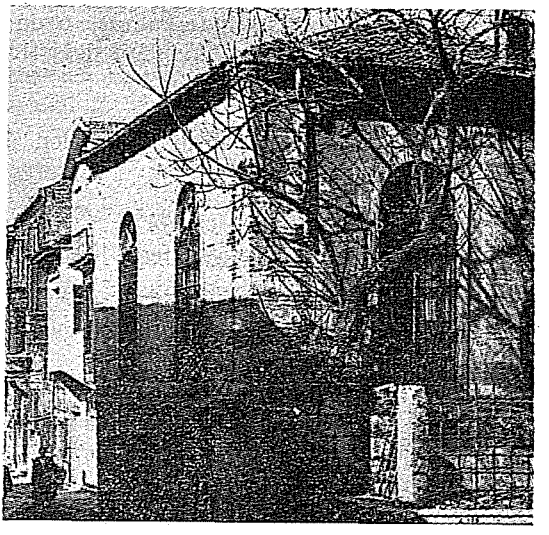
5. **Burmalı Mescit Sıbyân Mektebi :**
Emin Nurettin Mektebi diye de anılan bu yapı Belediye Sarayı inşaatı sırasında yıkılmıştır.

6. **Çifte Mektep :**
Saraçhanebaşında, Muhittin Efendi tarafından yapılmış olan bu yapının sadece iki duvarı ayakta kalmıştır.

7. **Kâtip Çelebi Sıbyân Mektebi :**
Vefa'da türbesi içinde olduğu Muallim Cevdet Listesinde belirtilen okul bulunamamıştır.

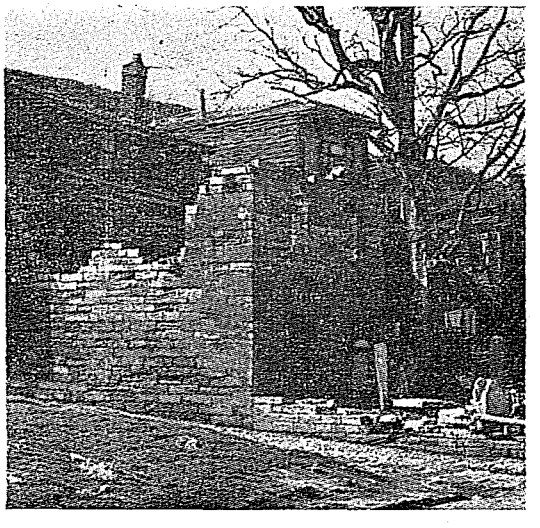
8. Ataullah Efendi Sıbyân Mektebi :

Fotoğraftan da görüleceği gibi geç ve hiç bir özelliği olmıyan bir yapı.

9. Arpa Emini Mustafa Efendi Sıbyân Mektebi : (Kalenderhane)

Bugün sadece arka duvarı kalmış.

10. Kaptan İbrahim Paşa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Beyazıt, Üniversitenin Süleymaniye girişi karşısında
Yaptıran : Kaptan İbrahim Paşa
Bugünkü durumu : Evvelce iki katlı olan yapıdan bugün yalnız alt katı kalmış, o da konut olarak kullanılmakta olup plânı değiştirilmiş.

11. Mektep :

Haritada mektep olarak gösterilen bu yerden Atatürk Bulvarı geçmiştir.

12. Şehzadebaşı Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Şehzadebaşı İmaret caddesi
İnşaat Tarihi : 1548 M.
Yaptıran : Kanunî Sultan Süleyman, Mimar Sinan yapıları arasında gösteriliyor.
Bugünkü durumu : Yapı bugün de ilk okul olarak kullanılıyor. Bir takım ilâvelerle yapının karakteri zedelenmiş. Yapı, geleneksel Sıbyân Mektepleri tiplerinden de ayrılmaktadır. Binanın ilk defa kitaplık olarak yapılmış olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla karakteristik bir örnek olarak ele alınmadı.

13. Hüsam Bey Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde Destegâhcılar caddesinde gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

14. Hekim Sirvanî Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde Vefa Meydanında gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

15. Hacı Ömer Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, İsmailağa mahallesinde, Ağayokuşunda gösterilen bu okul muhtemelen Atatürk Bulvarı inşaası sırasında yıkılmıştır.

16. Firuz Çavuş Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Horhorda Sofular mahallesinde gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

17. Feyzullah Efendi Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Fatihte Medresesi civarında gösteriliyor.

18. Muhittin Efendi Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Süleymaniyede gösterilen bu okul bulunamamıştır.

19. Mirehur Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi :

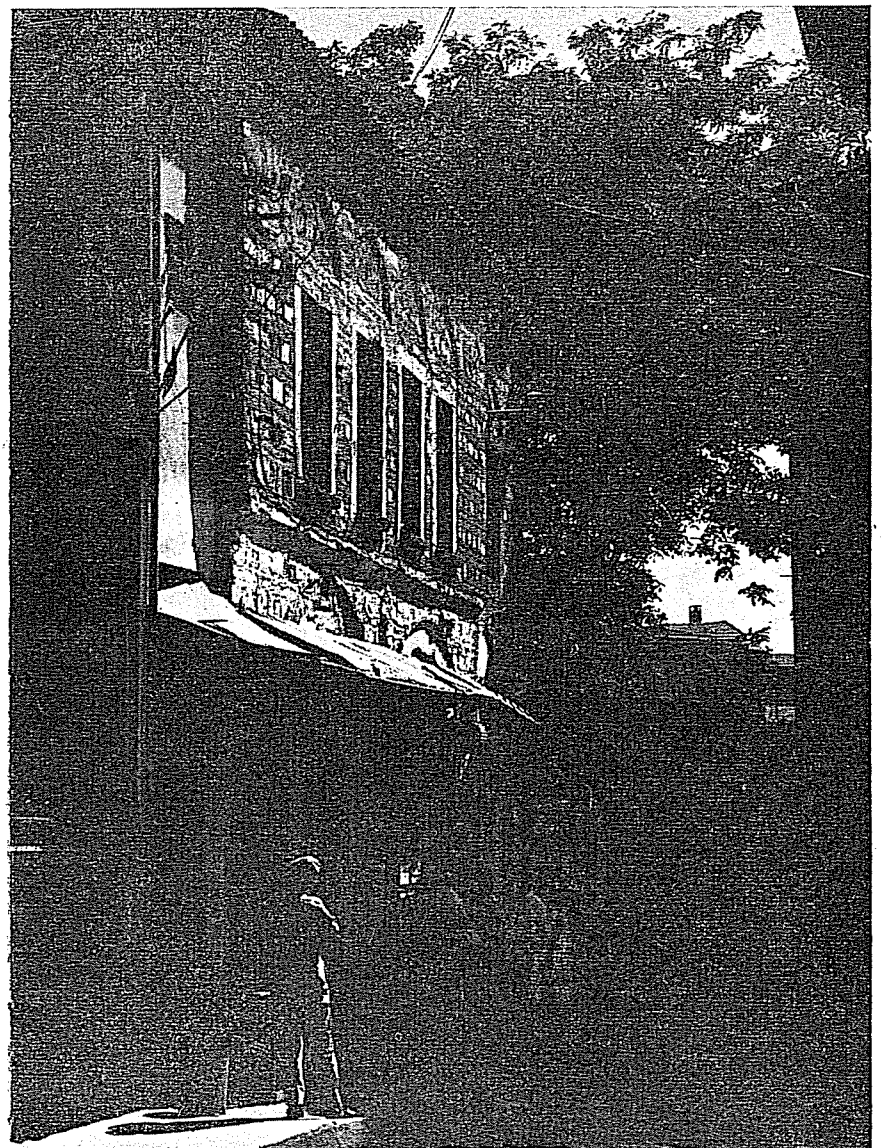
Muallim Cevdet Listesinde, Kalenderhane mahallesinde gösterilen bu okul bulunamamıştır.

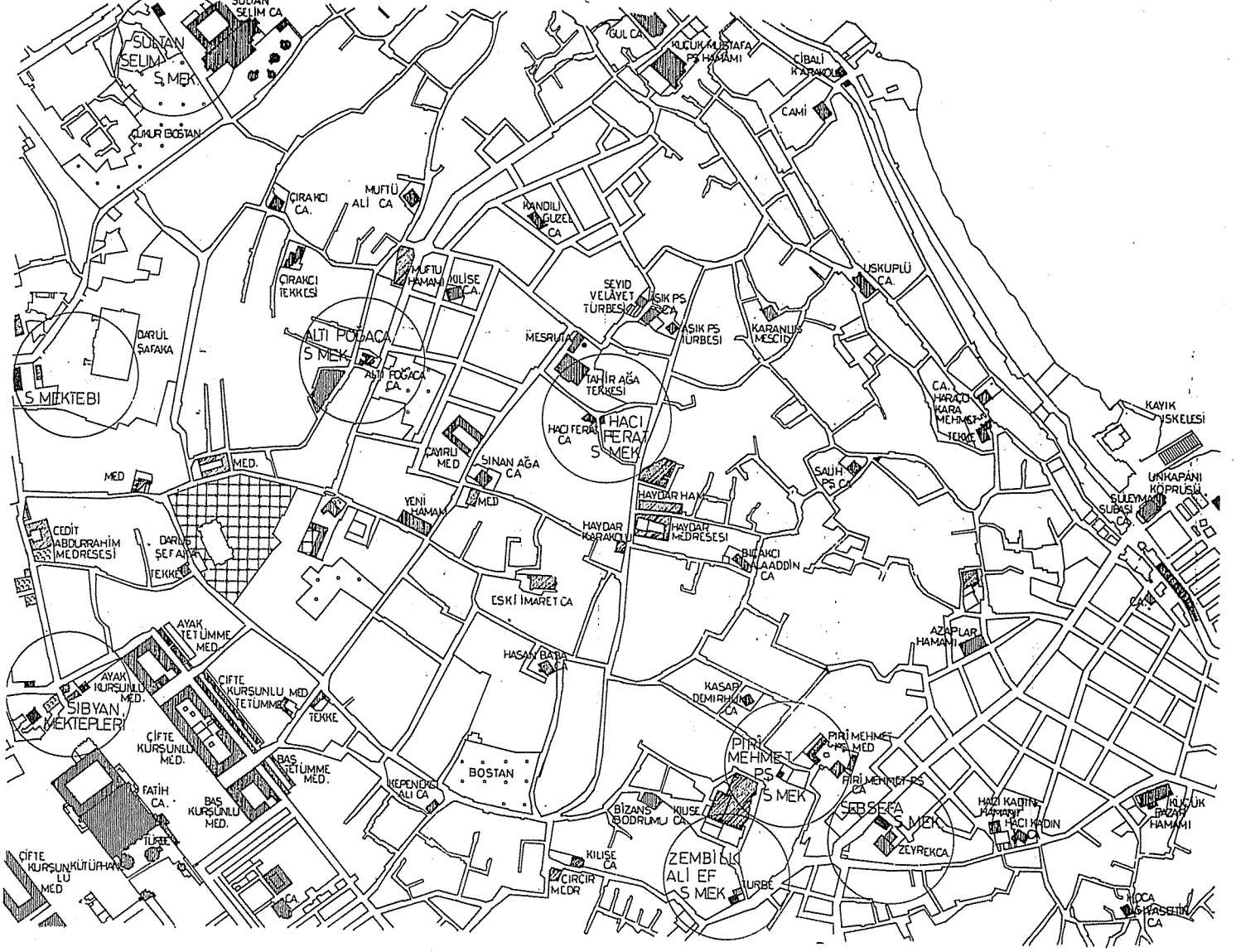
20. Nakş-ı Dil Mektebi :

İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivinde Fatih Camisi hududu içinde olduğu ve 1721 M. de inşa edildiği söylenen bu okul bulunamamıştır.

21. Nevruz Kadın Sıbyân Mektebi :

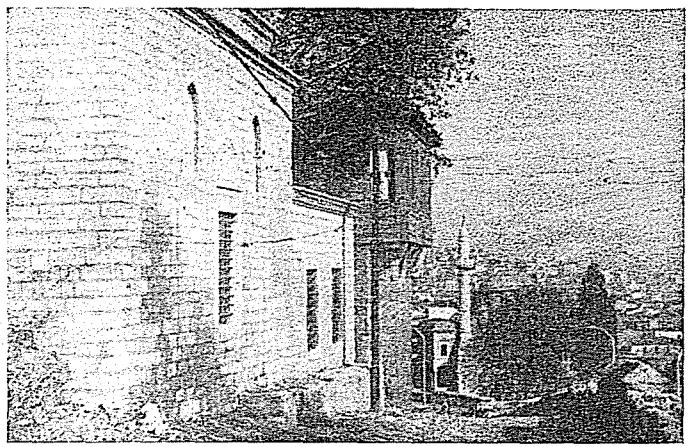
Bugün ev olarak kullanılan yapının plânı tamamen değiştirilmiş.

SULTAN SELİM S. MEK
SULTAN SELİM CA
ÇUKUR BOSTAN
ÇIRAKCI CA.
MUFTÜ ALİ CA
ÇIRAKCI TEKKESİ
MUFTÜ HAMAMI
KÜLİSE CA.
DARÜL ŞAFAKA
S. MEKTEBİ
ALTI POĞAÇA S. MEK
ALTI POĞAÇA CA.
MED.
ÇAVRIL MED
SİNAN AĞA CA
YENİ HAMAM
CEDİT ABDURRAHİM MEDRESESİ
DARÜŞ ŞEFA
TEKKE
AYAK TETÜMME MED.
AYAK KURŞUNLU MED.
SIBYAN MEKTEPLERİ
ÇİFTE KURŞUNLU MED TETÜMME
ÇİFTE KURŞUNLU MED.
TEKKE
BAŞ TETÜMME MED.
BAŞ KURŞUNLU MED.
FATİH CA.
TÜRBE
ÇİFTE KURŞUNLU KÜTÜHANE MED
BOSTAN
KEPENEKÇİ ALİ CA
ESKİ İMARET CA
HASAN BABA CA
HAYDAR KARAKOLU
HAYDAR MEDRESESİ
HAYDAR HAM
YENİ HAMAM
HACI FERAT CA
HACI FERAT S. MEK
TAHİR AĞA TEKKESİ
MESRUTA
SEYİD VELAYET TÜRBESİ
AŞIK PŞ CA
AŞIK PŞ TÜRBESİ
KARANLIK MESCİD
USKUPLÜ CA.
CA. HARACO KARA MEHMET TEKKE
SALİH PŞ CA
BIÇAKCI ALAADDİN CA
KASAP DEMİRHANI CA
PİRİ MEHMET PŞ S. MEK
PİRİ MEHMET PŞ MED
PİRİ MEHMET PŞ CA
SEBSEFA S. MEK
ZEYREKCA
HACI KADIN HAMAMI
HACI KADIN CA
KÜÇÜK BEDESTEN
KÜÇÜK BAZAR HAMAMI
AZAPLAR HAMAMI
BİZANS BODRUMU CA
KİLİSE
ÇIRÇIR MEDR
ZEMBİLLİ ALİ EF S. MEK
TÜRBE
HOCA HASEİN CA
GÜL CA
KÜÇÜK MUSTAFA PŞ HAMAMI
ÇİBALİ KARAKOLU
CAMİ
KAYIK İSKELESİ
ÜNKAPANI KÖPRÜSÜ
SÜLEYMAN SUBAŞI CA

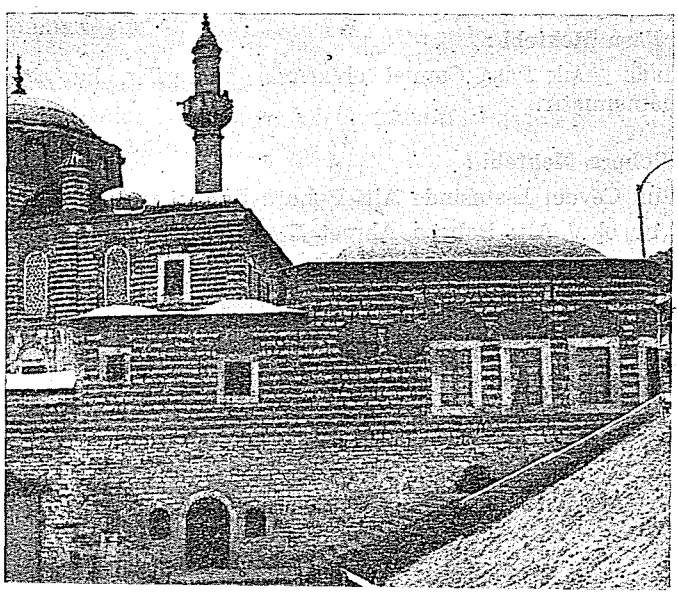
1. **Zembilli Ali Efendi Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Zeyrekte türbenin yanında.
İnşaat tarihi : Ali Efendi Şeyh-ül İslâmların sekizincisi olup 1525 M. de ölmüş.
Yaptıran : Şeyh-ül İslâm Ali Efendi.
Bugünkü durumu : Yapı yeni restore edilmiş, ancak herhangi bir maksatla kullanılmadığı için bakımsız.

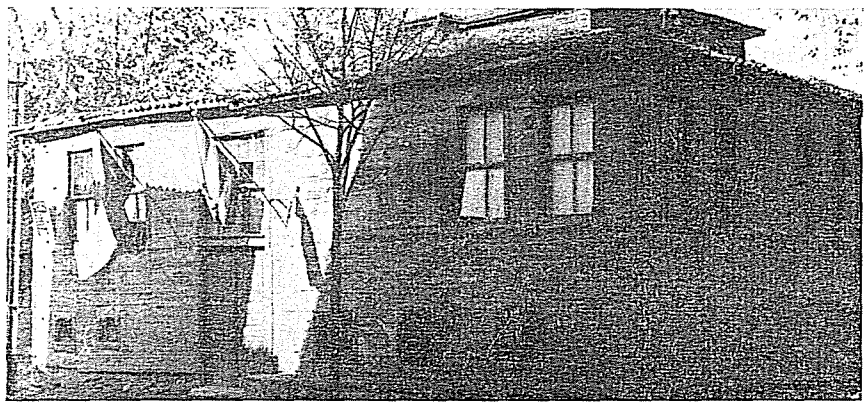
2. **Şeb Sefa Kadın Mektebi :**

Bulunduğu yer : Zeyrek, Hacıkadm mahallesi
İnşaat tarihi : 1787 M.
Yaptıran : I. Sultan Hamid'in 6. karısı Şeb Sefa Hatun
Bugünkü durumu : Bugün 41. İlkokulun bir dershanesi olarak kullanılıyor.
Bibl. : Semavi Eyice, *Petit Guide à travers les monuments Byzantines et Turcs.*

3. **Saliha Sultan Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde, Zeyrekte Kilise Camisi karşısında olduğu söylenen bu okul ahşap bir yapıdır. Tek bir hacim olarak yapılmış olduğuna dayanarak doğrudan doğruya okul olarak yapıldığı düşünülebilir. İnşaat tarihi belli değildir.

4. **Pirî Mehmet Paşa Mektebi :**

Zeyrekte Medrese ve Camisi karşısında gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

5. **Fatih Sultan Mektebi :**

İstanbulun ilk Sıbyân Mektebi yapısı olarak daha önce bahsettiğimiz bu okuldan günümüze birkaç duvar parçası kalmıştır.

6. **Kovacı Dede Sıbyân Mektebi :**

Fatihte Darüşşafaka Okulunun girişinde bulunan yapı, son derece harap olup içine girilmez vaziyettedir.

7. **Âşık Paşa Mektebi :**

Haritada Âşık Paşa Camisi civarında gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

8. **Altı Pohoça Mektebi :**

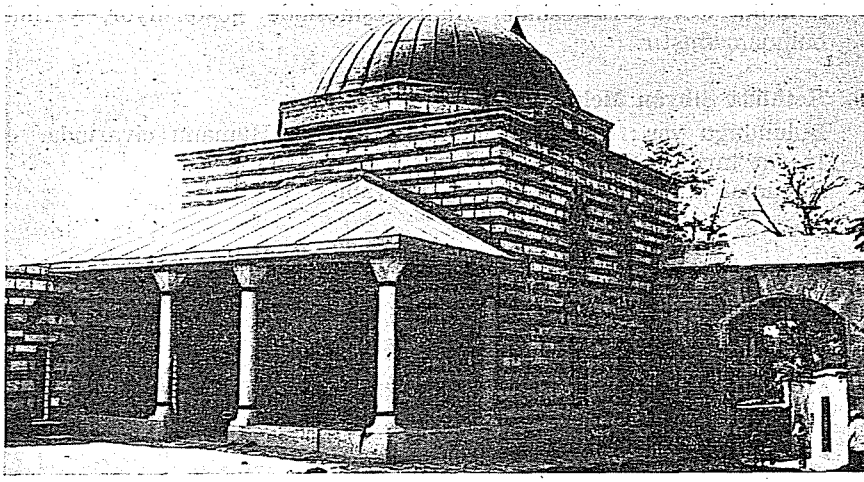
Muallim Cevdet Listesinde Altı Pohoça Camisi yanında olduğu gösterilen bu okul Altı Pohoça Ahmet Raşit Paşa tarafından yaptırılmış olmalıdır, yerinde bulunamamıştır.

9. **Zeynel Âbidin Efendi Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde, Küçük Mustafa Paşa'da gösterilen bu yapı bulunamamıştır.

10. **Hamza Balî Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Fatih'de Yeniçeşmede gösterilen bu yapı yerinde bulunamamıştır.

11. **Sultan Selim Sıbyân Mektebi :**
Bulunduğu yer : Çarşamba'da Sultan Selim Camisinin girişinde.
İnşaat tarihi : 1522 M.
Yaptıran : Yavuz Sultan Selim
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş, kitaplık olarak kullanılıyor.

12. **Süleyman Subaşı Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Unkapanında gösteriliyor, Unkapanı Süleyman Subaşı Camisi civarında aranmış fakat bulunamamıştır.

13. **Beylîzade Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Darüşşafaka'da gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

14. **Üsküplü Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Küçük Mustafa Paşada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

15. **Müftü Ali Efendi Sıbyân Mektebi :**
Küçük Mustafa Paşa, Müftühamamı sokakta gösterilen bu okul yerinde bulunamamıştır.

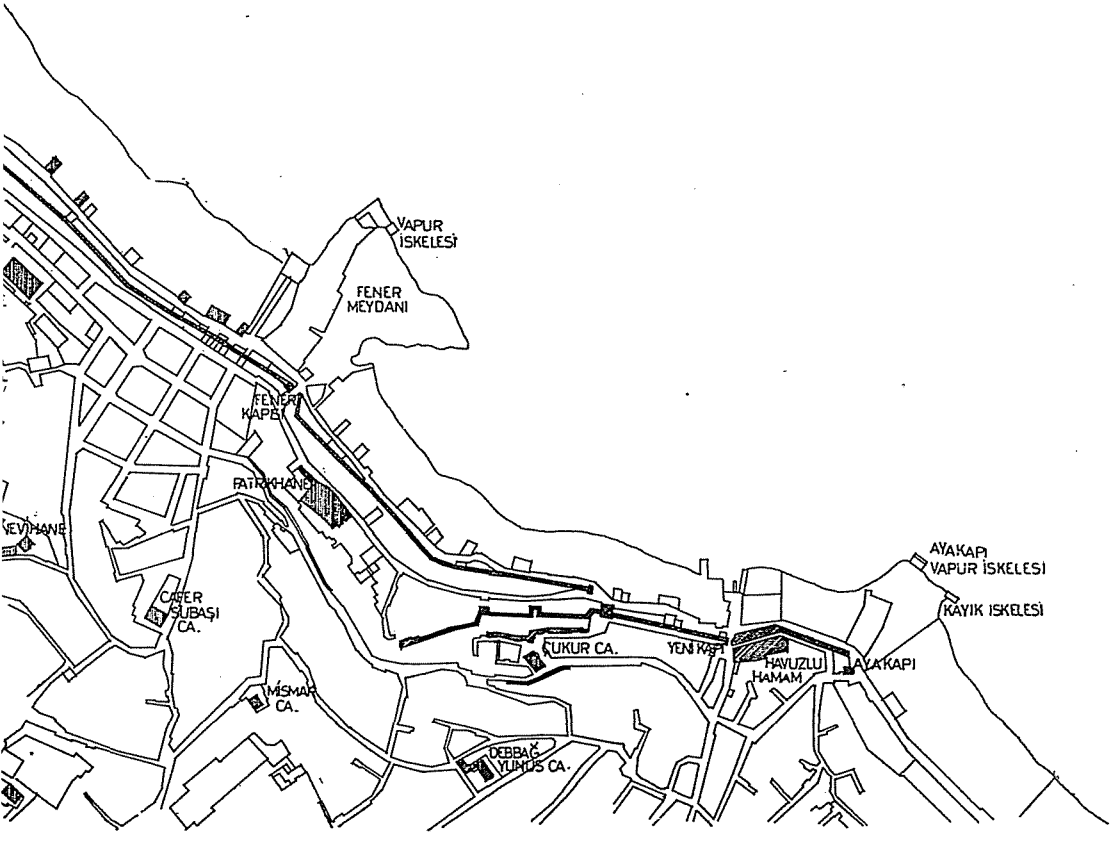
16. **Kışırcı Mehmet Ağa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Cibali'de gösterilen yapı yerinde bulunamamıştır.

17. Bıçakçı Alâeddin Sıbyan Mektebi :
Muallim Cevdet Listesinde, Haydar'da gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

18. Haraççı Kara Mehmet Sıbyân Mektebi :
Muallim Cevdet Listesinde, Unkapanında gösterilen bu yapı yerinde bulunamamıştır.

19. Seyit Mehmet Sıbyân Mektebi :
Muallim Cevdet Listesinde, Kadı Çeşmesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

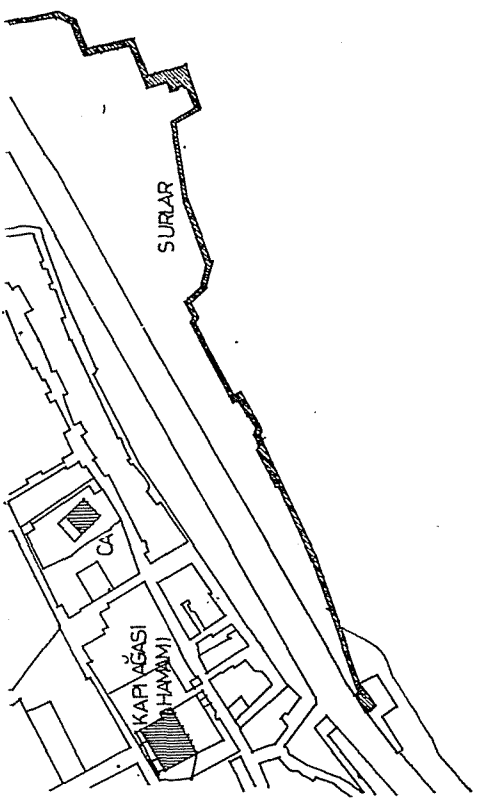
20. Kethüda Sıbyân Mektebi :
Bulunduğu yer : Müftüali mahallesi, Müftü Hamamı civarında.
İnşaat tarihi : 1742 M.
Bugünkü durumu : Çok harap bir yapı.

C_6

1. **Debbağ Yunus Sıbyân Mektebi :**

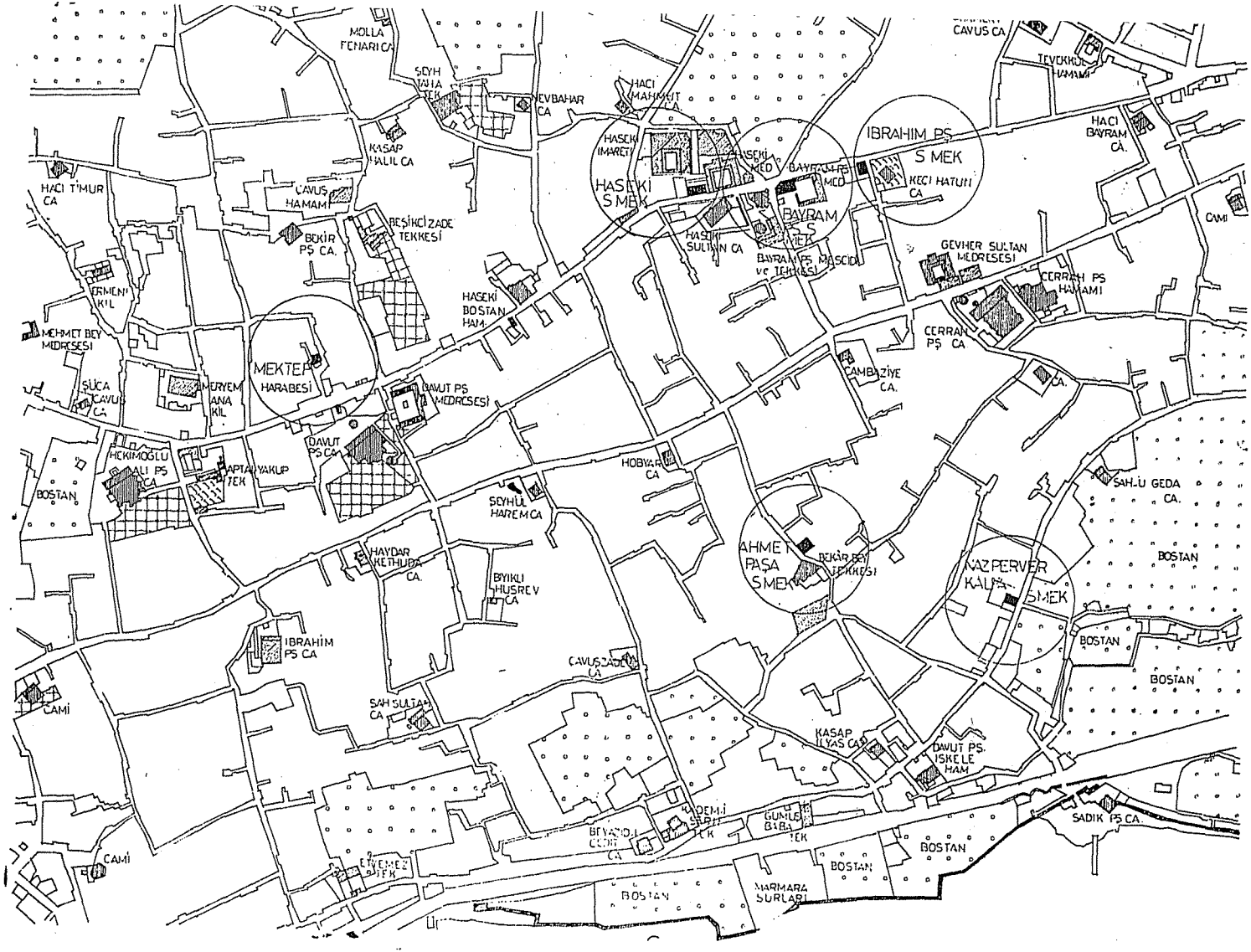
Muallim Cevdet Listesinde, ismi veriliyor, camisi civarında aranmış bulunamamıştır.

D_2

1. **Kamer Hatun Sıbyân Mektebi :**

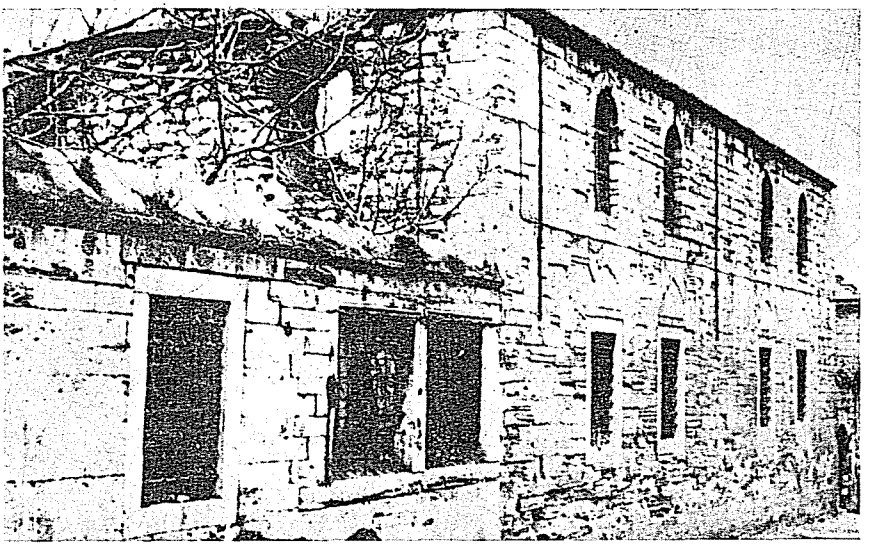
Muallim Cevdet Listesinde, Etyemezde, Yedikule caddesinde gösteriliyor, Hatuniye Camisi civarında aranmış bulunamamıştır.

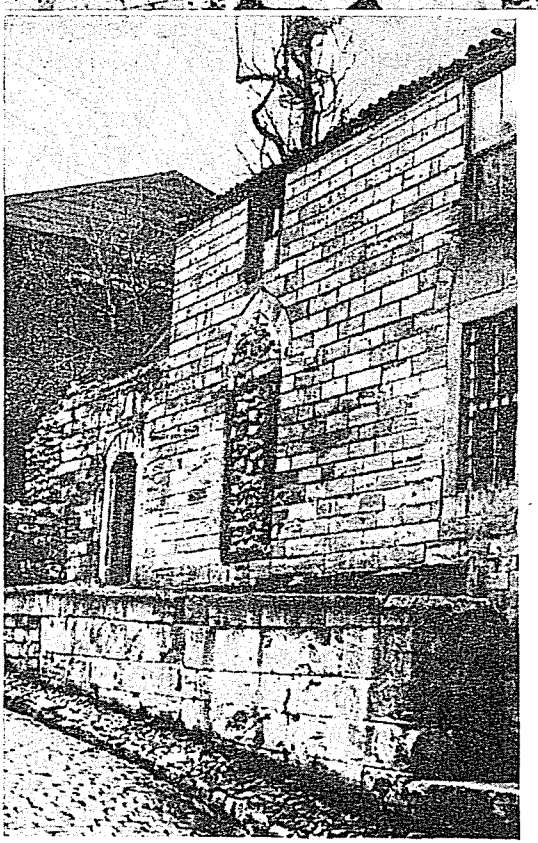

MOLLA FENARI CA
ŞEYH VEFA TEK
NEVBAHAR CA
HACI MAHMUT CA
CAVUS CA
TEVKIKÜL HAMAMI
HASEKİ İMARET
HASEKİ S MEK
İSEKİ MED
BAYRAM PŞ MED
İBRAHIM PŞ S MEK
KEÇİ HATUN CA
HACI BAYRAM CA.
KASAP HALİL CA
HACI TİMUR CA
ÇAVUŞ HAMAMI
BEŞİKÇİZADE TEKKESİ
BÜKİR PŞ CA.
BAYRAM S MEK
HASEKİ SULTAN CA
BAYRAM PŞ MESCİDİ ve TEKKESİ
GEVHER SULTAN MEDRESESİ
CAMİ
ÇERRAH PŞ HAMAMI
ERMENİ KIL
HASEKİ BOSTAN HAM
MEHMET BEY MEDRESESİ
MEKTEP HARABESİ
ÇERRAH PŞ CA
CAMBAZİYE CA.
SÜCA ÇAVUŞ CA
MERYEM ANA KIL
DAVUT PŞ MEDRESESİ
DAVUT PŞ CA
HEKİMOĞLU ALİ PŞ CA
KAPTAN YAKUP TEK
HOBYAR CA
ŞAH-U GEDA CA.
BOSTAN
ŞEYHÜL HAREM CA
AHMET PAŞA S MEK
BÜKİR BEY TEKKESİ
NAZPERVER KALFA S MEK
HAYDAR KETHUDA CA.
BIYIKLI HUSREV CA
İBRAHİM PŞ CA
ÇAVUŞZADE CA
CAMİ
ŞAH SULTAN CA
KASAP İLYAS CA
DAVUT PŞ. İSKELE HAM
SADIK PŞ CA.
ÜDEMİ ŞEHİT TEK
GÜNLÜ BABA TEK
BEYAZIDİ CEDİT CA
ENVEMEZ TEK
MARMARA SURLARI

D3

1. Haseki Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Hasekide Medresesi yanında.
Yaptıran : Sultan Mehmed'in annesi Hürrem Sultan
Bugünkü durumu : Çatısı tamamen yıkılmış, bakımsız ve çok harap.

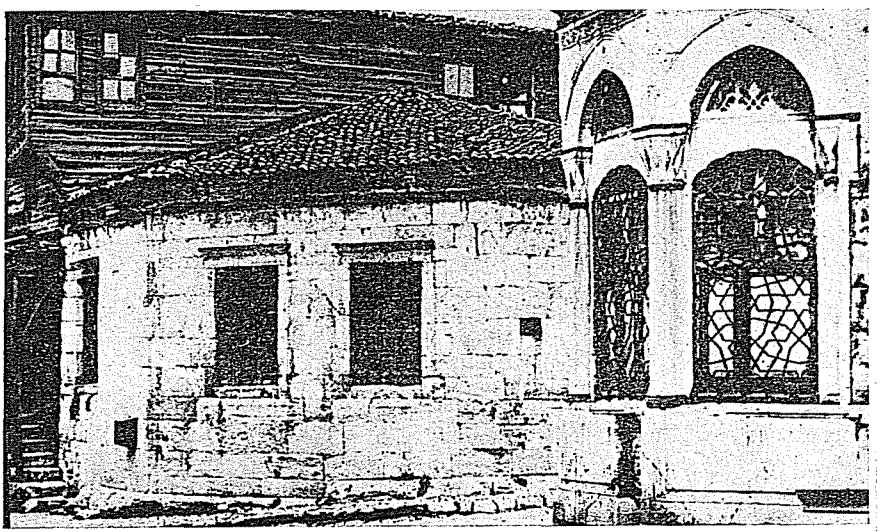

2. Kasım Ağa Sıbyân Mektebi :

Bu okul haritada Kasım Ağa Okulu olarak yazılmış olmasına rağmen, İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivinde ve Muallim Cevdet Listesinde İbrahim Paşa Sıbyân Mektebi olarak gösterilmiştir.
Bulunduğu yer : Haseki
Yaptıran : Nevşehirli Damat İbrahim Paşa
Bugünkü durumu : Cepheler oldukça iyi korunmuş fakat içi ev olarak değiştirilmiş, genellikle çok harap.

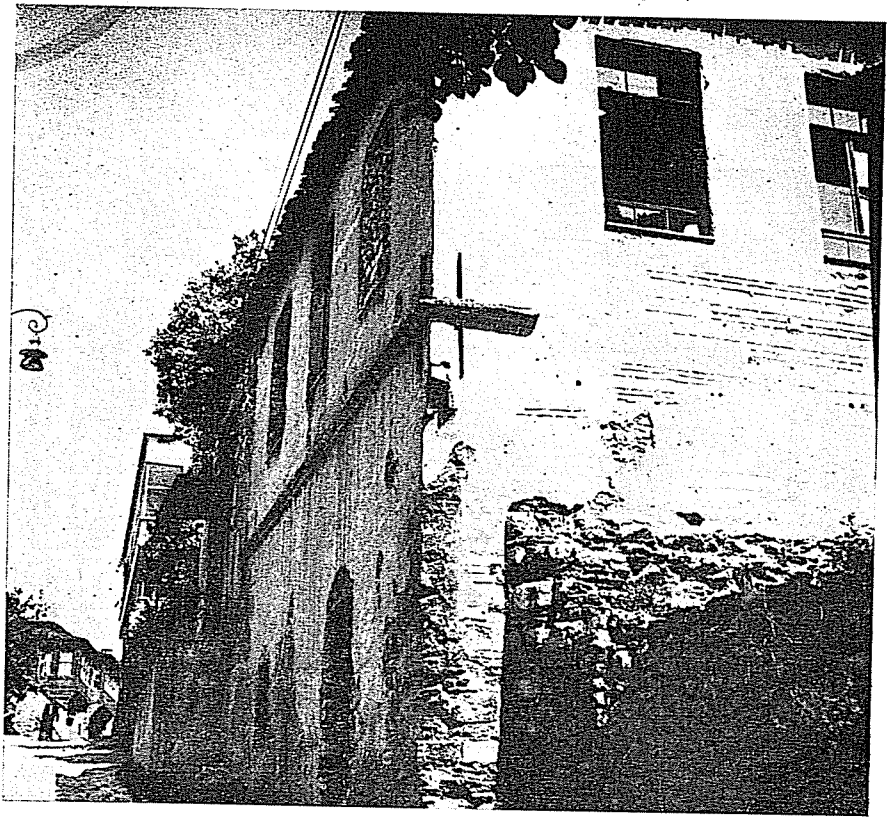
3. Bayram Paşa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Haseki
İnşaat tarihi : 1048 H.
Yaptıran : Sadr-ı Esbak Bayram Paşa
Bugünkü durumu : Harap ve bakımsız.

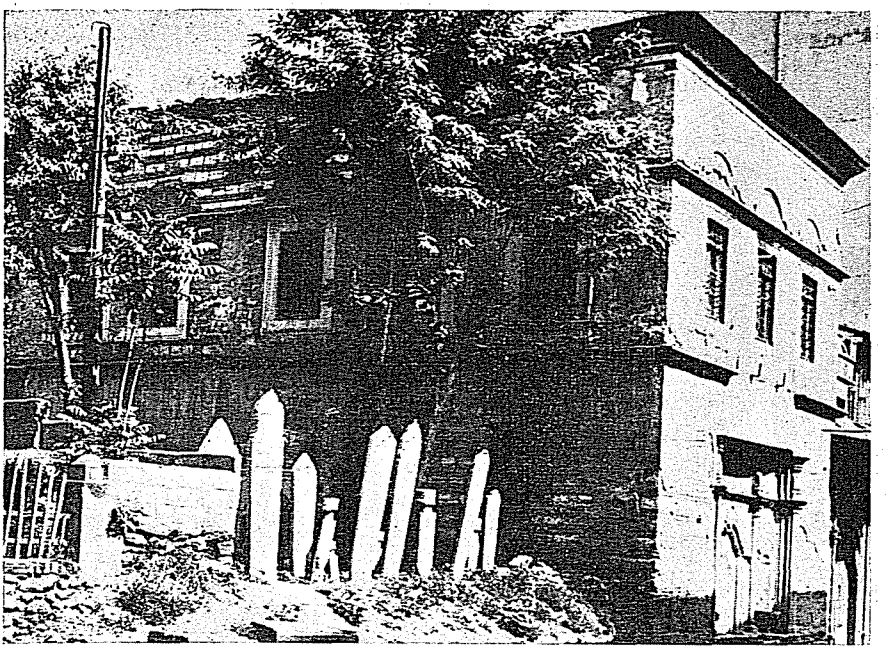
4. Ahmet Paşa Sıbyân Mektebi :

Davutpaşada, Bekâr Bey Tekkesi civarında, geç devirlere ait karaktersiz bir yapı.

5. Naz Perver Kalfa Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Davutpaşa İskelesi cadde üzerinde
İnşaat tarihi : 1207 H.
Yaptıran : III. Selim'in kalfası Naz Perver Kadın
Bugünkü durumu : İki katlı bir yapı olup, bugün üst katı ev olarak kullanılıyor, oldukça iyi korunmuş, tipik bir örnek.

6. Şerif Paşa Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Davutpaşa İskelesi yanında gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

7. Abdülkerim Ağa Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Cerrahpaşada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

8. Terlikçi Ahmed Ağa Sıbyan Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde, Sineklibakkal, Cerrahpaşa caddesi üzerinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

9. Ekmekçibaşı Ömer Efendi Sıbyân Mektebi :

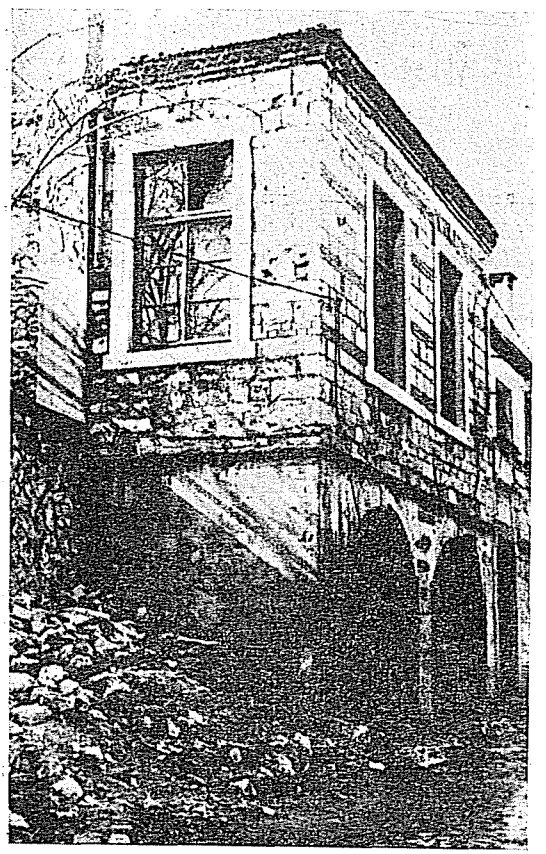
Muallim Cevdet Listesinde, Hekimoğlu Ali Paşada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

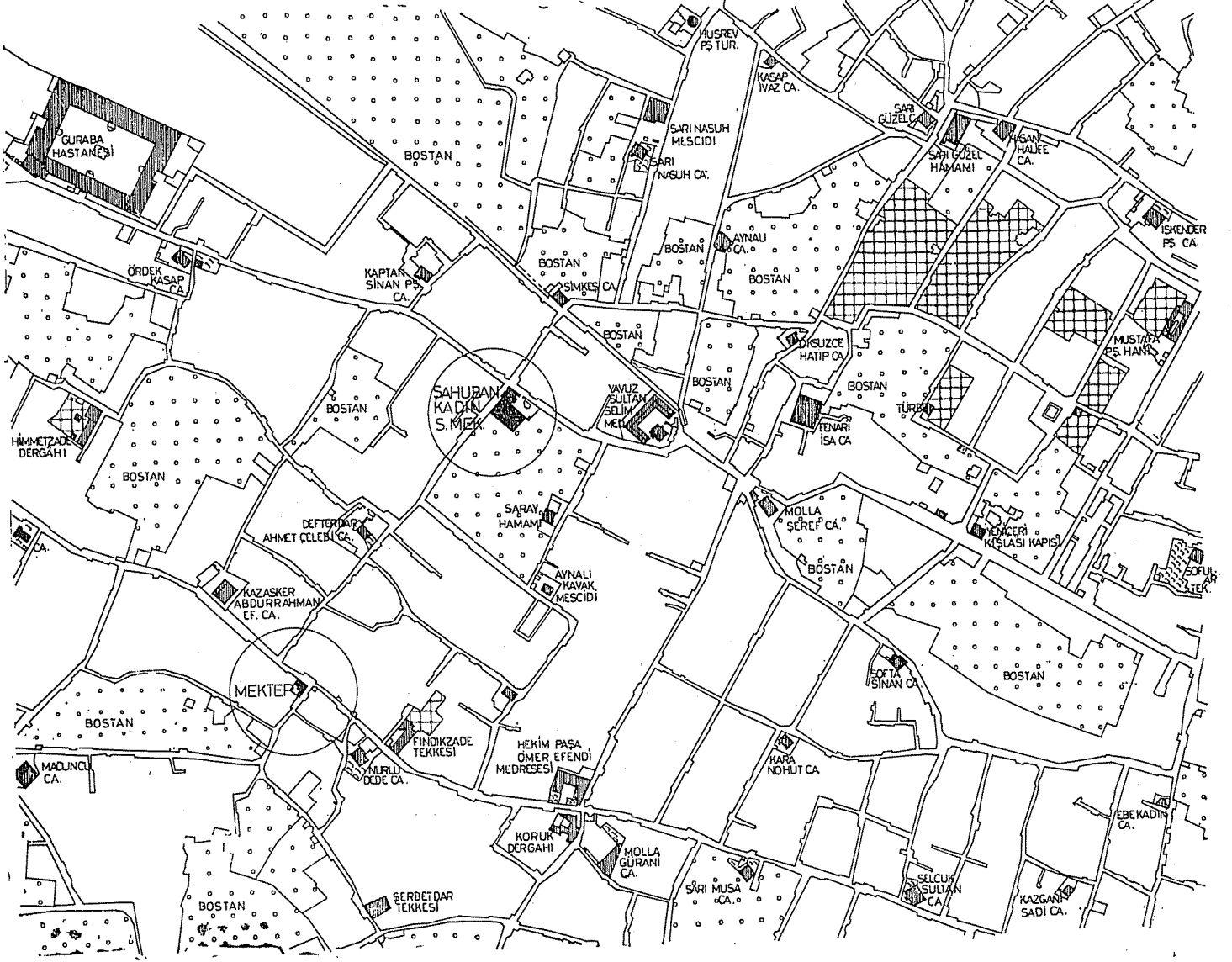
10. Fenai Sıbyân Mektebi :

İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivinde Fenai Çeşme sokakta gösterilen yapı bulunamamıştır.

11. Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi :

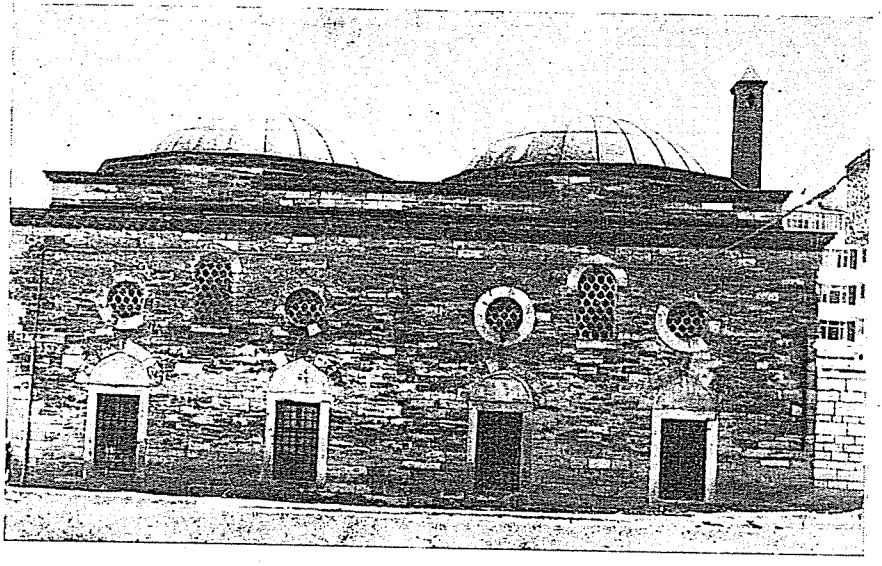
Bulunduğu yer : Aksarayda Hekimoğlu Ali Paşa caddesi başında.
İnşaat tarihi : 1126 H.
Yaptıran : Yusuf Paşa
Bugünkü durumu : Oldukça bakımlı bir yapı, resmî bir dairenin deposu olarak kullanılıyor.

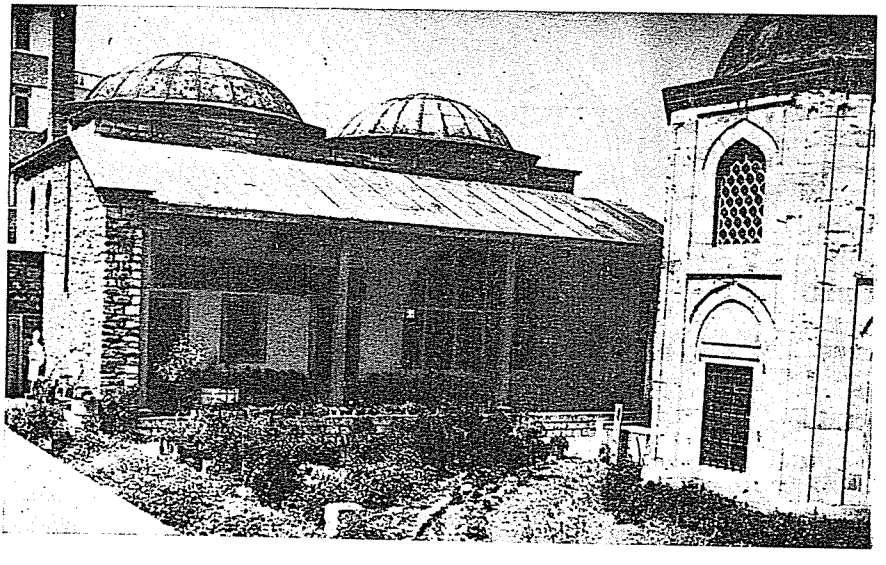

GURABA HASTANESİ
ÖRDEK KASAP CA.
KAPTAN SİNAN PŞ. CA.
BOSTAN
SİMKEŞ CA.
HÜSREV PŞ TUR.
KASAP İVAZ CA.
SARI NASUH MESCİDİ
SARI NASUH CA.
SARI GÜZEL CA.
SARI GÜZEL HAMAMI
HASAN HALİFE CA.
İSKENDER PŞ. CA.
AYNALI CA.
DİSUZCE HATİP CA.
MUSTAFA PŞ. HANI
TÜRBE
FENARİ İSA CA
HİMMETZADE DERGÂHI
SAHUBAN KADIN S. MEK.
VAVUZ SULTAN SELİM MED.
SARAY HAMAMI
DEFTERDAR AHMET ÇELEBİ CA.
MOLLA ŞEREF CA.
YENİÇERİ MEŞLASI KAPISI
SOFULAR TEK.
AYNALI KAVAK MESCİDİ
KAZASKER ABDURRAHMAN EF. CA.
MEKTEP
SOFTA SİNAN CA.
FINDIKZADE TEKKESİ
HEKİM PAŞA ÖMER EFENDİ MEDRESESİ
MAĞUNCU CA.
NURLU DEDE CA.
KARA NOHUT CA
EBE KADIN CA.
KORUK DERGÂHI
MOLLA GÜRANİ CA.
ŞERBETDAR TEKKESİ
SARI MUSA CA.
SELÇUK SULTAN CA.
KAZGANİ SADİ CA.

1. Şah-u Ban Kadın Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Lütfi Paşada
İnşaat tarihi : XVIII. asır
Yaptıran : III. Murad'ın karısı Şah-u Ban Kadın
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş, dispanser olarak kullanılıyor. Tek katlı Sıbyân Mektepleri için iyi bir örnek.

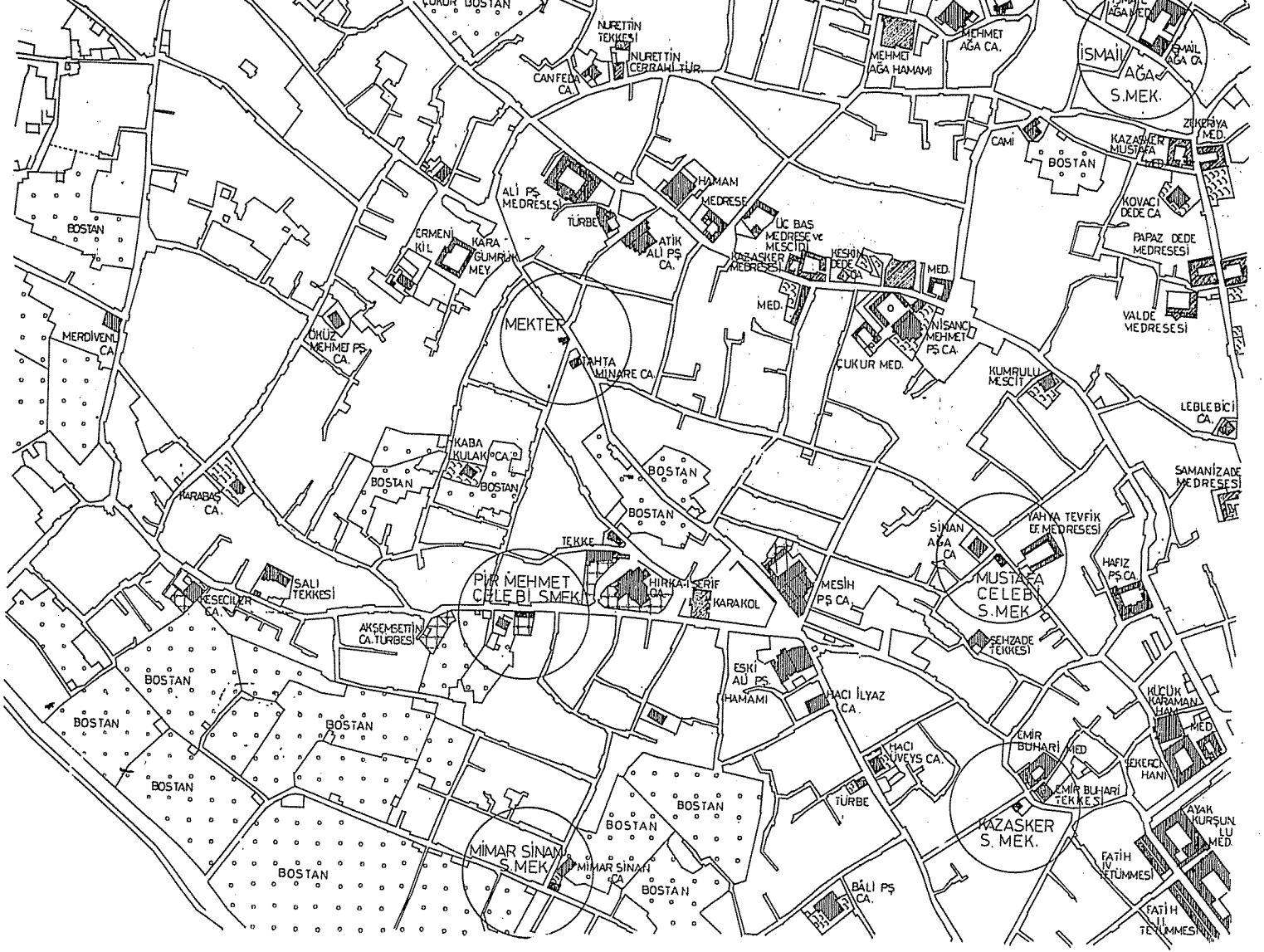
2. **Hekimbaşı Ömer Efendi Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Taşkasapta gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

3. **Tahir Halil Ağa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Sülüklü caddede gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

4. **Macuncu Kasım Ağa Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Macuncuda gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

5. **Hacı Ahmet Sıbyân Mektebi :**
Muallim Cevdet Listesinde, Ahmediye mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

6. **Ördek Kasap Sıbyân Mektebi :**
İstanbul Belediyesi Eski Eserler Arşivinde gösteriliyor, Ördek Kasap Camisi civarında aranmış bulunamamıştır.

ÇUKUR BOSTAN
NURETTİN TEKKESİ
NURETTİN CERRAHİ TÜR.
CANFEDA CA.
MEHMET AĞA HAMAMI
MEHMET AĞA CA.
İSMAİL AĞA S.MEK.
İSMAİL AĞA CA.
ZEKERİYA MED.
KAZASKER MUSTAFA MED.
CAMİ
BOSTAN
KOVACI DEDE CA.
PAPAZ DEDE MEDRESESİ
VALDE MEDRESESİ
ALİ PŞ MEDRESESİ
TÜRBE
HAMAM
MEDRESE
ÜÇ BAŞ MEDRESE ve MESCİDİ
KAZASKER MEDRESESİ
KEŞİŞ DEDE AĞA MED.
ATİK ALİ PŞ CA.
ERMENİ KİL
KARA GÜMRÜK MEY
MEKTER
YENİŞANCI MEHMET PŞ CA.
ÇUKUR MED.
KUMRULU MESCİT
LEBLEBİCİ CA.
MERDİVENLİ CA.
ÖKÜZ MEHMET PŞ. CA.
TAHTA MİNARE CA.
KABA KULAK CA.
KARABAŞ CA.
SAMANİZADE MEDRESESİ
YAHYA TEVFİK EF. MEDRESESİ
SİNAN AĞA CA.
TEKKE
PİR MEHMET ÇELEBİ S.MEK.
HIRKA-İ ŞERİF CA.
KARAKOL
MESİH PŞ CA.
MUSTAFA ÇELEBİ S.MEK
HAFIZ PŞ CA.
SALI TEKKESİ
KEŞECİLER CA.
AKŞEMSETTİN CA. TÜRBESİ
ŞEMİZADE TEKKESİ
ESKİ ALİ PŞ. HAMAMI
HACI İLYAZ CA.
KÜÇÜK KARAMAN HAN
MED.
EMİR BUHARİ MED.
HACI UVEYS CA.
TEKKECİ HANI
EMİR BUHARİ TEKKESİ
TÜRBE
KAZASKER S.MEK.
AYAK KURŞUNLU MED.
MİMAR SİNAN S.MEK.
MİMAR SİNAN CA.
BALI PŞ CA.
FATİH IV. TEŞ.
FATİH II. TEŞ.

1. **Mimar Sinan Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde yer belirtilmeden gösteriliyor, haritanın gösterdiği yerde aranmış bulunamamıştır.

2. **Abdurrahman Efendi Sıbyân Mektebi :**

Haritada gösterildiği yerde bulunamamıştır.

3. **Mustafa Çelebi Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Pirinçci Sinan Ağa Camisinin karşı köşesindedir.
Yaptıran.: Ayasofya mütevellisi Mustafa Ağa

4. **Fatma Sultan Sıbyân Mektebi :**

Haritada gösterildiği yerde bulunamamıştır.

5. **Keçeci Pirî Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde yer gösterilmeden yazılmış, Keçeciler caddesi ve Keçeciler Camisi civarında aranmış, bulunamamıştır.

6. **Esat Efendi Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Çarşamba caddesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

7. **Hanî Hatun Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Altay mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

8. **Saliha Hatun Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Altay mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

9. **Miri-Miran Hasan Paşa Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Eski Ali Paşa gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

10. **Mesih Paşa Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Karagümrük'te gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

11. Büyük Piyale Paşa Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde Zincirlikuyu caddesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

12. Yağcı Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde Eski Ali Paşada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

13. Ak Mahmud zevcesi Saliha Hanım Sıbyân Mektebi :

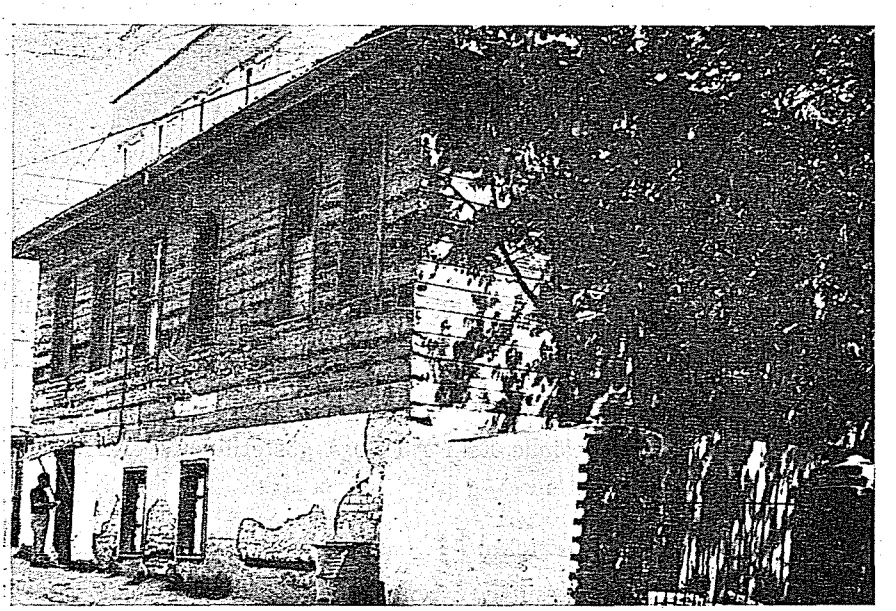
Muallim Cevdet Listesinde Eski Ali Paşa civarında gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

14. Can Feda Hatun Sıbyân Mektebi :

Muallim Cevdet Listesinde Eski Ali Paşada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

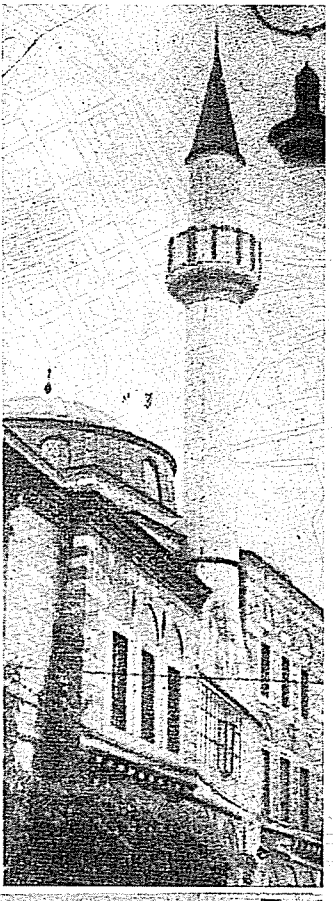
15. Pir Mehmet Çelebi Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Hırka-i Şerif Camisinin karşısında.
Bugünkü durumu : Konut olarak kullanılıyor, fakat harap oluşu dolayısıyla üst kat kullanılmıyor, dolayısıyla olduğu gibi kalmış, zemin kat ise büyük ölçüde değiştirilmiş. İlginç tarafı ahşap oluşu.

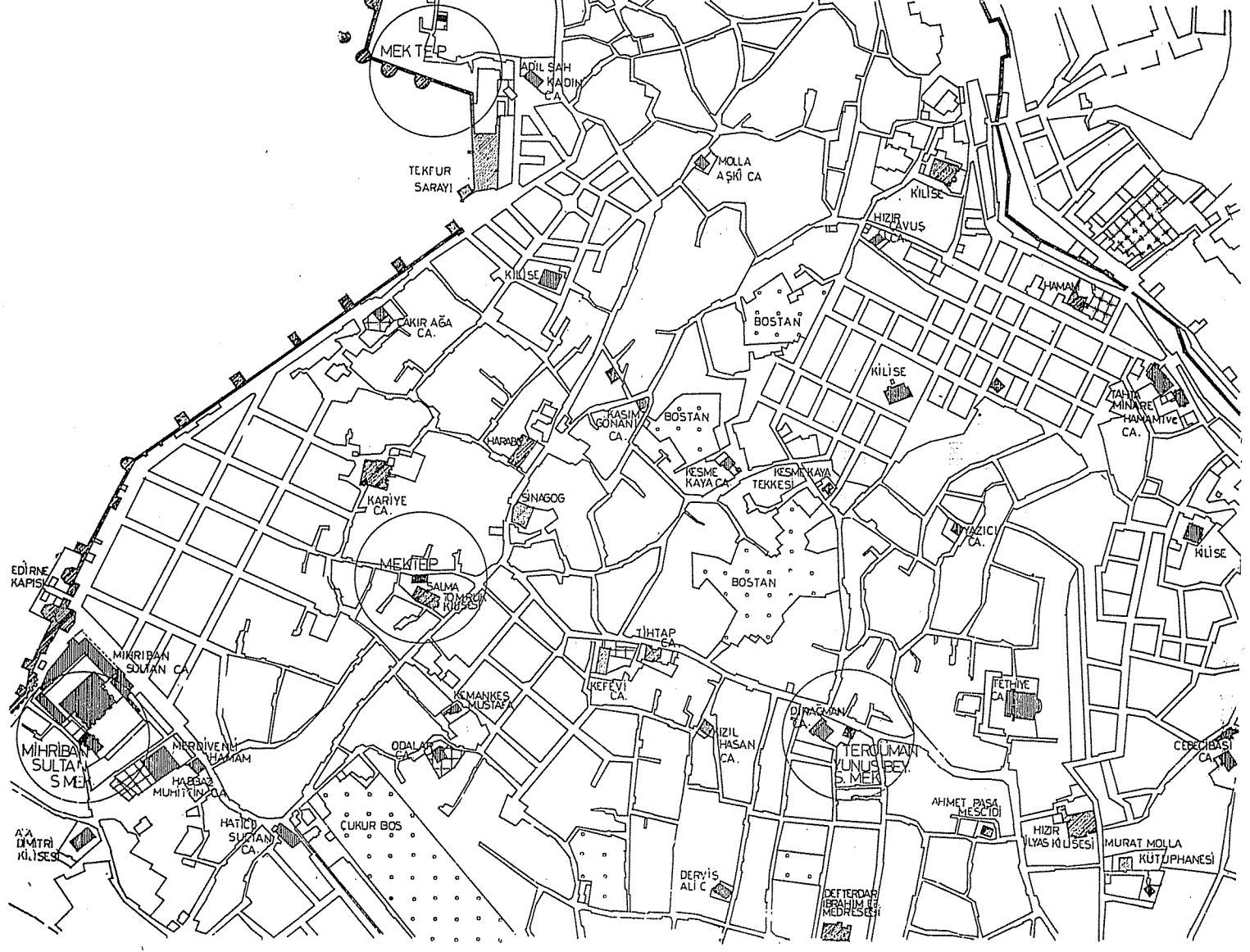

16. İsmail Efendi Sıbyân Mektebi :

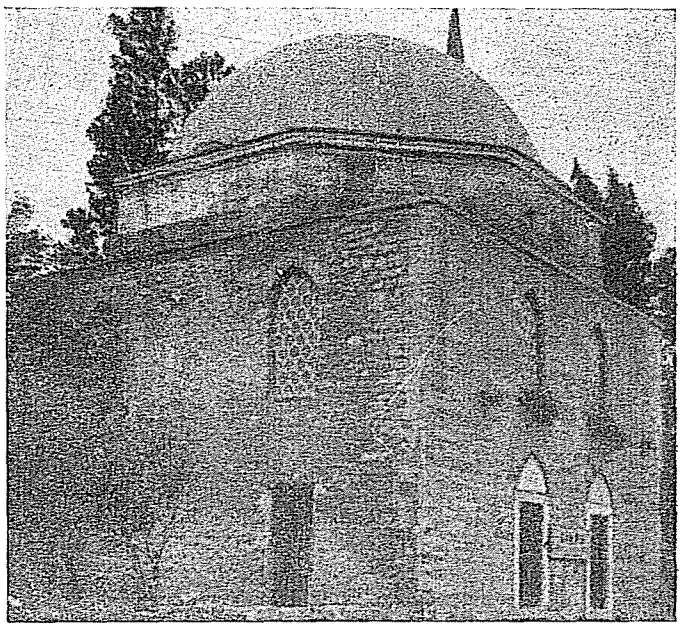
Bulunduğu yer : Çarşamba, Tevkiicafer mahallesi, Manyasi caddesinde Camisinin giriş kapısı üstünde.
İnşaat tarihi : 1723 M.
Yaptıran : Şeyh-ül İslâm İsmail Efendi.
Bugünkü durumu : Yeni restore edilmiş, imam evi olarak kullanılıyor.

MEKTEP
ADİL SAH KADIN CA.
TEKFUR SARAYI
MOLLA AŞKÎ CA
KİLİSE
HIZIR ÇAVUŞ CA.
HAMAM
BOSTAN
ÇAKIR AĞA CA.
KİLİSE
KİLİSE
TAHTA MİNARE HAMAMI VE CA.
KASIM GONANI CA.
BOSTAN
HARABE
KEŞME KAYA CA.
KEŞME KAYA TEKKESİ
KARİYE CA.
SİNAGOG
YAZICI CA.
KİLİSE
MEKTEP
SALMA TOMARCIA KİLİSESİ
BOSTAN
EDİRNE KAPISI
MİHRİBAN SULTAN CA.
TİHTAP CA.
KEFEVİ CA.
KEMANKEŞ MUSTAFA
FETHİYE CA.
DİBAĞHANE CA.
HIZIR HASAN CA.
MİHRİBAN SULTAN S.MEK.
MERDİVENLİ HAMAM
HABBAZ MUHİTTİN CA.
ODALAR CA.
TERCÜMAN YUNUS BEY S.MEK.
CEBECİBAŞI CA.
AHMET PAŞA MESCİDİ
HATİCE SULTAN CA.
ÇUKUR BOŞ
AYA DİMİTRİ KİLİSESİ
HIZIR İLYAS KİLİSESİ
MURAT MOLLA KÜTÜPHANESİ
DERVİŞ ALİ C.
DEFTERDAR İBRAHİM EF. MEDRESESİ

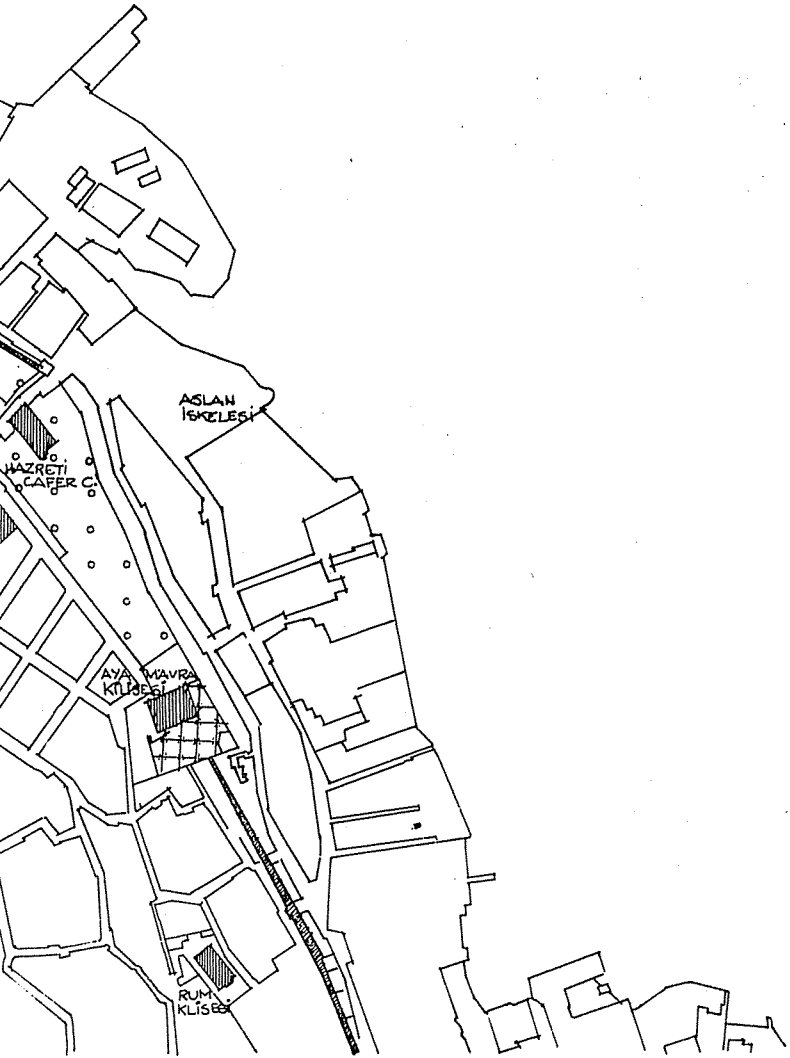
1. **Mektep :**
   Haritada gösterilen yerde bir azınlık okulu bulunmaktadır, zaten hemen yanında bir kilise vardır.
2. **Mektep :**
   Haritada gösterilen yerde sadece bahçe duvarları kalmış bir arsa bulunmuştur.
3. **Tercüman Yunus Mektebi:**
   Yeni restore edilmiş olup mahalle kitaplığı olarak kullanılmaktadır.

4. **Hatice Sultan Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde de gösterilen okul yıkılmıştır.
5. **Hamamcı Muhittin Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Kesme Kayada gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.
6. **Balmumcu İsmail Ağa Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Nalıncı Yokuşunda gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.
7. **Molla Aşkî Efendi Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Molla Aşkî mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.
8. **Mihriban Sultan Sıbyân Mektebi :**
   Edirnekapı'da Mihriban Sultan Camisinin arka bahçesinde tek katlı yeni restore edilmiş bir yapı.

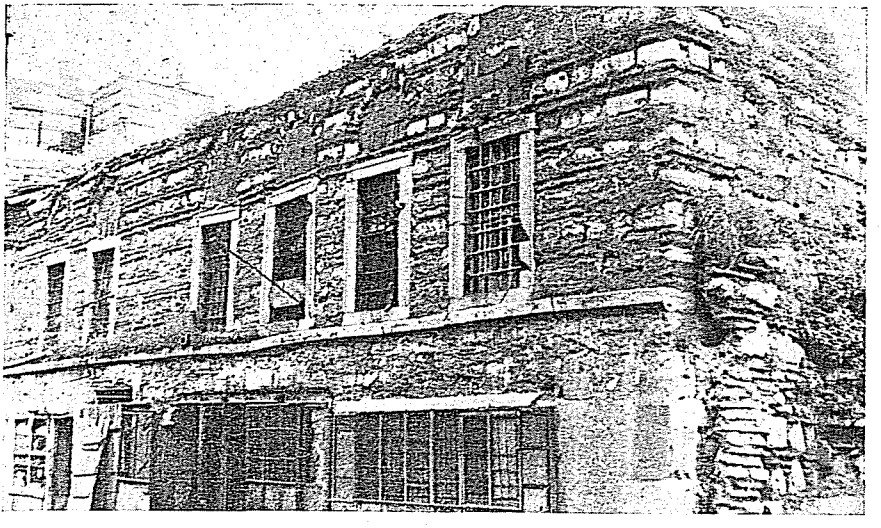
D-

YALI HAMAMI
DEFTERDAR CAD.
HATİCE SULTAN S.MEK.
AYVANSARAY KAPISI
DİDEBAN KAPISI
EMİN BUHARİ S.MEK.
İVAZ EFENDİ CAMİSİ
HAMAM
TEKKE
ÇINARLI ÇEŞME
KİLİSE
EĞRİ KAPI
KARAKOL
ARABACI HAMAMI
HOCA ALİ CAMİSİ
YATAĞAN CAMİSİ

ASLAN İSKELESİ
HAZRETİ CAFER C.
AYA MAVRA KİLİSESİ
RUM KİLİSESİ

1. **Hatice Sultan Sıbyân Mektebi :**

Bulunduğu yer : Ayvansarayda Defterdar caddesi üzerinde.
İnşaat tarihi : 1456
Yaptıran : Fatih Sultan Mehmed'in kızı Hatice Sultan.
Bugünkü durumu : İstanbulun en eski okullarından biri olan yapı, fetih sonrasından zamanımıza kadar kalan tek yapıdır, ne yazık ki son derece harap ve içine girilmez bir vaziyette terk edilmiştir.

2. **Emin Buharî Sıbyân Mektebi :**

Tekke ve Mektep yeni bir yangında yanmıştır.

3. **İvaz Efendi Sıbyân Mektebi :**

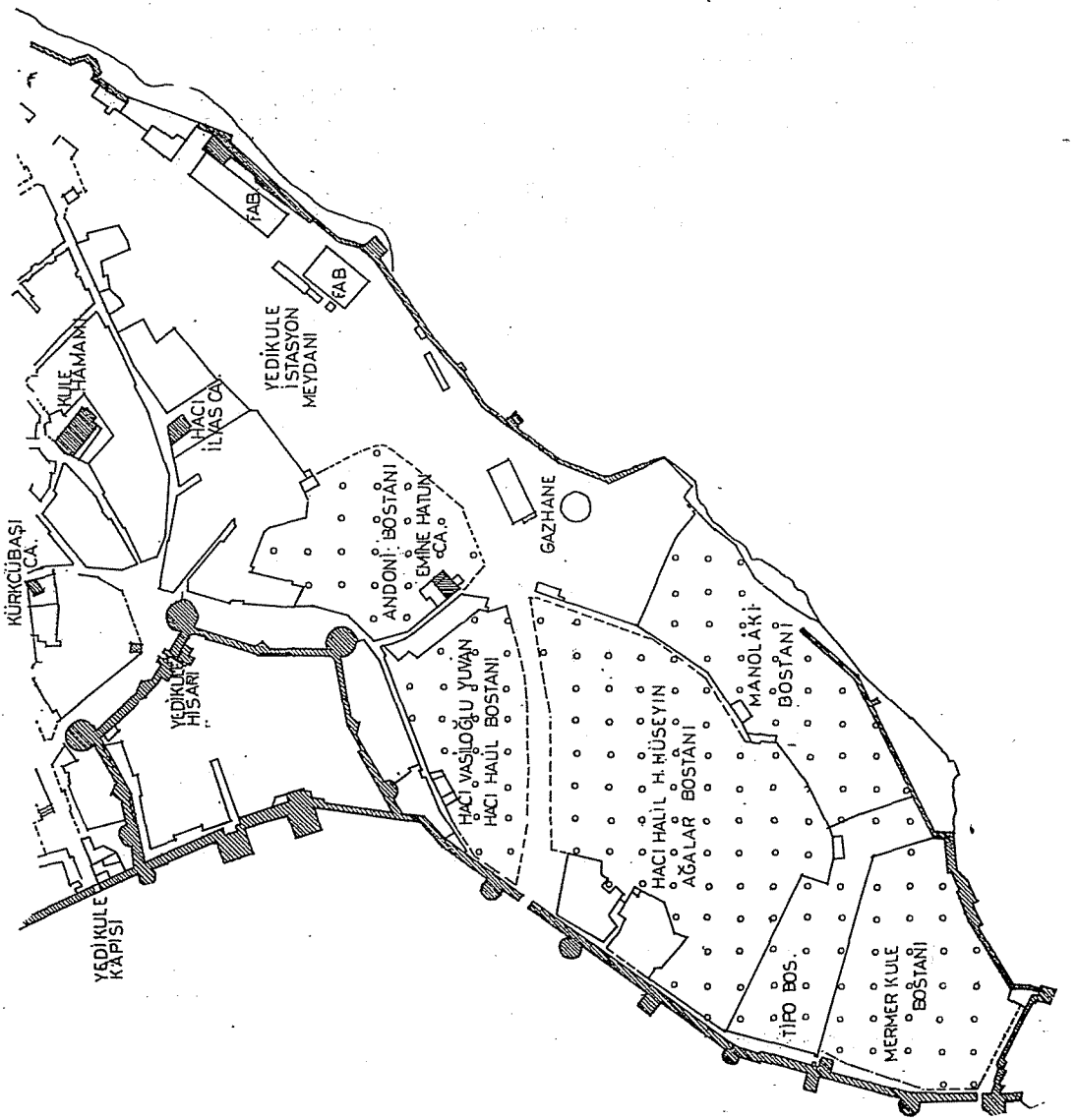
Muallim Cevdet Listesinde gösterilen bu okul İvaz Efendi Camisi civarından aranmış, bulunamamıştır.

4. **Tigan Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Eğrikapıda Hacıevliya mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

5. **Sultan Mustafa Mektebi :**

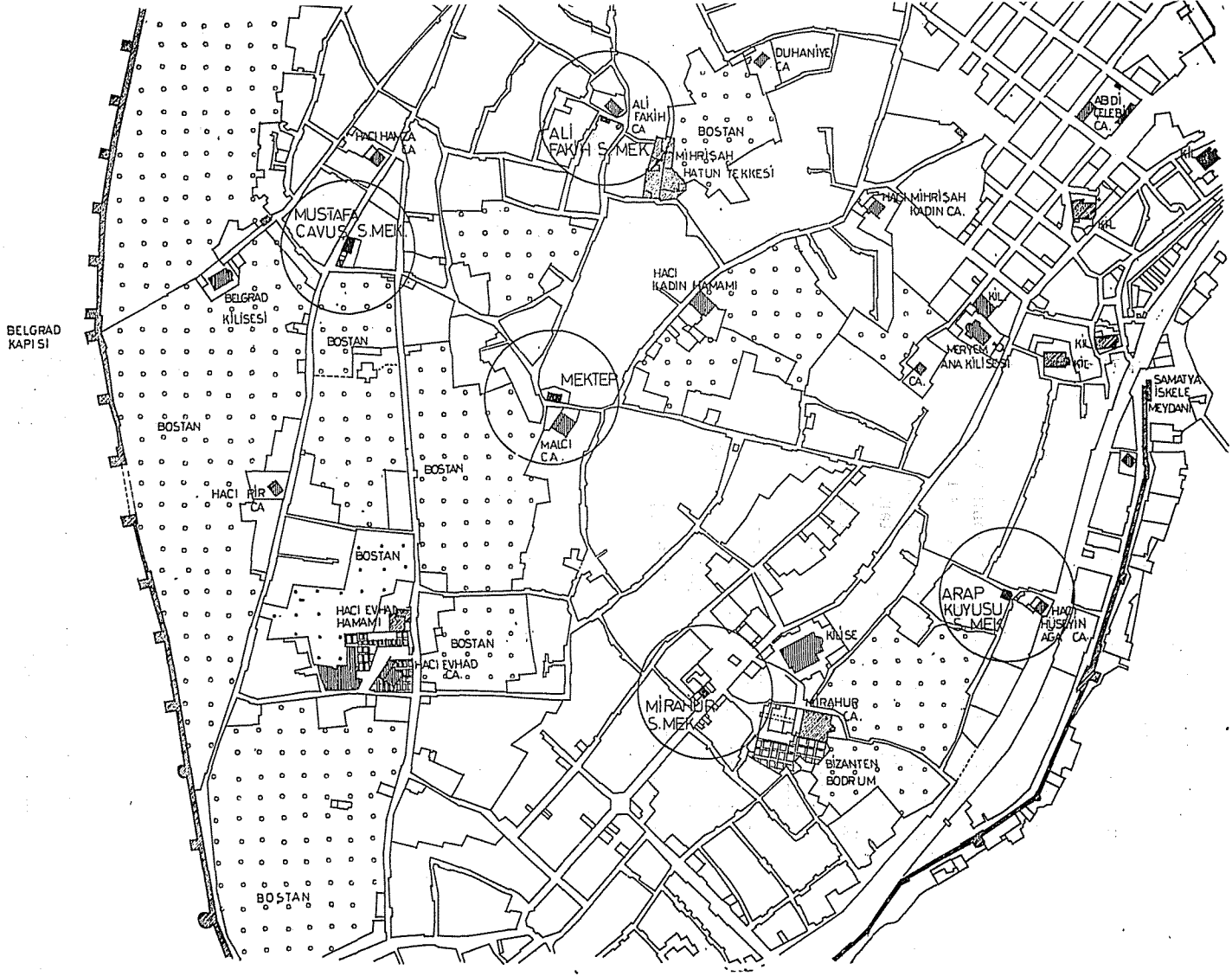
Muallim Cevdet Listesinde Ayazmada gösteriliyor, Ayvansaray Ayazmasında aranmış bulunamamıştır.

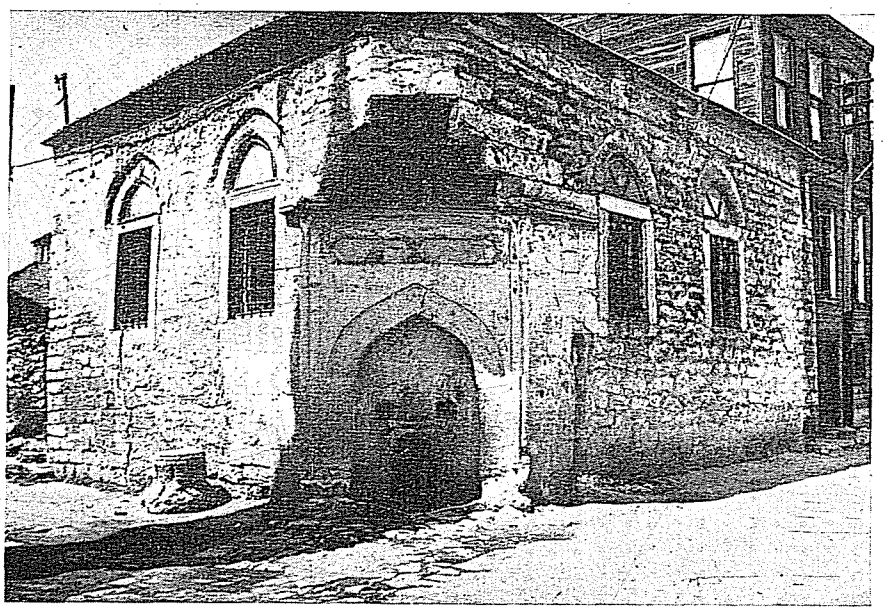
E_1

1. Darüssade Ağası Beşir Ağa Sıbyân Mektebi :

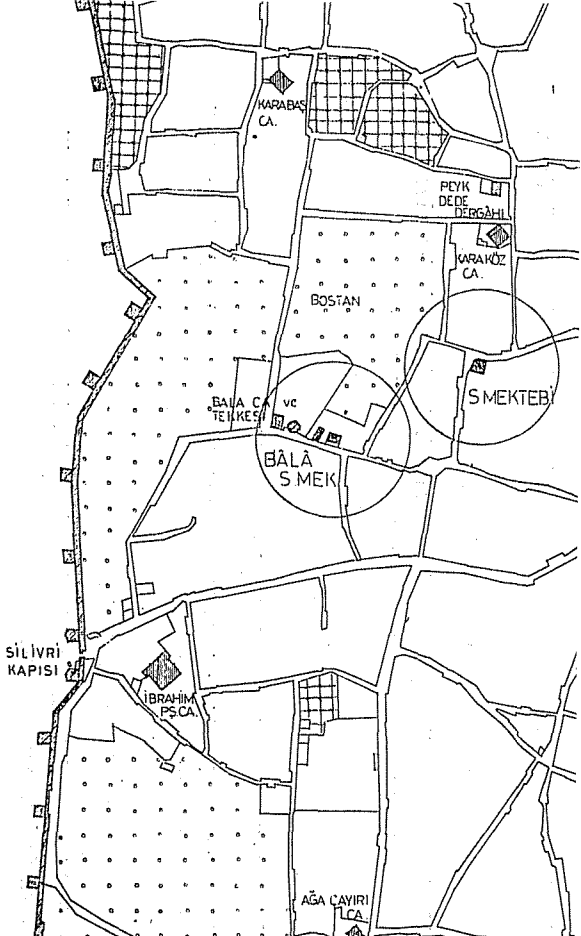
Yedikule Mescidi kurbünde olduğu gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

BELGRAD KAPISI
BELGRAD KİLİSESİ
MUSTAFA ÇAVUŞ S.MEK.
HACI HAMZA CA.
ALİ FAKİH S.MEK.
ALİ FAKİH CA.
DUHANİYE CA.
BOSTAN
MİHRİŞAH HATUN TEKKESİ
HACI MİHRİŞAH KADIN CA.
ABDİ ÇELEBİ CA.
HACI KADIN HAMAMI
MEKTEP
MALCI CA.
MERYEM ANA KİLİSESİ
SAMATYA İSKELE MEYDANI
HACI BİR CA.
HACI EVHAD HAMAMI
HACI EVHAD CA.
ARAP KUYUSU S.MEK.
HACI HÜSEYİN AĞA CA.
KİLİSE
MİRAHUR S.MEK.
MİRAHUR CA.
BİZANTEN BODRUM

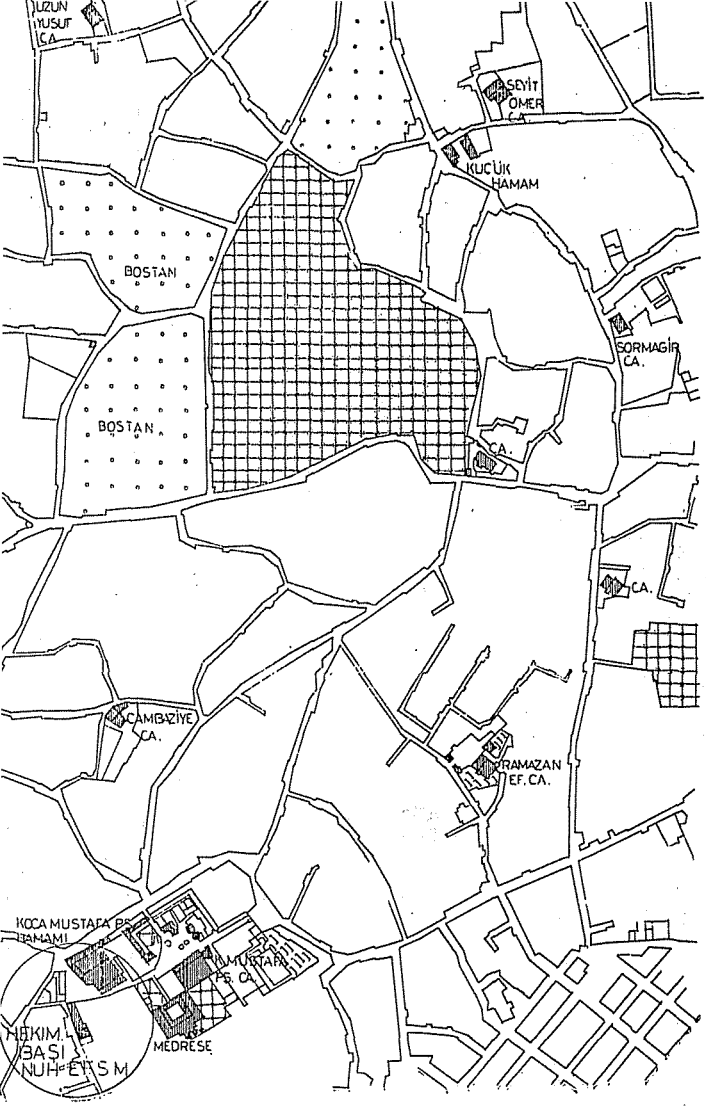
1. **Haeı Pirî Sıbyân Mektebi :**
   Haritada gösterilen yerde duvarlarla çevrili bostanlar vardır.
2. **Mehmet Ağa Sıbyân Mektebi :**
   Haritada gösterilen yerde bulunamamıştır.
3. **Halit Efendi Sıbyân Mektebi :** (Mirahur)
   Muallim Cevdet Listesinde Yedikule Mirahurda gösterilen ve haritada da işaretli bulunan bu yapının yerinde birkaç manav bulunmaktadır, okula ait hiç bir iz kalmamıştır.
4. **Osman Çelebi Sıbyân Mektebi :**
   Haritada gösterilen yerde tarla vardır.
5. **Rüstem Paşa Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Mirahur'da gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.
6. **Ferah Ağa Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Samatya'da, Garp Kapısında gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.
7. **Arap Kuyusu Sıbyân Mektebi :**

8. **Koyun Emini Mustafa Çavuş Sıbyân Mektebi :**
   Muallim Cevdet Listesinde Kocamustafapaşa'da gösteriliyor, (Haritada da Belgrad Kapısında işaretlenmiş) yerinde bulunamamıştır.

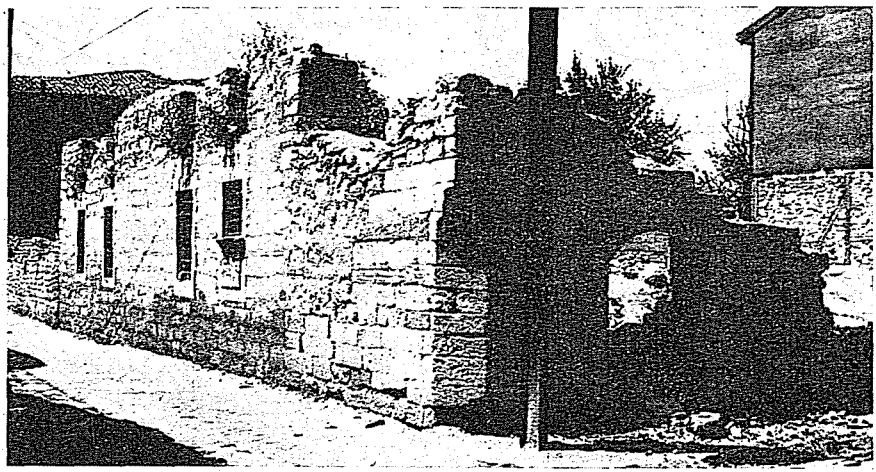

KARABAŞ CA.
PEYK DEDE DERGÂHI
KARAKÖZ CA.
BOSTAN
BALA CA. ve TEKKESİ
S.MEKTEBİ
BÂLÂ S.MEK.
SİLİVRİ KAPISI
İBRAHİM PŞ.CA.
AĞA ÇAYIRI CA.
AĞA ÇAYIRI MEYDANI
HACI HAMZA S. MEK.
AGAÇKAKAN CA.

Es

UZUN
YUSUF
CA.
SEYİT
ÖMER
CA.
KUCUK
HAMAM
BOSTAN
BOSTAN
SORMAGİR
CA.
CA.
CA.
CAMBAZİYE
CA.
RAMAZAN
EF. CA.
KOCA MUSTAFA PA
HAMAMI
MEDRESE
HEKIM
BAŞI
NUHEETSM

1. **Ağaçkakan Sıbyân Mektebi :** (Hacı Hamza)

Bulunduğu yer : Koca Mustafa Paşa'da Ağaçkakanda.
İnşaat tarihi : Belli değil.
Yaptıran : Debbağ İskender Çelebi.
Bugünkü durumu : Tamamen yıkılmış, birkaç duvar yarıya kadar ayakta.

2. **Mektep :**

Haritada gösterilen yerde sadece yıkık sokl duvarları görünüyor.

3. **Koca Mustafa Paşa Sıbyân Mektebi :** (Hekimbaşı Nuh Efendi)

Haritada gösterilen yerde sadece zemin kat döşemesi çimenler arasından seçilebiliyor, diğer tarafları tamamen yıkılmış.
Aynı okul Muallim Cevdet Listesinde Cambaz Mustafa Bey Sıbyân Mektebi olarak gösteriliyor.

4. **Üç Gözlü Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi :**

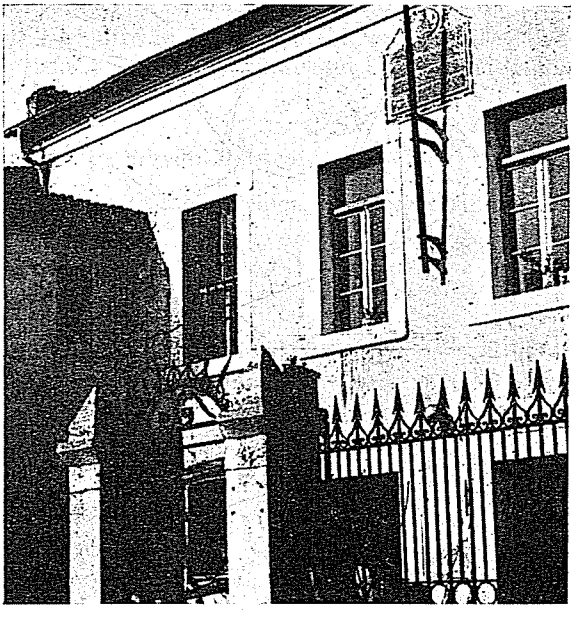
Muallim Cevdet Listesinde Koca Mustafa Paşa'da Hacıkadın mahallesinde gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

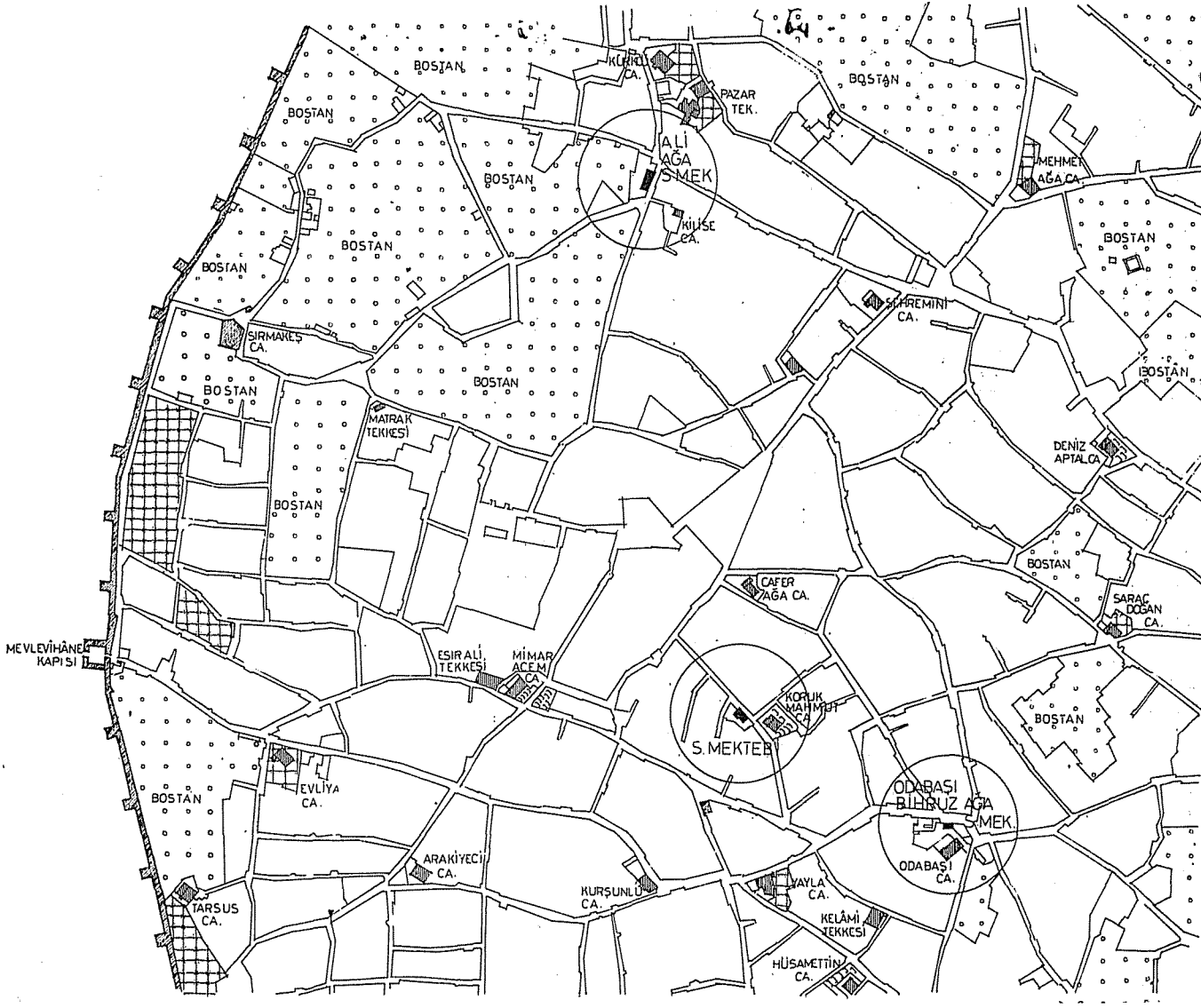
5. **Yunus Ağa Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Karabaş Camisi avlusunda gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

6. Bâlâ Sıbyân Mektebi :

Bulunduğu yer : Silivrikapı
İnşaat tarihi : 1297 H.
Yaptıran : Bâlâ Süleyman Ağa
Bugünkü durumu : Mimarî hiç bir özelliği olmayan bir yapı, bugün de bir ilkokulun derslikleri olarak kullanılıyor.

BOSTAN
KÜTÜCÜ CA.
PAZAR TEK.
ALİ AĞA S.MEK
MEHMET AĞA CA.
KİLİSE CA.
SIRMAKEŞ CA.
SIRMEMİNİ CA.
MATRAK TEKKESİ
DENİZ APTALCA
CAFER AĞA CA.
SARAÇ DOĞAN CA.
MEVLEVİHANE KAPISI
ESİR ALİ TEKKESİ
MİMAR AJEM CA.
KORUK MAHMUT CA.
S.MEKTEBİ
ODABAŞI BİHRUZ AĞA S.MEK
ODABAŞI CA.
EVLİYA CA.
ARAKİYECİ CA.
KURŞUNLU CA.
YAYLA CA.
KELÂMİ TEKKESİ
TARSUS CA.
HÜSAMETTİN CA.

1. **Ali Ağa Sıbyân Mektebi :**

Haritada gösterilen yerde bulunamamıştır.

2. **Cafer Ağa Sıbyân Mektebi :**

Haritada gösterilen yerde bulunamamıştır.

3. **Odabaşı Bihruz Ağa Sıbyân Mektebi :**

Bihruz Ağa Camisinin etrafında bir takım yapılar bulunmakla beraber bunların hiç biri Sıbyân Mektebi olabilecek nitelikte değildir. Caminin girişinin yanında bulunan yıkıntının Sıbyân Mektebine ait olduğu daha yakın bir ihtimaldir.

4. **Kara Memi Kaptan Sıbyân Mektebi :**

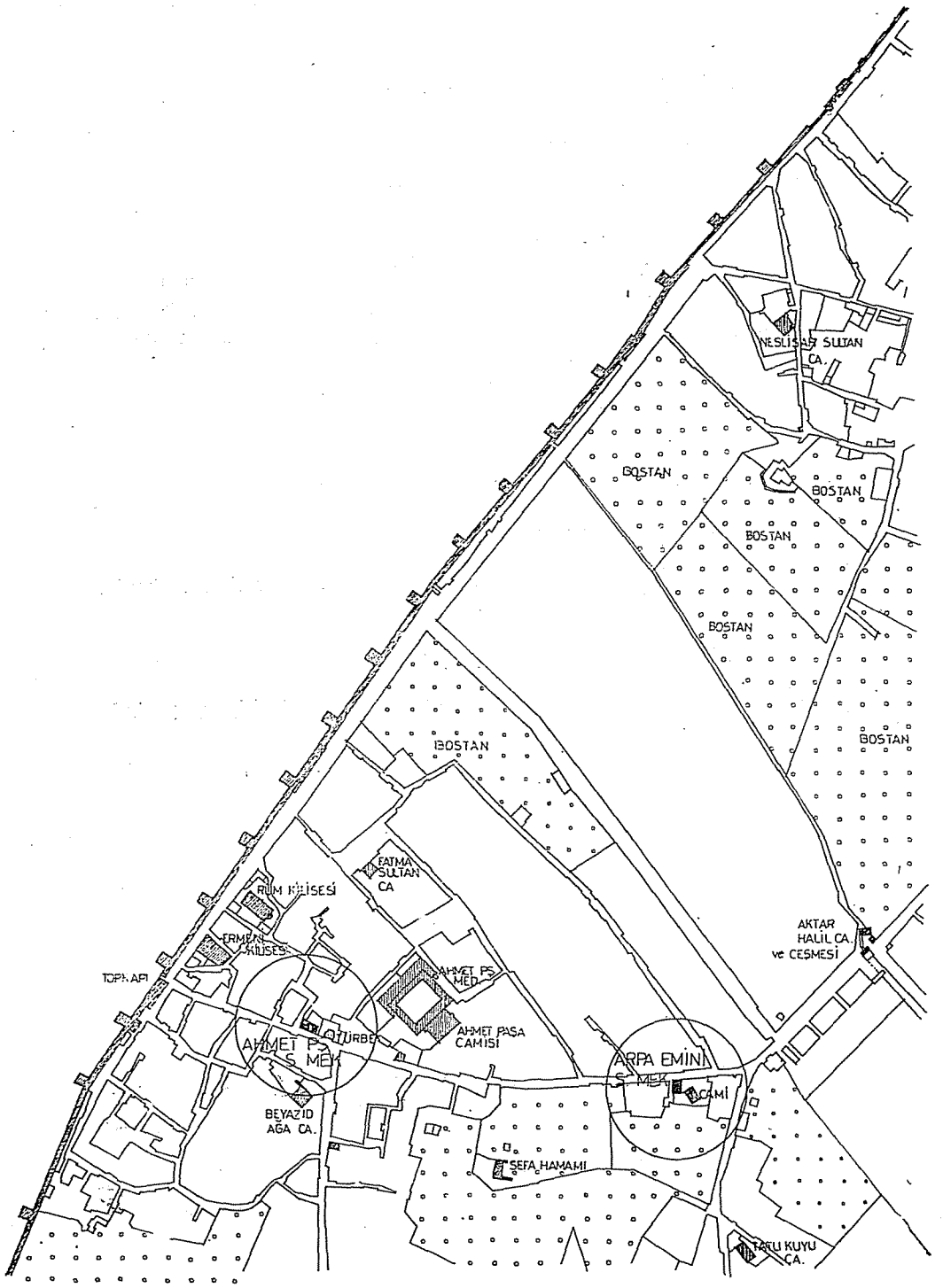
Muallim Cevdet Listesinde Yeniçeşmede gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

5. **Mimar Acem Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde gösterilen bu okul, Mimar Acem Camisi civarında aranmış bulunamamıştır.

6. **Kaşıkçı Mustafa Efendi Sıbyân Mektebi :**

Muallim Cevdet Listesinde Yayla Meydanında gösteriliyor, yerinde bulunamamıştır.

NESLİŞAH SULTAN CA.
BOSTAN
BOSTAN
BOSTAN
BOSTAN
BOSTAN
BOSTAN
FATMA SULTAN CA
RUM KİLİSESİ
ERMENİ KİLİSESİ
TOPKAPI
AHMET PS. MED.
AHMET PS. MEK.
TÜRBE
AHMET PAŞA CAMİSİ
BEYAZID AĞA CA.
ARPA EMİNİ MEK.
CAMİ
AKTAR HALİL CA. ve ÇEŞMESİ
ŞEFA HAMAMI
TATLI KUYU CA.

E_5

1. **Neslişah Mektebi :**

Haritada gösterilen yerde bulunamamıştır.

2. **Gazi Ahmet Paşa Sıbyân Mektebi :**

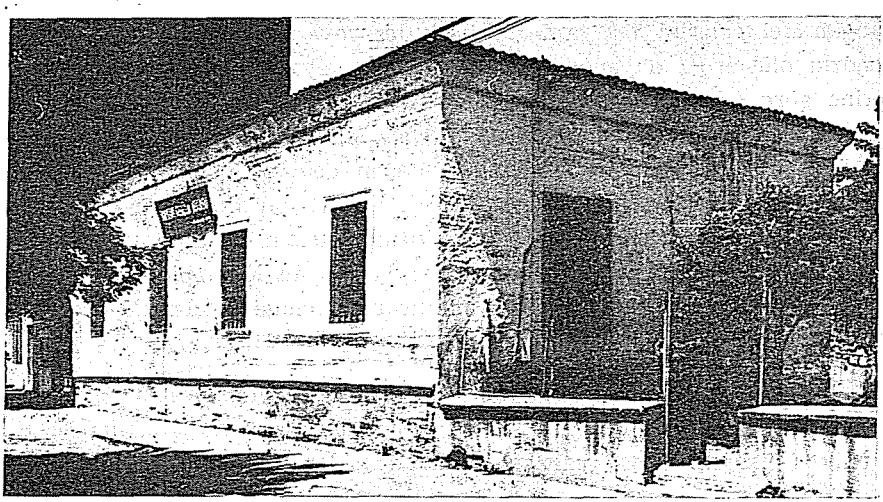
Bulunduğu yer : Topkapı Gazi Ahmet Paşa Camisi yanında.

İnşaat tarihi : 979 H.

Yaptıran : Sadrazam Kara Ahmet Paşa, Mimar Sinanın eserleri arasındadır.

Bugünkü durumu : Bir spor kulübünün lokali olarak kullanılıyor, bir takım sıva ve badanalarla tanınmaz hale getirilmiş.

Bibl. : Prof. Şerafettin Yaltkaya - Kara Ahmet Paşa Vakfiyesi - Vakıflar Dergisi, S. : 92.

3. **Arpa Emini Hasan Efendi Sıbyân Mektebi :**

Haritada gösterilen yerde boş bir bahçe bulunmaktadır.

5. Çeşitli örneklerde, A. Yerleşme
B. Plânlama
C. Konstrüksiyon özellikleri, ortak niteliklerin belirtilmesi ve bu niteliklerin araştırılması :

Sıbyân Mekteplerinin ortak niteliklerinin araştırılması için seçilen örnekler iki gurup içinde incelenmiştir :

1. Bir Külliye içinde yer alan Sıbyân Mektepleri,
2. Mahalle içlerindeki tek yapılar.

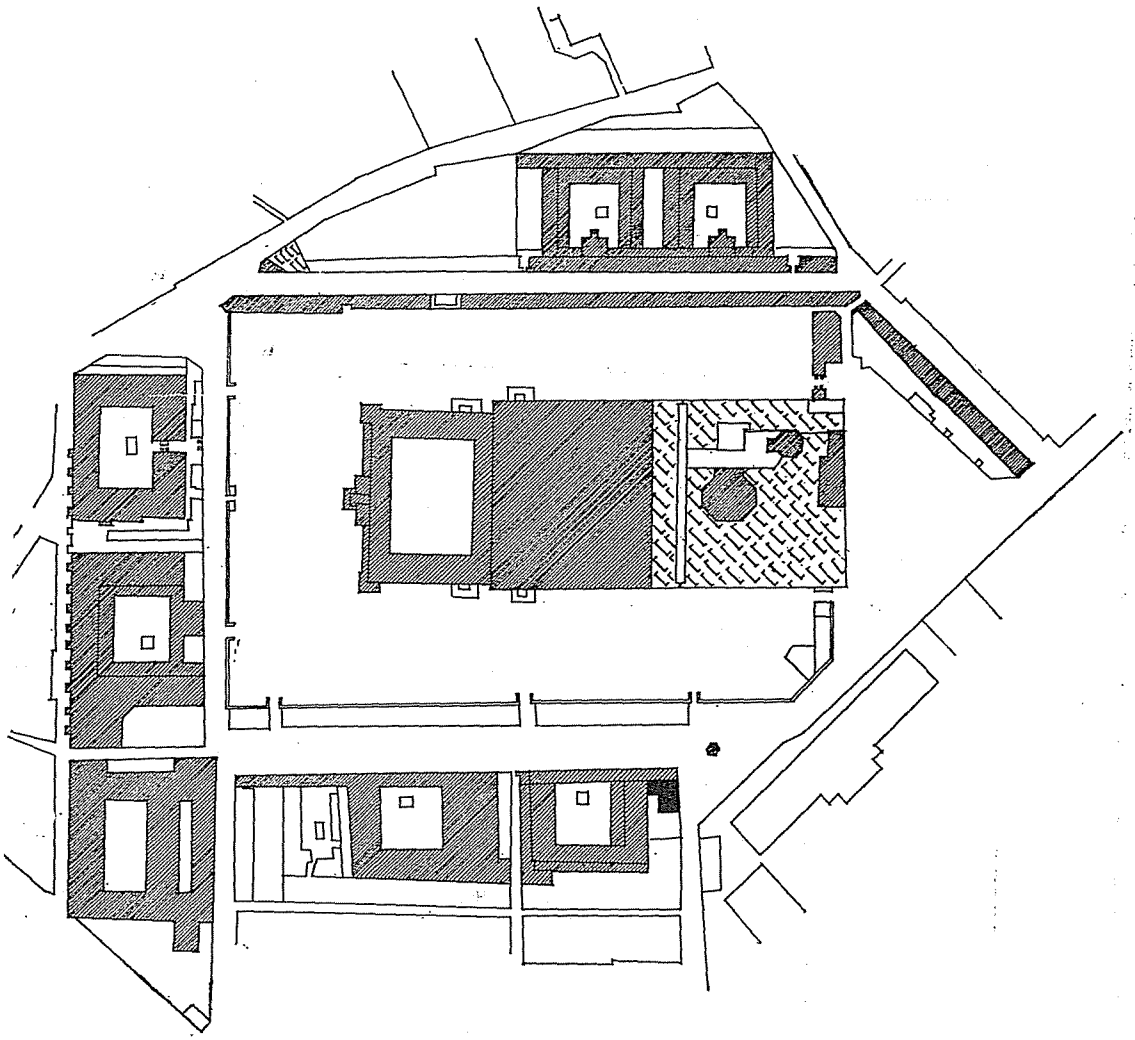
Sıbyân Mekteplerini, tek ya da iki katlı, bir veya iki sınıflı, kubbeli ya da tonozlu oluşlarına dayanarak plân tiplerine veya konstrüksiyon özelliklerine göre guruplamak mümkündü, ancak bu şekilde yapılacak guruplamalar, çalışmanın başından beri Sıbyân Mekteplerinin şekillenmesinde en önemli etken olduğu belirtilmek istenen devrin Sosyal-stürüktürünü ihtiva etmiyecek, yapılar yaratılmalarını şartlıyan Sosyal - Ekonomik - Kültürel ve Teknik veriler gözönünde tutulmaksızın ele alınmış olacaktı. Halbuki, yukarıdaki gibi bir guruplamayla Sıbyân Mekteplerini Osmanlı Devrinin en karakteristik iki sosyal kuruluşu içinde incelemek mümkün olmuştur.

Her bir gurup için üçer karakteristik örnek seçilmiş ve bu örnekleri açıklayan gerekli bilgiler verilmiştir. Sonuç olarak ortaya çıkartılan ortak nitelikler çalışmamızda yer alan başka örneklerle de kontrol edilmiştir.

Seçilen örnekler :

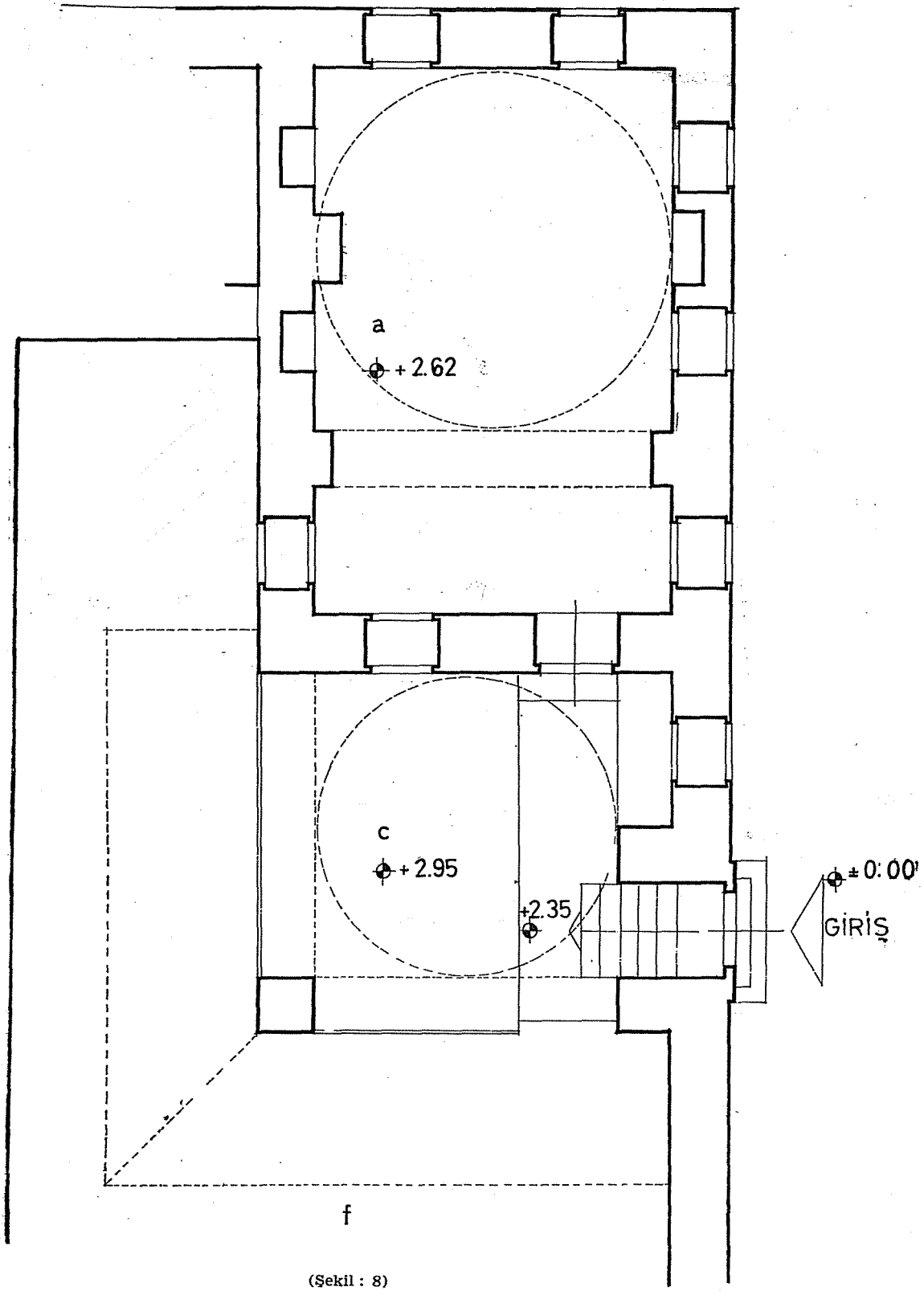
1. Bir Külliye içinde yer alan Sıbyân Mektepleri :
   a. Süleymaniye Külliyesi içinde Kanunî Sultan Süleyman Sıbyân Mektebi.
   b. Amucazade Hüseyin Paşa Külliyesi içinde Amucazade Hüseyin Paşa Sıbyân Mektebi.
   c. Haseki Külliyesi içinde Hürrem Sultan Sıbyân Mektebi.
2. Mahalle içlerindeki tek yapılar :
   a. Beyazıt'da Tavşantaşı Sıbyân Mektebi,
   b. Ayasofya'da I. Mahmut Sıbyân Mektebi,
   c. Vefa'da Recai Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi.

3 - 1. a. Süleymaniye Külliyesi içinde Kanunî Sultan Süleyman Sıbyân Mektebi :

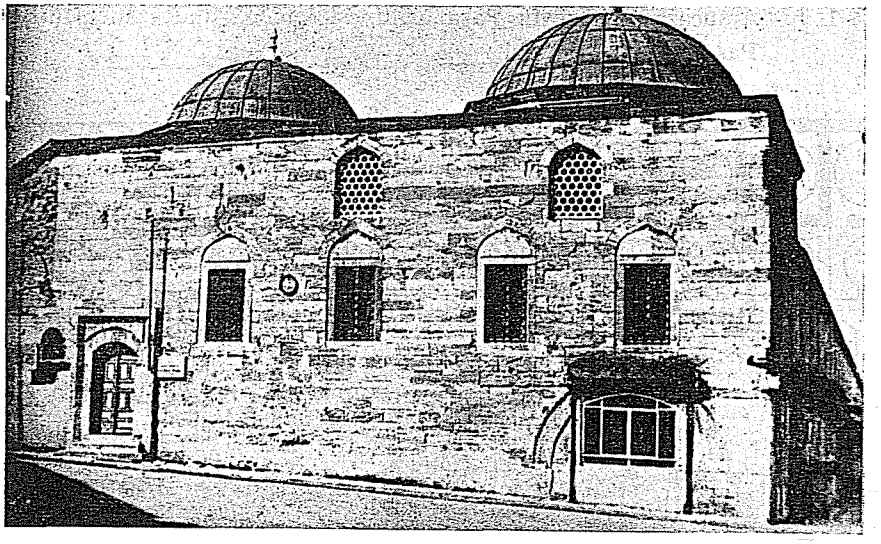

(Şekil : 7)

Süleymaniye Külliyesi Vaziyet Planı.

(Şekil : 8)
(Süleymaniye Külliyesi Sıbyân Mektebi Planı)

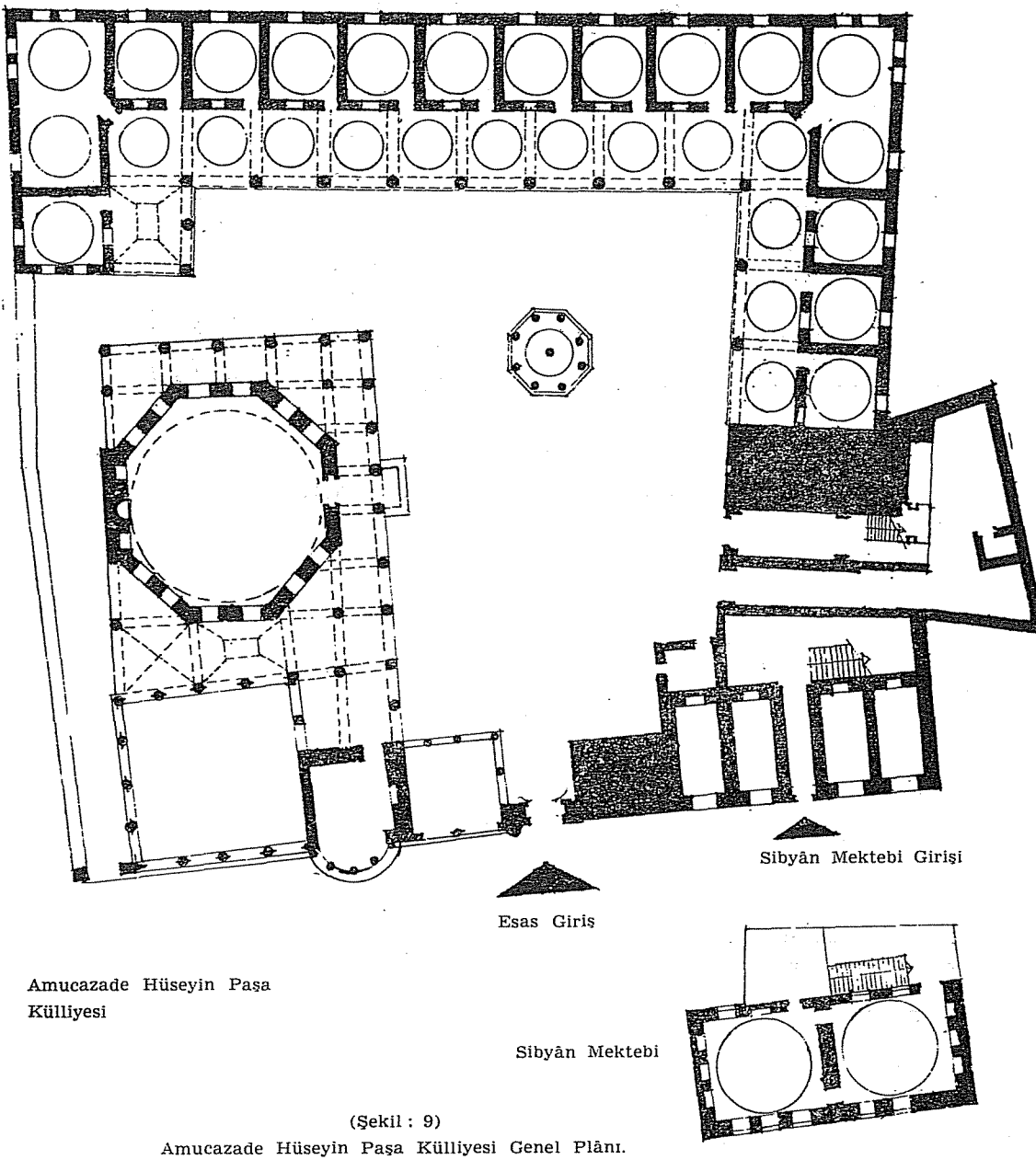

(Foto : 14)

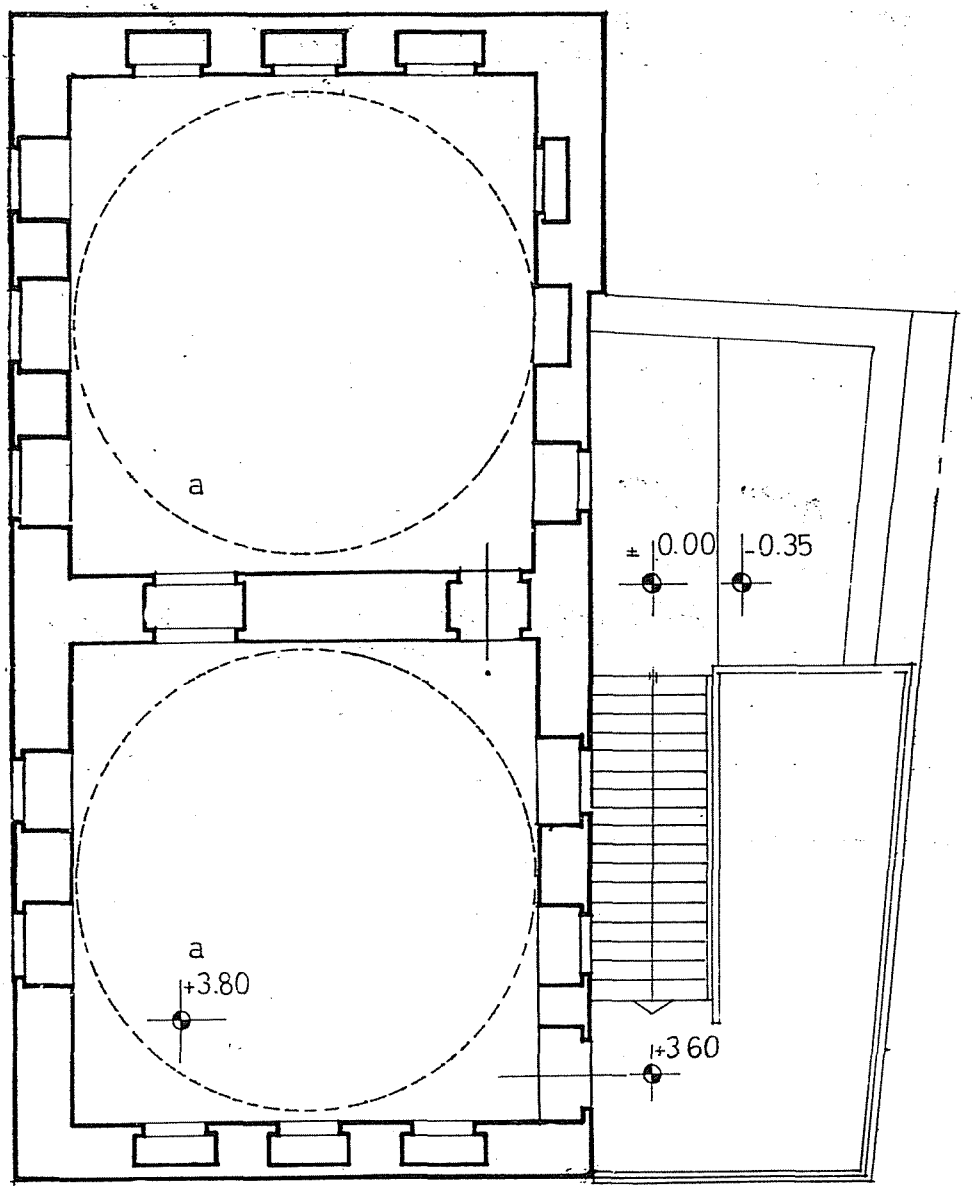
Süleymaniye Külliyesi Sıbyân Mektebinin Giriş Cephesi.

(Şekil : 8)
Kanunî Sultan Süleyman
Sıbyân Mektebi Plânı
Ölçek : 1/100
a. Derslik
(5.88 × 5.88 — 8.95)
c. üstü örtülü oyun yeri
f. Bahçe.

3 - 1. b. Amucazade Hüseyin Paşa Külliyesi içinde Amucazade Hüseyin Paşa Sıbyân Mektebi :

(Şekil : 9)
Amucazade Hüseyin Paşa Külliyesi Genel Plânı.

(Şekil : 10)

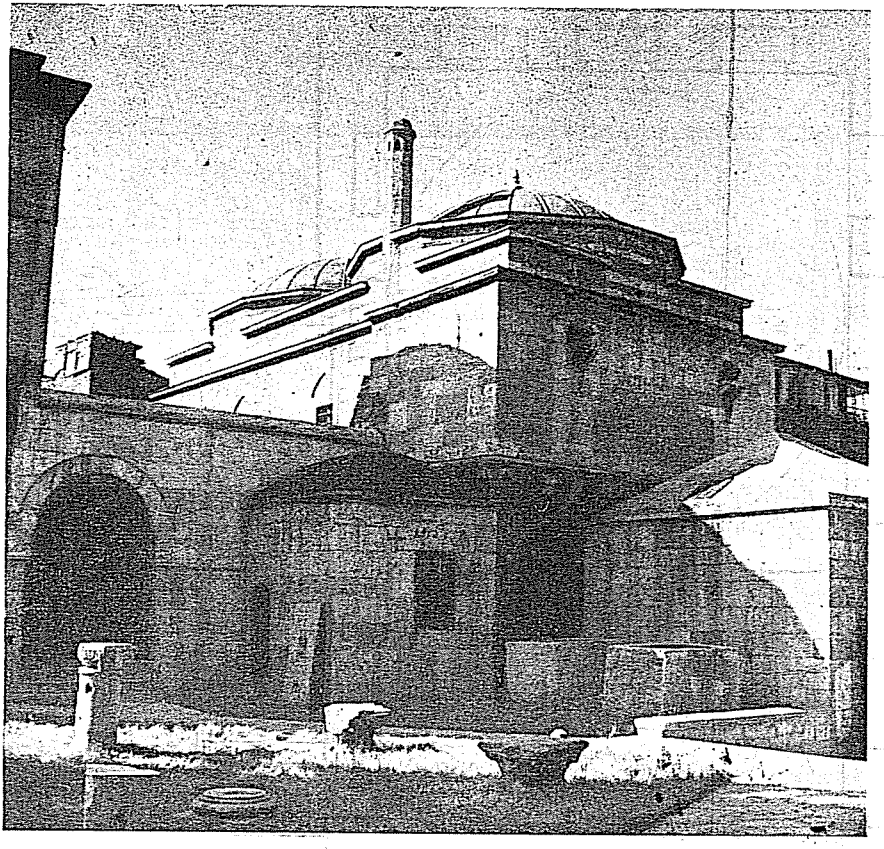
Amucazade Hüseyin Paşa Sıbyân Mektebi Plânı :

Ölçek : 1/100

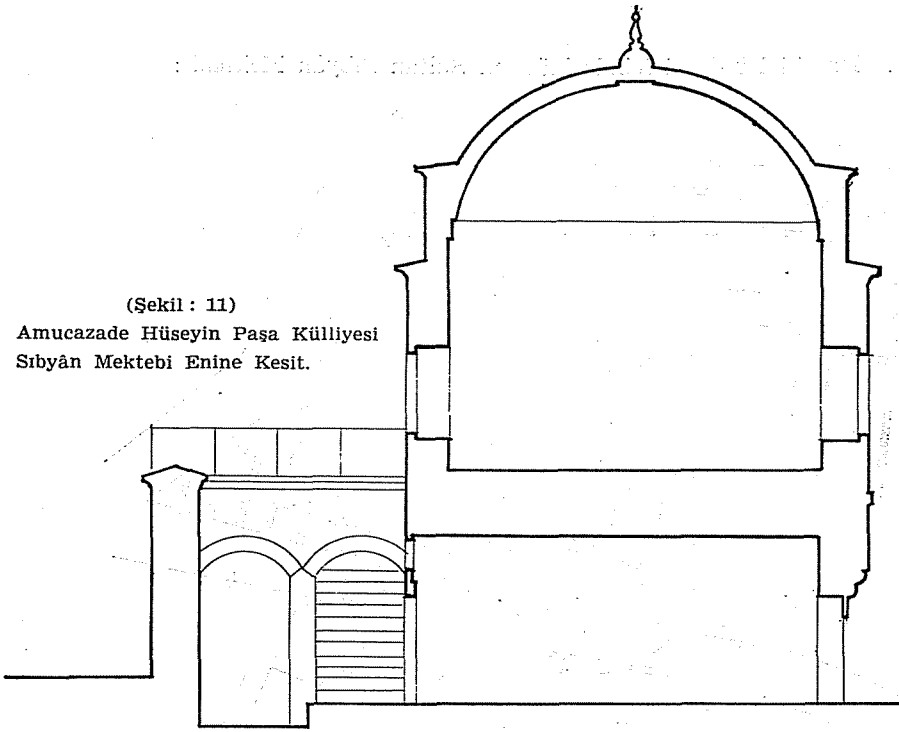
a. Derslik (6,10 × 6,40)

h_k = 6.40

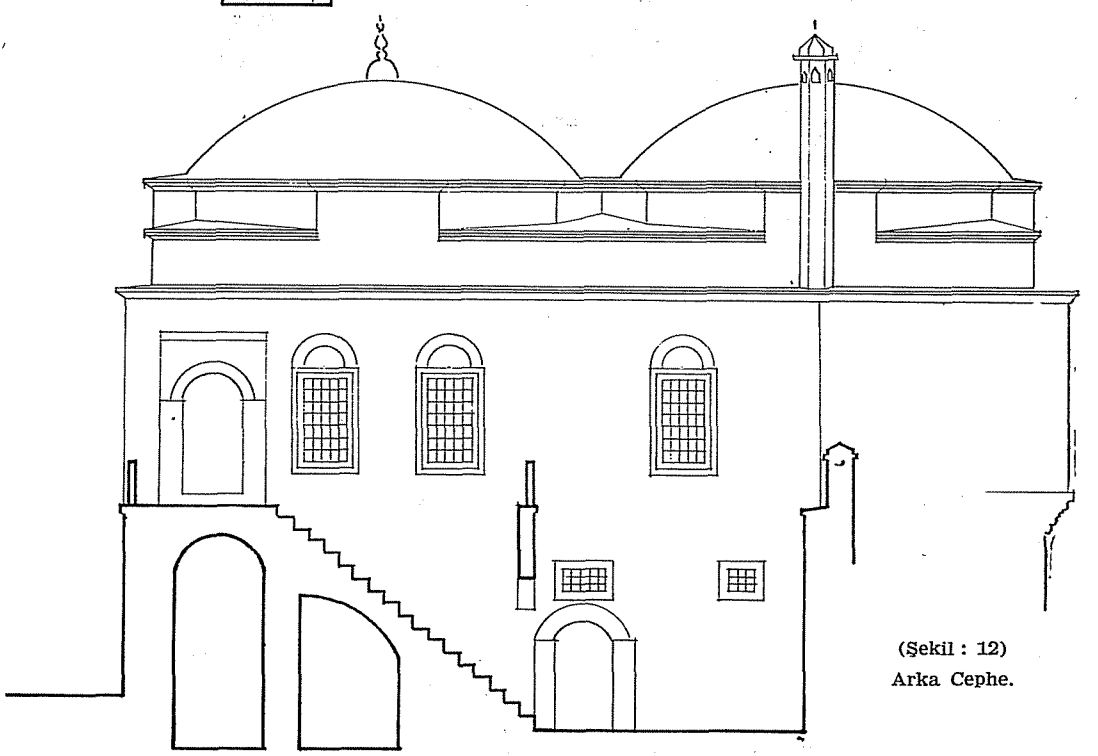
h = 4.10

(Foto : 15)
Amucazade Hüseyin Paşa Sıbyân Mektebi
Külliyenin avlusundan bakış.

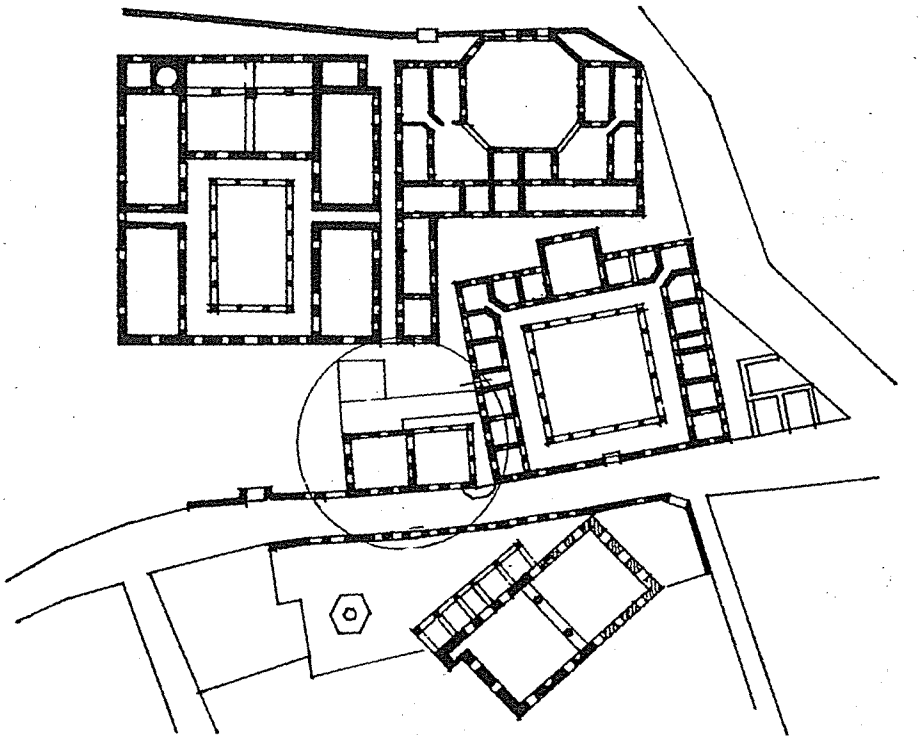

(Şekil : 11)
Amucazade Hüseyin Paşa Külliyesi
Sıbyân Mektebi Enine Kesit.

(Şekil : 12)
Arka Cephe.

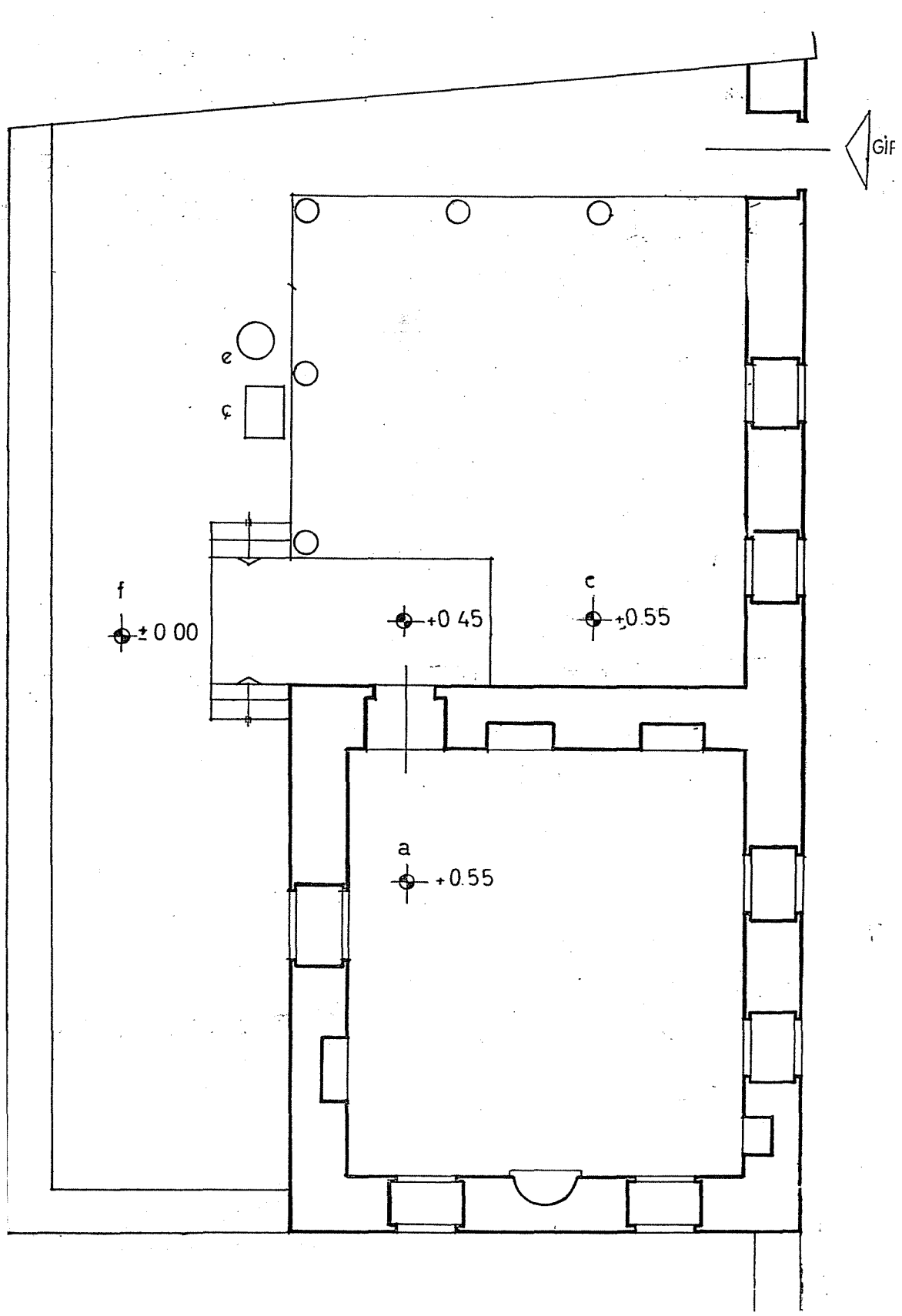
3 - 1. c. Haseki Külliyesi içinde Hürrem Sultan Sıbyân Mektebi :

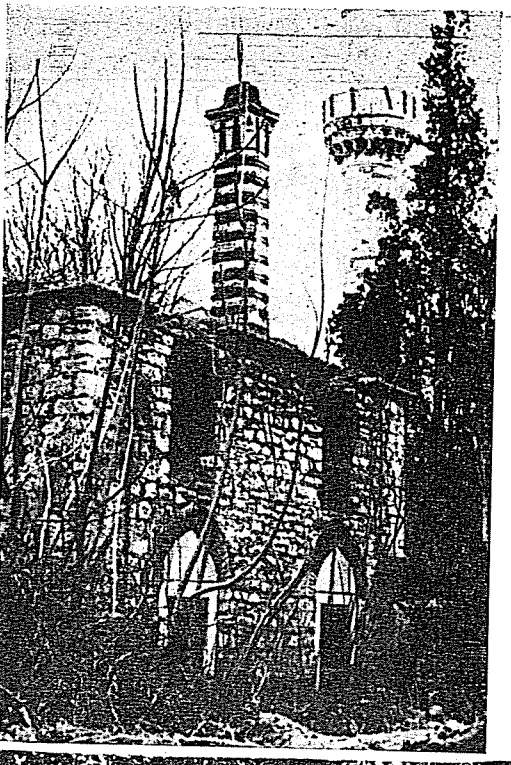

(Şekil : 13)
Haseki Külliyesi Vaziyet Planı.

(Şekil : 14)
Haseki Hürrem Sultan Sıbyân Mektebi Planı
Ölçek : 1/100

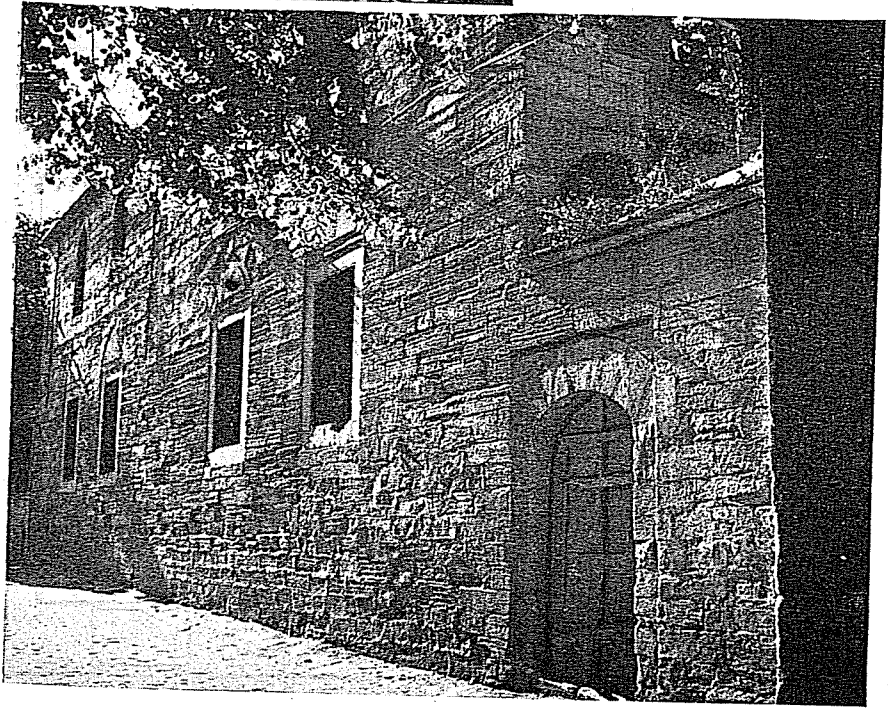
a. Derslik (6.80 × 7.30)
c. Üstü örtülü oyun yeri.
ç. Çeşme
e. Kuyu
f. Bahçe
h = 5.20 - 5.50
Çatı yıkık olduğu için doğru ölçü alınamıyor.

GİR
e
ç
f
± 0 00
+0 45
c
+0.55
a
+0.55

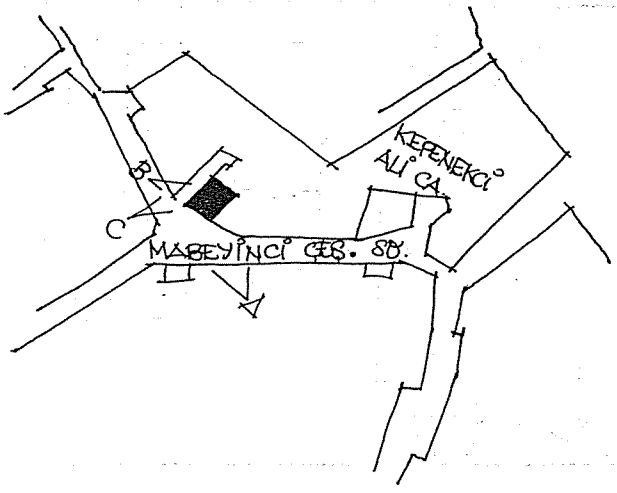

(Foto : 16)
Haseki Sıbyân Mektebi
Bahçeden bakış.

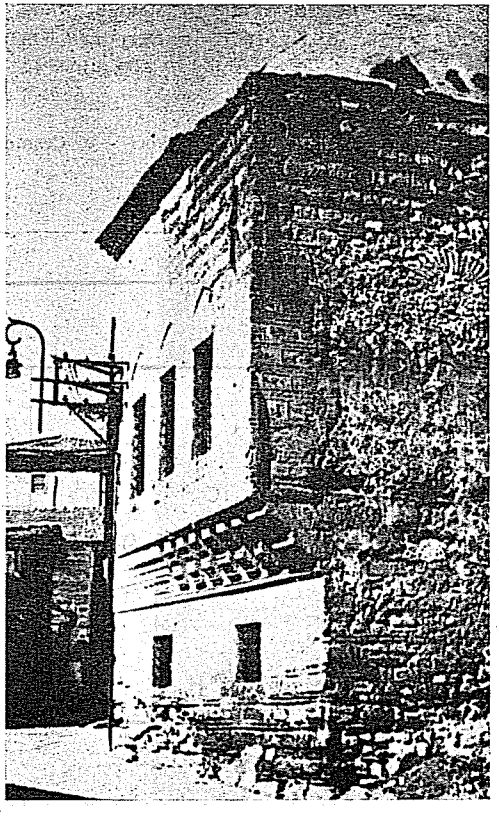
(Foto : 17)
Haseki Sıbyân Mektebi
Sokak Cephesi

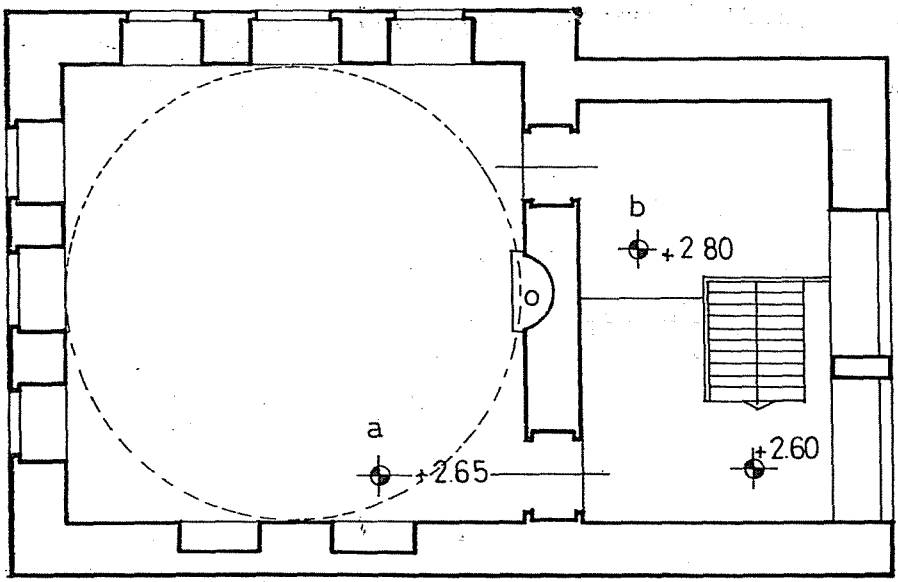
3 - 2. a. Beyazıt'da Tavşantaşı Sıbyân Mektebi :

(Şekil : 15)
Tavşantaşı Sıbyân Mektebi
Vaziyet Planı.

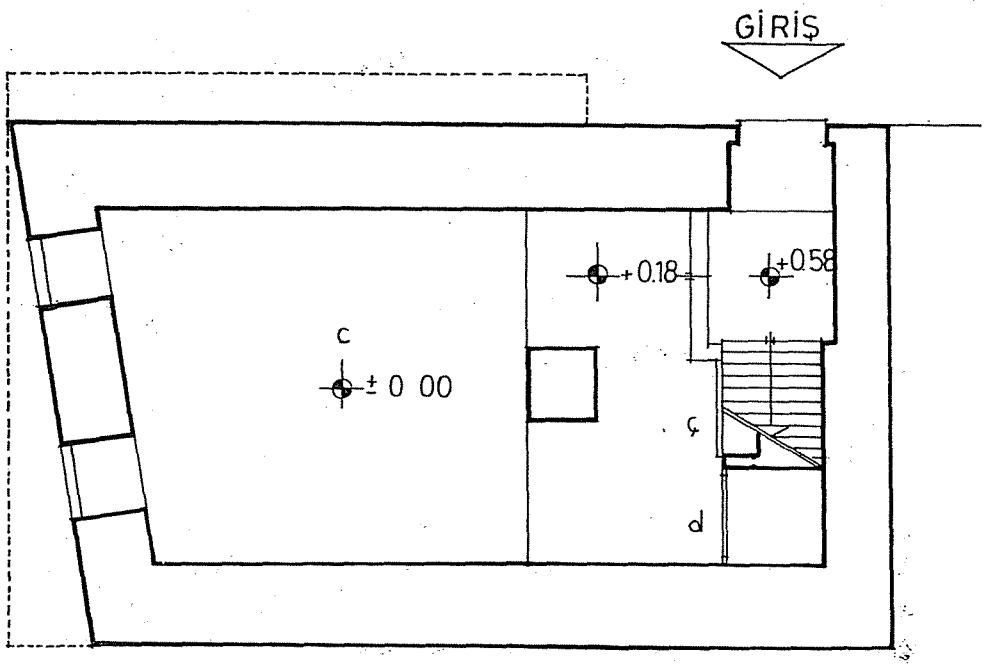

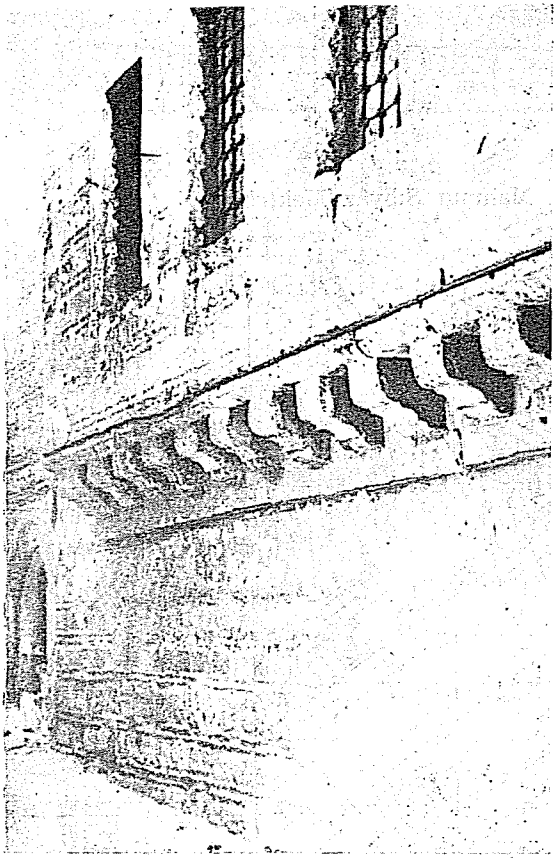
(Foto : 18)
Tavşantaşı Sıbyân Mektebine
A Noktasından bakış.

(Şekil : 16, Şekil : 17)
Tavşantaşı Sıbyân Mektebi Plânı, Ölçek : 1/100.
a. Derslik (6.00 × 6.00) - b. Öğretmen için ayrılan kısım - o. Ocak
$h_k = 7.00$, $h = 4.75$

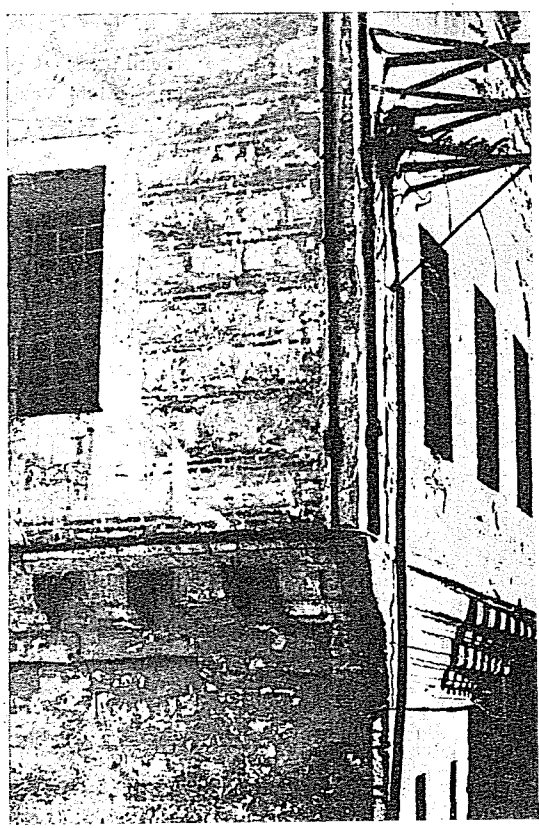
c. Kapalı oyun yeri - ç. Çeşme - d. Helâ

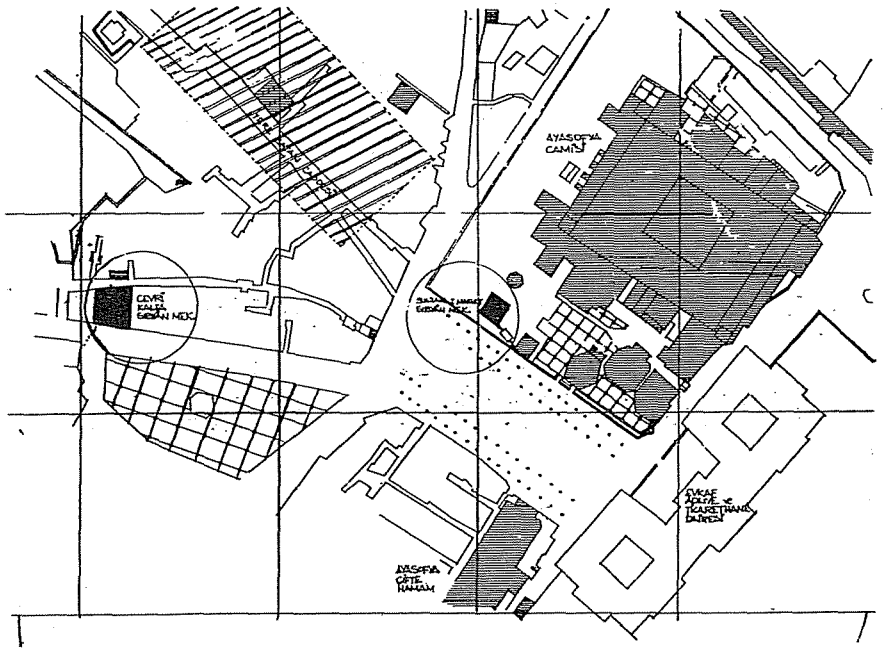

(Foto : 19)
Tavşantaşı Sıbyân Mektebine
C Noktasından bakış.

(Foto : 20)
Tavşantaşı Sıbyân Mektebine
B Noktasından bakış.

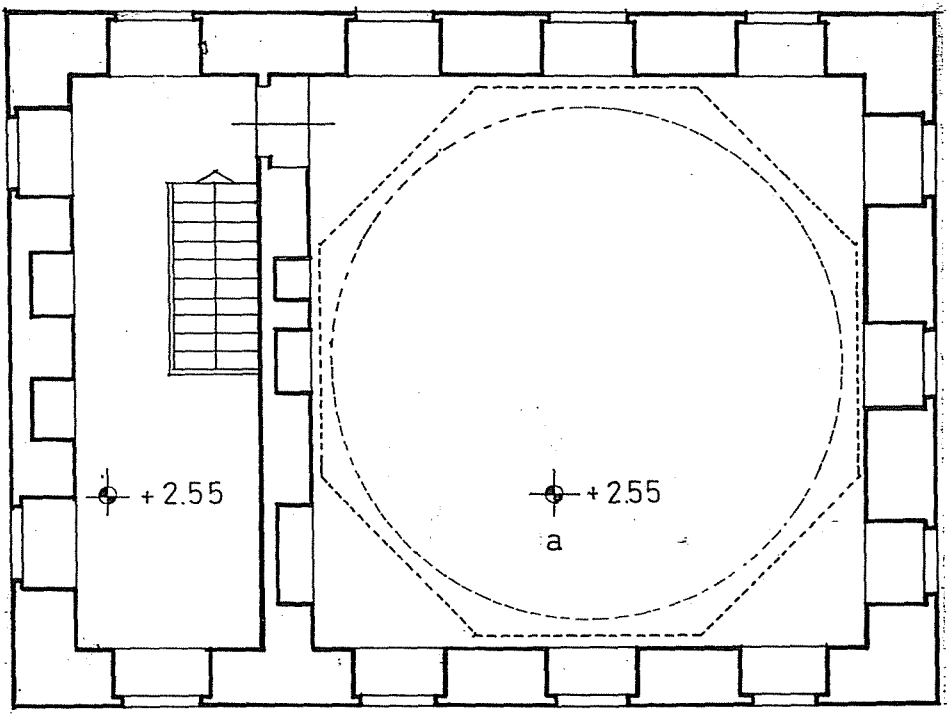
3 - 2. b. Ayasofya'da Sultan I. Mahmut Sıbyân Mektebi :

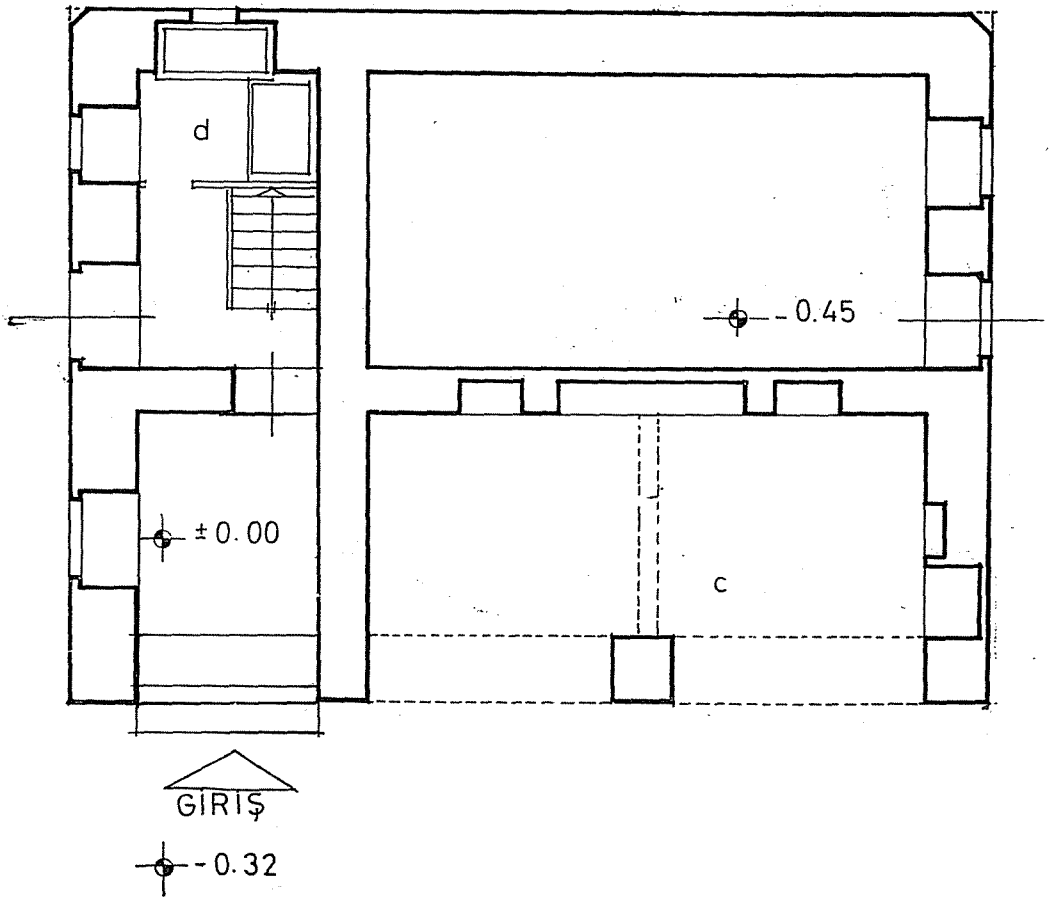

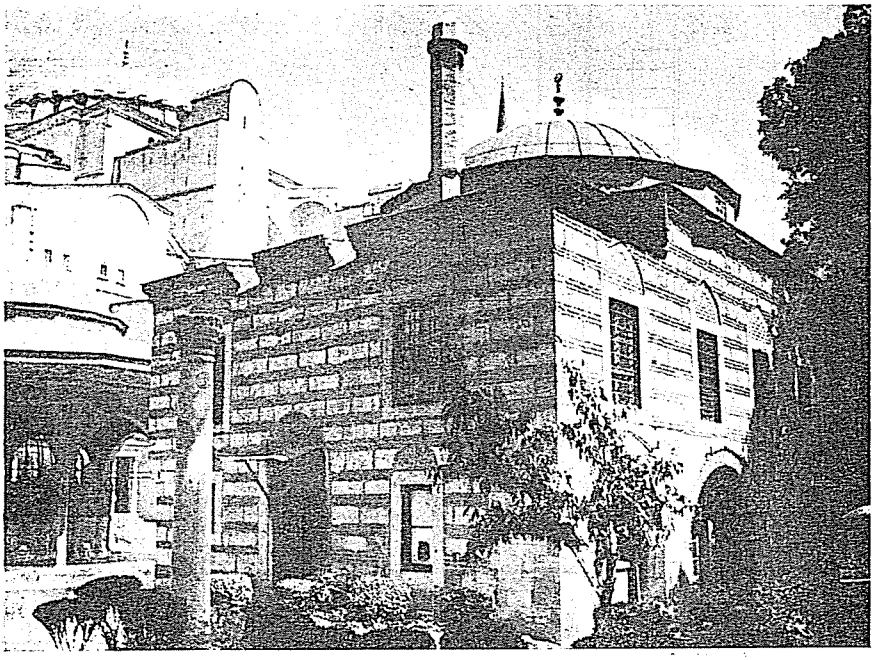
(Şekil : 18)
I. Mahmut Sıbyân Mektebi Vaziyet Plânı.

(Şekil : 19)
I. Mahmut Sıbyân Mektebi
üst kat plânı
Ölçek : 1/100
a. Derslik (7.40 × 7.40)
h^h = 7.30
h = 4.20

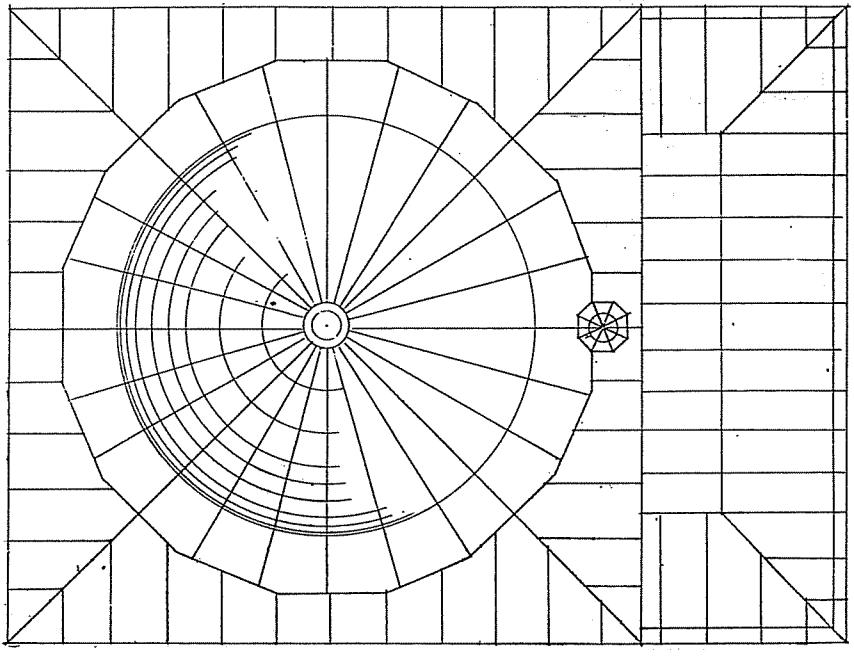
(Şekil : 20)
I. Mahmut Sıbyân Mektebi
zemin kat plânı
c. Üstü örtülü oyun yeri
d. Helâ.

+ 2.55
+ 2.55
a

d
- 0.45
± 0.00
c
GİRİŞ
- 0.32

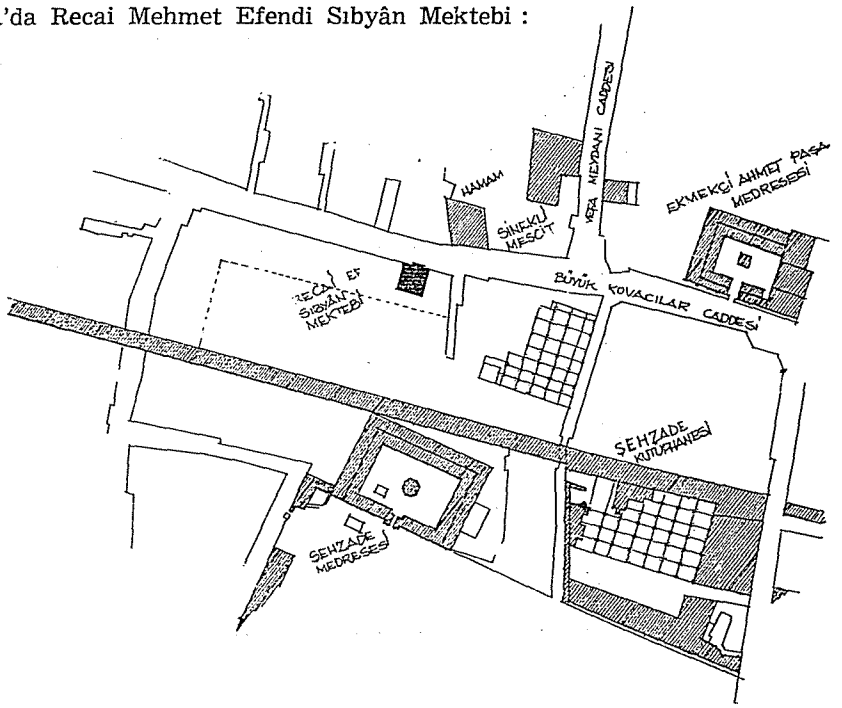

(Foto : 21) I. Mahmut Sıbyân Mektebi Giriş Cephesi.

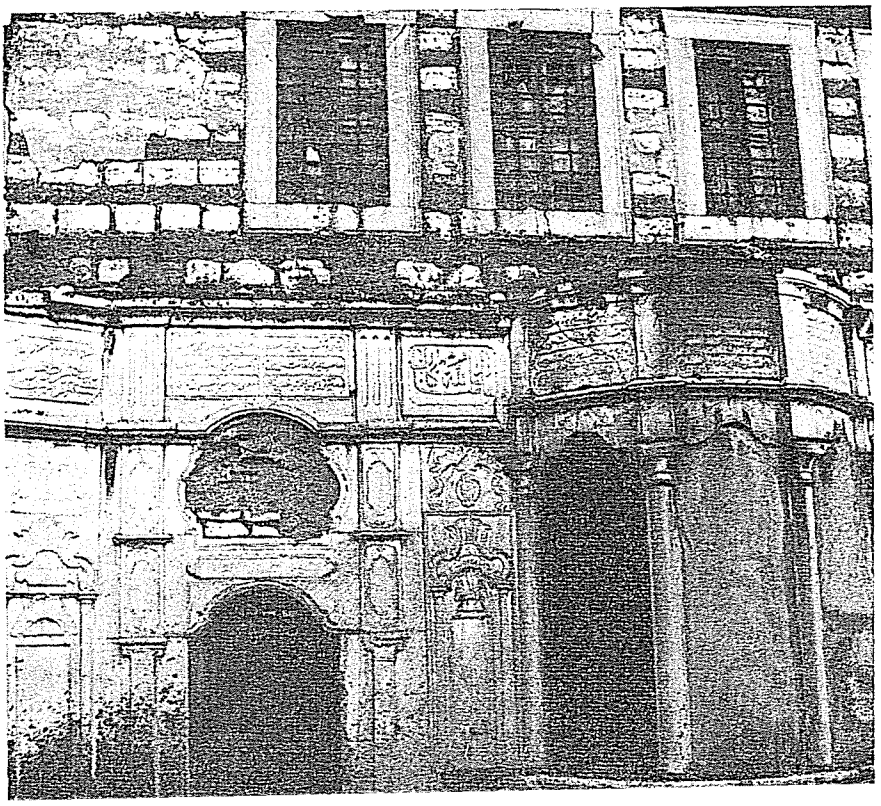

(Şekil : 21) I. Mahmut Sıbyân Mektebi Çatı Planı.

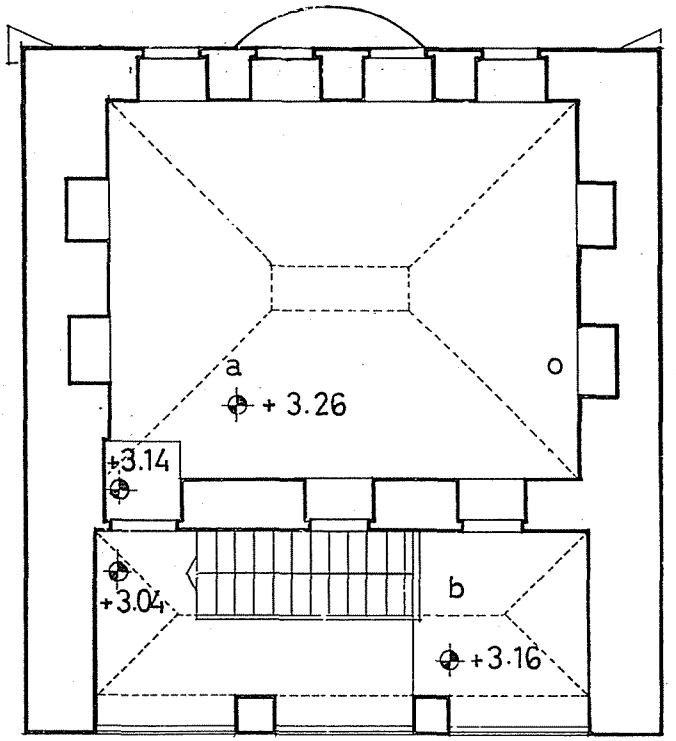
3-2. c. Vefa'da Recai Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi :

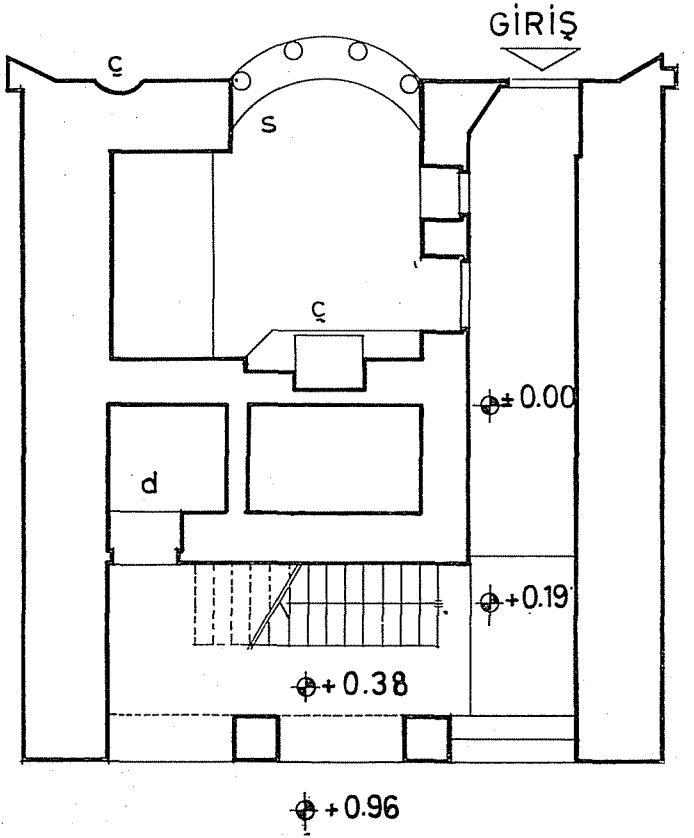
(Şekil: 22) Recai Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi vaziyet plânı.

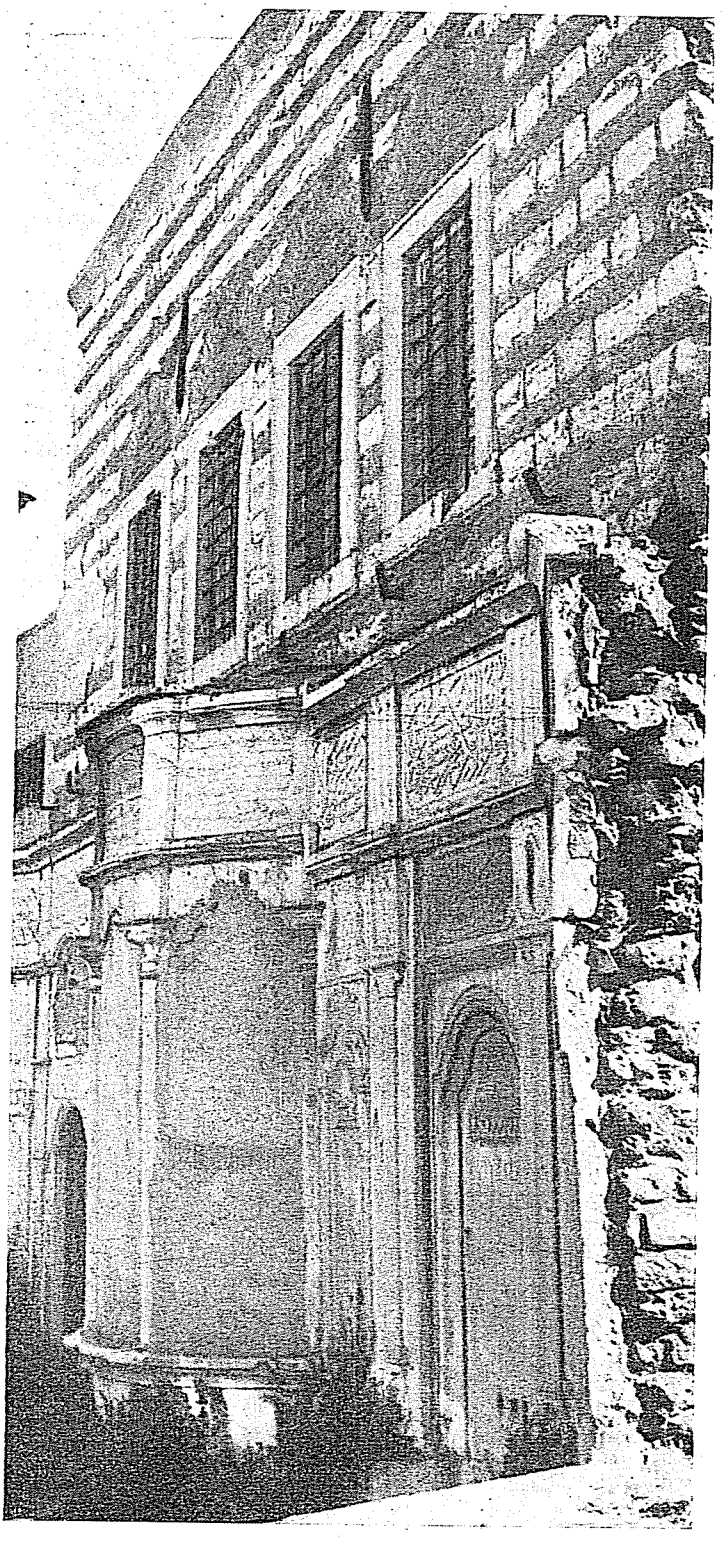
(Foto : 22) Fecai Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi Giriş Cephesi.

(Şekil : 23)
Recai Mehmet Efendi
Sıbyân Mektebi
Üst Kat Plânı
Ölçek : 1/100
a. Derslik
(6.16 × 4.95)
b. Öğretmen için
ayrılan kısım
o. Ocak

(Şekil : 24)
Recai Mehmet Efendi
Sıbyân Mektebi
Zemin Kat Plânı
Ölçek : 1/100
ç. Çeşme
d. Helâ
f. Bahçe
ç. Sebil

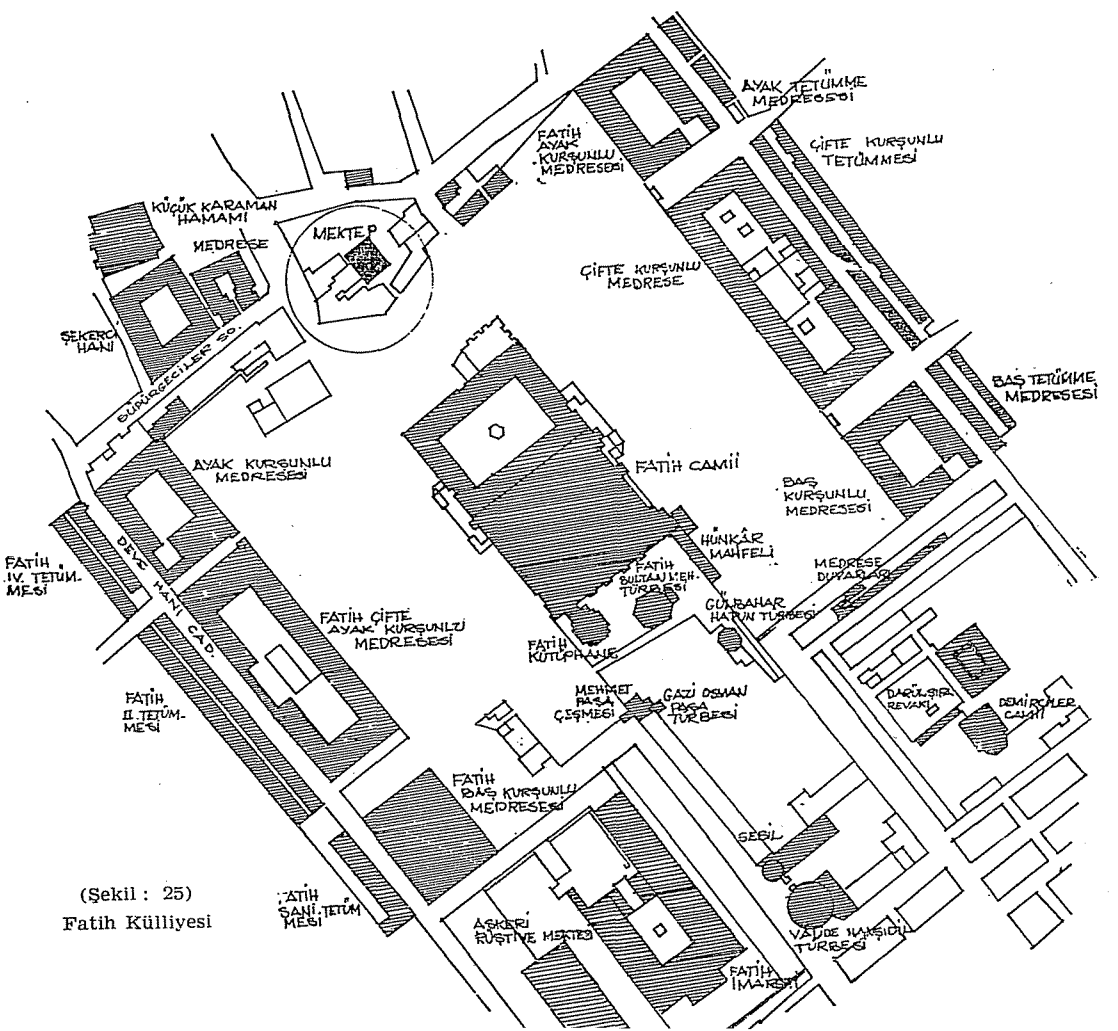
(Foto : 23)
Recai Mehmet
Efendi
Sıbyân Mektebi

3 A. Yerleşme Özellikleri :

3 A. a. Bir Külliye içinde yer alan Sıbyân Mekteplerinin yerleşme özellikleri : Herhangi bir Külliye içinde yer alan Sıbyân Mekteplerinin yerleştirilmesinde dikkati çeken en önemli özellik; bu hacimlerin, daima, içinde bulundukları Külliyeden tecrit edilmiş bir plân düzenine göre yapılmış olmalıdır.

Gerek Süleymaniye Sıbyân Mektebi gerekse Amucazade ve Haseki Sıbyân Mektepleri sadece Mimarî Stil yönünden içinde bulundukları yapı kompleksine bağlıdırlar, bu bağ dışında okulla ana yapı bütünü arasında başka ilişki yoktur.

Okullar hemen sokağa açılan özel girişlere, kendi içlerine dönük avlu ve oyun bahçelerine sahiptirler ve daima külliyenin bir dış köşesinde yer alırlar. (Şekil : 25)

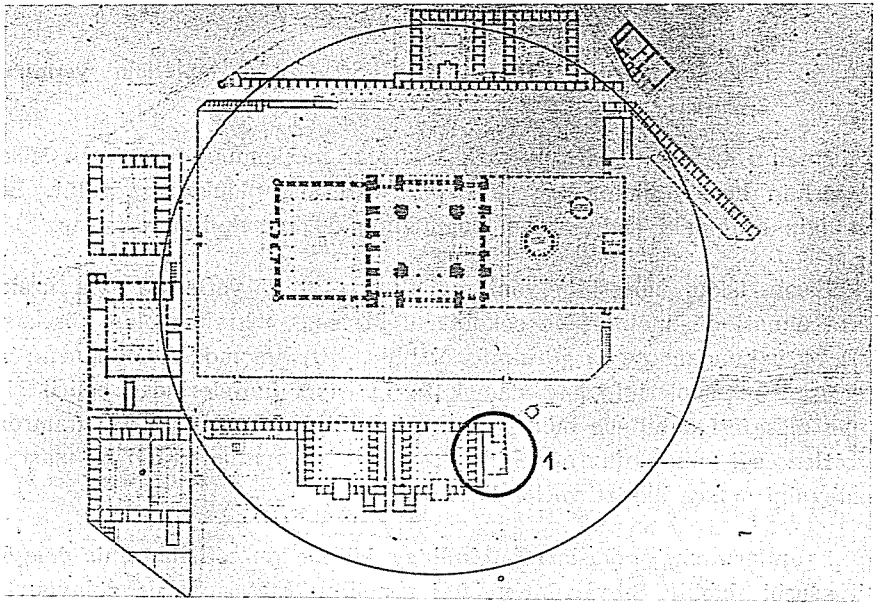

(Şekil : 25)
Fatih Külliyesi

Örneğin, çalışmanın 4. Bölümünde yer alan haritalar incelendiğinde, Fatih Mihrimah, Beyazıt, Sultan Ahmet, Sultan Selim, Gazi Ahmet Paşa, Koca Ragıp Paşa, Bayram Paşa gibi eski İstanbulun belli başlı külliyelerindeki Sıbyân Mekteplerinin de kendi içlerine dönük oldukları ve külliyelerin bir dış köşesinde yer aldıkları görülür.

Şüphesiz ki, bu plânlama büyük ölçüde çocukların oyun ve gürültüleri ile külliyenin diğer parçaları olan Cami, Medrese, Kütüphane gibi yapılardaki gerekli sükûneti ve yaşayışı zedelememeleri endişesinden doğmaktaydı.

Bence, bu davranışın daha önemli bir sebebi, çocuğun yaşadığı mimarî çevrenin ölçüleri ile, büyük insanların yaşadığı çevrenin ölçülerinin farklı olması gerekliğinin Osmanlılar zamanında da farkedilmiş ve titizlikle uygulanmış olmasıydı. Örneğin aşağıda Süleymaniye Külliyesi vaziyet plânında daireler içinde gösterilen büyüklere ve çocuklara ayrılan sahaların oranı yukarıdaki görüşü en iyi bir şekilde açıklamaktadır.

(Şekil : 26)

İşaret ettiğimiz bu ölçü endişesini, yapıların sadece yerleşmesinde değil, plânlamalarında ve çeşitli detaylarında da görüyoruz. «Plânlama Özellikleri» bölümünde bu konu tekrar ele alınacaktır.

Sıbyân Mekteplerinin içinde bulundukları külliyeden âdeta müstakil gibi düşünülmesi başka bir yönden de ilgi çekicidir. Bu okullar, mahalle ile

külliyenin kesişme noktası diyebileceğimiz bir yerde, yani, gündelik hayatla, kültürel faaliyetlerin birbirine değdiği noktada yer almaktadırlar. Okul, külliyenin bir parçası olduğu kadar çevre iskânının da bir parçası olmaktadır.

Külliyenin bütün yapıları bahçeler, avlular, duvarlar, ağaçlıklar gibi çeşitli plân elemanları ile sokaktan mümkün olduğu kadar uzaklaştırılmak istenirken, külliyenin bir başka parçası olan Sıbyân Mektepleri daima sokağa yakın yerleştirilmiştir. Bu davranış, İlkokulun Osmanlılarda hiç bir zaman sadece kültürel bir ortam olmayıp aynı zamanda gündelik yaşantının bir parçası farz olunduğunu göstermektedir.

İlkokul yapılarının bir külliye içinde bulundukları halde dahi gündelik hayata dönük olarak yapılmaları Osmanlı toplumu içinde okulun yerini ve eğitimin mahiyetini açıklayan bir niteliktir. Mahalle - Okul ilişkileri bölümünde bu konu üzerinde önemle durulacaktır.

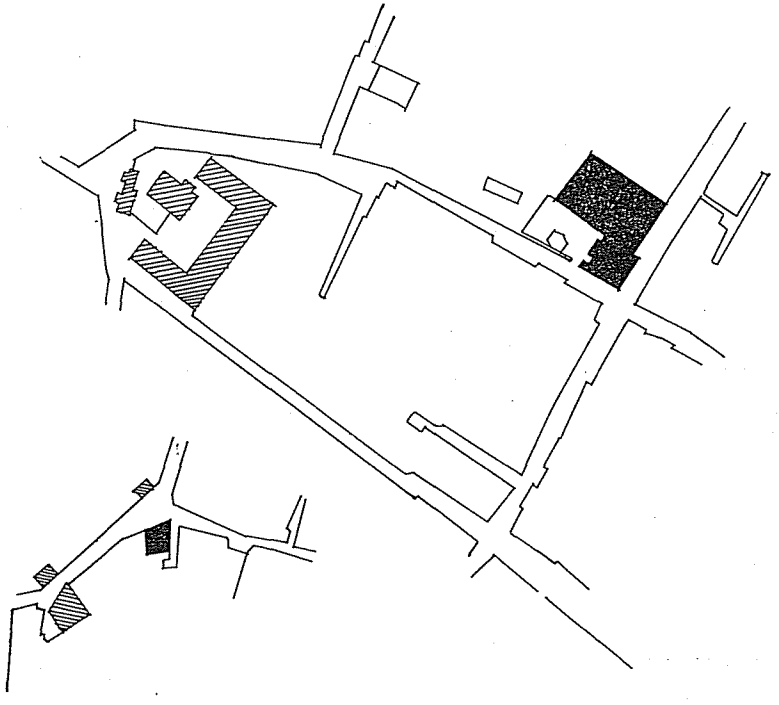
3 A. b. Mahalle içlerine dağılmış olan Sıbyân Mekteplerinin yerleşme özellikleri :

Çalışmanın 4. Bölümünde yer alan haritalar incelendiğinde, Sıbyân Mekteplerinin hemen daima köşebaşlarına yerleşmiş oldukları görülür. Bu özelliğin aşağıdaki endişelerden doğduğunu düşünmek hatalı olmaz.

Okulların, iskân ünitesinin yani mahallenin çeşitli yerlerine aynı uzaklıkta olması düşünülmüş ve sokakların kesişme noktaları olan köşebaşları bu bakımdan uygun görülmüş olabilir. Nitekim modern okulların da yerleşme prensiplerinin başında, okulların iskân ünitelerinden belirli bir yaya mesafesi dahilinde bulunmaları gerekliliği gelmektedir. Haritalarda da izleneceği gibi, okulların şehir dokusu içinde yayılma sıklığı bu ulaşma endişesini açıkça aksettirmektedir.

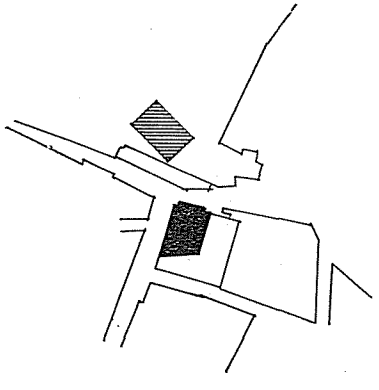
Eski yapıların ahşap oluşları da okulların köşeye yerleştirilmesinin dolaylı bir sebebi olabilir. Sıbyân Mektepleri genellikle taş yapılardı, dolayısıyla ahşap mahalleler için en büyük tehlike olan yangına karşı koyabiliyorlardı. Bunların köşelere yerleştirilmesi ile yangının bir sokaktan öbür sokağa atlaması önlenmiş veya bir miktar geciktirilmiş oluyordu. Sıbyân Mekteplerinin altında genellikle bir çeşmenin bulunması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Sınıf hacmının daima çift yönden ışıklandırılma ve havalandırılma arzusu, yapıların çok geniş bir arsayı kaplamaması gerekçesiyle de birleşince, okulları köşelere inşa etmek uygun oluyordu.

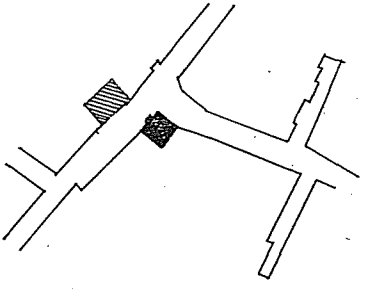

TAVŞANTAŞI S. MEKTEBİ

ŞAH-U BÂN KADIN S. MEKTEBİ

ELHAÇ SÜLEYMAN EF. S. MEKTEBİ

YAHYA PŞ. S. MEKTEBİ

Yerleşme konusunda genel olarak bir de şu özelliğe işaret edebiliriz: Sıbyân Mektepleri şehir dokusu içinde dinsel yapılara bağlı olarak bulundukları gibi tek yapılar olarak da yer almaktadırlar. Okulların genellikle iskân bölgesi dışına yerleştirildiği antik örneklerden sonra okulların yakın zamanlara kadar bütün uygarlıklarda dinsel bir bütünün parçası olarak bulunduklarını görüyoruz. Osmanlılarda, dinsel bir yapı bütününden ayrılarak şehir dokusu içinde kendi başlarına yerleşen okul yapılarının ortaya çıkışı ilginçtir.

Çalışmamızın 38. sayfasında A. S. Tritton'un «Materials on Muslim Education» isimli araştırmasından İslâm eğitimi hakkındaki bazı bilgileri verirken M. S. 967 senesinde Halife Hakam'ın Kurtuba'da fakir ve yetim çocuklar için yirmi yedi okul kurduğunu, bunlardan üçünün camilere bağlı olarak yapıldığını, diğerlerinin ise şehrin çeşitli semtlerine yayıldığını yazmıştık, hattâ yazar, bu okulları tek tek inşa edilmiş olan resmî okulların İslâm dünyası içindeki tek örnekleri olarak tanıtmaktaydı. Bütün diğer İslâm ülkelerinde okullar daima camilerin yanında yer alıyordu.

Osmanlılar ve İspanya Müslümanları arasında görülen bu davranış birliği bu iki toplumun eğitim anlayışlarındaki paralelliğin bir sonucu olarak kabul edilebilir.

Nitekim, İbni Haldun Mukaddime'de (Sayfa: 300-301-305) İspanya Müslümanlarının eğitim metodlarının diğer İslâm ülkelerininkinden farklı olduğunu belirtmekte ve İspanya Müslümanlarının eğitim sisteminin esasının Kur'an olmasına rağmen, çocuğun yetiştirilmesinin sadece Kur'ana bağlı kalmadığını, ona hayata hazırlanmak üzere çeşitli bilgiler verilmeye çalışıldığını söylemektedir.

Çalışmamızın 42. sayfasında, Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin, diğer İslâm ülkelerinde de gördüğümüz, tek tanrıya inanışla beslenen, ahlâk ve din kuralları üzerine kurulmuş bir eğitim sisteminin sonucu olmalarına rağmen, giderek Osmanlı toplumsal yaşayışının etkisiyle dar çerçevelerinden çıkıp gündelik yaşantının bir parçası haline geldiklerine işaret etmiş, dolayısıyla Osmanlılarda eğitimin dinsel niteliğini kaybettiğini belirtmiştik.

Okulların yerleşme prensiplerinin de bu görüşü doğruladıklarını ve Osmanlı eğitim sistemindeki lâikleşme eyilimine bir işaret sayılabileceklerini görüyoruz.

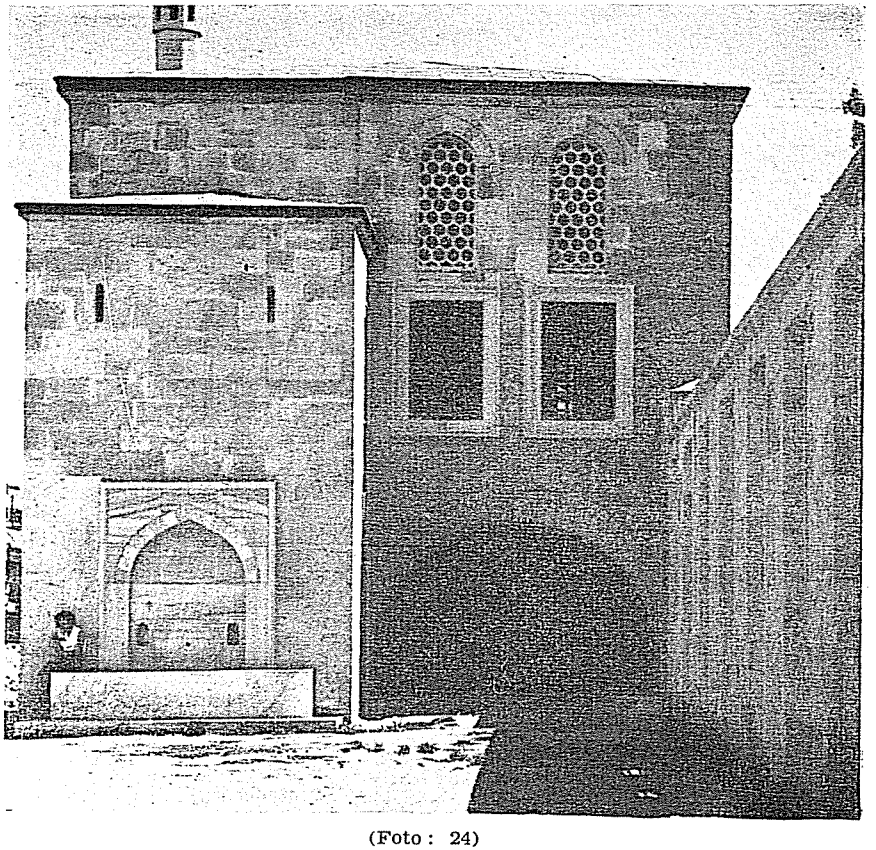
3 B. Plânlama Özellikleri :

Plânlamada şüphesiz ki en önemli özellik, sınıf hacımlarının çoğunlukla üst katlara yerleştirilmiş olmasıdır.

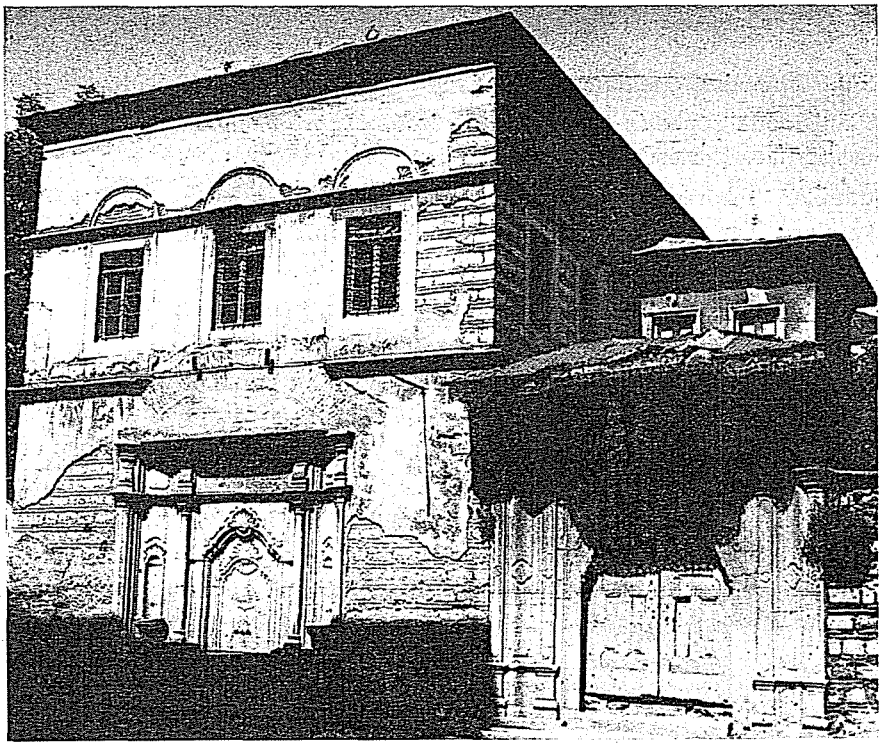
Camiler, medreseler, imaretler daima zemin katta inşa edilirken, bu yapıların yanında yer alan Sıbyân Mekteplerinin neden iki katlı yapılmış oldukları ilgi çekici bir özelliktir.

Çocukların rutubetten korunmaları meselesi (nitekim, Kitaplıklar da kitapların rütubetten korunabilmesi için üst katlarda yapılmıştı), ders sırasında sokağın günlük gürültülerinden kaçma ve daha uygun bir ışıklandırma arzusu dersliklerin üst katlara yerleştirilmesinin belli başlı sebepleriydi.

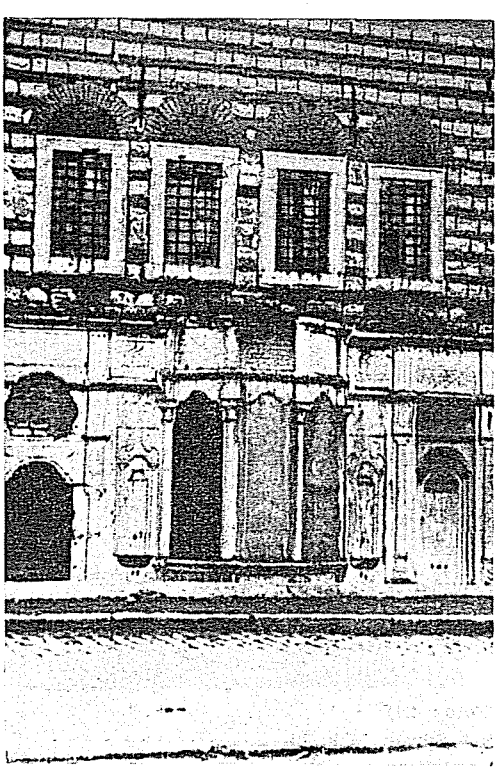
Zemin katta bazen dükkânlar yer alıyor (örneğin : Amucazade Hüseyin Paşa, Süleymaniye, Koca Ragıp Paşa, Atik Ali Paşa Sıbyân Mektepleri), bazen de kapalı oyun yerleri, helâlar, çeşmeler, sebiller bulunuyordu (örneğin : Tavşantaşı, Akarçeşme, Recai Mehmet Efendi, Şah-u Ban Sıbyân Mektepleri). (Foto: 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32)

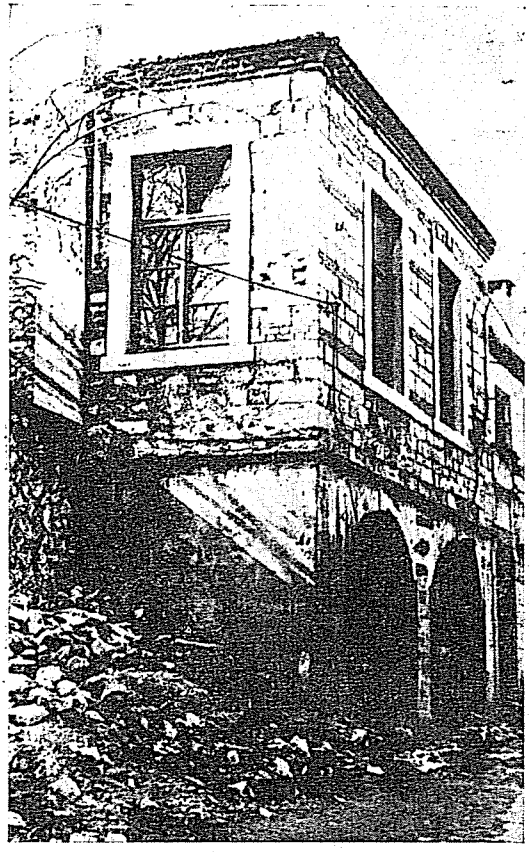
(Foto : 24)
Sultan Ahmet Sıbyân Mektebi.

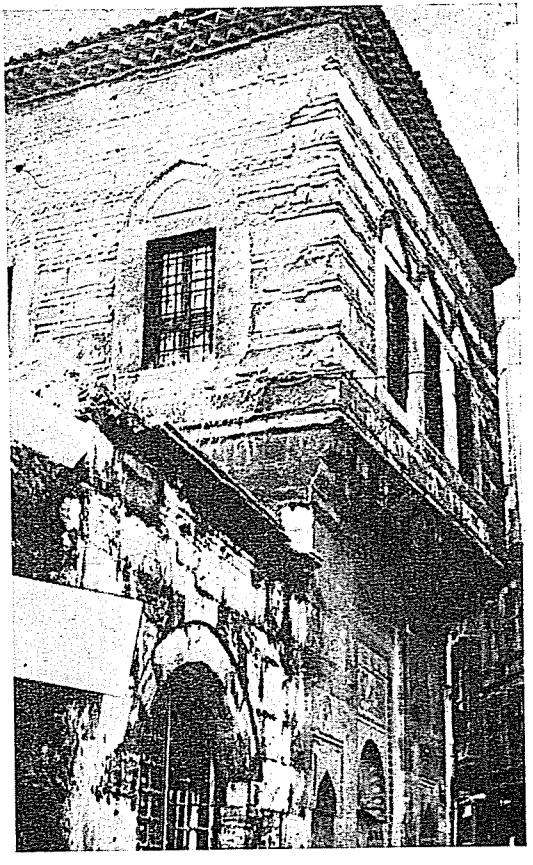
(Foto : 25)
Naz Perver Kalfa Sıbyân Mektebi.
Samatya.
Altta çeşme.

(Foto : 26)
Recai Mehmet Efendi Sıbyân Mektebi
Şehzadebaşı.
Zemin katta çeşme ve sebil.

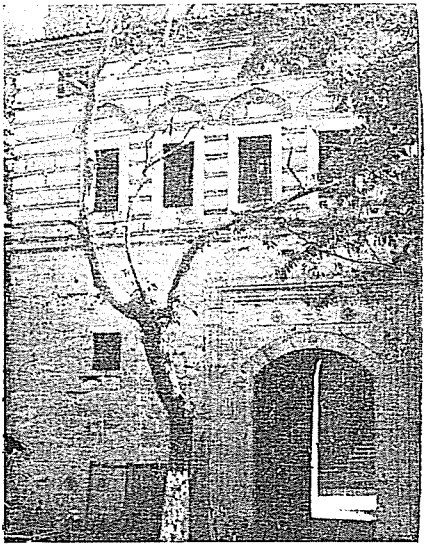
(Foto : 27)
Yusuf Paşa Sıbyan Mektebi
Aksaray.
Zemin katta dükkânlar.

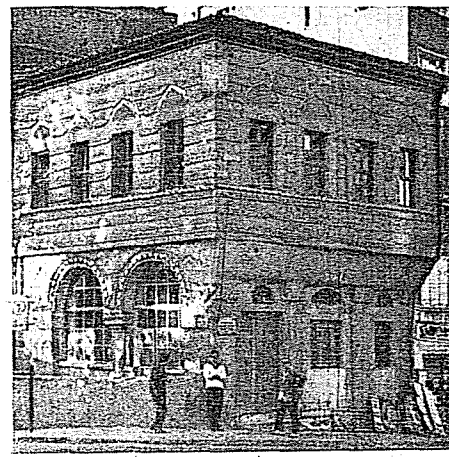
(Foto : 28)
Galata Sıbyân Mektebi
Zeminde çeşme.

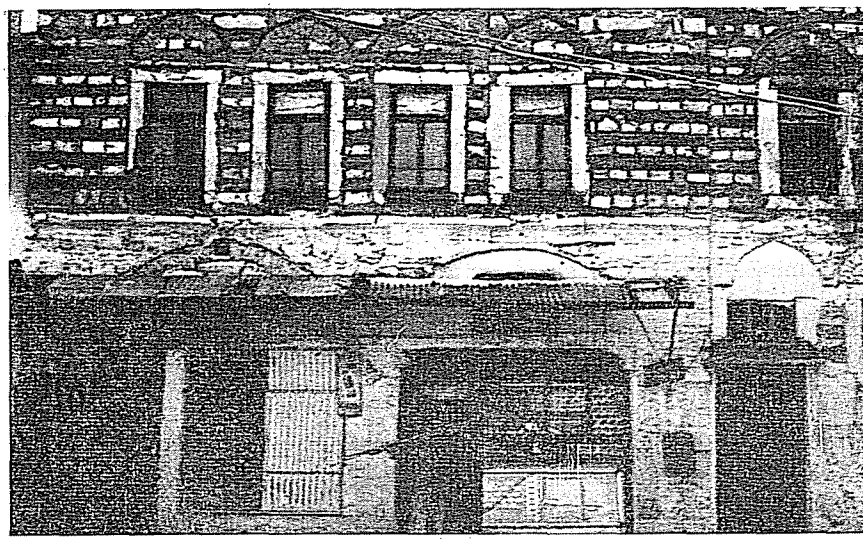
(Foto : 29)
Koca Ragıp Paşa Sıbyân Mektebi, Koska, Zemin katta dükkânlar.

(Foto : 30)
Yeni Valde Sıbyân Mektebi
Üsküdar

(Foto : 31)
Yusuf Efendi Sıbyân Mektebi
Cağaloğlu

(Foto : 32)
Nevruz Kadın Sıbyân Mektebi. Süleymaniye. Altta dükkânlar.

Sıbyân Mekteplerinin çoğunlukla iki katlı olduklarını tespit ettikten sonra, Osmanlıların evlerini de iki katlı yaptıklarını ve yaşama hacimlerini üst katlarda düzenlediklerini düşünürsek, bu iki yapı türü arasında bir bağlantı aramak gerekecektir. Her iki yapı türünün plânlanmasındaki bu anlayış benzerliği, dört beş yaşında bir çocuğun aile çevresinden okul çevresine geçişinde karşılaşacağı problemleri şüphesiz ki yumuşatıyordu. Aile ile okul arasında «eti senin, kemiği benim» denilerek paylaşılan çocuk için, bu iki çevre arasında fizik olarak da bir ortaklık kurulmuş

olması iyi bir şeydi. «Çağımız eğitim sistemini yönlendirmiş olan görüşlerin Osmanlı Sıbyân Mekteplerine uygulunması» bölümünde bu özelliğe tekrar dönülecek ve okul ile aile çevresi arasındaki bu yaklaşmanın modern eğitim kurallarına uygunluğu bir miktar daha açıklanacaktır.

Sıbyân Mekteplerinin önemli başka bir özelliği de bunların çoğunlukla tek derslikli oluşlarıdır. Ancak Beyazıt, Amucazade Hüseyin Paşa gibi büyük külliyelerde iki derslikli Sıbyân Mekteplerine rastlanmaktadır.

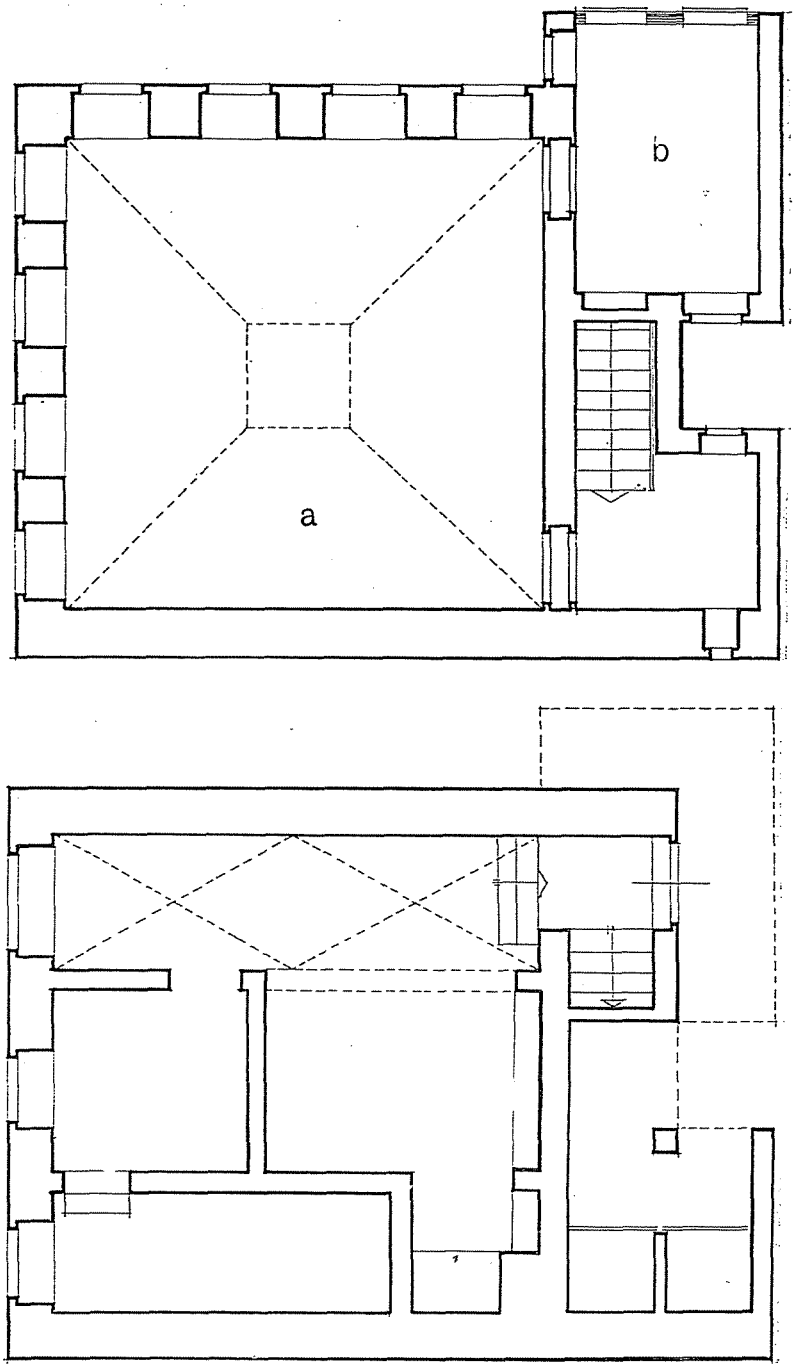
Sıbyân Mekteplerinin tek derslikli oluşlarının nedeni, onların birer vakıf yapısı olarak ekonomik varoluşlarında aranmalıdır.

Daha önce de gördüğümüz gibi, Sıbyân Mektebinin sadece inşaat masrafı değil, yapının bakımı, öğretmen ve kalfanın geçimi, öğrencilerin çeşitli masrafları vakfa dahildi. Dolayısıyla tek derslikli yapılar vakıf sahibi için elverişli oluyor, fazla zengin olmayanlar dahi çocukların okutulması gibi Kur'ânda da özellikle takdir edilmiş böyle bir vakfı yapabiliyorlardı.

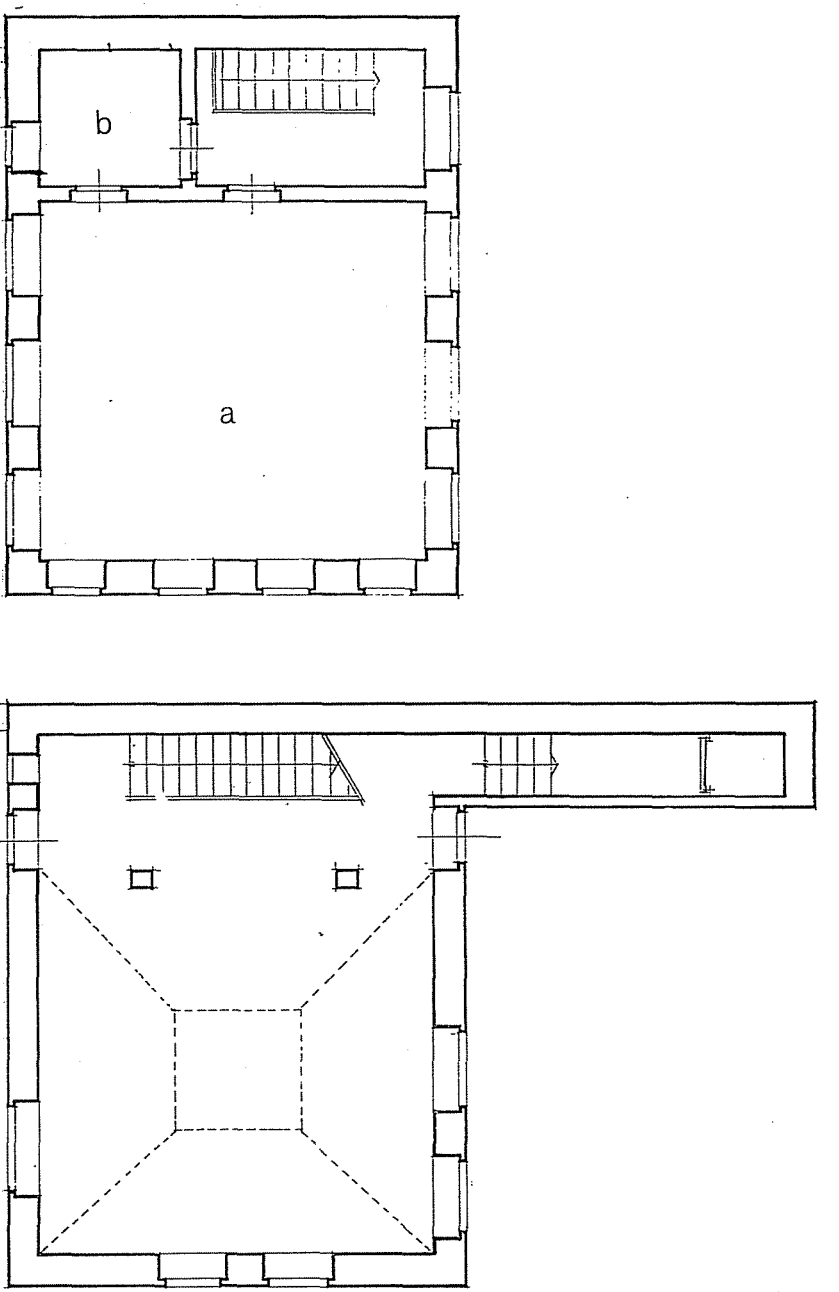
Sıbyân Mekteplerinin tek sınıflı olarak gelişmelerinin başka bir sebebi de, bu okulların orijininin İslâmiyetin başlangıç yıllarında bir hocanın İslâmiyeti öğretmek gayesi ile evlerde veya dükkânlarda küçük bir topluluğa verdiği dersler oluşudur. Basit bir hacim içerisinde, bir hocanın yönetiminde ve küçük bir topluluğa verilen dersler böylece Sıbyân Mekteplerinin esasını kurmuştur.

Sıbyân Mekteplerinin bir hocaya bağlanma özelliği günümüz çocuk yuvalarını düşündürmektedir.

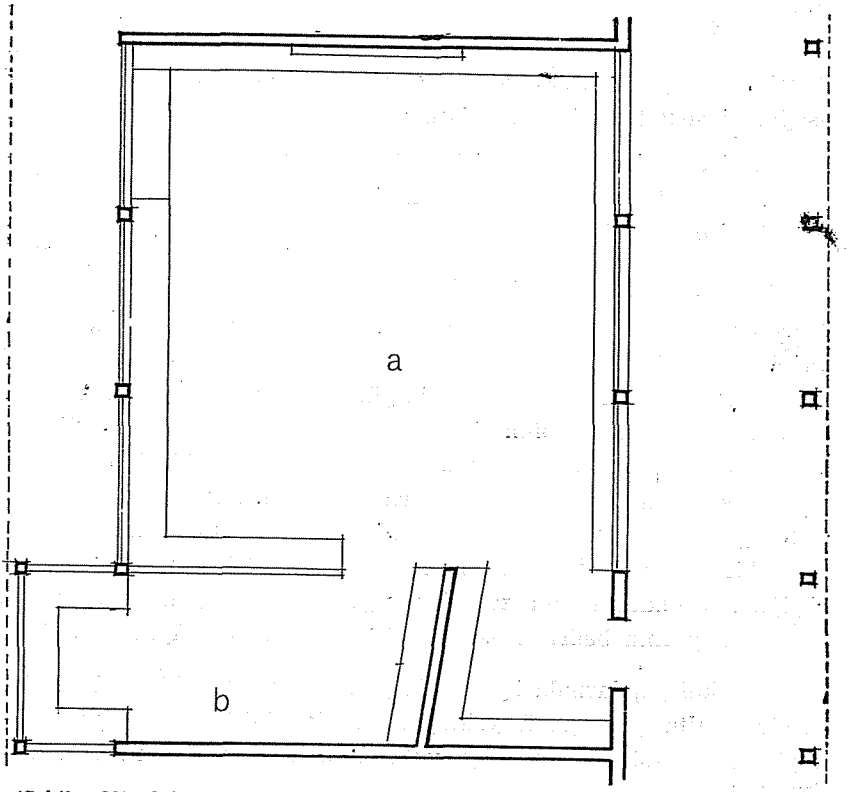
İstanbul'da incelenen Sıbyân Mekteplerinin bir çoğunda dersliklerin yanında derslikten girilebilen bir oda bulunmaktadır. Burada modern okulların ders ünitelerinin gurup çalışma odaları ile Sıbyân Mekteplerindeki bu oda arasında bir benzerlik var mıdır sorusu akla gelmektedir. Ancak bu odanın ne şekilde kullanıldığını anlatan bir döküman bulunamamıştır. Fakat bu odanın öğretmene ayrıldığını ve kalfa örneğin Kur'ana yeni başlayan çocuklarla uğraşırken, hocanın ilerlemiş bir öğrenci gurubu ile bu odada çalıştığını veya bazı öğrencilerin burada kıymetli yazıları kopya ettiklerini tasavvur edebiliriz.
Böyle bir oda, çeşitli bilgi seviyesindeki ve değişik yaşlardaki öğrencilerin teşkil ettiği bir derslikte iyi bir eğitim düzeninin sağlanması için uygun ve gerekli bir hacımdır (Şekil : 27, 28, 29, 30).

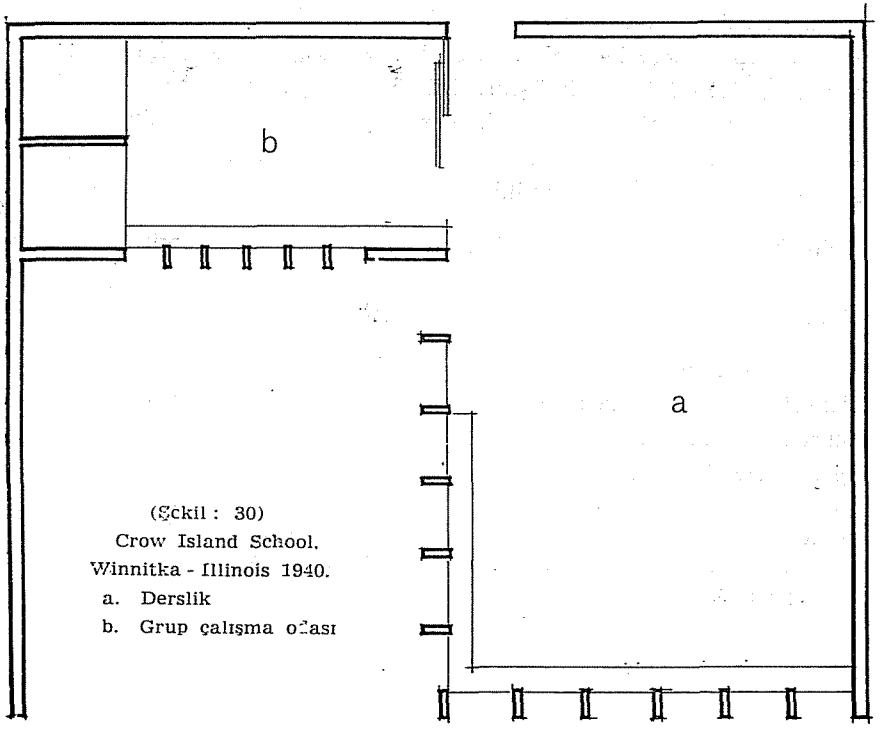
(Şekil : 27)
Tersane Emini Elhaç Yusuf Efendi Sıbyân Mektebi
a. Derslik, b. Grup çalışma odası

(Şekil : 28)
Akarçeşme Sıbyân Mektebi
a. Derslik b. Grup çalışma odası

(Şekil : 29) Schule Assmannkanal, Hamburg - 1954/55.

(Şekil : 30)
Crow Island School,
Winnitka - Illinois 1940.
a. Derslik
b. Grup çalışma odası

Sıbyân Mekteplerinin ana elemanı olan dersliklerin plânlanma esasları ise aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir :

1. Dersliklerin ölçülendirilmesi,
2. Dersliklerin biçimlendirilmesi,
3. Dersliklerin ışıklandırılma ve havalandırılması.

1. Dersliklerin ölçülendirilmesi :

Çalışmamızın 14. sayfası «1 A c. Öğrenciler» bölümünde, Sıbyân Mekteplerinin öğrenci sayısının elimizdeki vakfiyelerde 30 olarak gösterildiğini yazmıştık. Gerek bir bir öğretmenin günlük ders saatleri içinde öğrencileri ile teker teker uğraşabilmesini sağlaması gerekse çeşitli gelir sınıfları ve aile tiplerinden gelen çocuklar arasında sağlıklı bir ilgi - etki çevresi yaratması bakımlarından 30 öğrencilik bir derslik bugün de sosyolog - pedagog ve eğitimciler tarafından ideal olarak kabul edilmektedir. Alfred Roth, bir sınıftaki öğrenci sayısı için genellikle bütün memleketlerin fikir birliğine vardıklarını ve arzu edilen sayının 30 olduğunu yazmaktadır (1). Öğrenci sayısının belirlenmesi, derslik ölçülerini de tâyin etmektedir.

Modern okul yapılarında öğrenci başına en az 2 m^2 düşmesi gerekmekte ve bir sınıfın yüzölçümü yaklaşık olarak 65-70 m^2 hesaplanmaktadır. Böyle bir dersliğin tavan yüksekliği de en az 3.20 m olarak tespit edilmiştir (2).

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin bugün İstanbul'da ayakta kalmış olanlarında yapılan ölçmelerde derslik ölçülerinin 6.50×6.50 m ile 8.00×8.00 m arasında değiştiği görülmüştür. Dikdörtgen plânlı yapılar yok denecek kadar azdır. Sıbyân Mekteplerinde sıra yerine rahle ve minderler kullanıldığı düşünülürse yukarıdaki ölçülerin çok uygun olduğu görülür. Sıbyân Mekteplerinin tavan yükseklikleri ise 3.50-5.00 m arasında değişmektedir.

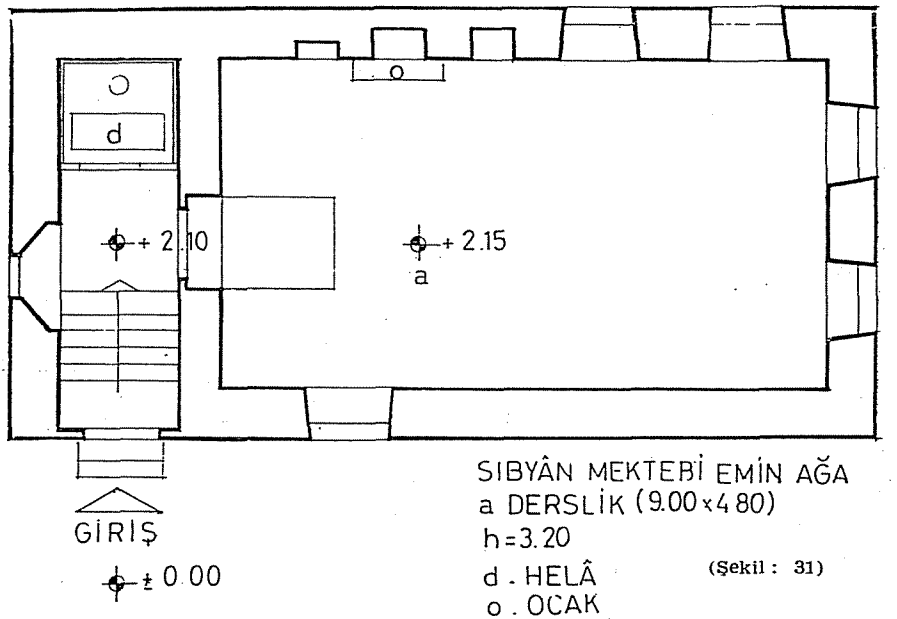
Dolmabahçe meydanının tanzimi sırasında yıktırılan Emin Ağa Sıbyân Mektebi İstanbul'da çok az sayıda bulunan dikdörtgen plânlı yapılar için ilginç bir örnekdir. (Şekil : 31)

Sıbyân Mekteplerinde yaratılan çevrenin küçük çocukların kavrıyabilecekleri ölçülerde olması şüphesiz ki bu yapıların en başarılı taraflarıdır. Burada çocuk, maddî ve manevî kavrama sınırlarına uygun bir çevre içine yerleştirilmiştir.

---

1) Alfred Roth, The New School - Girsberger Zürich 1961, Sayfa : 14.

2) Karl Otto, Schulbau : Beispiele und Entwicklungen - A. Koch Stuttgart 1961, Sayfa : 23.

(Şekil : 31)

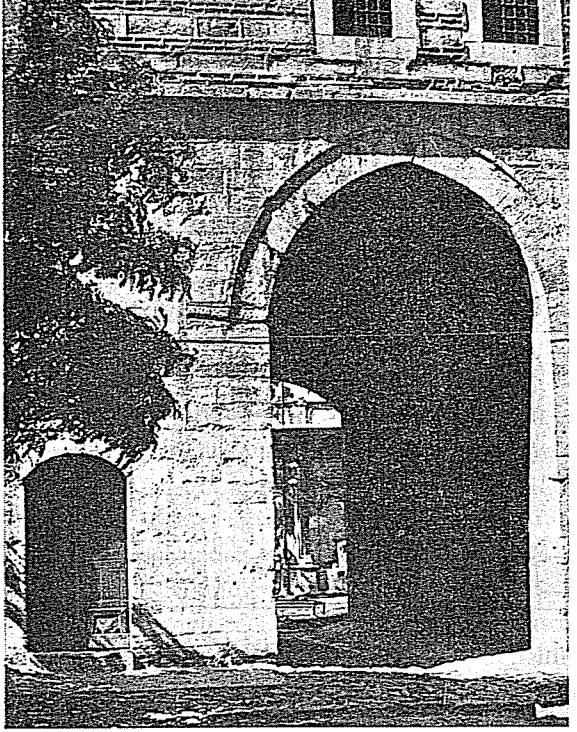
Sıbyân Mekteplerindeki dersliklerin modern ilkokulların derslikleriden ölçülendirme yönünden hiç bir farkı olmadığını böylece görmüş oluyoruz.

Sıbyân Mektepleri devirlerinin diğer toplumsal yapıları ile kıyaslanırsa ölçülerinde çocuk ölçeğine bir yaklaşma çabası sezilir. Kapılar, pencereler, merdivenler gibi mimarî elemanlar örneğin bir caminin bir medresenin, bir türbenin mimarî elemanlarına göre çok daha ufak ölçülerde yapılmışlardır. Örneğin aşağıdaki fotoğraflarda bu arzu açıkça görülmektedir. (Foto : 33, 34)

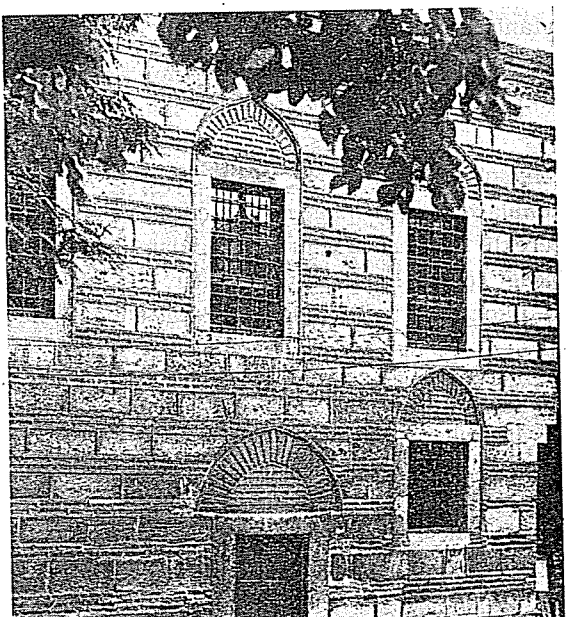
İstanbul Teknik Üniversitesi Yapı Araştırma Kurumu tarafından İlkokullar üzerine düzenlenen bir panel çalışmasından alınan aşağıdaki sözler, Sıbyân Mekteplerinde yaratılmış olan çevrenin değerini açıklayıcı niteliktedir ;

«İlkokul bütünü içinde çocuk ders ve ders dışı çalışmalarda ve bütün konularda kendi kapsama yeteneği ve kendi ölçeği içinde kalacak şekilde gerekli bilgileri alacak ve uygulamaları gene kendi ihtiyaçları ve kendi ölçeği içinde kalarak yapacaktır. Bu açıklamalardan da anlaşılmaktadır ki, ilkokul bütünü içinde ilk dikkat edilecek kavram ölçek kavramıdır.» (1)

1) Doçent Hande Suher, İ. T. Ü. Mim. Fak. Y. A. K. Seri D. : Raporlar, Sayı 2, 1963 İlkokul binalarının inşa tarzı, bunların sağlık ve teknik yönlerden incelenmesi - İlkokulların yeri ve tertiplenmesi.

(Foto : 33)
Yeni Valde Camisi Sıbyân Mektebi
Üsküdar.
Cami kapısı ve Okul kapısı.

(Foto : 34)
I. Sultan Mahmut Sıbyân Mektebi
Ayasofya : kapı.

Bu arada Osmanlıların ölçü sistemine de kısaca temas etmek uygun olacaktır.

Behçet Ünsal bir makalesinde, «Âmme arşını kol ve dirsek ile ölçülürdü, bunu hatırlatmaktan maksat arşın ölçüsünün adım, kol, dirsek ile yani insan ölçüleriyle olan münasebetten doğan bir beşerî orantının mimarimizde bulunduğuna işaret etmektir.» demektedir (1).

Yapılarını insan ölçülerinden çıkma bir sistemle inşa eden Osmanlıların küçük çocuklar için yaptıkları Sıbyân Mekteplerinde çocuk ölçülerini değerlendirdikleri şüphesizdir.

Le Corbusier Modulor'da Osmanlıların ölçü sistemini Modulorla karşılaştırmakta ve benzerliğe işaret etmektedir (2) :

1 Zira = 24 Parmak = 25 × 12 Hat = 288 × 2 Nokta = 0,75774 metre

1 Zira = 0,758 m
1 Parmak = 0,031 m
1 Hat = 0,0026

Modular bu ölçülerin karşılığında 0,70 m
0,03 m
0,0025 veriyor.

Yukarıdaki bilgilerden faydalanılarak yapılan ölçmelerde şu ilginç sonuçlar alınmıştır : Üsküdar Çinili Cami iç kapısı 3,50 m — Modulor'un 1.75 esasına uygun. Sultan Ahmet Sıbyân Mektebi giriş kapısı 2.26 m — Modulor'un 2 × 1.13 m si.

Behçet Ünsal yukarıda adı geçen makalesinde, Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Mimarî Plânlar üzerindeki ölçülerde bir evin kapı ölçüsü olarak 1.113 × 2 = 226 m verildiğini yazmaktadır. Bu ölçülerin tam Modulor ölçüleri olmaları bir tarafa ölçülen Sıbyân Mektepleri kapılarının ölçüleri ile aynı olmaları ilginçtir. Burada, Osmanlı Mimarlarının evlerle okullar arasında kurdukları ilgiye bir örnek daha vermiş oluyoruz.

2. Dersliklerin biçimlendirilmesi :

Sıbyân Mekteplerinde dersliklerin genellikle bugün pek çok uygulanan kare biçiminde yapıldığını görüyoruz. Bugün, ilkokul yapılarında çok

---

1) Behçet Ünsal, Topkapı Sarayı Arşivinde bulunan Mimarî Plânlar üzerine, S : 195 Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri - Berksoy Matbaası 1963.

2) Le Corbusier, Le Modulor, Editions de l'Architecture d'Aujourd'hui.

çeşitli yerleşme ve guruplaşma imkânları verdiği için kare plânlı derslikler tercih edilmektedir (1).

Öğrencinin demokratik bir hayat düzenine hazırlıklı olarak yetiştirilmesi arzusu, çocuğun yaşantısının büyük bir kısmının geçtiği dersliğin plânlanmasını da yöneltmekte ve serbest tertipler tavsiye edilmektedir (2).

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinde hem sınıfların kare olarak biçimlendirilmesi, hem de rahle ve minderler kullanılmak suretiyle çeşitli yerleşmelere imkân sağlanması yukarıdaki modern görüşlerle bağdaşmaktadır.

Kare mekân Osmanlı dinsel mimarisinin ana elemanı sayılmaktadır, bir çok camiler kare ya da kare plândan geliştirilen biçimler üzerine oturtulan kubbelerden teşekkül etmiştir. Ancak Osmanlı konut yapılarında da kare, oda formları olarak pek çok kullanılmıştır. Dinsel yapılarda kare, kubbenin getirdiği bir zorunluluk olarak düşünülebilirse de konutlarda her halde pratik sebepler daha çok rol oynamıştır.

Böylece Sıbyân Mekteplerinin derslikleri kare biçimleri ve kubbe örtüleriyle Osmanlı dinsel yapılarına yaklaşırken, boyutları dolayısıyla da konutlarla akraba olmaktadır. Konutlarda da birçok odaların 6.00×6.00 m veya 8.25×8.25 m olduğu görülmektedir.

3. Dersliklerin ışıklandırılma ve havalandırılması :

Çalışmamızda verilen örneklerde de görüldüğü gibi, Sıbyân Mekteplerinde derslikler daima iki yönden aydınlatılmakta ve havalandırılmaktadır. Birçok örneklerde pencereler karşılıklı açılarak gerekli temiz hava akımı sağlanmıştır (Şekil : 32).

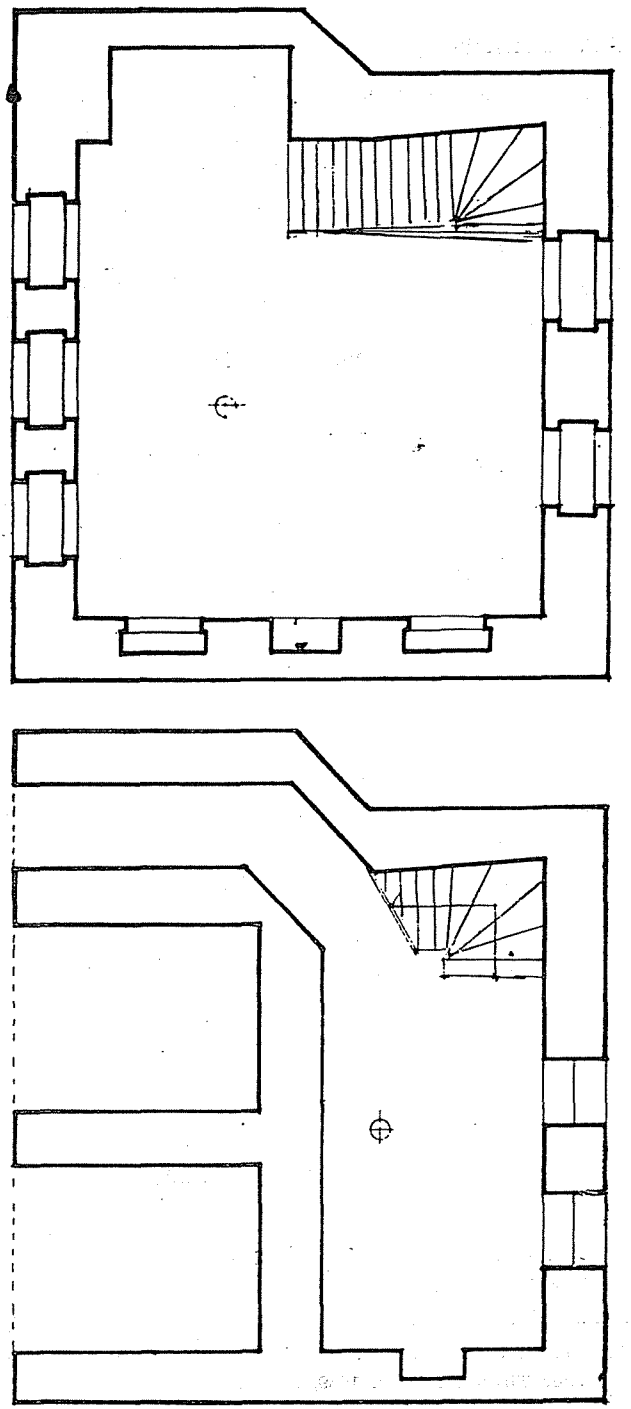
Sıbyân Mekteplerinde derslikler genellikle kubbe veya tonozlarla örtülmüştür. Eğri satıhlı tavanlar ışığı daha uygun bir şekilde aksettirmektedir. Nitekim bugün de birçok ilkokul yapıları eğri satıhlı çatılarla örtülmektedir. Eğri satıhlar aynı zamanda akustik olarak da daha uygun çözümler sağlamaktadır.

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinde kubbe veya tonozlarla direkt güneş ışıkları yaygın hale getirilerek, dersliklerde bilhassa kontrolü gereken parıltı önlenmiştir. Derslik bütünü ile eşdeğer bir ışık seviyesi kazanmıştır. Zaten Osmanlı dinsel mimarisinin de ışıklığına birçok yazarlar işaret etmiştir.

---

1) Karl Otto, Schulbau - Beispiele und Entwicklungen, A. Koch Stuttgart, 1961

2) Eugen Bauer, Die Auswirkung des modernen Unterrichts auf den Klassenraum, Architektur Wettbewerbe, 41, Kindergartens and Primary Schools.

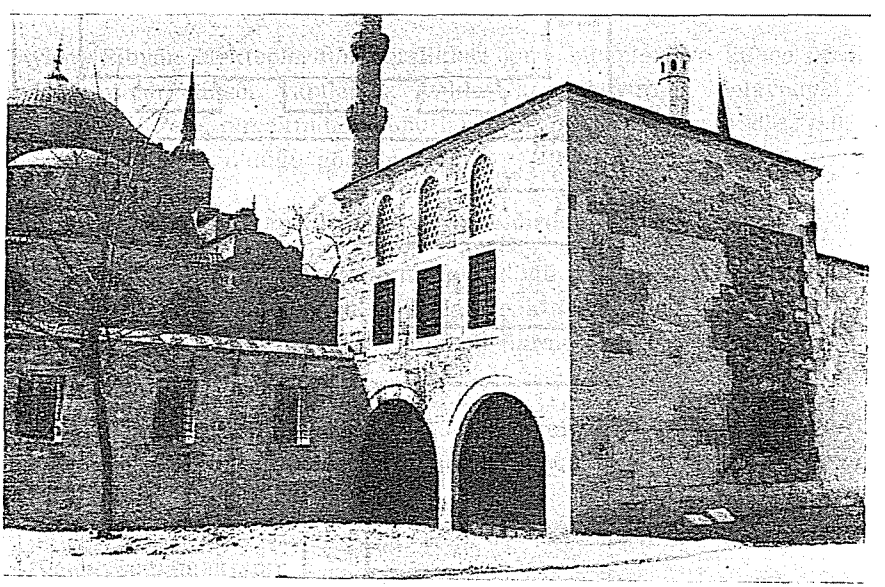
(Şekil : 32)
Pirî Paşa Sıbyân Mektebi

3 C. Konstrüksiyon Özellikleri :

Sıbyân Mekteplerinde, duvarların ve çatının teşkilinde Osmanlıların geleneksel yapı malzemeleri olan tuğla ve taşın kullanıldığını görüyoruz. Selçukluların Mezopotamya ve Orta Asyadan alarak devam ettirdikleri tuğla duvar tekniği Osmanlılar tarafından da kullanılarak yaşatılmıştır (1).

Tuğla, Osmanlıların üzerinde yaşadıkları topraklarda kolayca imâl edilebilen ve standart boyutları dolayısıyla üniform bir konstrüksiyon meydana getirebilen bir malzeme olarak çok kullanılmıştır.

Sıbyân Mekteplerinde de kubbe ve tonozlar tuğla kullanılarak yapılmıştır. Sıbyân Mekteplerinde duvarların bazı örneklerde moloz taş veya tuğla üzerine taş levhalar kaplanarak (Sultan Ahmet ve Süleymaniye Sıbyân Mekteplerinde olduğu gibi) yapıldığını görüyoruz. (Foto: 35)

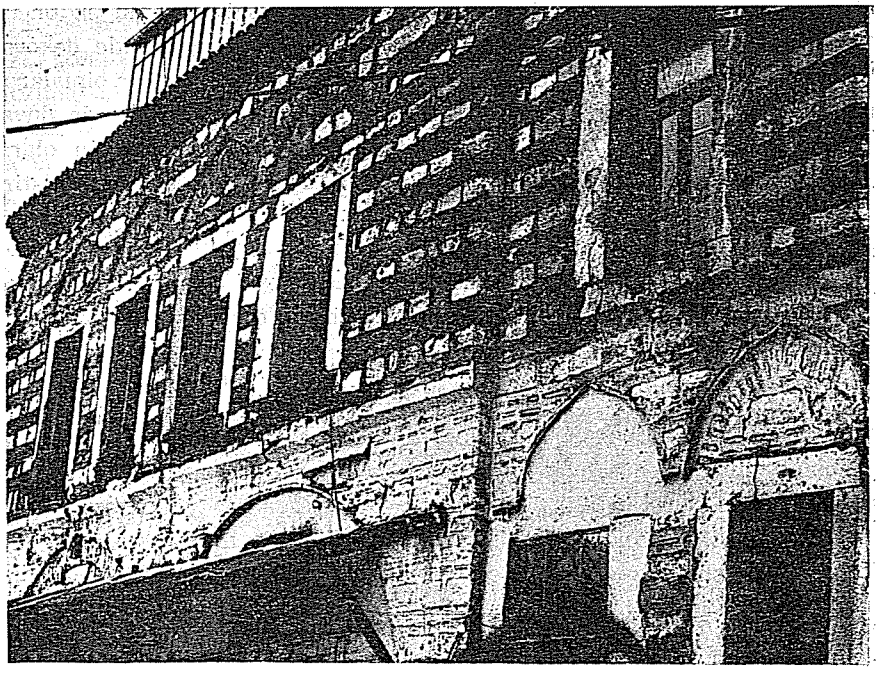
(Foto : 35)
Sultan Ahmet Sıbyân Mektebi.

Duvarlarda bazen de tam intibaklı kesme taşlardan yapılmaktadır. Bu şekilde kesme taşlar kullanıldığı zaman arada tuğla sıraları kullanılıyor.

---

1) Behçet Ünsal, Turkish Islamic Architecture - Seljuk to Ottoman, Alec Tiranti, London 1959, Sayfa: 82.

(Koca Ragıp Paşa, Amucazade Hüseyin Paşa, Recai Mehmet Efendi, Nevruz Kadın Sıbyân Mekteplerinde olduğu gibi.) (Foto : 36, 37)

Nevruz Kadın Sıbyân Mektebi (Foto : 36)

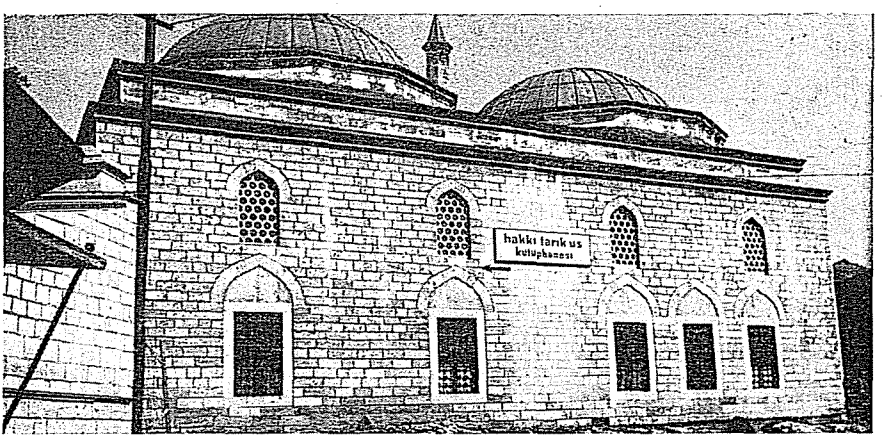
Naz Perver Kalfa Sıbyân Mektebi (Foto : 37)

Sıbyân Mekteplerinde kubbe veya tonozlar doğrudan doğruya dış duvarlar tarafından taşınmaktadır. Duvarların yüzleri gayet sade ve sarih yapılarak bu taşıyıcı vasıfları belirtilmiştir. Osmanlı mimarisinin en önemli özelliklerinden biri olan konstrüksiyon elemanlarının genellikle dekorasyonsuz ve basit olarak ele alınması prensibi çok küçük yapılar olmalarına rağmen Sıbyân Mekteplerinde de açıkça izlenmektedir. Burada da duvar, kubbe, pencere, kapı gibi konstrüksiyon elemanları birer bütün olarak ele alınmış, dolayısıyla gayet sarih görünüş ve tesirler elde edilmiştir.

Pencere ve Kapılar :

Pencereler daima dikdörtgen olarak yapılmakta ve birçoğunun üzerinde tuğla veya kesme taştan yapılmış fakat içerileri dolu kemerler bulunmaktadır. Kemerlerin içleri sadece tuğla sıraları ile dolu örnekler olduğu gibi dolgu malzemesinin üzerinin sıvandığı veya duvar dokusunun olduğu gibi bırakıldığı örnekler de vardır.

Osmanlı mimarisinde çok kullanılan, alt sırası bronz veya demirden yapılmış kafeslerle örtülü dikdörtgen pencerelerden ve üst sırası kemerli olup şekilli camların alçı bir strüktür içine yerleştirildiği pencerelerden ibaret iki sıra pencerenin bazı Sıbyân Mekteplerinde de kullanıldığı görülüyor. Bunlar genellikle şehrin merkezinde yer alan ve iki derslikli olan büyük yapılar. (Örneğin, Süleymaniye, Beyazıt Sıbyân Mektepleri.)

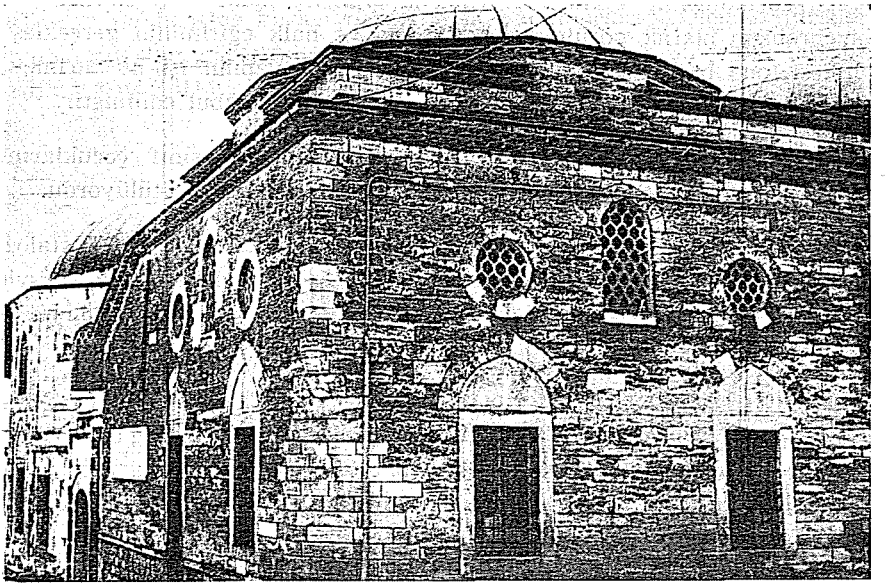
Beyazıt Sıbyân Mektebi (Foto : 38)

Kapı ve pencerelerin süveleri genellikle bu unsurların gerektirdiği işçiliğin kolaylıkla tatbik edilebileceği mermerden yapılıyor. Kapılar üzerleri geometrik desenlerle süslenmiş ve ahşap kullanılmış.

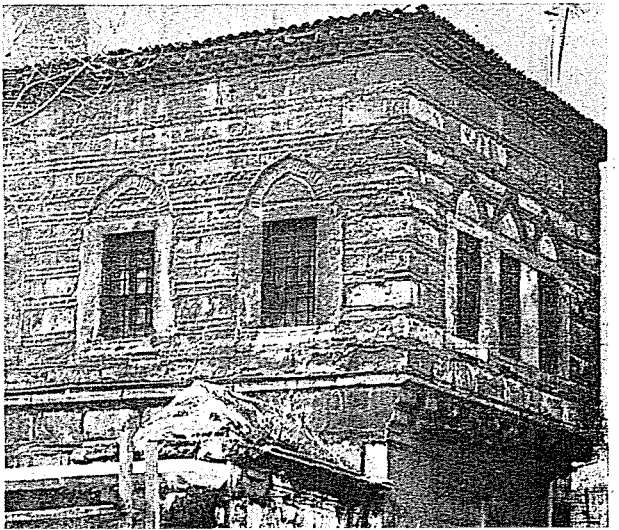
Çatı :

Sıbyân Mekteplerinde çoğunlukla kubbe kullanılmış fakat çeşitli tonozlara da rastlanıyor. Dört doğrultuda eğik tonozlar kullanıldığı gibi haçvari tonozlar da görülüyor. Yeni devir yapılarında veya sonradan tamir görmüş olanlarda kırma çatılar da kullanılmış. Kubbe veya tonozların inşasında malzeme olarak tuğla kullanılıyor, iç yüzlerin sıvanmış olduklarını dış yüzlerin ise iklim tesirlerine karşı koymak üzere kurşunla kapatıldığını görüyoruz.

Kubbe, tonoz veya kırma çatı olsun bütün şekillerde çatı örtüsü genellikle kirpi saçaklarla son buluyor. (Foto : 39, 40)

(Foto : 39)
Şah-u Ban Kadın
Sıbyân Mektebi

(Foto : 40)
Galata Sıbyân
Mektebi

6. Eğitimin Avrupa'daki gelişimine kısa bir bakış :

«Avrupa'da eğitim anlayışı ve okul yapılarının çağımıza kadar olan örnekleri Modern Pedagoji anlayışımızla tam bir tezat halindedir.

Alfred Roth.» (1)

Halk çocuklarının eğitimi Avrupa'da yüzyıl kadar bir zaman önce bir problem olarak görülmeye başlanmış ve halk eğitiminin gerçekleştirilmesi, ona bağlı olarak da okul binalarının yapımı işi bu tarihlerde devletin veya resmî kuruluşların bir görevi olarak kabul edilmiştir.

Daha önceleri ise Avrupa'da eğitim ancak yüksek sınıf çocuklarının yararlanabileceği bir şekilde özel çevreler tarafından yürütülüyordu.

Fakir çocuklar için yapılan okulların ilki 1774 de Heinrich Pestalozzi tarafından büyük zorlukların yenilmesiyle gerçekleştirilebilmiştir. İsviçrede Birr'de kurulan ve Neuhoff adıyla anılan bu okulun ömrü ise çevrenin baskılarının sonucu olarak ancak birkaç sene sürmüştür.

Bu okulun kuruluşuna kadar olan zaman içinde Charlemagne (735-804) devrinde ilk örneğine rastladığımız Saray okulları, Orta Çağ'da başlayıp bugüne kadar devam eden manastır okulları, çocuğun evde özel öğretmenlerle yetiştirilmesi şeklindeki bir eğitimin sistemleştirilmişi olan eski İngiliz kolejleri dışında okul konusunda Avrupa'dan alınacak başka örnek yoktur.

Osmanlıların Fatih Sultan Mehmet devrinde kanunlara bağladıklarını ve Selçuklular devrinden beri süregeldiğini bildiğimiz halk eğitiminin, çocukların giyimlerinin ve harçlıklarının da sağlanarak gerçekleştirilmiş olmasının değeri böylece daha iyi anlaşılmış olur.

H. Pestalozzi Birr'deki okulun kapatılmasından sonra, halk eğitiminin önemini anlatmak ve yeni okulları için malî destek sağlamak üzere etkili çalışmalara girişmiş ve gene İsviçre'de Stan, Bergdorf, Yverdon'da fakir çocuklara mahsus okullar açmayı başarmıştır.

---

1) Alfred Roth, The New School - Girsberger Zurich 1957, Sayfa : 24.

Aynı cins çalışmalar aynı zamanda İngilterede de 1811 de kurulan ve gayesi eğitimin genelleştirilmesi olan bir kurum tarafından yürütülmüştür. Diğer ülkeler de bu çabaya ayak uydurmuşlar ve eğitime gereken önemi vermeye başlamışlardır. 19. yüzyıl boyunca devam eden ve toplum yapısını derinden etkileyen ve değiştiren makinalaşma - endüstrileşme hareketleri, halk eğitimi probleminin çözülmesi gerekliliğini açıkça ortaya çıkarmıştır (1).

Ancak 19. yüzyıl boyunca mimarların okul yapısı olarak ortaya çıkardıkları örnekler yeterli olmamıştı. Alfred Roth'a göre bu okullar; «En basit sağlık kaidelerinin, çocuğun fizik gerekliliklerinin, özellikle çocuk ölçüsünün hiç düşünülmediği, saray ya da kale yapılarına benzetilmeye çalışılan fonksiyonsuz yapılardı. Gotik, Rönesans veya Barok stillerinden birine ya da hepsine birden benzetilerek yapılıyorlardı. Ölçüsüz girişler, uzun koridorlar, gösterişli merdivenler sadece artistik bir gaye taşıyorlardı.» (Foto : 41)

(Foto : 41)
Fransa'da bir İlkokulun giriş kapısı.

1) Alfred Roth, The New School Girsberger Zurich 1957, Sayfa : 28.

Fakat Roth'un da söylediği gibi bu devir okul yapılarının suçu sadece mimarların değildi, geliştirilmiş belli bir pedagojik sistemin ve ona bağlı bir ders programının yokluğu, eğiticiler, mimarlar ve devlet otoriteleri arasında kurulması gerekli işbirliğinin noksanlığı bu sonucu doğurmuştu.

Psikolojinin bir ilim olarak ortaya çıkışından sonradır ki, güçlü bir yeni eğitim adımı atılabildi. Psikoloji ilminin büyük isimleri olan Sigmud Freud, Alfred Adler, Carl Gustav Jung modern pedagojinin temellerini teşkil eden görüşlerin de kaynağı oldular.

Sonunda, 1944 de British Education Act'la başlıyan eğitim hareketi bütün dünya üzerinde yayıldı. Çocuğun bir şahsiyet olarak kabulü ve kişisel eğitimin önem kazanması bu yeni eğitim hareketinin ilkeleriydi.

A. Roth; oyun (Froebel), el işleri (Montessori), beden eğitimi, müzik ve ritm (Dalcroze) ve hepsinin üstünde, bağımsız yaratıcı çalışma (Steiner Okulu, Anthroposophie), san'at yoluyla eğitim (Herbert Read) in yeni eğitim metodlarının dayanakları olduğunu söylemektedir (1).

Modern eğitimin bu öncüleri hakkında kısaca aşağıdaki açıklamaları yapmak faydalı olacaktır.

Friedrich Froebel : (1782-1851) Çocukların büyüklerden nitelikleri yönünden farklı olduğunu söylemesi Froebel'in en önemli pedagojik kabulü olmuştur. Onca, çocuğun eyleme, içe bakışa ve güzelliği keşfetmeye olan tevarüs edilmiş gayreti bir bütünlük olarak belirmektedir. Eğitimin görevi, çocuğun kişisel arzularını bilinçli hale getirmek ve ona bunları geliştirmesinde yardımcı olmaktır. Froebel bu eğitimin, çocuğun doğal faaliyeti olan «oyun» şeklinde olması gerektiğini işaret etmektedir. Oyun, insan düşüncesinin gelişmesi yolunda ilk araç, bu düşüncenin dış dünya ile tanışması için de ilk gayrettir. Eşyalardan ve olaylardan orijinal deneyler toplanması, aklın ve bedenin kuvvetlerinin denenmesi oyun yoluyla olur (2).

Froebel'in bu görüşleri ana okulların kuruluşlarında temel prensipleri teşkil etmiştir. Amerika'da ilk yuvanın açılış tarihi 1856 olarak tespit edilmiştir.

---

1) Alfred Roth, The New School
Girsberger Zurich 1957, Sayfa: 28.

2) H. H. Waechter and E. Waechter, Schools for the Very Young
Record Book 1951, S. : 11.

Maria Montessori : (1869 - 1956) İnsanın gelişmesinde eğitimin vazgeçilmez bir vasıta olduğunu ilk tanıyanlardan birisi de Dr. M. Montessori olmuştur. Montessori insanla hayvan arasındaki en önemli biyolojik farkın insanın davranışlarının verasetle bağlı bulunmamasında olduğunu göstermiştir. İnsan, hayatı boyunca kendi kişiliğini, şahsî tecrübeler ve imkânlarla geliştirebilmelidir. Bütün canlılarınkinden uzun süren insan gençliği boyunca içten bir yaratılma oluşur. Bu yaratılma kişinin içinde bulunduğu topluma bağlıdır ve bu bağlantı yoluyla oluşum tamamlanır. Montessori'ye göre eğitim yaşamaya yardımcı olmalıdır, yani kişiliğin gelişmesi yolunda çocuğun geçirdiği muazzam iç değişimini desteklemeli ve yöneltmeye yaramalıdır. Çocuk yuvaları ve ilkokullar kelimenin gerçek anlamıyla çocuk evleri olmalıdır. Geniş sınıf hacimleri, değiştirilebilir ve üzerinden bütün hacmin görülebildiği alçak bölmelerle küçük ünitelere bölünmeli ve buralarda çocuklara çeşitli faaliyetler yaptırılmalıdır. Montessori'nin tespit ettiği yaş gurupları; 3-6, 6-9, 9-12 şeklindedir (1).

Montessori'nin bu düşünceleri sonunda geliştirdiği metod; psikolojik ihtiyaçların ve eğitim metodlarının bir analizi idi. Esas gaye duyguların eğitimiydi. Buna çeşitli tip maddelerin, hesaplı bir sistem içinde kullanılışı ile ulaşılıyordu. Bu maddeler şekilsiz veya geometrikti, çocuk her parçanın, o iş için hesaplanmış olan egzersizlerini yapıyor, böylece tatma, koklama, görme, renk, doku, ağırlık v.s. duyguları gelişiyordu. Ayrıca döşeme üzerine çizilen çizgileri takip eden ritmik hareketler yaptırılarak, çocukta ritm ve denge kavramları uyandırılıyordu (2).

Montessori'nin geliştirdiği bu sistem Froebel'inkinden şu noktada ayrılıyor; burada eğitim arkadaşlarla oyun sırasında değil, çocuğun kendi kendine uğraşmasının — Self Education — bir ürünü olarak gerçekleşiyordu.

Günümüzde de bu iki görüş teker teker ya da birlikte çeşitli eğitim sistemleri içinde değerlendirilmişler ve özellikle Froebel'in prensipleri modern psikolojinin ilâveleri ile zenginleşerek geniş bir uygulama sahası bulmuştur.
Eugêne Jacques-Dalcroze : (1865-1950) Dalcroze'nin «ritmik sistemi» i müziğe ve beden-eğitimine dayanmaktadır. Dalcroze'nin çocuklara yaptırdığı hareketler ruh ve bedenin bir uygunluk içinde birlikte gelişmesini

1) J. Joedicke, Architektur und Städtebau - Dokumente der Modernen Architektur, S : 119.
2) H. H. ve E. Waechter, Schools for the Very Young - Record Book 1951, S. : 11.

sağlayacak şekilde düşünülmüştü. Bu akım fizik sporların tek taraflı baskısı karşısında ancak zorlu bir çaba sonunda yerleşebilmiş ve henüz yeterli bir genişlik kazanamamıştır (1).

Rudolf Steiner : (1861-1925) Steiner'in eğitim hakkındaki görüşleri şöyle özetlenebilir : yetişen bir çocuğun genç bir insan haline geçişi birbirini takip eden gelişme devreleri içinde gerçekleşir. Bu gelişme devrelerinin ikisi bedendeki değişikliklerle belli olur. Bunlardan birincisi yedi yaş civarındaki diş değişimi, ikincisi ise ondört yaşlarındaki cinsî uyanmadır. Böylece bütün eğitim süresi birbirlerinden kat'î şekilde ayrılmış, aşağı yukarı yedişer yıllık devrelerden meydana gelir. Bu devreler kendi içlerinde kız ve erkek çocuklara göre değişen farklı bölümlere ayrılırlar. Örneğin yedi ile ondört yaş arasındaki ilkokul çağında dokuzuncu yaştan onuncu yaşa geçiş ve onikinci yaş çok önemlidir. Böylece ilkokul devresi de üçe ayrılmış olur; yedi ile dokuz yaş arasında çocuğun ilkokul öncesi taklit edici davranışları yerini iradî davranışlara bırakmaya başlar, böylece öğrenme farklı bir yöne döner, bu devre daha ziyade hislerle belirlenmiştir ve bu devrede hissel alıcılık bütün kuvvetiyle gelişir. Onikinci yaş ise düşünme kapasitesinin gelişmeye başladığı bir yaş olarak önemlidir. Steiner'e göre bütün bu dönemler, farklı eğitim programlarını, sistemlerini ve farklı davranışı gerektirirler.

Steiner okulunda san'at, yani bağımsız yaratıcı çalışma, bütün programın bel kemiğidir. Aşağıdaki görüş bu tutumu açıklamaktadır; «çocuklar okula gelmeden önce vücutlarını bir san'atkâr gibi kullanmaktadırlar, bu sebepten okula gelen çocuklar san'at yoluyla karşılanmalıdır. İlk senelerde öğrenci, yaratıcı bir çalışmanın sonucu olan düzenlere, kafiyeye, ritme içten bir yakınlık gösterir, abstre ve intellektüele yönelen öğretileri de iter.» (2)

A. Roth, halen 'Institute of Contemporary Arts' ın ve 'Education through Art' kurumunun başkanı olan Herbert Read'in 'Barış içinde Eğitim' ve 'San'at yoluyla Eğitim' isimli yazılarını, çağımız eğitimine yeni bir yön kazandıracak nitelikte görmektedir.

İki büyük dünya savaşının insanlığa öğrettikleri ve bugün bütün dünya milletleri arasında kurulmaya çalışılan kültür bağları ve barış düzeni

---

1) Alfred Roth, The New School - Girsberger Zürich 1957, Sayfa : 268.
2) Ernst Bindel, Die Freien Waldorfschulen - Stuttgart, Sayfa : 5.

eğitim çevrelerine de yeni bir amaç yüklemiştir. 1946 da kurulan UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) bu amacın destekleyicilerine yeni bir yol açmıştır. Daha önceki bölümlerde sözünü ettiğimiz 1958 Milletlerarası Cenevre Eğitim Konferansı' nda ise bütün memleketler için ilk öğretimin amacı kesinlikle ortaya konmuştur: «Çocuğu, daha samimî bir dünya cemiyeti kurulmasına yaş ve seviyesiyle uygun ölçüde, bilinçli ve etkili olarak katılmaya hazırlamak.»

7. Çağımız eğitim sistemini yönlendirmiş olan görüşlerin Osmanlı Sıbyân Mekteplerine uygulanması :

Osmanlı Sıbyân Mekteplerindeki eğitim sistemi bazı yönleri ile çağdaş eğitimcilerin, mimarların ve sosyologların ortaya attığı prensiplerle uygunluk göstermektedir (1).

Sıbyân Mektepleri eğitim sisteminin o devrin şartlarının zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıktığını daha önce 3. bölümde görmüştük. Osmanlı eğitim sisteminin çocuk psikolojisi ve pedagojisine uygun yanlarının ise tesadüfî olmadığını kabul etmek gerekecektir. Sıbyân Mekteplerinin bugün dahi örnek alınabilecek özellikleri kazanmasında, o devir toplumu içinde çocuğa verilen önem rol oynamıştır. Fakat bence, Sıbyân Mektebi eğitim sistemi ile modern pedagojik anlayış arasındaki paralellikte en önemli faktör, Osmanlı şehirlerindeki fevkalâde geliştirilmiş mahalle yapısı olmuştur.

Sıbyân Mekteplerinin pedagojik yönü incelenirken, onları hiçbir zaman bir bütün olarak görmemek gerekiyor. Sıbyân Mekteplerinin iyi anlaşılması onların bir mahalle yapısı içinde incelenmesi ve bu mahallenin merkezini teşkil eden Cami, Medrese, Kütüphane gibi kuruluşların bir parçası olarak görülmesi yoluyla olur.

Osmanlı şehirlerindeki an'anelerin, âdetlerin, devrin yaşama tarzının ve özellikle gelişmiş kapalı ev ekonomisinin etkileriyle son derece içe dönük bir bütün halini almış olan mahalleler, içlerinde süregelen hayatı şüphesiz ki büyük ölçüde etkiliyorlardı. Dilimizde yer etmiş 'mahalleli', 'mahalle bekçisi', 'mahalle namusu', 'mahalle hamamı', 'mahalle kavgası' gibi deyimler bu bütünlüğün kuvvetini gösterir. Çocukların yetişmesinde de muhakkak ki en büyük etki bu çevreden geliyordu.

---

1) İlerde söz konusu olacak eğitimciler :
Jean - Paul Friedrich Richter, 1863-1825.
Heinrich Pestalozzi, 1746 - 1827
Rudolf Steiner, 1861-1925.
John Dewey, 1859-1952.
Sosyolog : Hans Paul Bahrdt, 1918.

Günümüz eğitim metodlarının büyük ölçüde değiştirilmesine görüşleri ile yol açan düşünürlerden John Dewey, gelişmiş ev ekonomisini ve komşuluğa dayanan eski insan toplumlarında, çevrenin çocuk üzerindeki etkilerinin olumlu sonuçlarını şöyle sıralıyor; olaylar ve tabiatla kurulan yakın ve içli dışlı ilgi sayesinde gelişen gerçek duygusu, ev ekonomisine katılma ve eşyaları el ile işleme esnasında maddelerin özelliklerinin ve yaşayışımızdaki yerlerinin kavranması ve bütün bunların sonucu olarak gelişen gözlem, hüner, yapıcı muhayyele ve mantıklı düşünüş (1).

Yukarıda sayılan hususlar, 1958 Uluslararası Cenevre Eğitim toplantısında ileri sürülen fikirlerin de temelini teşkil etmektedir. Burada Alman sosyologlarından H. P. Bahrdt'ın şehircilik üzerindeki sosyolojik araştırmalarına da kısaca işaret etmek yerinde olacaktır (2).

«Gerçek bir şehir sosyal ortamı ancak günlük hayatın bir taraftan özel ve diğer taraftan dışa dönük (açık) eyilimlerinin kutupsal ilgi durumunda ve en yakın alış-verişte bulunmasıyla gerçekleşebilir» diyen Bahrdt'ın bu görüşü ve ilk öğretimin amacının Cenevre'de tespit edilen «çocuğa tam bir insan ve yurttaş hayatı sürmesine ve içinde yaşamaya davet olunduğu âlemi anlamasına yardım edecek düşünme ve hareket etme yollarını öğretme» olarak ortaya konmasının Bahrdt'ın fikirlerine uygun oluşu, modern okul mimarisinin girdiği yolu kuvvetle destekliyor. Sınıflar, bahsedilen özel (içe dönük) eyilimlerin yer aldığı hacımlar olarak düşünülür ve toplumsal (dışa dönük) eyilimlerin ise herkesin birbiriyle karşılaştığı bir orta hacımda toplandığı kabul edilirse, Bahrdt'ın özel ve dışa dönük çevre prensibinin birçok modern okullara uygulanabileceği görülür. Böylece okul, çocuğu ilerde içine gireceği şehir sosyal ortamına en iyi bir şekilde hazırlamış olmaktadır.

Örneğin, Alman okullarında, kendi içlerine kapalı ve çocukların yaşlarına göre çeşitlenen sınıf gurupları ile birçok projelerde Markt Platz — Pazar Yeri — ismini alan orta mekânlar yeni davranışın özellikleridir.

Markt Platz ismi gene Bahrdt'm «Pazar yeri tarihte dışa açık toplumsal davranışın ilk şeklidir» görüşüne uymaktadır.

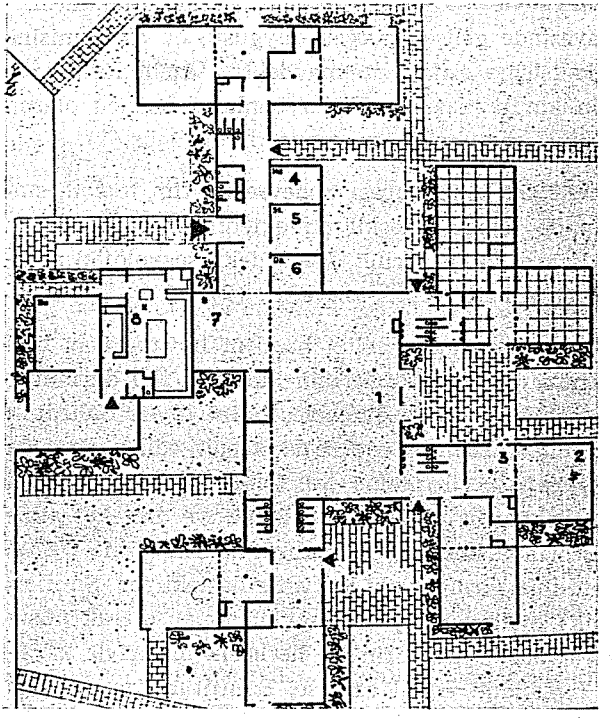
Okul mimarisindeki bu yeni davranışın öncülerinden biri olarak Mimar H. Scharoun'u görmekteyiz.

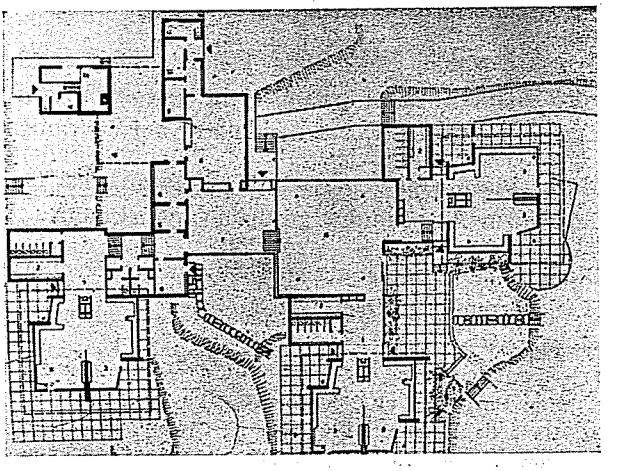
1) John Dewey, The Child and the Curriculum, The School and Society The University of Chicago press, Sayfa : 11.

2) Hans Paul Bahrdt, Die moderne Grosstadt. Rowohlt deutsche Enzyklopädie, Sayfa: 38, 39.

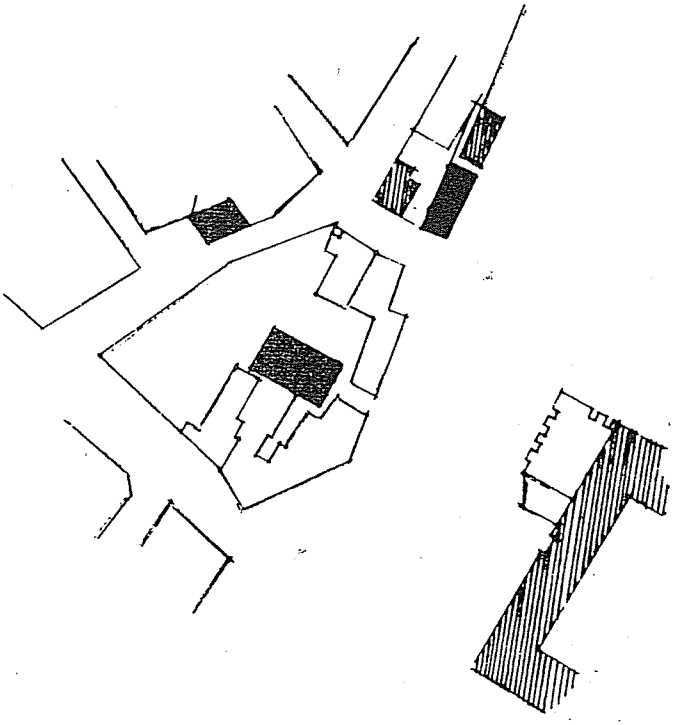
Aşağıda bu yeni davranışı açıklayacak şemalar ve Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin bu yeni görüşe yaklaşma şekli gösterilmiştir.

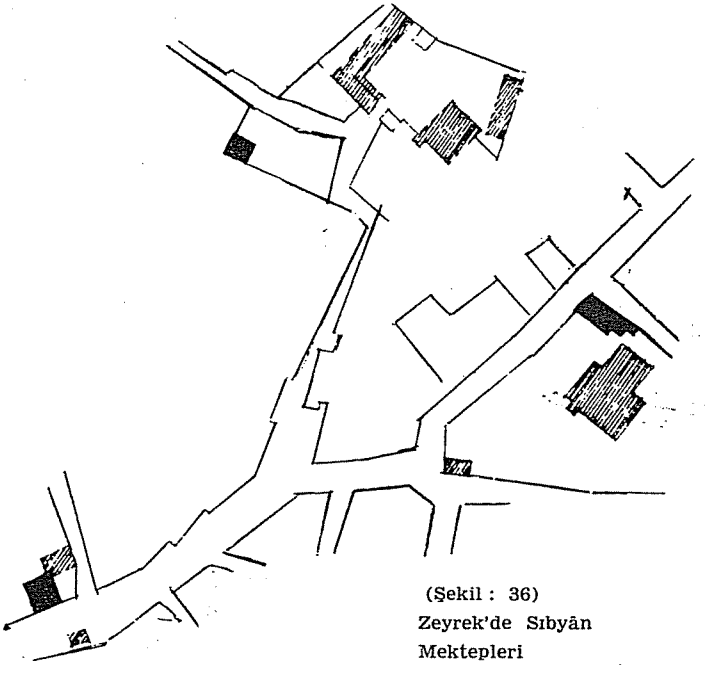
(Şekil : 33)
Modern bir İngiliz Okulu
1. Çeşitli faaliyetler hacmi,
2. Derslik,
3. Gurup Çalışma.

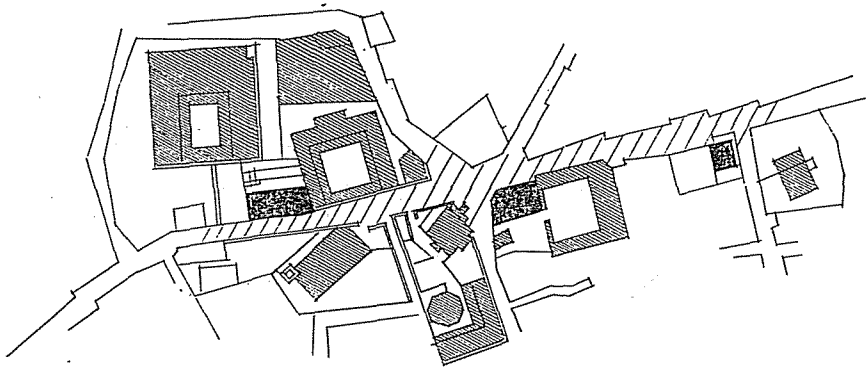
(Şekil : 34)
High Lawn Primary School
England 1953.
a. Derslik
b. Çeşitli faaliyetler hacmi.

(Şekil : 35)
Fatih'te Sıbyân
Mektepleri

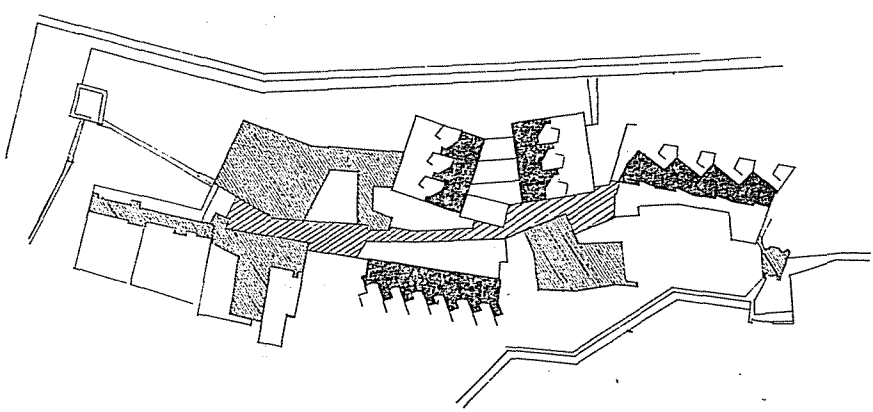
(Şekil : 36)
Zeyrek'de Sıbyân
Mektepleri

(Şekil : 37)
Taş Tekneler sokağı.
1. Haseki Hürrem Sultan, 2. Bayram Paşa, 3. İbrahim Paşa Sıbyân Mektepleri

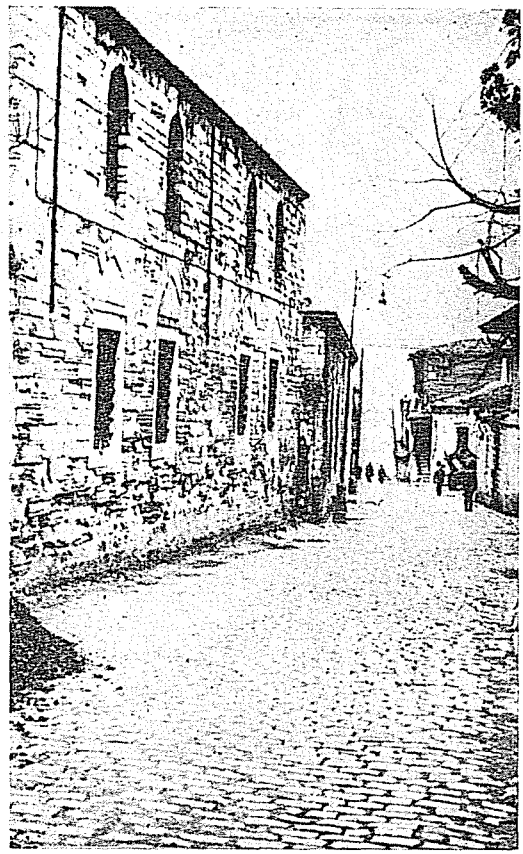
Bu yerleşmede, aşağıdaki örnekte gerçekleştirilmeye çalışılan fikrin doğal bir şekilde nasıl çözümlendiğini görüyoruz.

Taştekneler sokağı burada, Mimar H. Scharoun'un 'Karşılaşma Koridoru' denemesinin birkaç yüzyıl önceki örneğini vermektedir. Burada sokak, iki yanına yerleşen çeşitli toplumsal yapılarla, iskân bölgesi içinde bir kültür - kanalı olarak gelişmiş ve şüphesiz ki toplumsal hayatın canlı bir çekirdeğini yaratmıştı. Bugün dahi sokağa girildiği zaman senelerin eklediği örneğin taksi parkı gibi yabancı fonksyonlara rağmen, sokağın eski kişiliği sezilebilmektedir. (Foto : 42, 43, 44, 45, 46, 47)

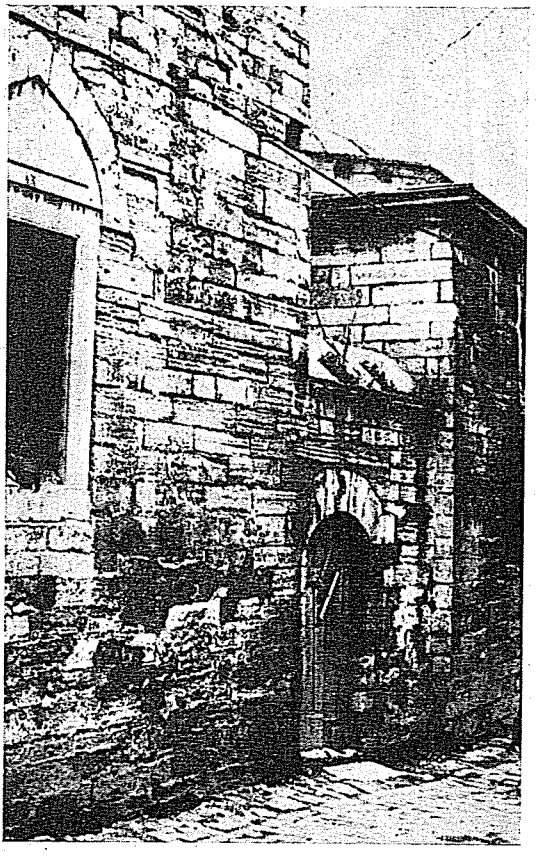
(Şekil : 38)
H. Scharoun'un Darmstadt ilkokulu projesi.

(Foto : 42)
Taştekneler sokağının görünüşü Haseki Sıbyân Mektebinin sokak cephesi.
(Bakış : 1)

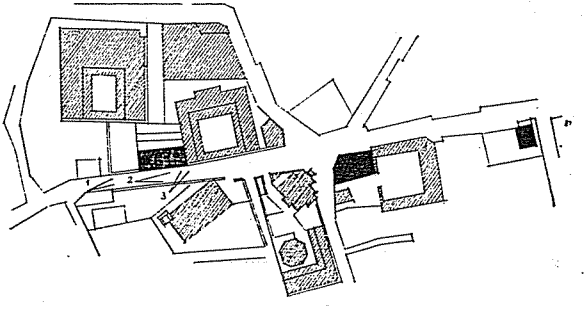

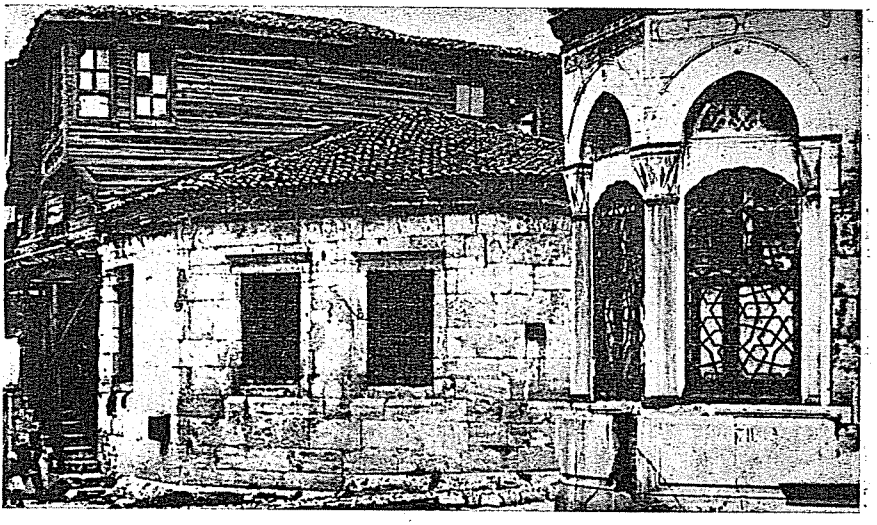
(Foto : 43)
Sokakta ilerleyiş. Haseki Sıbyân Mektebi ve Haseki Sultan Camisi
(Bakış : 2)

(Foto : 44)
Haseki Sıbyân Mektebi girişi
(Bakış : 3)

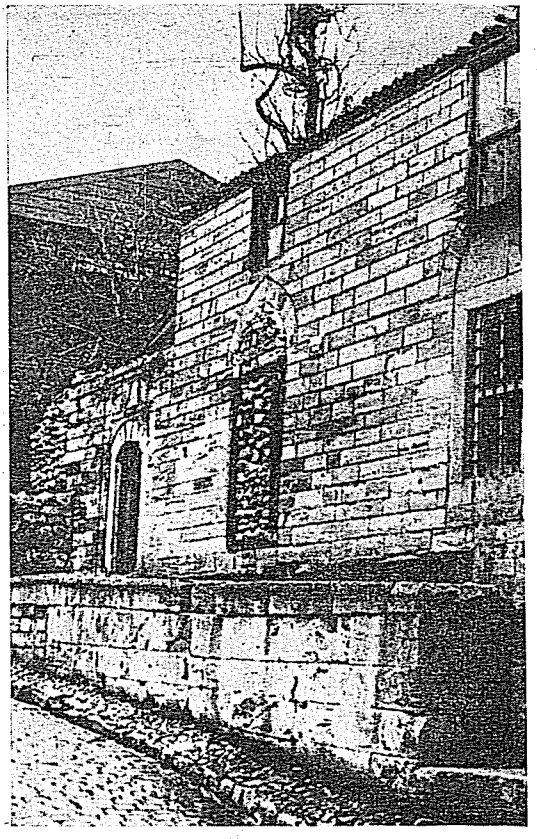

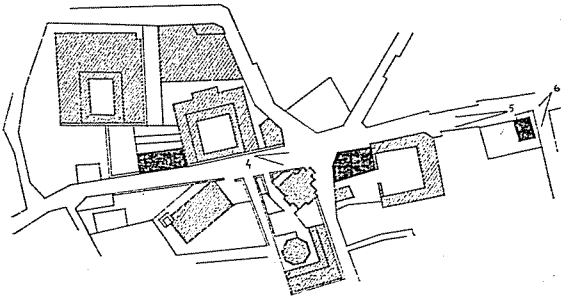
(Foto : 45)
Bayram Paşa Külliyesi içinde, Bayram Paşa Sıbyân Mektebi (Bakış : 4)

(Foto : 46)
İbrahim Paşa Sıbyân Mektebine Taştekneler sokağından bakış (Bakış : 5)

(Foto : 47)
İbrahim Paşa Sıbyân Mektebi
giriş cephesi.
(Bakış : 6)

Osmanlı Sıbyân Mekteplerinin özelliklerini incelerken bunların çoğunlukla birer derslikli yapılar olduğunu ve 30 çocuğun okuduğu bu Sıbyân Mekteplerinin içinde helâları, öğretmen odası ve oyun yerleri olan birer ders ünitesi sayılması gerektiğini görmüştük.

Bu üniteler içlerinde gerçek bir mahremiyeti yaşatabilecek niteliktedirler. Kalın duvarlar, genellikle sokağa kapalı bahçe burada dış çevreden farklı bir dünya yaratır. Bu dünya; H. P. Bahrdt'ın «teksif edilmek, dışa kapanmak küçük toplumsal çevreye kendi birliğini ve kendisine özgülüğünü, dış dünyadan farklılığını idrak ettirir, bu en küçük sosyal çevrenin kendine has kapalı bir sisteme, bilinçli olarak yerleşmesi ve gelişmesi, bu mahremiyetin pozitif yönüdür.» sözleri ile açıklanabilir (1).

Dışa dönük (açık) eyilimlerin geliştiği ortam ise doğrudan doğruya sokaktır. Yukarıdaki şemalarda (Şekil : 35, 36, 37) görüldüğü gibi bir sokakta birkaç okulun yer alması ile çocuklar arasındaki karşılaşma bölgesi kendiliğinden doğar. Bu sokakların 'açık ortam' niteliği, şüphesiz ki Scharoun'un 'karşılaşma koridoru'ndan, Alman okullarının 'Markt-platz'ından, İngiliz okullarının 'assembly hall' lerinden daha doğaldır. Burada davranışlar gerçek bir spontanelik içinde gelişecektir. Freud, Steiner gibi düşünürün fikirlerinin kaynağı olan J. P. Richter «çocuklarımız içinde bahar tohumları bulunan kış çöllerine benzer, onları eğitmek yeniden tohum ekmekle değil, gelişmelerini sağlıyacak sıcaklığı temin etmekle mümkündür; bu sıcaklığın kaynağı ise ancak ve sadece neş'edir» diyor (2).

Sokak oyunlarındaki doğal çocuk neş'esi ise bugün de kolaylıkla gözlenebilir.

Yukarıdaki açıklamalardan sonra, eski bir mahalle dokusuna, modern bir ilkokul gözüyle bakmak yanlış olmıyacaktır. Okul, mahallenin kendisi, Sıbyân Mektepleri ise dersliklerdir. Bu doku içinde camileri; avlusunda oyanan çocuk oyunları, kubbesinin altında mahallenin dertlerine beraberce çare arayan sâkinleri, çeşitli konuşmalarıyla gelenlere doğru yolu tanıtmaya çalışan din adamlarıyla, bugünün okullarının halka açık toplantı salonlarında gerçekleştirmeye çalıştıkları çevre kalkınması amacını taşıyan kuruluşlar olarak görmek, medreseleri; mekteplerden, camiden gelen çeşitli din adamlarının toplandıkları, yeni görüşleri paylaşıp, tartıştıkları, bilgilerini arttırıp, eserler ortaya çıkarttıkları birer öğretmen ünitesi gibi düşünmek hatalı olmaz.

Mahalle her şeysi ile çocuk için bir bütünlüğü, hayatın ta kendisini temsil eder. Mahallenin şurasında, burasında itina ile saklanan türbeler, mezar-

1) Hans Paul Bahrdt, Die moderne Grosstadt, Sayfa : 53.

2) Jean - Paul Richter, Knospe der Kindheit
Eine Auswahl aus «Levana» - Verlag Freies Geistesleben,
Stuttgart 1959, Sayfa : 6, 20.

lar bile bu gerçeğin birer parçasıdır. Bu doku çocuğun eğitimi için uygun bir çevredir.

Nitekim A. Roth da «genel bir kaide olarak, okul; günlük hayatla ve çevresinde süregelen toplumsal olaylarla yakın bir temas halinde bulunmalıdır.» (1) demektedir.

Okul konusunda günümüzün en yeni görüşlerinden biri de, birkaç okula ait oyun sahalarının iskân bölgesi dışındaki bir yeşil sahada birleştirilmesidir. Böylece daha küçük sahalar gerektiren okul yapıları iskân bölgesi içinde en uygun yerlere yerleştirilebilmekte ve bu arsa tasarrufu dolayısıyla bina maliyeti düşürülmektedir. Ayrıca bir kaç okulun çocuklarının bu vesile ile biraraya gelmesi pedagojik yönden de arzu edilmekte, daha geniş yeşil sahalar içinde oynamak sağlık bakımından da uygun olmaktadır. Bugün Hollanda bu görüşün uygulanmasında öncü durumdadır. (Slootermeer, Amsterdam)

Eski İstanbul dokusu içinde de bu görüşe uygun örnekler bulmak mümkün. Okullar iskân bölgeleri içinde ufak arsalar kaplarken, hemen her mahallenin bir dış köşesinde oyun sahaları, yeşillikler yer almakta, mahalleler bu meydanlarla birbirlerine bağlanmaktadırlar. Eski İstanbulun bu meydanlarından bazılarını bugün dahi eski niteliklerini kaybetmemiş olarak bulmak kabildir, örneğin Kadirga meydanı, Cündi meydanı, Fazlı Paşa meydanı, Ağa çayırı, Vefa'da Çeşme meydanı, Ahırkapı'da Gülhane meydanı gibi.

Böylece, eski İstanbul şehir dokusunun ideal bir şekilde gelişmiş olduğunu bir örnekle daha görmüş oluyoruz.

Sıbyân Mekteplerinin müşterek özelliklerinin tetkikinde, bunların çoğunlukla iki katlı yapılar olduklarını görmüştük. Osmanlıların her türlü yapılarında ikinci katı inşa etmelerinin ise ancak belli sebeplere dayandığı bugün çok açık bir gerçektir.

Bütün oturma ve yaşama hacimlerini üst katlarda plânlayan Osmanlıların okul yapılarındaki bu tutumları da herhalde okulu 'ev' kavramı ile yakın bulmalarının bir sonucudur.

Çocuğun dar ve kişisel dünyasından, geniş ve toplumsal bir yeni düzene geçişi; pratik ve hissel ilgilerinin, mantıklı sıralamalar, abstre prensipler, olayın geçtiği yerden ayrılmış deneylerle karşılaşması bütün eğitimciler tarafından bir problem olarak görülmüş, «okul, ailede başlıyan eğitimin

1) A. Roth, The New School, Sayfa : 14.

bir devamı olmalıdır» diyen Pestalozzi'nin bu görüşü, problemin çözümü olarak düşünülmüştür. Fakat bu görüşün bugün, 'derslik çocukların oturma odasıdır' şeklindeki tefsiri hatalı olmuştur. Çünkü, yukarıdaki görüş programla ilgili bir görüştür ve zaten 'ev' ve 'okul' tamamen farklı çevrelerdir. Problem, çocuğun bunların birinden diğerine uygun bir şekilde geçişinin sağlanmasıdır. Bugün, mimarlık dünyasında okul yapılarının, çocukların ev hayatından toplum hayatına en iyi bir şekilde geçişlerini sağlıyacak bir çevre olarak yaratılmasına çalışılmaktadır. Sıbyân Mekteplerinde de bu isteğin birçok çözümlere, örneğin H. Scharoun'unkilere göre çok daha basit bir şekilde gerçekleştirilmiş olması ilgi çekicidir.

Eski taş mekteplerin mimarları bir evi plânlarken duyduklarına benzer endişelerle sınıflarını üst katlara yerleştirirken hiç bir zaman ortaya bir oturma odası çıkartmamışlardır. Gerek kullanılan malzeme, gerek duvar ve çatı teşkili, ışığın içeri alınış şekli bir evdekinden çok farklıdır. Kalın taş duvarlar, kubbeler, tonozlar, yere yaklaşan pencereler gibi özellikleriyle bu okul yapıları, o devrin toplumsal yapılarına yaklaşmaktadırlar. Böylece okul, mimarî davranış yönünden 'ev' le bir beraberlik içinde bulunurken, mekân anlayışı bakımından da toplumsal yapılara yaklaşmaktadır. Mekânın yaratılmasındaki bu anlayiş, okul yapılarını, iskân yapıları ve toplumsal yapılar arasındaki gerçek yerine oturtmuştur.

Böylece, ev hayatından toplum hayatına geçiş mimarî ifadesini bulmuştur.

Biliyoruz ki Sıbyân Mekteplerine başlamak için tespit edilmiş belli bir yaş yoktur. Anneler çocuklarının okula başlamak üzere yeter olgunluğa geldiklerine inandıkları zaman çocuk okula başlardı. Bu, sene içinde her hangi bir ay, herhangi bir gün olabilirdi. Aklın yaşta değil başta olduğunu söyliyen eskiler, bu işte de yaşı hiç hesaba katmamışlardı.

Gerçekten de bugün, çocuklarda yaşın hiçbir zaman kat'î bir ölçü olmadığı, aynı yaştaki çocukların çok farklı fizyolojik durumlarda bulunabileceği çeşitli deneylere dayanılarak ortaya çıkarılmıştır. Böylece, çocuk için gerçekten çok değişik bir ortam olan okula geçişin daha kat'î biyolojik vasıflara, örneğin zekâ yaşına göre tâyini ön plâna alınmıştır ve bazı ülkelerde de uygulanmaktadır. Nitekim Alman düşünür R. Steiner çocuklar üzerinde yaptığı araştırmalar sonucunda diş değiştirme devresinin, ergenlik devresi gibi son derece önemli bir dönem olduğunu görmüş ve eğitimcileri bu değişikliğe önem vermeye çağırmıştır. Steiner'e göre çocuğun davranışları ve kavrama yeteneği diş değiştirmeden önce ve sonra farklı durumdadır ve aile içindeki eğitim ancak doğumdan diş değiştir-

meye kadar olan zaman süresince etkili olabilmektedir; diş değiştirme devresinin başlangıcı okula başlamak için en uygun yaştır (1).

Osmanlılarda, annelerin çocuklarında ne gibi bir değişikliğe bakıp onları okula yollama kararını verdiklerini bilmemekle beraber, yaşa önem verilmemiş olması ilgi çekicidir. Muhammed Peygamber'in sözlerinde de belirli bir yaş söylenmemiş, çocukların akılları başlarına gelince okula gitsinler denmiştir.

Burada Steiner'in diğer bir görüşünü de açıklamak yerinde olacaktır; Sıbyân Mekteplerinde çocuklara yazı öğretilmediğini, Arap yazılarından kopyalar yaptırılarak hattatlığın geliştirildiğini görmüştük.

R. Steiner, iyi bir öğretim için çocukların özelliklerinin tetkik edilmiş olmasının ilk şart olduğunu söylemekte ve bu özelliklerin başında 'taklit etme' eyiliminin geldiğine işaret etmektedir. Steiner'e göre 'taklit etme' eyilimi, bir eğitimcinin dayanacağı temel özelliklerden biridir.

Yazı daha mânaları anlaşılmadan şekillerin kopya ettirilmesi yoluyla öğretilmeye başlanmalıdır. Osmanlıların ve Steiner'in metodları arasındaki bu benzerlik düşündürücüdür.

R. Steiner'in kabul ettiği temel özelliklerden biri de çocuktaki 'ritm' duygusudur. Steiner ilkelerinin uygulandığı özel Walldorf okullarının bel kemiğini teşkil eden bu özellik, yani eğitimde hareket ve müziğin yarattığı ritm duygusundan faydalanma, Osmanlı Sıbyân Mekteplerinde birkaç yüzyıl önce gerçekleştirilmişti.

Okuma, melodik diziler haline getirilmişti ve aynı zamanda çocuk beden hareketleri ile de bu ritme katılıyordu. Bu hareketler elbette Walldorf okullarında olduğu gibi etüd edilmiş değildi, fakat çocukların bundan hoşlandıkları, Pavlov'un şartlı refleks deneyindeki gibi, melodiyi dinleyip gerekli heceyi keşfettikleri muhakkaktı.

Walldorf okullarında uygulanmakta olan okuma metodunun benzerlerine Osmanlı Sıbyân Mekteplerinde ve çeşitli ülkelerin bugünkü tatbikatlarında rastlanması, bu metodların, çocuk üzerindeki çeşitli gözlemlere dayanılarak geliştirilmiş olduğunu anlatmaktadır. Örneğin, Walldorf okullarında 'B, b' kavramı çocukta, «Bitte Bäcker, backe bald braunes Brot» (2) şeklinde bir cümlenin tekrar ettirilmesi yoluyla yaratılmakta-

1) Rudolf Steiner, Die Erziehung des Kindes - Die Methodik des Lehrens Verlag Freies Geistesleben Stuttgart 1961.

2) Ernst Bindel, Die Freien Walldorfschulen, Sayfa : 6.

dır. Bugün ilkokullarımızda kullanılmakta olan okuma kitaplarında rastladığımız «Rasim resim yap», «Baba bal al» gibi cümleler, Osmanlıların hecelerle yaptıkları «Ba beyli bara beyli» gibi tekerlemeler metod benzerliğini göstermektedir.

Sıbyân Mekteplerindeki eğitim Pestalozzi'nin şu sözleri ile de uygunluk gösteriyor; 'önemli olan bilgiler değil, fakat bu bilgileri kazanma yeteneğinin geliştirilmesidir.' Sıbyân Mekteplernde de çocuklara herhangi bir bilgi verilmemekte, çocukların hafızalarının geliştirilmesi ön plânda tutulmakta idi. Kitap sayısının çok az olduğu o devirde, dua kitapları ve Kur'an, öğretmenlerin elinde bu iş için en iyi araçtı. Nitekim Bizans'da da yine dinsel bir kitap olan Psalter'in eğitimde aynı maksatla kullanıldığını öğreniyoruz (1). Hıristiyanlarda da İncil uzun zaman ders kitabı olarak okunmuştur.

Osmanlıların çocukta davranış değiştirmeye yönelen eğitim sistemlerinin ne ölçüde bilinçle aranmış ve seçilmiş olduğunu bilmiyoruz fakat, bu sistemin, mükemmel bir bütünün — Osmanlı kültürü ve Devlet düzeninin — bir sonucu ve parçası olduğunu açıkça görüyoruz. Bu düzenin, o devir insanının yaşantısının her noktasına uygunluğu ise bilinçli ve plânlı olarak geliştirilmişti.

Osmanlıların yaşamakta oldukları bu kültür ve devlet düzeni, XIX. yüzyılda bütün dünyayı etkileyen sanayileşme hareketinin doğurduğu toplumsal değişikliklerin elbette ki dışında kalamazdı. Sanayileşme hareketinin sonunda ticaretin geniş ölçüde gelişmesi dolayısıyla kapalı ev ekonomisinin önemini kaybetmesi, üretim imkânlarının evin dışına çıkması ile bölünmeye başlıyan ailedeki sarsıntı, yeni eğlence şekillerinin ortaya çıkışı gibi faktörler halk yaşayışında temel değişikliklere yol açtı. Fakat o devirde devlet adamları ve düşünürler, çeşitli toplumsal kuruluşları bu değişen düzene uydurmakta geç kaldılar. İnsan yaşayışı ve sosyal kurumlar arasına giren bu uyuşmazlık gittikçe büyüdü ve sonunda bu kurumlar ya büyük ölçüde değişikliğe uğradılar ya da ortadan kalktılar.

Değişmekte olan yaşama şekli, eski mahalle kuruluşlarını da etkilemekte gecikmemiş, mahalleler çözülmeye kapalılık niteliğini kaybetmeye başlamışlardır; mahalle sâkinlerini dışa yönelten çeşitli ekonomik, kültürel ve sosyal ilgiler mahalle içinde kurulmuş olan birliği bozmuş, komşuluk münasebetlerini gevşetmiştir. Böylece mahalle, öğretim kurumları üzerin-

1) Steven Runciman, Civilization Byzantine.

deki etkisini kaybetmiştir. Zaten bu esnada ticaretin gelişmesi, matbaanın bizde de kuruluşu okuma, yazma ve hesap yapmayı pratik bir zorunluluk haline getirmiştir. Kendisini destekliyen ve besliyen yakın çevrenin — mahallenin — bu şekilde dağılışı ve kendisinden beklenmeye başlanan farklı bir öğretimi yeterli bir şekilde gerçekleştirememiş olması neticede Sıbyân Mekteplerinin kapanmasına yol açmıştır. Sıbyân Mekteplerinin ortadan kalkmasına sebep olan en önemli bir faktör de, devletin birçok kurumları gibi kontrolsuz kalan Vakıf Kurumunun artık okulları yaşatacak malî kaynakları kaybetmiş olmasıydı.

Sonuç olarak şunu söyliyebiliriz ki; Sıbyân Mektepleri devirlerine uygun kuruluşlardı ve görevlerini yerine getiriyorlardı. Şayet biz de bugün, eğitim yapılarımızı ve prensiplerimizi, çocuklarımızın gelişmesine ve toplum düzenimize uygun hale getirilebiliyorsak, problemi çözmüş oluruz.

John Dewey, çocukların eğitimi bakımından geçmiş devirlerin bazı avantajları olduğunu, fakat artık o devirlere geri dönülemiyeceğini, günümüzde de değerlendirilebilecek özellikler olduğunu söylemektedir. Günümüz toplumunun bir çocuğun yetiştirilmesinde faydalanılabilecek özelliklerini ise kendisi şöyle sıralamaktadır. «Sosyal anlayış ve toleransın gelişmiş olması, insan tabiatıyla kurulan derin tanışıklık, karakterlerin özelliklerini ve çocukların sosyal durumlarını değerlendirmek üzere gösterilen çaba, çeşitli yetenekleri değerlendirmede ve yönlendirmedeki yanılmazlık, büyük ticarî faaliyetlerle yakın temas imkânı.» (1)

---

1) John Dewey, The Child and the Curriculum - The School and Society The University of Chicago Press, Sayfa : 12.

SONUÇ:

Osmanlı Sıbyân Mektepleri üzerindeki bu çalışmanın ortaya çıkardığı bazı önemli sonuçları şu şekilde sıralıyabiliriz

Anadolu'da 13. yüzyılda şehir hayatının gelişmesinden sonra kurulmaya başlanan Sıbyân Mektepleri, Osmanlılar tarafından ortaya konan orijinal bir kuruluş olmayıp, Selçuklular yolu ile Orta-Asya'ya, din yolu ile de İslâm dünyasına uzanan kaynaklara sahiptir.

Muhammed Peygamber'in, bütün çocukların okutulması yolundaki isteği ve bu konudaki kuralları ilk öğretimin İslâm dünyası içindeki başlangıcını teşkil etmiş ve yolunu çizmiştir. İslâm dünyası içinde eğitim, ülkelere göre ufak farklarla, tamamen dinsel ve ahlâkî temellere oturmakta, Kur'anın ve din kurallarının öğretilmesi eğitimin gayesi olmaktadır. İslâm dini şüphesiz içinde doğduğu, birçok eski ve güçlü uygarlığı barındırmış olan toprakların kültür mirasından etkilenmiştir. Fethettikleri ülkelerde de buldukları kurumları aynen koruyan ilk İslâm fatihlerinin kurdukları eğitim sisteminin böylece birçok kaynaktan beslenerek geliştirilmiş olması tabiidir.

İslâm eğitim yapılarının ilk örneklerinin kimler tarafından ortaya konduğu sorusu ise çalışmamızda çeşitli ihtimaller ileri sürülerek incelenmiş ve ilk Sıbyân Mekteplerinin medrese örneğinde de olduğu gibi daha önce İslâm dünyasının doğu ucunda geliştirildiği kuvvetli bir görüş olarak ortaya çıkmıştır.

Osmanlıların devlet idaresi, toplumun kültürel ve sosyal yapısı da bütün diğer İslâm ülkelerinde yürütülen eğitim sistemi için uygun bir ortam teşkil etmiş ve böylece Osmanlılarda da eğitim dinsel çerçeveler içinde sınırlanmıştır. Ancak çalışmamızda, Osmanlı şehirleri içinde çeşitli sebeplerle birer bütün olarak gelişmiş olan mahalle kuruluşlarının okulları nasıl yönelttiği ve bu dinsel çerçeveyi nasıl zorladığı gösterilmiş, mahalle dokusunun çocukların eğitimi üzerindeki olumlu etkileri modern örneklerle de kıyaslanarak ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Sıbyân Mektepleri gerek yerleşme bakımından gerekse mimarî anlayış yönünden ortak nitelikler göstermektedirler. Çalışmamızda, bütün

bu okul yapılarının, genellikle iki katlı ve tek derslikli olması, köşe başlarına yerleştirilmesi, dersliklerin daima iki yönden ışıklandırılma ve havalandırılması, derslik alan ve yüksekliğinin içinde barındırdığı öğrenci sayısı ile uygun optimum oranda bulunması gibi nitelikleri ortaya çıkarılmış, nedenleri araştırılmış ve açıklanmıştır.

Bu arada, günümüz eğitimini yönlendirmiş çeşitli görüşlerin Osmanlı Sıbyân Mekteplerine de uygulanabileceği ve Osmanlı eğitim sisteminin birçok yönleri ile modern anlayışa uygun olduğu gösterilmiştir.

Osmanlı Sıbyân Mektepleri, hiç bir zaman kendi kendine yeterli bir bütün olarak düşünülmemeli ve bugün tarif ettiğimiz 'okul' kavramına uygunluğu aranmamalıdır. Sıbyân Mekteplerinin günümüzdeki karşılığı 'ders üniteleri' dir.

Bir mahallede veya bir sokak üzerinde birkaç Sıbyân Mektebi bir araya gelerek 'okul' u yaratmakta ve ancak çevresi ile tamamlanarak eğitim görevini gerçekleştirebilmektedir. Bu önemli özellik incelemenin kilit noktasını teşkil etmektedir.

Çocuğun iyi bir şekilde yetişmesi için; aile ve okul, okul ve toplumsal çevre arasında gerekli ilişkilerin Sıbyân Mektepleri yapılarında nasıl doğru bir mimarî yorumla gerçekleştirilmiş olduğu açıklanmış, çocuk ölçüsünün Osmanlı mimarisinde kazandığı öneme, büyük kompleksler içine yerleşen okul yapılarında dahi yaratılan mimarî çevrenin çocuk yaşayışına uygunluğuna işaret edilmiştir.

İstanbul'da sağlam durumda olan ve depo, imalâthane, fabrika, fırın v.s. gibi yanlış fonksiyonlara hizmet eden ve dolayısıyla gittikçe harap olarak ortadan kalkan Sıbyân Mektepleri yapılarının yeniden değerlendirilmesi düşünülmelidir. Şehrin çeşitli semtlerinde bulunan Sıbyân Mekteplerinin doğru bir fonksiyonla kullanılabilmesi bu yapıların devamlılığını sağlıyacak tek çaredir.

Sıbyân Mekteplerinin yeniden kullanılması düşünülürken onların yapılış nedenleri birinci plânda gözönünde tutulmalıdır. Her ne kadar bu yapılar günümüzde, değişen hayat düzeni sonunda fonksiyonlarını kaybetmiş iseler de yapı olarak taşıdıkları nitelikleri korumaya devam etmektedirler ki, bunların en başında bu yapıların çocuklar için düşünülmüş olması gelmektedir. Nitekim çalışmamızda bu yapıların ölçülerinin modern okulların ölçülerine yakın olduğu gösterilmiştir. Sıbyân Mekteplerindeki mimarî davranışta kuvvetle belirtildiği görülen çocuk ölçüsü, binaların bugünkü kullanılışında da tek yöneltici olmalıdır.

Sadece çocuklar düşünülerek geliştirilmiş olan bu yapı tipinin günümüzde gene çocuklar için, bugün çok sıkışmış olan çevrelerinin boşaltılıp yeşertilerek oyun ve dinlenme bahçeleri olarak değerlendirilmesinden sonra, örneğin çocuk yuvası, çocuk kitaplığı, çocuk sağlık istasyonu, çocuk kulübü gibi fonksiyonlar için kullanılması uygun olacaktır. Böylece, hem İstanbulun eksikliğini duyduğu bu kurumlara yer bulunmuş hem de Osmanlı çocuk mimarisi örneklerinin fosilleşmesi önlenmiş olacaktır.

Bibliyografya :

I. GENEL TARİH

Ahmet Refik . . . . . Eski İstanbul

Köprülü Fuat . . . . . Osmanlı Devletinin Kuruluşu, Türkiye Tarihi

Musahipzade Celâl . . . . . Eski İstanbul Yaşayışı (Türkiye Yaymevi 1946)

Uzunçarşılı İsmail Hakkı . . . . . Osmanlı Devletinin Saray Teşkilâtı

Propyläen Weltgeschichte . . . . . Verlag bei Ullstein, Berlin 1960

II. KÜLTÜR TARİHİ

Adıvar A. Adnan . . . . . Osmanlı Türklerinde İlim (Maarif Matbaası 1943)

Baynes N., Moss H. B. . . . . Byzantium : An Introduction to East Roman Civilization

Beygu A. Şerif . . . . . Erzurum, Tarihi, Anıtları, Kitâbeleri. (Bozkurt Basımevi 1936)

Chiera Edward . . . . . Kilden Kitaplar
Çeşiri : Ali M. Dinçol
(Sıralar Matbaası 1964)

Diez Ernest . . . . . The Ancient Worlds of Asia
(Macdonald London 1961)

Götze Albrecht . . . . . Hethiter, Churriter und Assyrer Hauptlinien der Vorderasiatischen Kultur Entwicklung
(Oslo, 1936 Institutet for Sammenlignende Kulturforskning)

Graves Robert . . . . . Larousse Encyclopedia of Mythology
(Paul Hamlyn - London 1959)

Kramer . . . . . L'Histoire Commence à Sumer
(Arthaud 1957)

Posener Georges . . . . . A Dictionary of Egyptian Civilization
(Methuen and Co. London 1962)

Robinson C. E. . . . . Everyday Life in Ancient Greece
(Oxford, at the Clarendon Press London Geoffrey Cumberlege 1954)

Runciman Steven . . . . . Civilization Byzantine
London - 1933

III. MİMARLIK TARİHİ

Ayverdi E. Hakkı . . . . . Fatih Devri Mimarisi
(İstanbul Matbaası)
19. asırda İstanbul Haritası
(İstanbul Enstitüsü Yayınları 1958)

Duyuran Rüstem . . . . . Efes - Ephèse
(Ankara 1951)

Egli Ernst . . . . . Geschichte des Städtebaues
(Eugen Rentsch Verlag 1962)

Eyice Semavi . . . . . Petit Guide à travers les Monuments Byzantins et Turcs
(Milletlerarası Bizans Tetkikleri Kongresi tertip komitesi neşriyatı 1955)

Gurlitt Cornelius . . . . . Baukunst

Kuban Doğan . . . . . Anadolu - Türk mimarisinin Kaynak ve Sorunları
(İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi 1965)

Miltner Franz . . . . . Ephesos, Stadt der Artemis und des Johannes
(Verlag Franz Deuticks Wien 1958)

Parrot Andre . . . . . Mission Archéologique de Mari II. Le Palais, Architecture

Söylemezoğlu H. Kemali . . . . . İslâm Dini, İlk Camiler ve Osmanlı Camileri
(İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi 1954)

IV. SANAT TARİHİ

Basil Gray . . . . . Treasures of Asia, Persian Painting
(Albert Skira)

Lawrence George . . . . . Indian Art Mughal Miniatures
(Methuen and Co. London 1963)

Parrot Andre . . . . . Assur, L'univers des Formes
(Gallimard 1961)

V. EĞİTİM TARİHİ

Atuf Nafi . . . . . Türkiye Maarifi Hakkında Bir Deneme
(Muallim Ahmet Halit Kütüphanesi 1930)

Castle E. B. . . . . Ancient Education and Today
(Penguin Books 1964)

Ergin Osman Nuri . . . . . Türkiye Maarif Tarihi

İbn'i Haldun . . . . . The Muqaddimah - An Introduction to History, Çeviri : F. Rosenthal
(Routledge and Kegan Paul London)

Lecomte . . . . . La vie scolaire à Byzance et dans l'Islâm
(Arabic 1954)

Mahmut Cevat . . . . . Maarifi Umumiye Nezaret Tarihçe-i Teşkilät ve İcraatı

Tritton A. S. . . . . Materials on Muslim Education in the Middle Ages (Luzac and Co. Ltd. London 1957)

VI. EĞİTİM

Bindel Ernst . . . . . Die Freien Waldorfschulen (Stuttgart)

Dewey John . . . . . The Child and the Curriculum
The School and Society
(The University of Chicago Press)

Richter Jean Paul . . . . . Knospe der Kindheit (Verlag Freies Geistesleben)

Russel Bertrand . . . . . Terbiyeye Dair (Ankara Üniversitesi 1964)

Steiner Rudolf . . . . . Die Methodik des Lehrens (Verlag Freies Geistesleben 1961)

VII. MİMARLIK

Joedicke Jurgen . . . . . Architektur und Städtebau (Dokumente der Modernen Architektur)

Otto Karl . . . . . Schulbau: Beispiele und Entwicklungen-A. Koch Stuttgart 1961

Roth Alfred . . . . . The New School (Girsberger Zurich 1957)

Waechter H. H. ve E. . . . . Schools for the very young (Record Book 1951)

VIII. SOSYOLOJİ

Bahrdt Hans Paul . . . . . Die Moderne Grosstadt (Rowohlt deutsche Enzyklopädie)

IX. DERGİLER

Vakıflar Dergisi
Belleten
Muallimler Mecmuası
Tedrisat Mecmuası
Mimarlık ve San'at
Yeni Dergi

X. GENEL MÜRACAAT KİTAPLARI

İslâm Ansiklopedisi
İstanbul Ansikolpedisi
İstanbul Belediyesi Şehir Rehberi
Türk Hukuk ve İktisat Tarihi Mecmuası

Fotoğraf ve şekiller için faydalanılan kaynakların listesi :

Şekil : 1, 2, 3	Mission Archéologique de Mari II. Le Palais - A. Parrot
Şekil : 4, 5. 6	Ephesos - Franz Miltner
Şekil : 7, 18, 25, 35, 36, 37	1875 senelerinde yapıldığı sanılan 1/2000 ölçekli taş basması eski Türkçe paftaların, 1/2000 ölçekli normal şehir paftalarına intibak, yapıştırma ve 1957 de Y. Mim. Behçet Ünsal'ın orijinal üzerinde yaptığı tamamlama ile Müh. E. Hakkı Ayverdi'nin 1958 de neşrettiği aynı haritadan faydalanılarak, İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosunda Yılmaz Güngör tarafından koordinat sistemine adapte edilerek yeniden çizilen haritadan alınmıştır.
Şekil : 31	Vakıflar Genel Müdürlüğü Eski Eserler Arşivi.
Şekil : 27, 28, 32	İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosu Arşivi.
Şekil : 29, 30, 33, 34	The New School - Alfred Roth.
Şekil : 38	Schulbau - Beispiele und Entwicklungen - Karl Otto.
Foto : 1	Mission Archéologique de Mari - A. Parrot.
Foto : 2, 9	Assur, l'Univers des Formes - A. Parrot.
Foto : 3	Everyday Life in Ancient Greece - C. E. Robinson.
Foto : 4	Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme - Nafi Atuf.
Foto : 5, 10	Dictionary of Egyptian Civilization - Georges Posener.
Foto : 6, 7	Larousse Encyclopedia of Mythology - Robert Graves.
Foto : 8	Propyläen Weltgeschichte.
Foto : 11	Treasures of Asia, Persian Painting - Basil Gray.

Çalışmada yer alan haritalar Müh. E. H. Ayverdi'nin haritalarından ve İstanbul Belediyesi Eski Eserler Bürosunun çalışmalarından faydalanılarak tarafımdan yeniden çizilmiştir.

Biyografya :

İsim	:	Özgönül Aksoy
Doğum yeri ve yılı	:	Eskişehir, 1935
Öğrenim devreleri		
İlk Öğrenim	:	Eskişehir - Mersin - İstanbul (1941-1946)
Orta Öğrenim	:	Erenköy Kız Lisesi (1946-1953)
Yüksek Öğrenim	:	İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi (1953-1958)
		Öğrenim sırasında 1956 IAESTE sınavı ve İsviçrede yaz stajı 1958 Bina Bilgisi dalında Ağaoğlu ödülü.
1958 Ekim	:	İ. T. Ü. Mimarlık Fakültesi 3. Bina Bilgisi Kürsüsüne Asistan Adayı olarak giriş
1959-1961	:	T. H. Stuttgart'da İç Mimari konusunda ve Profesör R. Gutbrod'un Mimari Bürosunda çalışma.
1962 Ağustos	:	Uluslararası Okul Yapıları Kongresi - Londra
1965 Aralık	:	K. T. Ü. İnşaat ve Mimarlık Fakültesi Bina Bilgisi Kürsüsüne Asistan olarak giriş.
1966 Ağustos	:	İskandinav Mimarisi Semineri. Kopenhag - Stokholm - Helsinki.
1967 Haziran	:	Mimari Proje ve İç Mimari, Öğretim Görevlisi olarak tayin.
Yayın	:	E. Aksoyla birlikte W. Gropius'tan «Bauhaus ve Yeni Mimari» isimli çeviri. (Mimarlar Odası Kültür Yayınları I, 1967)
Mesleki Eylem	:	E. Aksoyla birlikte . Elâzığ Teknik Okulu Mimari Proje yarışması Mansiyon . Süreyya Paşa Sanatoryumu Mimari Proje Yarışması 2. Ödül . Dumlupınar Anıtı Mimari Proje Yarışması 3. Ödül . E. Sandığı Ankara Oteli Mimari Proje yarışması Satınalma
Yabancı Diller	:	İngilizce, Almanca
Aile Durumu	:	Evli, İki kız çocuğu var.